

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ФЕДОРУЦ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 37.013.42: [37.04: 316.62-053] (477)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

13.00.05 – соціальна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /М. В. Федорук/

Науковий керівник:

Поліщук Віра Аркадіївна,

доктор педагогічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації досліджено проблему упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. На основі вивчення наукової літератури конкретизовано стан розробки проблеми, уточнено суть основних дефініцій, виявлено потенціал неформальної освіти у формування соціальної компетентності учнів старших класів. Визначено, що неформальна освіта в умовах суспільних змін покликана виконувати комплекс функцій, що забезпечують формування соціальної компетентності старшокласників: мотиваційну, що передбачає спрямованість неформальної освіти на оволодіння і прийняття особистістю нових умов життя); інформаційну (актуалізує вміння особистості знайти, вибрати й використати необхідну інформацію; діяльнісну (дозволяє особистості оволодіти новими способами діяльності; аксіологічну (спрямовує особистість на оволодіння соціально необхідними цінностями).

За результатами узагальнення наукових підходів запропоновано уточнене визначення поняття «соціальна компетентність старшокласника» як здатність особистості до активного життєвого самовизначення, самореалізації й активної соціальної взаємодії на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей.

Визначено й схарактеризовано структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, соціально-ціннісний); визначено критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний), показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності) та рівні (низький, базовий, високий) сформованості соціальної компетентності старшокласників.

Теоретично обґрунтовано й розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Модель представлено як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну реалізацію таких блоків: концептуально-цільового, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; змістово-процесуального, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти і структурних компонентів соціальної компетентності учнів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового, соціально-ціннісного), на основі соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти; результативного, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників).

Розроблено й впроваджено в практику соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: 1) стимулювання суб'єктної позиції старшокласників; 2) забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників; 3) модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; 4) організація простору самодіяльності та допомоги. На основі узагальнення особливостей впливу соціально-педагогічних умов на формування соціальної компетентності старшокласників у роботі побудовано своєрідну «матрицю» взаємозв'язків досліджуваного процесу.

Схарактеризовано особливості упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників, показано, що формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти має спрямовуватися на реалізацію таких завдань: формування мотивації досягнення успіху, що в процесі дослідно-експериментальної роботи здійснювалося через стимулювання суб'єктної позиції старшокласників; формування у старшокласників соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації, що реалізувалося через соціально-педагогічний

супровід); формування комплексу якостей, необхідних для взаємодії з навколишнім соціальним середовищем – соціальної активності (реалізувалося на основі діяльності старшокласників, з використанням інноваційних форм та методів неформальної освіти); формування соціальних цінностей у старшокласників (здійснювалося через організацію простору самодіяльності та допомоги). Обґрунтовано, що в процесі дослідно-експериментальної роботи стимулювання суб'єктної позиції старшокласників у неформальній освіті передбачало різні способи їхньої мотивації, формування мотивів досягнення успіху в особистісному і професійному самовизначенні. У процесі упровадження цієї умови використано інтерактивні форми роботи, зокрема диспути, дебати, тренінги, ділові ігри. Показано, що у процесі дослідно-експериментальної роботи забезпечення соціально-педагогічного супроводу спрямовувалося на формування у старшокласників соціально важливих знань та соціального інтелекту, реалізувалося у формі взаємодії соціального педагога і старшокласника, на основі прогнозування перспектив поведінки і самовияву останнього в соціальній ситуації розвитку й спрямовувалося на забезпечення найбільш доцільної допомоги, стимулювання успішного просування школяра в життєвому і професійному самовизначенні, а також спонукання до самостійності і активності в цьому процесі. Охарактеризовано специфіку модернізації змісту, форм та методів неформальної освіти процесі дослідно-експериментальної роботи, показано зміст та умови діяльності модернізованих організаційних форм-секторів (інтелектуального розвитку, фізичного розвитку, творчого розвитку, туризму і краєзнавства, патріотичного розвитку) та їх насичення діалогічними методами (дискусіями та дебатами, кейс-навчанням, моделюванням проблемних ситуацій, колективними читаннями, діловими, рольовими, навчальними, дослідницькими, проблемними іграми, консультаціями, симуляціями соціокультурних процесів і явищ та ін.). Обґрунтовано особливості організації простору самодіяльності та допомоги у процесі роботи органів учнівського самоврядування та волонтерської діяльності старшокласників, показано його спрямування на формування системи соціальних цінностей.

У роботі на основі розроблених критеріїв і показників діагностовано сформованість соціальної компетентності старшокласників контрольної і експериментальної груп та здійснено їх порівняльний аналіз. Експериментально доказано ефективність впливу упроваджених соціально-педагогічних умов на формування соціальної компетентності старшокласників. Констатовано, що упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка відображає взаємодію компонентів соціальної компетентності та форм, методів, засобів неформальної освіти, – сприяли підвищенню ефективності формування соціальної компетентності старшокласників експериментальних груп. Отже, завдання дисертаційного дослідження розв'язано, мети наукового пошуку досягнуто.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: концептуально-цільового, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; змістово-процесуального, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів; результативного, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників); обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (стимулювання суб'єктної позиції старшокласників, забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників, модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти, організація простору самодіяльності та допомоги). У дослідженні визначено й схарактеризовано структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників (мотиваційний, когнітивний, поведінковий,

соціально-ціннісний); критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний); показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності) та рівні (низький, базовий, високий) соціальної компетентності старшокласників; удосконалено трактування понять «соціальна компетентність старшокласників», «засоби неформальної освіти». Подальшого розвитку набули підходи до використання можливостей неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників; змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що впроваджено соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; розроблено та апробовано діагностичні засоби моніторингу сформованості соціальної компетентності старшокласників та змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Матеріали дисертації може бути використано адміністрацією закладів загальної середньої та позашкільної освіти, соціальними педагогами, практичними психологами, педагогами-організаторами закладів загальної середньої освіти для активізації впливу неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників; викладачами закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів, соціальних педагогів та практичних психологів до формування соціальної компетентності старшокласників; під час укладання навчальних посібників і методичних рекомендацій з проблеми формування соціальної компетентності старшокласників у закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Ключові слова: компетентність; соціальна компетентність; соціальна компетентність старшокласників; неформальна освіта; засоби неформальної освіти; соціально-педагогічні умови; стимулювання суб'єктної позиції; соціально-педагогічний супровід; модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; простір самодіяльності та допомоги.

SUMMARY

Fedoruts M.V. Socio-Pedagogical Conditions of Social Competence Formation in Senior Pupils by Means of Non-Formal Education. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation to acquire a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in a specialty 13.00.05 «Social Pedagogics». – Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The dissertation reveals the problem of introduction of socio-pedagogical conditions of social competence formation in senior pupils by means of non-formal education. The detailed study of the scientific literature allows to specify the state of problem development, clarify the essence of the main definitions, reveal the potential of non-formal education in the formation of social competence in high school students. It has been determined that non-formal education in conditions of social changes is designed to perform a set of functions that ensure the formation of social competence in high school students: motivational, (which involves the focus of non-formal education on mastering and accepting new conditions of life); informational (actualizes the ability of an individual to find, select and use the necessary information; activity (allows an individual to master new ways of activity); axiological (directs a personality to acquire socially significant values).

The reflection over scientific approaches has resulted in a refined definition of the concept of «social competence of high school students» as the ability of a personality to active life self-determination, self-realization and active social interaction on the basis of acquired knowledge, skills, abilities and values.

The structural-functional model of formation of social competence in high school students by means of non-formal education has been theoretically substantiated and developed. The model is presented as an open pedagogical system that suggests gradual implementation of the following main blocks: *conceptual-targeted*, which is determined by modern requirements of the educational process and outlines the purpose, objectives, approaches and principles of social competence of high school students; *semantic-procedural*, which determines the relationship and interaction of the functions of non-

formal education (motivational, informational, activity, axiological), means of non-formal education and structural components of social competence of students (motivational, cognitive, behavioral, socio-value), based on implemented socio-pedagogical conditions of formation of social competence in students by means of non-formal education; *resultative*, revealing the criteria, indicators, levels of social competence and the result of the research process (the formation of social competence in high school students).

The socio-pedagogical conditions for the formation of social competence in high school students by means of non-formal education have been developed and implemented in practice: 1) stimulation of the subjective position of high school students; 2) providing socio-pedagogical support for the formation of social competence in high school students; 3) modernization of the content, forms and methods of non-formal education; 4) organization of amateur and support space. The generalization of features of influence of socio-pedagogical conditions of social competence formation in senior pupils has resulted in construction of the original "matrix" of interrelations of the investigated process.

The introduction features of social-pedagogical conditions of social competence formation in senior pupils have been characterized, social competence formation in senior pupils by means of informal education has been proved to be aimed at the following tasks realization: formation of motivation to achieve success; formation of socially important knowledge in high school students and assistance in overcoming the difficulties of socialization, which has been realized through socio-pedagogical support; formation of a set of qualities necessary for interaction with the social environment – social activity, which has been implemented with help of innovative forms and methods of non-formal education; formation of social values in high school students (which has been carried out through the organization of amateur space and support). Stimulation of the subjective position in high school students in the course of the research and experiment has confirmed to provide different ways of motivation, namely, the formation of motives for success in the personal and professional self-determination. The introduced condition requires interactive forms of work like disputes, debates, trainings, business games. It has been demonstrated that in the process of research and

experimental work providing socio-pedagogical support has contributed to formation of socially important knowledge and social intelligence in high school students. The discussed condition has been implemented in the form of interaction between social educator and high school student, based on forecasting behavioral prospects and self-expression. It has aimed at providing the most appropriate assistance, stimulating the successful advancement of students in the personal life and professional self-determination, as well as encouraging independence and activity in this process. The specific features of content modernization, the forms and methods of non-formal education in the process of research and experimental work have been characterized and illustrated with the reorganized form-sectors (intellectual development, physical development, creative development, tourism and local lore, patriotic development) and their saturation with dialogical methods (discussions, debates and case studies; modeling problem situations; group readings; business, role-playing, educational, research, problem games; consultations; simulations of socio-cultural processes and phenomena, etc.). The features of the organization of amateur space and support in the process of work of student self-government bodies and high school students volunteer activity have been substantiated, its direction on formation of the system of social values has been shown.

The present research has carried out the comparative analysis of the results received in control and experimental groups in the course of the experiment on formation of social competence in senior pupils applying the suggested criteria and indicators. The effectiveness of the influence of the introduced socio-pedagogical conditions of formation of social competence in high school students has been experimentally proved. The introduction of socio-pedagogical conditions of formation of social competence of high school students through non-formal education has proved to increase the effectiveness of social competence of high school students. Non-formal education reflects the interaction of components of social competence and forms, methods, and means. Thus, the task of the dissertation research has been solved, the goal of scientific research has been achieved.

The scientific novelty and theoretical significance of the study is revealed in the developed structural-functional model of social competence of high school students by

means of non-formal education, which implies gradual implementation of the following basic blocks: conceptual-targeted, which is defined by modern educational process, outlines goals, objectives, approaches and principles of formation of social competence in high school students; content-procedural, which determines the relationship and interaction of the functions of non-formal education (motivational, informational, activity, axiological), means of non-formal education and structural components of social competence of students based on the introduced socio-pedagogical conditions of social competence of students; resultative, concerns the criteria, indicators, levels of social competence and the result of the research process (formation of social competence in high school students); substantiated socio-pedagogical conditions for the formation of social competence in high school students through non-formal education (stimulation of the subjective position of high school students, providing socio-pedagogical support for the formation of social competence in high school students, modernization of content, forms and methods of non-formal education). The study identifies and characterizes the structural components of social competence of high school students (motivational, cognitive, behavioral, social-valuable); criteria (motivational, cognitive, activity, personality-reflexive); indicators (prosocial motives, social intelligence, social behavior, social values) and levels (low, basic, high) of social competence of high school students; improved interpretation of the concepts of «social competence of high school students», «means of non-formal education». Approaches to application of non-formal education opportunities in the course of formation of social competence in high school students have been further developed; content and methodological support of socio-pedagogical conditions of formation of social competence in high school students through non-formal education has been given.

The practical significance of the obtained results of the research refer to the introduction of socio-pedagogical conditions of social competence of formation in high school students by means of non-formal education; development of the validated diagnostic tools for monitoring the formation of social competence in high school students and designed content and methodological support of socio-pedagogical conditions of social competence formation in high school students by means of non-formal education. The research data can be used by the administration of general

secondary comprehensive schools and extracurricular education institutions, social educators, practical psychologists, teachers-organizers of general secondary comprehensive school to intensify the influence of non-formal education on the formation of social competence in high school students; teachers of higher education institutions in the process of professional training of future teachers, social educators and practical psychologists for the formation of social competence in high school students; during the compilation of textbooks and guidelines on the formation of social competence in high school students at institutions of general secondary and extracurricular education.

Keywords: competence; social competence; social competence of high school students; non-formal education; means of non-formal education; socio-pedagogical conditions; stimulation of the subjective position; socio-pedagogical support; modernization of the content, forms and methods of non-formal education; amateur space and support.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці загальноосвітніх навчальних закладів з родинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. №36. С. 192–194.

2. Федоруц М. В. Спортивний туризм як вагомий чинник формування соціальної компетентності старшокласників. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. №28. С. 231–236.

3. Федоруц М. В. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. №2 (45). С. 217–222.

4. Федоруц М. В. Учнівське самоврядування як вагомий чинник формування соціальної компетентності сучасних старшокласників. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. №41. С. 22–29.

5. Федоруц М. В. Соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка і психологія». / редкол. : Товканець Г.В. (гол.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. №1 (9). С. 171–174.

6. Fedoruts M. The socio-pedagogical conditions of the formation of high school students' social competence in the space of non-formal education: a practical aspect. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VIII (94), Issue : 236, 2020 Sept. P. 26-29.

7. Fedoruts M. Modeling the process of the formation of high school students' social competence by means of non-formal education. *Scientific Papers: Social Work and Education. CSI&D*, 2020. Vol. 7, No. 4. P. 557–569.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію результатів дослідження

8. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності старшокласників: концептуальні підходи. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції* : Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 25 вересня 2015 р.) / за ред. І.В. Козубовської. Ужгород, Вид-во УжНУ «Говерла» 2015. С. 107–110.

9. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у туристсько-краєзнавчій діяльності. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка* : Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів за міжнародною участю (Тернопіль, 29 квітня 2015 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слосанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 255–260.

10. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів як педагогічна проблема. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка*: Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів

за міжнародною участю (Тернопіль, 28-29 жовтня 2015 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слосанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 169–174.

11. Федоруц М. В., Кулянда О. С. Використання інноваційних підходів для створення системної практичної бази формування ключових компетентностей обдарованих школярів. *Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 23-24 лютого 2017 р.). Івано-Франківськ: Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 15–29.

12. Федоруц М. В. Розвиток інтелектуальних здібностей школярів шляхом поглиблення партнерської співпраці. *Крок у науку* : Збірник статей IV Всеукраїнської наукової шкільної конференція (Дніпро, 26-27 квітня 2018 р.). Дніпро: ТОВ «Роял Принт», 2018. С. 302–305.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Федоруц М. В. Структура соціальної компетентності старшокласників. *Багатоманітність культур як педагогічна проблема* : збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет; уклад. О.І. Гуренко. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. С. 260–264.

14. Федоруц М. В. Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування особистості старшокласників. *Магістр*. Тернопіль : ТНПУ імені В.Гнатюка, 2015. №23. С. 159–162.

15. Левенець Н.І., Кулянда О.С., Федоруц М. В. Школа – це життя, життя – це школа... Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 120 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	23
1.1. Основні наукові підходи до трактування соціальної компетентності особистості.....	23
1.2. Структурні компоненти соціальної компетентності та їх прояви у старшому шкільному віці	42
1.3. Можливості неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників	60
Висновки до першого розділу.....	87
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	91
2.1. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти	91
2.2. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та їх змістово-методичне забезпечення	127
2.3. Аналіз ефективності упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти	173
Висновки до другого розділу	207
ВИСНОВКИ	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
ДОДАТКИ	249

ВСТУП

Актуальність проблеми формування соціальної компетентності школярів на сучасному етапі суспільного розвитку зумовлюється тим, що система формальної та неформальної освіти має забезпечити випускника ефективним інструментарієм життєвої адаптації у мінливих соціальних умовах, сформувати соціально-ціннісні настанови й практичні соціальні вміння, що мають виняткове значення для життєдіяльності людини і суспільства, а також розвинути здатність ефективно працювати в команді, продуктивно взаємодіяти з соціальним середовищем й постійно вдосконалювати власні соціальні якості.

Проблема формування соціальної компетентності як життєвої необхідності відображена і в чинних нормативних документах. Так, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки зазначено, що в умовах переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян, вимоги сучасного ринку праці актуалізують у випускника закладу загальної середньої освіти не лише наявність глибоких теоретичних знань, а й розвинених умінь самостійно застосовувати їх в мінливих та нестандартних соціальних ситуаціях.

Проблема компетентності, у тому числі й соціальної, не є новою для педагогічної науки. Зокрема, визначенню сутності феномену соціальної компетентності присвячені праці Т. Антонової, Н. Бібік, М. Головань, А. Дахіна, Н. Даценко, М. Докторович, О. Кондакова, О. Пометун, Т. Смагіної, В. Шахрай та інших. У багатьох працях здійснено спробу з'ясувати умови розвитку соціальної компетентності в процесі професійного самовизначення (Л. Середюк, З. Становських, Т. Хмурина та ін.). Формуванню уявлень про специфіку розвитку соціальної компетентності сприяють акмеологічні дослідження компетентності як складової професіоналізму (Р. Вайнола, Г. Данилова, І. Колесникова, Л. Лук'янова, О. Флярковська та ін.). Також розкрито окремі аспекти формування та розвитку соціальної компетентності школярів (Ю. Грач, І. Єрмаков, Т. Кондратова, Л. Петько), студентів (І. Зарубінська, Т. Потапчук, В. Чайка), педагогів (Г. Мешко, Л. Резніченко, О. Ситник, В. Танська та ін.).

Важливим засобом формування соціальної компетентності старшокласників є неформальна освіта. У сучасній науковій літературі зроблено спроби визначити неформальну освіту як: форму освіти дорослих (Л. Балацька, А. Гончарук, Н. Горук, С. Зінченко, С. Прийма, Л. Тимчук та ін.); умову реалізації концепції неперервного навчання (В. Поліщук, Г. Петришин, Т. Ткач та ін.); синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (О. Биковська, С. Китиченко, О. Литовченко, Р. Науменко та ін.); різновид інноваційних педагогічних систем (Е. Гусейнова, Л. Лук'янова, Л. Сігаєва, Т. Ткач); можливість набуття в процесі шкільного самоврядування організаторських, комунікативних та інших умінь (А. Лопухівська, С. Овчаренко, М. Приходько, О. Скорик, Т. Ціпан та ін.); систему додаткового цілеспрямованого навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами освітніх установ (І. Козубовська Н. Павлик, І. Пекар, Н. Сулаєва та ін.).

Аналіз наукових напрацювань дає підстави для виокремлення феномена соціальної компетентності старшокласників як специфічного прояву компетентнісного розвитку особистості, зумовленого вимогами сучасного життя та особливостями неформальної освіти. Проте, незважаючи на широкий спектр наукових доробок з формування соціальної компетентності старшокласників, проблема використання засобів неформальної освіти у цьому процесі залишилась поза увагою дослідників і не була предметом системного наукового дослідження. Актуальність проблеми формування соціальної компетентності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти зумовлена **суперечностями**, які виявлені в результаті теоретичного аналізу та практичного досвіду її здійснення, зокрема, між:

– сучасними вимогами суспільства до соціальної компетентності випускників закладів загальної середньої освіти, їх здатності до життєвого і професійного самовизначення й саморозвитку та реальним рівнем їх соціальної компетентності;

– між значними потенційними можливостями неформальної освіти щодо формування соціальної компетентності старшокласників та недостатнім рівнем

теоретичної розробки і науково-методичного забезпечення реалізації цього процесу;

– об'єктивною потребою старшокласників у формуванні соціальної компетентності засобами неформальної освіти та недостатньою розробленістю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Актуальність проблеми і необхідність її розв'язання на теоретичному та методичному рівнях зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0114U003074 (Шифр ПВІ-1)). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №9 від 23 квітня 2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (рішення № 2 від 27 березня 2019 р.).

Об'єкт дослідження: формування соціальної компетентності старшокласників.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови як чинник формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та здійсненні аналізу ефективності упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

– на основі аналізу наукової літератури вивчити стан дослідженості проблеми формування соціальної компетентності старшокласників, уточнити суть основних дефініцій;

- виявити можливості неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників;
- розробити структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти;
- обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та розробити їх змістово-методичне забезпечення;
- здійснити аналіз ефективності упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Методи дослідження: теоретичні – контент-аналіз, систематизація, узагальнення філософської, соціологічної, психологічної і педагогічної літератури для з'ясування змісту базових понять дослідження; метод моделювання, завдяки якому побудовано структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; емпіричні – психолого-педагогічна діагностика, анкетування, бесіди зі старшокласниками, тестування, пряме і непряме спостереження, експертна оцінка, ранжування, самооцінювання (для встановлення рівнів сформованості соціальної компетентності учнів), аналіз впливу неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників; педагогічний експеримент для з'ясування ефективності впливу соціально-педагогічних умов на формування соціальної компетентності старшокласників; статистичні – методи математичної статистики для опрацювання результатів, отриманих у процесі дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. У дослідно-експериментальній роботі були задіяні 163 учні 10-11 класів чотирьох закладів загальної середньої освіти: Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №28 Тернопільської міської ради Тернопільської області, Ліцею № 21 Івано-Франківської міської ради, Лужанської загальноосвітньої школа I-III ступенів Рахівської районної ради Закарпатської області. Контрольну групу становили 158 учнів 10-11 класів таких закладів

загальної середньої освіти: Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів №7 з поглибленим вивченням іноземних мов, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №16 імені Володимира Левицького Тернопільської міської ради Тернопільської області, Лицею №4 Івано-Франківської міської ради, Росішківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Рахівської районної ради Закарпатської області. У констатувальному, формувальному та контрольному експериментах також були задіяні: 54 педагоги закладів загальної середньої освіти, 50 батьків учнів старших класів та експертна група у складі 12 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше:*

– розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: *концептуально-цільового*, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; *змістово-процесуального*, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів; *результативного*, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників);

– обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (стимулювання суб'єктної позиції старшокласників, забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників, модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти, організація простору самодіяльності та допомоги).

У дослідженні визначено й схарактеризовано:

– структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, соціально-ціннісний); критерії

(спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний); показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності) та рівні (низький, базовий, високий) соціальної компетентності старшокласників;

– *удосконалено* трактування понять «соціальна компетентність старшокласників», «засоби неформальної освіти».

Подальшого розвитку набули підходи до використання можливостей неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників; змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: упроваджено соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; розроблено та апробовано діагностичні засоби моніторингу сформованості соціальної компетентності старшокласників та змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Матеріали дисертації можуть використовуватися адміністрацією закладів загальної середньої та позашкільної освіти, соціальними педагогами, практичними психологами, педагогами-організаторами закладів загальної середньої освіти для активізації впливу неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників; викладачами закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів, соціальних педагогів та практичних психологів до формування соціальної компетентності старшокласників; під час укладання навчальних посібників і методичних рекомендацій з проблеми формування соціальної компетентності старшокласників у закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема:

міжнародних: «Багатоманітність культур як педагогічна проблема» (Бердянськ, 2015); «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців:

сучасні тенденції» (Ужгород, 2015); «Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах Євроінтеграції (Тернопіль, 2018); «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2019);

всеукраїнських: «Партнерство навчальних, культурно-освітніх закладів соціальних служб і родин: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Тернопіль, 2015); «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2015); «Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору» (Вінниця, 2016), «Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору» (Івано-Франківськ, 2017), «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» (Вінниця, 2020);

міжнародному семінарі «Польща – Україна. Освіта та виклики сучасності» (Тернопіль, 2017).

Результати дослідження доповідалися на звітних наукових конференціях викладачів кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 2017; 2018; 2019; 2020), а також на спільній науково-практичній конференції факультету педагогіки і психології та наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка «Педагогіка В. О. Сухомлинського у контексті розбудови Нової Української школи» (Тернопіль, 2018).

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Пошук та аналіз літературних джерел за тематикою дисертаційного дослідження, розроблення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти виконано автором особисто.

У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, автору дисертації належать: [298] – практичні матеріали з проблеми використання інноваційних підходів для створення системної бази формування соціальної компетентності обдарованих школярів; [140] – практичні аспекти упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників

засобами формальної та неформальної освіти.

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації висвітлено у 15 публікаціях, з них – 6 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у закордонному науковому періодичному виданні; 5 статей – у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій, 3 публікації додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 354 найменувань (на 34 сторінках), з них 37 – іноземною мовою, додатків на 123 сторінках. Робота містить 20 таблиць, 30 рисунків. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено на 200 сторінках, загальний обсяг роботи становить 370 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Основні наукові підходи до трактування соціальної компетентності особистості

Протягом останнього десятиліття в розвинених країнах світу ведеться дискусія щодо того, як дати молодій людині належні знання й уміння, підготувати до гармонійної взаємодії із соціумом та забезпечити готовність до життєвої самореалізації. Закономірно, що набуття знань, умінь і навичок, спрямованих на формування компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню у неї здатності оптимально реагувати на суспільні й особисті запити і потреби. Саме тому важливим є розуміння компетентності та сутнісних характеристик її формування.

Поняття «компетентність», розкриваючи якісно нові перспективи щодо розуміння результатів загальноосвітньої, професійної та виховної діяльності, знаходиться в епіцентрі сучасної світової педагогічної думки. В основі концепції компетентності постає ідея виховання компетентної особистості, яка не лише володіє необхідними знаннями, навичками й уміннями, але й здатна адекватно діяти у відповідних навчальних, життєвих і (в майбутньому) професійних ситуаціях, застосовуючи отримані знання й беручи на себе відповідальність за результати їх використання.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «компетентність» трактується як похідне від слова «компетентний», тобто «поінформований, обізнаний, авторитетний» [32, с. 449]. У сучасному словнику іншомовних слів компетентність трактується як: «а) відповідний, здатний, знаючий, той хто розуміється в певних питаннях; б) авторитетність, обізнаність, володіння компетенцією» [258, с. 541]. У словнику-довіднику з соціальної педагогіки компетентність трактується як психосоціальна якість, яка означає «силу й упевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності, і

сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [267, с. 88]. У словнику «Професійна освіта» зміст компетентності розкрито як «сукупність знань і умінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [221, с. 211]. Важливо, що компетентність у вказаних джерелах потрактовано як психосоціальну якість особистості, що охоплює не тільки знання, але й навички та уміння.

Серед тлумачень сутності поняття «компетентність», з певною долею умовності, нами виокремлено чотири підходи – аксіологічний, поведінковий, мотиваційний та когнітивний (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні підходи до тлумачення сутності поняття «компетентність»

Джерело: розроблено автором самостійно.

Так, в рамках мотиваційного підходу група дослідників трактує компетентність як складну інтегративну якість особистості, що ґрунтується на

знаннях, вміннях, досвіді, ставленнях, навичках (О. Пометун [204], Г. Селевко [251]), і яка проявляється в її здатності та готовності до діяльності у професійній, соціальній сферах та під час реалізації особистістю власного потенціалу (С. Бондар [24], Г. Данилова [61], Дж. Равен [230], В. Радул [233], М. Чепига [314]). Згідно з В. Ягуповим, компетентність – «підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності» [317, с. 6]. І. Зимняя [86] трактує компетентність як досвід соціально-професійної діяльності людини, обумовлений інтелектуально та особистісно. До цієї ж групи нами віднесено трактування дослідників, які вважають що в педагогічному сенсі термін «компетентність» доцільно характеризувати як «екзистенціональну властивість людини (вміння планувати, розвивати відносини з іншими людьми) продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти» (І. Зязюн [89]), як обізнаність, авторитетність, кваліфікованість (О. Ситник [254]).

До другої групи нами віднесено трактування компетентності в руслі мотиваційного підходу, а саме як мотивуючої якості, що «означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності» (Н. Лавриченко) [136, с. 29]. На думку вченої, «компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з іншими» [136, с. 434].

До третьої групи нами віднесено погляди дослідників, які представляють поведінковий підхід і вважають за доцільне здійснювати тлумачення компетентності через сукупність знань, конкретних життєвих вмінь і навичок, необхідних людині будь-якої професії, віку, сімейного стану (І. Родигіна [240], для особистісної самореалізації, знаходження свого місця у світі, продукт цілісної, а не лише «знаннєвої» освіти (І. Драч) [72], для ефективно професійної діяльності або реалізації певної функції (С. Гончаренко [221], О. Кучер [134]; систему умінь, знань та досвіду на рівні функціональної грамотності, відображену у теоретико-прикладній підготовленості особи до їх реалізації в діяльності (Е. Зеєр) [83], О. Овчарук [176]; система навичок, знань, умінь, ставлень, котрі дають змогу

ефективно виконувати певні функції або провадити діяльність, забезпечуючи розв'язання професійних проблем чи досягнення стандартів у соціо професійній сфері (О. Пометун [204], Л. Резніченко) [236]. Важливим є визначення компетентності через набуття певних знань, здібностей, навичок, життєвого досвіду, а також наявність у людини здатності організувати інших для досягнення певної мети. Сюди ж входить готовність оцінювати та аналізувати соціальні наслідки власних дій. Компетентність при цьому постає як «якість особистості або сукупність якостей, мінімальний досвід діяльності в заданій сфері» [62, с. 69], причому останні дають змогу людині аналізувати і внаслідок цього робити висновки, а також приймати ефективні рішення (О. Дахін)).

Представники аксіологічного підходу тлумачать компетентність як аксіологічну, ціннісно-смыслову категорію, особистісну властивість. На їх думку, компетентність – це ціннісна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, стосується її здатності успішно виконувати свої повноваження (Н. Бібик [14]); актуальна особистісна, інтегративна властивість, яка виявляється в адекватності вирішення стандартних та особливо нестандартних, що вимагають творчості задач у всьому різноманітті соціальних та професійних ситуацій, яка проявляється в діях, діяльності, поведінці та вчинках людини (І. Зимня [85]); властивість особистості, яка включає рівень домагань, спрямованість, цілепокладання, ціннісно-смыслову ставлення людини, емоційно-вольову регуляцію поведінки (І. Єрмаков [77]); динамічна комбінація засвоєних особистістю знань, цінностей, а також інших якостей, котрі описують освітні результати за певною програмою (І. Бабин, Я. Болубаш, А. Гармаш [170]).

У структурі компетентності, ґрунтуючись на проаналізованих наукових працях, загалом доцільно виокремити знання, мотиви, поведінку та цінності і представити їх у вигляді схеми (рис. 1.2). Як бачимо, спонукальною силою здобуття компетентності є мотиви (у тому числі інтереси, бажання, потреби), в основі компетентності постають знання (обізнаність, освіта, кваліфікація), проявляється вона у поведінці (діяльності, у тому числі професійній), а

результуючим компонентом компетентності постають цінності (сенс, смисли, ставлення).

Рис. 1.2. Структурні компоненти компетентності особистості

Джерело: розроблено автором самостійно.

Загальновідомо, що внутрішню структуру компетентності особистості складають знання, уміння, пізнавальні та практичні навички, а також ставлення, мотиви, потреби, емоції, цінності, цілі, поведінка. Відтак, вчена Н. Павлик [188] визначила «Формулу компетентності особистості», яка складається з таких компонентів (рис. 1.3).

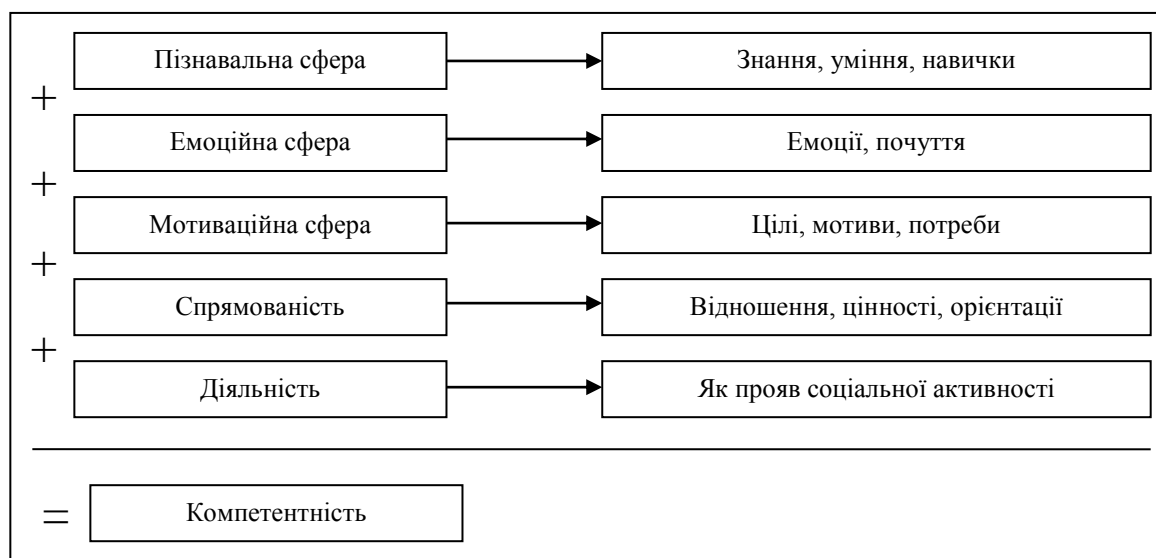

Рис. 1.3. Формула компетентної особистості (за Н. Павлик)

Джерело: Н. Павлик [188]

Аналіз наукової літератури показує, що ідеї компетентності знайшли найширше втілення в галузі освіти, становлячи собою базу розвитку сучасного

суспільства. При цьому аналіз багатьох освітніх систем свідчить, що одним із шляхів оновлення змісту освіти, узгодження їх з сучасними потребами є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід. Це також передбачає інтеграцію національної системи освіти до світового освітнього простору. Поява компетентнісного підходу зумовлена зміною соціокультурних обставин й своєрідною «відповіддю» освітян на соціальне замовлення. Тобто компетентність трактується як певна інтегрована якість особистості, результат освіти і навчання.

Констатуємо, що компетентнісно зорієнтована освіта намагається відповідати соціальним, професійним, а також особистим і культурним потребам представників сучасного соціуму, що відображено у нормативних документах міжнародних організацій у сфері освіти, – ПРООН, Ради Європи, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Організації європейського співробітництва та розвитку, Європейської кваліфікаційної рамки для навчання протягом життя, Міжнародного департаменту стандартів й Кваліфікаційної рамки європейського простору вищої освіти.

Для зручності нашого аналізу, трактування сутності компетентності міжнародними організаціями подано у табл. 1.1.

Цікаво, що Міжнародна комісія Ради Європи сформулювала перелік компетенцій з використанням наступного логічного ряду: «вивчати – шукати – думати – співпрацювати – діяти – адаптуватися». Експертами цієї комісії визначено групи ключових (інтегрованих) компетентностей, а саме: політичні, соціальні, міжкультурні, комунікативні, інформаційно-технологічні, здатність вчитися протягом усього життя [319].

В змісті робочої програми Європейської Комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» названо такі основні групи ключових компетентностей, як: математичні і базові науково-технічні компетентності; знання рідної мови; інформаційні компетентності; порозуміння іноземними мовами; уміння вчитися; ініціативність та підприємливість; соціальні та громадянські компетентності; культурна свідомість та експресія [320].

**Основні підходи щодо визначення поняття «компетентність»
міжнародними організаціями**

Міжнародна організація	Визначення компетентності
Рада Європи	Комплекс знань і навичок, ставлень та цінностей, які надають особистості спроможність сприймати й відповідати на соціальні й індивідуальні потреби особистості.
Міжнародний департамент стандартів (IBSTPI)	Здатність кваліфіковано провадити діяльність, яка ґрунтується на наборі знань, навичок і ставлень.
Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD)	Здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, а також діяти і виконувати завдання; вказана здатність ґрунтується на комбінації пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань, умінь, цінностей і поведінкових компонентів.
ЮНЕСКО	Поняття «компетентність» логічно походить від ставлень до цінностей, і від умінь до знань.
Програма «DeSeCo»	Компетентність (competency) є здатністю особистості успішно задовольняти соціальні потреби й індивідуальні, а також активно діяти, виконуючи поставлені завдання.
ЮНІСЕФ, ПРООН	Здатність застосовувати знання та вміння, котра забезпечує використання особистістю навчальних досягнень у нових соціальних ситуаціях.
Європейська кваліфікаційна рамка для навчання протягом життя	«відповідальність та автономність», особисті якості (включаючи обізнаність, умілість тощо)
Кваліфікаційна рамка європейського простору вищої освіти	динамічне поєднання знань, розуміння, умінь і здатностей, повноважність (відповідальність та автономність)

Джерело: розроблено автором на основі [319; 320; 324; 325; 330; 332; 333; 337; 338; 339; 341; 349]

З метою належного трактування й аналізу зазначених понять у 1997 р. започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади» («DeSeCo»). Експерти з галузей бізнесу, освіти, праці, охорони здоров'я, а також представники національних та міжнародних освітніх інституцій створили інформаційну базу для розробки стратегії компетентностей в сферах освіти, соціальній та економічній. Передбачено, що з огляду на перспективу, набуття людиною необхідних ключових компетентностей сприятиме: 1) її участі у створенні й забезпеченні демократичних засад суспільства; 2) взаєморозумінню і справедливості у соціальній сфері; 3) дотриманню прав людини й автономії (всупереч індивідуальній маргіналізації і глобальній нерівності). Вважається також, що моніторинг процесу набуття компетентностей слугуватиме показником ефективності освітньої системи [324].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР, OECD) спрямовує свою діяльність на впровадження ключових компетентностей (key competencies) у зміст освіти. Одним із найважливіших узагальнень стало визначення трьох категорій ключових компетентностей: по-перше, автономна діяльність; по-друге, інтерактивне використання засобів навчання; по-третє, вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах (рис. 1.4) [339]. Як вважають експерти ОЕСР, ключові компетентності є набором найбільш загальних понять, деталізованих у комплексах навичок, цінностей, знань, умінь, відносин за освітніми галузями та життєвими сферами. Важливо, що визначені різновиди ключових компетентностей застосовується для визначення таких якостей і властивостей особистості, що дають змогу їй ефективно брати участь у різних сферах соціального життя [339].

Рис. 1.4. Тракткування ключових компетентностей фахівцями ОЕСР

Джерело: розроблено автором на основі [339]

Поняття ключових компетентностей охарактеризовано також і в працях вітчизняних дослідників. Так, з погляду Ю. Бойчук [18], через ключові компетенції, встановлюється органічний зв'язок людини й соціуму. Набір ключових компетенцій, вибраний суспільством, сприяє регуляції відносин людини та суспільства: зокрема, через них суспільство висуває свої вимоги

окремій людині, а остання, дотримуючись соціальних вимог, отримує можливості для успішної соціалізації. До того ж сформовані ключові компетенції, забезпечуючи порядок у взаєминах соціуму й людини за допомогою соціально-нормативного регулювання, сприяють установленню соціальному контролю.

Українські вчені (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Овчарук, О. Пометун та ін.) пропонують перелік ключових компетентностей, деталізованих у комплексі знань, умінь, навичок, цінностей. Зокрема, це навчальна (уміння вчитися), інформаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, здоров'язберігаюча компетентності [113, с. 86–90].

Проаналізувавши процес відбору ключових компетентностей у країнах ЄС, можна розподілити їх на три групи: соціокультурні (компетентності, пов'язані з життям суспільства, соціальною діяльністю особистості, її зовнішнім оточенням), ціннісно-мотиваційні (компетентності, пов'язані із інтересами, індивідуальним вибором особистості, її внутрішньою мотивацією) та функціональні (зокрема, компетентності, пов'язані зі сферою знань, вміннями особистості оперувати фактичним матеріалом й науковими знаннями). Представимо ці групи ключових компетентностей у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Групи ключових компетентностей особистості

Соціокультурні компетентності	Ціннісно-мотиваційні компетентності	Функціональні компетентності
<ul style="list-style-type: none"> • здатність до співпраці • здатність розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях • здатність взаєморозуміння • активна участь • соціальні й громадянські цінності та вміння • комунікативні здатності • мобільність (у різних соціальних умовах) • здатність визначати особисті ролі в суспільстві 	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до навчання • винахідливість • здатність адаптуватись та бути мобільним • здатність досягати успіху • здатність змінити життя на краще • інтереси та внутрішня мотивація • особисті практичні здатності • здатність робити власний вибір та встановлювати особисті цілі 	<ul style="list-style-type: none"> • лінгвістична здатність • технічна та наукова здатність • здатність оперувати знаннями в житті та навчанні • здатність використовувати джерела інформації для власного розвитку • здатність використовувати ІКТ

Джерело: розроблено автором на основі [319; 320; 324; 325; 330; 332; 333; 337; 338; 339; 341; 349]

Значна частина дослідників, беручи до уваги спрямованість життєдіяльності особистості (на предметний світ, на суспільство, на себе), виокремлює соціальну компетентність як одну із ключових (провідних). Відтак у контексті дослідження важливе значення має аналіз поглядів вчених щодо трактування поняття «соціальна компетентність». Закономірно що вказана наукова категорія є інтеграцією термінів: «соціальний» (лат. *socialis* – «товариський, суспільний, той, що належить суспільству, пов'язаний із життям та стосунками людей у суспільстві! [32, с. 529]), та *compete* («досконале володіння справою, знаннями») [258, с. 814]. Вказані поняття можна потрактувати як володіння особистістю соціальними знаннями, соціальними повноваженнями, що передбачає наявність соціального авторитету чи певного рівня соціальної компетенції, які дають змогу особистості жити, існувати й діяти у соціумі.

У контексті дослідження зауважимо, що німецький учений Г. Рот, який ввів у науковий обіг поняття «соціальна компетентність», трактував її як «різновид компетентності, що відображає взаємодію між людьми» [343, с. 4].

Що стосується українських педагогів, то вони включають соціальну компетентність до переліку ключових, інтегрованих до змісту освітнього процесу. При цьому формування ключових компетентностей пронизує викладання усіх навчальних предметів. Формування ж соціальної компетентності співвідноситься українськими педагогами з загальною метою освітньої системи, що передбачає розвиток особистості як суб'єкта соціальної взаємодії в єдності когнітивної, поведінкової, ціннісно-мотиваційної сфер. На думку О. Овчарук [176], соціальна компетентність особистості тісно пов'язана з навколишнім середовищем, а також з суспільним життям і соціальною діяльністю. У свою чергу, О. Гриценко [128] пише, що соціальна компетентність особистості відображає рівень її адаптації до соціальних умов. Н. Павлик [187] доводить, що соціальна компетентність є здатністю особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Дослідниця дошкільної педагогіки Т. Поніманська пише, що соціальна компетентність «передбачає відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність

до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки» [206, с. 259].

Проаналізуємо основні наукові погляди щодо сутності соціальної компетентності особистості. Так, як стверджує І. Зарубінська [82], соціальна компетентність поєднує загальні ознаки поняття «компетентність особистості», які уточнюються значенням поняття «соціальна». Загальними ознаками компетентностей особистості є їх творча спрямованість і практико-зорієнтований характер. Конкретною ознакою соціальної компетентності особистості є зумовленість суспільним (зовнішнім) середовищем.

Сучасна дослідниця І. Родигіна трактує соціальну компетентність як «особливе вміння знаходити компроміс між самореалізацією та соціальним пристосуванням» [240, с. 16].

Л. Лепіхова зазначає, що соціальна компетентність, будучи універсальною особистісною здатністю, інтегрує розуміння нею соціальної дійсності з наявністю соціальних вмінь і знань, необхідних для результативного виконання соціально важливих завдань, включаючи здатність «робити власний вибір та ризикувати, адаптивно сприймати себе у часі, жити, не порушуючи норми суспільства, будувати свій життєвий проєкт, виходячи з власних індивідуальних цінностей, та проєктувати його у майбутнє» [138, с. 6].

Вчена Н. Борбич [25] визначає соціальну компетентність особистості як перетворений нею соціальний досвід, який відповідний системі актуальний соціальних відносин і створює можливості її для самореалізації в даній системі. При цьому соціальна компетентність охоплює здатність ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем та гнучко орієнтуватися в змінних соціальних умовах.

На думку Н. Веселкової, Е. Прямікової, «під соціальною компетентністю особистості розуміються знання, вміння, навички конкретного індивіда, набуті та засвоєні ним у результаті взаємодії із соціумом, і його здатність орієнтуватися у соціальному середовищі» [34, с. 29].

М. Докторович визначає "соціальну компетентність як «складне переплетення умінь, знань і дій, орієнтованих та організованих відповідно до

навколишньої соціальної реальності, які відкривають і забезпечують можливість самореалізації в заданій ситуації» [71, с. 145].

В. Ромек визначає «соціальну компетентність як результат особливого стилю впевненої поведінки, за якої навички впевненості автоматизовані та дають можливість швидко змінювати стратегію і плани поведінки з урахуванням вузького (особливості соціальної ситуації) та широкого (соціальні норми та умови) контексту» [245, с. 24].

О. Прямикова вважає, що «соціальна компетентність є одним із аспектів індивідуальної свідомості особистості й відповідає за конструювання особистістю соціальних відносин усіх рівнів, починаючи з родини й закінчуючи політикою. Соціальна компетентність є набором альтернативних складових, необхідних для реалізації своїх цілей у суспільстві» [224, с. 128].

О. Кондаков розглядає соціальну компетентність як «мінімальне оволодіння комунікативною діяльністю, конструювання своїх та доручення зовнішніх ресурсів само- та взаємодопомоги в сучасному житті» [116, с. 15].

В інтерпретації вченого А. Реана соціальна компетентність виступає як «умова, компонент і результат особистісного розвитку, включаючи вміння ефективної соціальної взаємодії, соціальну зрілість, базові установки особистості» [235, с. 316].

Аналогічною є трактування В. Цветкова сутності та змісту поняття «соціальна компетентність сільського школяра». Автор визначає її як інтегральну якість, що «дає змогу індивіду активно взаємодіяти із соціумом, встановлювати контакти з різними групами та індивідами, а також брати участь у соціально значущих проєктах, інакше кажучи, продуктивно виконувати різні соціальні ролі» [304, с. 78].

Українська дослідниця сфери дошкільної освіти О. Кононко вважає, що показником соціальної компетентності є «усвідомлення дитиною того, як слід поводитися, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно» [118, с. 4].

Фахівець сфери дошкільної освіти Н. Гавриш також стверджує, що соціальна компетентність є «інтегральною якістю особистості суб'єкта освітнього процесу, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості» [43, с. 45].

У контексті позашкільної освіти, соціальну компетентність О. Биковська [13] визначає як компетентність, спрямовану на розвиток і виховання загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення. Соціальна компетентність також визначає сукупність якостей людини, що включають її індивідуальний її стиль діяльності, імідж загалом.

І. Зимня [85], осмислюючи сутність соціальної компетентності особистості як ключової, до трьох груп ключових компетентностей відносить компетентності у сфері соціальної взаємодії людини і соціуму. Так, компетентність соціальної взаємодії передбачає взаємодію із суспільством, сім'єю, друзями, іншими спільнотами, а також здатність до співробітництва, повагу і прийняття інших. Компетентність у спілкуванні передбачає усне, письмове мовлення; володіння навичками діалогу і монологу; знання і дотримання етикету. Сукупно вказані компетентності можна тлумачити як основу соціальної компетентності.

Важливо, що соціальна компетентність у сучасних дослідженнях виявляється не лише в соціальних знаннях і навичках комунікації, але й у способах оперування цими знаннями, ефективністю й адекватністю дій особистості в різних соціально-проблемних ситуаціях. Соціальна компетентність особистості визначена важливою умовою функціонування сучасного соціуму, передбачаючи ефективну самореалізацію кожної людини. Слід наголосити, що вимога до досягнення соціальної компетентності стосується не лише елітарної частини соціуму, але й переважної більшості громадян держави, відтак формування соціальної компетентності постає бути пріоритетним у діяльності суспільних інститутів та установ соціалізації людини.

Вченими (І. Єрмаков [77] та ін.) також доведено, що важливою умовою розвитку соціальної компетентності особистості є соціальна активність. Остання

ґрунтується на свідомому прагненні до зміни соціальних умов, формування власних установок й ціннісних орієнтацій в соціумі. Водночас розвиток соціальної активності відбувається тільки у поєднанні із просоціальною спрямованістю, узгодженою з суспільними нормами та цінностями.

Залежно від галузі знань, в контексті якої розглядається соціальна компетентність особистості, висвітлюються різні погляди щодо її потрактування. Так, соціологи (Е. Гіденс [59] та ін.) підкреслюють можливість впливу компетентної особистості на соціум; психологи (Л. Петровская [196], М. Кабардов [97] та ін.) акцентують увагу на психологічних особливостях окремого компетентного індивіда, а педагоги (О. Биковська [13] та ін.) – на міжособистісну взаємодію та особистісну відповідальність.

Увагу багатьох дослідників привертала різні аспекти проблеми соціальної компетентності. Зокрема, Н. Даценко [64], Т. Смагіна [260] аналізували структуру соціальної компетентності, вчений І. Бех [12] вивчав такі аспекти соціальної компетентності, як професійний та комунікативний, Л. Лепіхова [138] досліджувала соціально-психологічну компетентність як частковий випадок соціальної, М. Гончарова-Горянська [49] розглядала соціальну компетентність в онтогенетичному аспекті, зокрема дошкільників та молодших школярів.

У наукових роботах з соціології, філософії, психології й педагогіки досліджено складові соціальної компетентності особистості, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про її зміст: соціалізація (А. Капська [100], І. Кон [114], А. Мудрик [165] та ін.); соціальне становлення (О. Карпенко [102] та ін.); національно-культурна ідентичність (Т. Потапчук [207]); соціальна відповідальність (В. Тернопільська [282] та ін.); соціальна адаптація (О. Литовченко [139], В. Шахрай [316] та ін.); самовизначення (А. Мудрик [165] та ін.); ціннісні орієнтації (О. Сухомлинська [275]) та ін. В аспекті нашого дослідження важливий висновок вченої Т. Хмуринської [309], що соціальна компетентність розвивається протягом всього трудового життя людини. Системність даного процесу вона убачає в забезпеченні розвитку соціальної компетентності людини в процесі навчальної діяльності та неперервної

практичної підготовки, що може передбачати використання можливостей позанавчальної діяльності. Відповідно, важливим є твердження Ю. Возної [37] про необхідність досягнення особистістю в процесі соціалізації творчого рівня «акме» (найвищого ступеня особистісного й професійного самовизначення).

Розвиваючи запропоновану класифікацію наукових підходів до поняття компетентності, виділимо аналогічні підходи до соціальної компетентності особистості: 1) когнітивний підхід – тлумачить компетентність як переважно знанневий феномен; 2) мотиваційний підхід – відображає ступінь наявності в індивіда особистісних ресурсів; 3) поведінковий підхід – висвітлює ситуаційні та діяльнісні особливості взаємодії окремої людини й соціального середовища; 4) аксіологічний підхід – трактує компетентність як основу ціннісно-смыслового життєвого вибору особистості (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Основні підходи до тлумачення сутності поняття «соціальна компетентність»

Джерело: розроблено автором самостійно.

У визначеннях соціальної компетентності, віднесених до першої групи, виокремимо положення А. Мудрика [165], що соціальна компетентність охоплює її знання про соціальний світ, про себе, своє місце у світі, способи поведінки та актуальні поведінкові сценарії. Близькою до думки цього автора є й позиція Г. Селевка, який під компетентністю розуміє «інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності і готовності її до діяльності, заснованій на знаннях і досвіді, надбаними в процесі навчання і соціалізації та орієнтованими на самостійну і успішну участь у діяльності» [251, с. 139]. Деякі вчені переконані, що «знання соціокультурних норм і вироблення соціальних навичок – це тісно переплетені аспекти соціальної компетентності, які мають становити певну цілісність, поєднуючи «знання що» (знання загальнокультурних норм і правил) і «знання як» (яким чином ці правила можуть бути застосовані в конкретній соціальній ситуації)» [345, с. 2].

Виділимо й науковців, які пов'язують соціальну компетентність з розвитком соціального мислення, або соціального інтелекту особистості. Так, О. Прямикова пов'язує соціальну компетентність (здатність аналізувати соціальний світ і, адекватно оцінюючи свої можливості, вибудовувати ефективні стратегії взаємодії із цим світом) з соціальним мисленням (діяльністю, метою якої є пізнання людиною суспільної реальності, на підставі чого нею приймається обґрунтоване рішення з приводу важливих питань). В структуру соціального мислення вона включає вміння аналізувати інформацію через інтерпретацію смислів, здатність до прийняття позиції іншої людини, сприйняття конфлікту як можливості для розвитку та ін. [224]. Сучасна реальність, на думку вказаної вченої, потребує посилення розумової активності людини як основи для прийняття зважених соціально важливих рішень.

В рамках мотиваційного підходу, І. Бех [12] розуміє компетентність як досвідченість, досвід людини у певній життєвій сфері. Вчений наголошує, що суть компетентності саме у досвіді, а не просто в поінформованості суб'єкта у певній галузі знань. Заслужують на увагу думки дослідниці О. Власової [64] про зв'язок соціальної компетентності із розвитком соціальних здібностей. На її

думку, соціальна компетентність, яка забезпечує ефективне функціонування людини в більшості стандартних проблемних ситуацій, має відповідати рівню розвитку соціальних здібностей; за таких умов вона здатна стати чинником ефективної соціальної адаптації людини, її гармонійного співіснування.

У межах поведінкового підходу соціальна компетентність визначається не вузько (лише як здатність особистості до певної дії, чи як її спроможність взаємодіяти у соціумі), а набагато ширше – як здатність людини до адаптації, співробітництва та контролю над ситуацією. В цьому випадку у структуру соціальної компетентності особистості входить сукупність базових особистісних характеристик, які детермінують ефективність соціальних дій у різних ситуаціях.

У низці праць соціальну компетентність особистості пов'язують з її суб'єктністю, здатністю до соціального вибору, соціальною активністю, причому наявність всіх цих якостей є умовою успішної соціалізації. В. Циба вказує, що «для досягнення суб'єктності особистість має набувати знання, а також виявляти волю і толерантність, відносно самостійно приймати рішення і відповідати за їх наслідки» [310, с. 179]. На суб'єктність особи як ознаку компетентності вказує вчений І. Бех [12]. Суб'єктність як важливий показник соціальної компетентності людини визначається й А. Брушлінським [28]. Український соціолог О. Злобіна [88] наголошує, що поведінка суб'єкта веде до соціальних змін, зокрема до вдосконалення як окремої особистості, так і соціуму загалом.

Що стосується шляхів і засобів розвитку соціальної компетентності, то ряд вчених наголошує на об'єктивізації соціальної компетентності особистості через відповідні ситуації, що сукупно становлять її соціалізацію. Так, у посібнику «Життєва компетентність особистості» зазначено, що «компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності» [78, с. 106].

Визначення сутності соціальної компетентності у рамках аксіологічного підходу пов'язані з вищими рівнями соціалізації людини. Так, І. Зимняя зауважує, що компетентність як інтегративне явище має рівневу структуру [86]. І. Бех [12]

також зосереджує увагу на необхідності усвідомлювати нижчий та вищий рівні компетентності. Нижчий рівень компетентності, на його думку, ґрунтується на практичних способах діяльності, що виробляються унаслідок постійного вправління. Ці способи відображаючи здатність особи пристосовуватися до життя, забезпечуючи нормативне соціальне функціонування. Вищого ж рівня особистість досягає, коли логіка виконання соціальної дії ґрунтується на прагненні до самоствердження. Вагомим є положення про значущість для кожної окремої людини досягнення вищого рівня компетентності, що дає можливість для перетворення дійсності.

А. Мудрик [165] в контексті соціальної компетентності особистості називає її відокремлення, або автономізацію. Остання забезпечує самоствердження, само зміну, самореалізацію особистості загалом. В структурі соціалізованості людини виокремлено два рівні. На першому рівні соціалізації досягається сформованість соціально важливих якостей та установок; на другому рівні соціалізації у людини формується готовність до зміни цих вимог. Здатність людини до переходу на вищий рівень розвитку, як доводить Г. Усатенко [171], передбачає можливість адекватно сприймати соціальні вимоги і змінюватися відповідно до них. Відтак соціальна компетентність особистості відображає не тільки здатності до адаптації до соціальних реалій, а й спроможності людини до самореалізації, розвиток її готовності діяти в нових соціальних умовах.

Для нашого дослідження важливо, що соціальна компетентність вимагає від людини вміння рахуватися з правами інших людей, що вказує на ситуативний характер її прояву. Можна стверджувати, що становлення та розвиток соціальної компетентності розгортанням життєвого потенціалу особистості. Соціальна компетентність передбачає інтеграцію людини в соціумі, взаємодію з останнім, а також здатність діяти у ньому. Ця здатність охоплює вміння й можливості розв'язувати проблеми в різних соціальних ситуаціях, співпрацювати з іншими людьми, володіти соціально-комунікативними навичками, і є показником якісного рівня соціалізації особистості.

Зауважимо, що більшість дослідників визначає соціальну компетентність особистості як категоріальні соціальні знання, що є керівництвом до дії, інтегральне особистісне утворення, особистісне вміння використовувати соціальні вміння в головних сферах діяльності, суб'єкту здатність до самовизначення, загалом як особистісно-соціальну зрілість. У всіх цих проявах, соціальна компетентність особистості проявляється як орієнтація на співпрацю, кооперацію спільних зусиль. Окрім того, соціальна компетентність вимагає від особистості вміння відстояти власну думку, здатності протистояти небажаному соціальному впливу, ефективно діяти в мінливих соціальних умовах.

Для нашого дослідження важливо, що соціальна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних соціально-пізнавальних відношень та практичних соціальних навичок, а також мотивів, цінностей і соціально активної поведінки. Так, соціально компетентна особистість вміє визначати власне місце в соціумі, здатна проектувати й планувати стратегії власного життя у відповідності до соціальних норм, зобов'язана враховувати інтереси і потреби різних соціальних груп, індивідів, адекватно оцінює соціальну дійсність, продуктивно співпрацює з різними партнерами у команді чи спільноті, виконує різні функції в групі, бере на себе відповідальність за прийняті рішення. Відтак, викладені позиції дають підставу включати у зміст соціальної компетентності особистості розвиненість її соціальних мотивів, соціального інтелекту, соціально активної поведінки та соціальних цінностей.

На основі опрацювання й аналізу наукових доробок учених, категорію «соціальна компетентність особистості» трактуємо як здатність останньої до активної соціальної взаємодії, життєвого самовизначення й самореалізації в соціумі на основі суспільно важливих знань, умінь, навичок та цінностей. При цьому соціальна компетентність як сукупність соціально важливих якостей, знань та умінь, ціннісних орієнтацій, дає можливість особистості активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти з групами, спільнотами й окремими людьми, брати участь у соціальних проєктах, виконувати різноманітні соціальні ролі. Соціальна компетентність особистості зумовлюється її вмінням орієнтуватися в

соціальних ситуаціях, визначати особистісні особливості оточуючих, вибирати доцільні способи спілкування з і реалізовувати власні цінності у процесі соціальної взаємодії. Соціальна компетентність передбачає засвоєння етичних норм як основи побудови особистістю міжособистісних і внутрішньоособистісних соціальних відносин.

1.2. Структурні компоненти соціальної компетентності та їх прояви у старшому шкільному віці

Сформованість соціальної компетентності відіграє важливу роль у житті людини і суспільства, від її наявності залежить, якою мірою особа зможе реалізувати свої задатки і здібності, створити для себе сприятливі умови для життєреалізування. Водночас соціалізація людини, яка відбувається на основі сформованої соціальної компетентності, сприяє стабільності соціуму. Відтак інститути соціалізації спрямовують зусилля на створення умов для формування соціально компетентної особистості, спроможної осмислювати власне життя в соціумі, здатної до толерантного спілкування і співпраці з іншими людьми, до самореалізації в суспільстві загалом.

Констатуємо, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці соціальну компетентність в узагальненому вигляді визначають як інтегроване особистісне утворення, зміст якого складають взаємозв'язки соціальних мотивів, соціально важливих знань, вмінь, навичок, особистісного досвіду, цінностей та норм. Вказані компоненти у структурі соціальної компетентності по-різному виокремлюються різними авторами. Так, І. Зимня [86] обґрунтувала доцільність виокремлення таких компонентів соціальної компетентності: 1) знаннєвого (передбачає володіння знаннями); 2) мотиваційного (передбачає готовність до прояву компетентності); 3) ціннісно-змістовного (передбачає позитивно-ціннісне ставлення до змісту компетентності); 4) поведінкового (передбачає наявність досвіду виявлення своєї компетентності у різноманітних ситуаціях) [86].

Дослідниці Т. Кондратова і Н. Сажина визначають такі змістовні елементи в структурі соціальної компетентності, як: 1) особистісний (емоційна стійкість; соціабельність; соціальна відповідальність; особистісна активність; адекватна самооцінка; впевненість у собі; вольовий контроль; толерантність; мотивація досягнення); 2) діяльнісний (вміння правильно оцінювати вербальну та невербальну експресію у взаємодії з оточуючими; здатність до аналізу ситуацій соціальної взаємодії; здатність передбачати наслідки поведінки й діяльності – як власної, так і інших людей; навички конструктивної взаємодії із оточуючими; логіка соціальної взаємодії; комунікативний контроль; організація продуктивної, соціально-орієнтованої діяльності; товариськість); 3) когнітивний (знання про структуру, функції соціальної компетентності, про якості особистості, які дають змогу успішно соціалізуватися в соціумі, знання про наявність та рівень розвитку їх в себе; знання про способи взаємодії людей в соціумі); 4) морально-ціннісний (наявність в людини соціально важливих життєвих орієнтацій; прийняття здорового способу життя як цінності) [117].

Підхід О. Бодальова [19] щодо формування соціальної компетентності як єдності знань, переживань (мотивів) та поведінки, тобто цей процес має відображати формування когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового компонентів структури явища, які вивчають. Отже, соціальна компетентність особистості відбувається завдяки системі знань, яку вона набуває пізнаючи дійсність, завдяки емоційним переживанням, що виникають у неї при цьому, та різноманітному прояву дій.

Дослідниця М. Докторович науково обґрунтувала структуру соціальної компетентності, яка складається з таких компонентів: 1) когнітивно-ціннісного, передбачає наявність соціальних знань та уявлень, системи соціальних цінностей, розуміння соціальної дійсності); 2) емоційно-мотиваційний, характеризується емоційним ставленням особистості до соціуму та соціально ціннісними й особистісно-значущими мотивами діяльності; 3) інтерактивно-комунікативний, передбачає продуктивну комунікацію з окремими індивідами і групами;

виконання різних соціальних ролей; 4) поведінково-діяльнісний, характеризується просоціальною поведінкою та діяльністю в соціумі[71].

Вчена Т. Смагіна в структурі соціальної компетентності виділяє знаннєвий, ціннісний і поведінковий компоненти. Суть знаннєвого компоненту, на думку дослідниці, складають знання про правила комунікації, суспільство і його закони; знання про процеси прийняття суспільних рішень; знання про основи співпраці і спілкування з оточуючими. Ціннісний компонент передбачає здатність людини демонструвати власну гідність, а також її здатність до співробітництва; включає бажання шанувати права людини; визначати власну соціальну позицію; усвідомлення потреби захищати соціальні права й інтереси, не порушуючи прав інших; толерантність та ін. Поведінковий компонент означає наявність уміння визначати мету комунікації, охоплює здатність застосовувати ефективні стратегії спілкування, сформоване уміння налаштовуватися на спілкування з оточуючими; розвиненість уміння продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групах й командах; конструктивно розв'язувати конфлікти, досягати консенсусу [260].

О. Гомонюк [47] вважає, що соціальна компетентність особистості передбачає розуміння специфіки соціальної проблеми, уміння розв'язувати її практично, мотивацію це зробити, а також здатність аналізувати свою діяльність та її наслідки. Кожен із вказаних структурних компонентів соціальної компетентності особистості може бути представлений як її інтегрована якість.

Дослідник Н. Даценко [64] вважає, що важливо у структурі соціальної компетентності розрізняти компоненти як у горизонтальному (особистісно-ціннісний, комунікативно-поведінковий, емоційно-мотиваційний, когнітивний), так і у вертикальному вимірах. Вказані виміри відображають складові соціальної компетентності на індивідуальному та соціальному рівні.

Опираючись на дослідження науковців та інтегруючи виділені підходи до соціальної компетентності особистості, ми дійшли думки про доцільність виокремлення у структурі даного феномена таких компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового та соціально-ціннісного. Відтак нами виокремлено у структурі соціальної компетентності старшокласника такі компоненти (рис. 1.6).

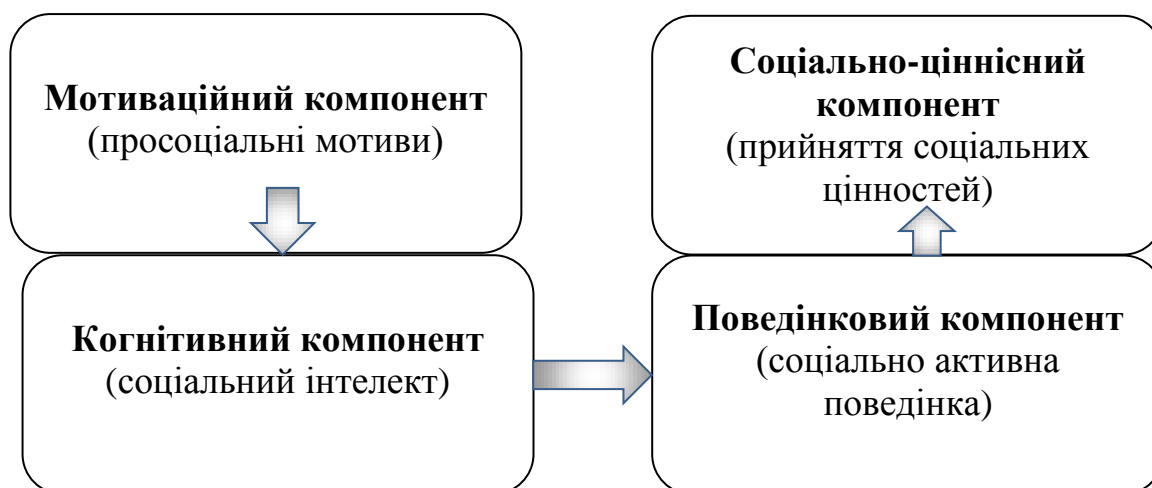

Рис. 1.6. Структура соціальної компетентності старшокласника

Джерело: розроблено автором самостійно.

Охарактеризуємо виділені компоненти структури соціальної компетентності старшокласників.

Мотиваційний компонент – стимулює особистість до розуміння необхідності формування у себе соціальної компетентності, відображає сформованість соціальних мотивів поведінки і діяльності, актуалізує розвиток соціально-ціннісних та особистісно-значущих мотивів. Результатом є сформованість просоціальних мотивів.

Когнітивний компонент – передбачає наявність у людини певного рівня соціального інтелекту, знань про суспільство, соціальні закони та колективні відносини й соціальні взаємини, сформовані знання про себе, своє місце у житті й соціумі, здатність до життєвого самовизначення і самореалізування, належне розуміння закономірностей суспільного буття. Результатом розвиненого когнітивного компонента є сформованість соціального інтелекту.

Поведінковий компонент – характеризує наявність вмінь і навичок соціальної взаємодії в контексті продуктивної співпраці з різними партнерами в групі й команді, виконання різноманітних соціальних ролей, знаходження порозуміння з іншими людьми, виконання основних суспільних обов'язків, що проявляються в результатах навчальної чи професійної діяльності, ставленні і взаємодії з старшими та ровесниками і виконанні правил поведінки. Результатом є

готовність особистості до співпраці, до роботи у команді. Це виражається у сформованій комунікативній компетентності особистості.

Соціально-ціннісний компонент – стимулює особистість до осмислення її ролі і місця у житті, відображає розуміння провідних загальнолюдських цінностей та їх місце в ієрархії особистісних вартостей, сформованість почуття власної гідності, прав людини, людської гідності, соціальної відповідальності, актуалізує усвідомлення потреби захищати соціальні права та інтереси інших людей, а також необхідності відповідальності, принциповості, толерантності та інших соціально-орієнтованих ціннісних орієнтацій з метою суспільного та особистісного поступу. Результатом є сформованість ціннісно-сислової сфери особистості, наявність системи соціальних цінностей.

Важливо, що соціальна компетентність є важливою особистісною характеристикою у старшому шкільному віці. Як відомо, соціальна ситуація розвитку у цьому віці визначається початком вступу у самостійне життя. Відтак, перед старшокласником постає проблема вибору життєвого шляху, що включає акт самовизначення як завдання життєвої важливості. У цьому віці передумовою розвитку соціальної компетентності стає інтенсивний розвиток розумової діяльності (старшокласник здатний сприймати і переробляти порівняно великий обсяг інформації, в результаті чого формуються інтелектуальні якості), а також аксіологічні чинники і мотиви (пошук сенсу життя і становлення ціннісно-сислової сфери). Проте, як стверджують психологи (І. Булах [29] М. Савчин [247], О. Скрипченко [36], Х. Решмідт [238], В. Рибалка [239] та ін.) провідну роль у становленні соціальної компетентності старшокласників відіграють соціальні фактори. Вони визначають сутність змін, завдяки яким старшокласники набувають статусу дорослої людини. При цьому ускладнюються соціально-психологічні стосунки з ровесниками і дорослими, соціальна поведінка загалом. Важливо, що вплив суспільства здійснюється через соціальну активність юнаків і дівчат, через такі види їх суспільної діяльності, в яких поєднується колективне й індивідуальне.

Слід констатувати, що старший шкільний вік характеризується оволодінням різноманітним соціальним ролям, можливістю включення в певні види соціальної активності, отримання права вибору професії, свого майбутнього загалом, що спричиняє вікову кризу. На думку українського вченого О. Скрипченка, вікова криза у старшокласників пов'язана із потребою в самовизначенні і пошуком свого місця в подальшому самостійному житті. Конструювання власного життєвого шляху, створення свого «Я» на майбутнє загалом пов'язане із переосмисленням життя, внесенням певних коректив, виробленням нових стратегій на майбутнє: «ким бути?», «чим займатися?», «яким бути?» [36]. На його переконання, соціалізація в ранньому юнацькому віці здійснюється за тезою «Для чого я існую? Що мені робити?», й відбувається одночасно із процесом індивідуалізації (індивідуації). На цьому віковому етапі інтегруються процеси узгодження потреб, самооцінки з готовністю дорослих визнати і прийняти їх, поступове входження у їх світ. Тому молода людина живе радше майбутнім, ніж сучасним, що визначає прогностичну спрямованість її потреб та інтересів.

Вважаємо, що важливими чинниками, котрі зумовлюють формування соціальної компетентності у старшому шкільному віці, є мотиваційний (включає особливості мотиваційної сфери учнів, життєві плани і програми, наслідком чого є професійне самовизначення, а результатом – просоціальність та соціальні мотиви як провідні), когнітивний (охоплює особливості інтелектуального розвитку старшокласників, їхні знання про соціально-комунікативну сферу, результатом чого є розвинений соціальний інтелект), поведінковий (характеризується особливостями діяльності і поведінки в соціально-комунікативній сфері, соціальною активністю, результатом чого є сформована комунікативна компетентність), і соціально-ціннісний (охоплює аксіопсихологічні якості особистості, характеристики ціннісно-сислової сфери і сенсу життя, результатом чого є сформовані соціальні цінності).

Охарактеризуємо виділені чинники, що зумовлюють розвиток соціальної компетентності у старшому шкільному віці.

Так, у ранній юності актуалізується активний розвиток мотиваційної сфери учнів, пов'язаний з пошуком адекватного місця в ієрархії людських стосунків та необхідністю професійного самовизначення. Мотиви навчання по-різному впливають на продуктивність діяльності школярів. Так, якщо в підлітковому віці велике значення мали мотиви отримання хорошої оцінки, то в старшому шкільному – соціально-ціннісні та навчально-пізнавальні мотиви. Динаміка системи мотивації обумовлена активністю в тій сфері, яка більш приваблива для старшокласника. При цьому, як пише С. Воронова, «школа забезпечує розвиток зовнішньої мотивації, а старшокласники, як суб'єкти взаємодії, розвивають власну внутрішню пізнавальну мотивацію шляхом поступового самовдосконалення й оволодіння своєю поведінкою» [40, с. 115].

О. Бодальов [19] доводить, що перехід від зовнішньої мотивації до внутрішнього самовдосконалення, тобто інтеріоризація, здійснюється через механізми діалогу в спілкуванні, емоційні переживання, вольову сферу особистості старшокласника. Юнаки, зважаючи на зовнішні й внутрішні обставини, можуть приймати достатньо усвідомлені рішення. Тобто у процесі формування соціально спрямованих мотивів провідну роль починає відігравати «внутрішній фільтр». У соціально зрілого старшокласника більшість прагнень спрямовані в майбутнє, у нього формується низка мотиваційних настанов, пов'язаних із визначеною життєвою перспективою.

Фундаментальними мотивами у ранній юності є потреба в самореалізації та самовираженні. Для юності, як стверджує І. Булах, характерною є побудова життєвих планів, програм, адже «старші школярі – це люди, спрямовані в майбутнє, і все теперішнє... виступає для них у світлі цієї основної спрямованості їх особистості» [29, с. 81]. Плани та програми є системою цілей, які прагне реалізувати особистість, а відмінність між ними в тому, що в життєвій програмі фіксуються основні життєві цілі без жорсткої фіксації термінів їх виконання, а життєві плани прив'язані до конкретних термінів їх здійснення. Життєвий план як компонент самоактуалізації в юнацькому віці має мотиваційну основу і виникає в результаті систематизації цілей, побудови ієрархії мотивів, формування системи

оцінок, ставлень, стійких установок. Важливою особливістю життєвих планів старшокласників є те, що ними обмірковуються не лише цілі, але й способи їх досягнення. Відтак юнаки повинні співвідносити свої життєві запити і прагнення з власними можливостями і здібностями.

Професійне самовизначення юнаків, з одного боку, залежить від якісних характеристик досвіду і міри його усвідомленості, тобто сформованості уявлень про себе та світ професій. З іншого боку, професійне самовизначення юнаків детермінується рефлексивними змістами, якими оперує учень у виборі професійної діяльності. Внутрішні мотиви вибору професії – її суспільна і особиста значущість; можливість спілкування, керівництва іншими людьми тощо. Сюди ж входить і задоволення, яке приносить робота. Зовнішня мотивація – заробіток, прагнення до престижу, боязнь засудження, невдачі тощо. Як стверджує Л. Середюк, «переважання внутрішніх мотивів і позитивної зовнішньої мотивації найефективніше з точки зору задоволеності працею» [252, с. 103].

Оскільки в період навчання у старших класах постає проблема вибору професії, то навчальна діяльність та професійна орієнтація, як доводить Е. Клімов [107], стають провідними мотиваційними характеристиками. Якщо певні навчальні дисципліни входять в коло інтересів, то школяр буде докладати зусиль до їх засвоєння. Це не виключає потреби створення ситуації успіху, яка гарантовано підвищить самооцінку. Вказане зумовлює подальший активний інтерес школяра до вказаної галузі науки. Побудова життєвих планів, життєвої перспективи, пошук сенсу життя, вибір професії, початкова професійна підготовка об'єднуються у найважливішому новоутворенні юнацького віку – особистісному самовизначенні, яке має ціннісно-мотиваційне підґрунтя.

Закономірно, як пише О. Карпенко [102], що у підлітків вибір професії більше декларований, і значною мірою імпульсивний, здійснений під впливом зовнішніх обставин (моди, романтичності), є результатом наслідування старших друзів. На відміну від підліткового віку, в ранній юності цей вибір здійснюється на основі попередньої підготовки, коли проводиться аналіз діяльності, яку старшокласники готові вибрати в ролі своєї професії. Аналіз передбачає і

врахуванням труднощів, з якими доведеться зіткнутись. Старшокласники ж, на думку А. Реана [227], здатні зважувати зовнішні і внутрішні обставини. Вказане дозволяє приймати їм достатньо усвідомлені рішення. При цьому «внутрішній фільтр» починає відігравати провідну роль в процесі формування у них соціально спрямованих мотивів.

Таким чином, в мотиваційній сфері у ранньому юнацькому віці пріоритетними постають мотиви спілкування, й основі інтелектуальної і емоційної близькості у юнаків і дівчат відбувається поглиблення і диференціація соціальних зв'язків. Закономірно, що серед найважливіших життєвих цінностей старшокласники називають бажання мати вірних друзів (Л. Долинська, З. Огороднійчук, О. Скрипченко [36]).

Важливо, як констатує І. Городняк [52], що, порівняно з підлітковим віком, у юнацькому періоді відбувається більш глибока диференціація освітньо-пізнавальних інтересів. При цьому навчання старшокласників мотивується як особистісними пізнавальними інтересами, так і прагматичними цілями. Останні зумовлюють вивчення конкретних навчальних дисциплін для вступу у заклад вищої освіти. Дослідники Е. Зеєр та О. Рудей [84] при цьому доводять, що навчально-пізнавальна діяльність старшокласників визначається мотивами усвідомлення життєвої перспективи та реалізації майбутніх професійних планів. Тому вважаємо, що навчальні мотиви старшокласників доцільно розглядати поряд із мотивами професійної орієнтації. Вказане має надзвичайно важливе значення для й самореалізації старшокласників в дорослому житті, розвитку у них соціальної компетентності загалом.

Є. Клімов [107] називає важливою передумовою розвитку соціальної компетентності інтенсивне інтелектуальне дозрівання, що зумовлює перехід старшокласників до вищих рівнів абстрагуючого й узагальнювального мислення. Є. Прямікова [224] стверджує, що мислення стає дедуктивно-гіпотетичним, оскільки у старшому шкільному віці відбувається інтенсивне перетворення конкретних мислительних операцій на формальні. Поява у старшому шкільному віці формального мислення означає новий підхід юнаків і дівчат до розв'язання

задач, який полягає у спрямованості на комбінаторний аналіз, виділення та контроль змінних, формування гіпотез і їх логічне обґрунтування.

Для нашого дослідження важливо констатувати, що юнацький вік є важливим етапом розвитку розумових якостей. Вчені І. Булах [29], Е. Прямикова [224], А. Реан [227], Л. Середюк [252], порівнюючи підлітків та юнаків, визначають, що у мисленні старшокласників відбувається збільшення теоретичного компонента. Розумова діяльність учнів при цьому стає більш активною і самостійною, а пошук принципів і законів стає визначальним у пізнанні. На жаль, прояв пізнавальних інтересів у юнаків і дівчат поєднується із відсутністю чіткої системи здобуття знань.

Дослідники (Н. Булка [30], Дж. Гілфорд [44], Н. Каліна [98], О. Лунєва [146], Д. Люсін [264], О. Ляховець [148], Е. Михайлова [162], Г. Ожубко [177], Б. Саллівен [162], І. Стрілецька [272] та ін.) стверджують, що для розвитку соціальної компетентності старшокласників важливе значення має соціальний інтелект. Останній є одним із найважливіших компонентів життєдіяльності, дає можливість особистості зрозуміти саму себе, до того ж забезпечує правильне розуміння вчинків людей, їхніх соціальних якостей та комунікативних реакцій. В структурі комунікативних здатностей особистості соціальний інтелект виступає як їх важлива когнітивна складова. На думку вказаних вчених, соціальний інтелект у старшому шкільному віці допомагає прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, обумовлює процеси соціального пізнання, допомагає долати кризи, стреси ц ситуації, що загрожують соціальному розвитку.

У психологічній літературі термін «соціальний інтелект» трактується різнобічно. Так, Г. Олпорт пов'язував соціальний інтелект зі здатністю прогнозувати найімовірніші соціальні реакції людини [180]. Вчений описував соціальний інтелект (соціальну обдарованість) як особливу здатність прогнозувати поведінку оточуючих та забезпечувати адекватне пристосування особистості у міжособистісній взаємодії. В структурі якостей, які забезпечують краще розуміння інших людей, соціальний інтелект знаходиться як окрема здібність, «соціальний дар, необхідний для тонкої рівноваги в поведінці, що

забезпечує гладкість у стосунках з людьми. ... Щоб тактовно говорити і чинити, необхідно прогнозувати найбільш вірогідні реакції іншої людини. Тому соціальний інтелект пов'язаний зі здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей. Разом з тим, соціальний інтелект має відношення радше до поведінки, ніж до оперування поняттями: його продукт – соціальне пристосування, а не глибина розуміння» [180, с. 148].

Соціальний інтелект, на думку сучасних авторів, є самостійною групою основних ментальних здібностей, не пов'язаних із академічним чи формальним інтелектом. Як доводив Дж. Гілфорд, який із М. Салліваном розробив перший тест діагностики цього феномена [162], «сферою соціального інтелекту є знання про сприймання думок, почуттів, настроїв інших людей і своїх власних» [44, с. 438]. Згідно з концепцією Дж. Гілфорда, «соціальний інтелект – це інтегральна інтелектуальна здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації» [44, с. 434]. Соціальний інтелект, на його думку, регулює пізнавальні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних суб'єктів та об'єктів, а до процесів соціального інтелекту належить соціальна сенситивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять, соціальне мислення.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних вчених (Дж. Гілфорда [44], Н. Каліної [98], О. Лунєвої [146], Д. Люсіна [264], О. Ляховець [148], Е. Михайлової [162], Б. Саллівена [162], І. Стрілецької [272] та ін.) дає можливість стверджувати, що соціальний інтелект постає в основі соціальної компетентності старшокласників, є її когнітивною складовою, оскільки передбачає здатність особистості не тільки розуміти та прогнозувати поведінку оточуючих в різних соціальних ситуаціях, аналізувати їхні вербальні та невербальні прояви, а й належно розуміти та адекватно оцінювати свої дії стосовно оточуючих людей. Соціальний інтелект дослідники асоціюють з емпатійною, комунікативною здатністю особистості ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, а також її здатністю до взаємодії й соціальної адаптації. Відтак, можна стверджувати, що соціальний інтелект у старшому шкільному віці забезпечує ефективність

міжособистісної взаємодії шляхом поєднання й регулювання пізнавальних процесів у сфері відбиття соціальних об'єктів.

Важливу роль у формуванні соціальної компетентності старшокласників відіграє їхня власна соціальна активність, що є формовивом соціальної поведінки і охоплює процеси спілкування й соціальної взаємодії (О. Єжова [304], В. Кириченко [304], В. Нечерда [304], В. Поліщук [81], Т. Тарасова [304], О. Хомич [304] та ін.). Вчені констатують, що без повноцінного спілкування неможливий розвиток соціальної компетентності особистості. Тому в цей віковий період у людини з'являється необхідність навчитися будувати конструктивну взаємодію із соціальним середовищем й самим собою.

Соціально-комунікативний розвиток старшокласників, окрім спілкування з однолітками, залежить і від стосунків з дорослими. За даними досліджень І. Городняк, 85% старшокласників потребу в спілкуванні з дорослими визнають актуальною для себе, з них понад 66% вважають батьків найбільш бажаними партнерами у спілкуванні. Тематами спілкування з дорослими є міжособистісні стосунки, захоплення, норми моралі, навчання, вибір майбутньої професії, минуле, теперішнє і майбутнє школяра та ін. Переконавання старшокласників, що проблеми соціального і життєвого самовизначення неможливо розв'язати у спілкуванні з ровесниками, якраз і зумовлюють їхнє звернення до дорослих, соціальний досвід яких уже достатній для цього [52].

Як доводить О. Косенчук [125], взаємини із вчителями у старшому шкільному віці стають більш диференційованими, складними. В учителі на перше місце виходять його індивідуальні якості, на другому місці – професійна компетентність, а на третьому – справедливість. Важливо, що у старшокласників взаємини із вчителем будуються на основі поваги один до одного та взаєморозуміння. Також, на думку вченої, слід враховувати, що основною умовою спілкування старшокласників з дорослими є довіра. Її відсутність у вирішенні проблем професійного й особистісного самовизначення є важливим чинником тривоги, яку старшокласники відчують у спілкуванні з батьками і значущими

дорослими. Хоча старші школярі й потребують тактовної допомоги, для них нестерпними є прямі спонукання, а також втручання дорослих у їхні справи.

У старшому шкільному віці, стверджує А. Малахов [152], зміст та загальна спрямованість міжособистісного спілкування змінюється, воно стає інтимним, вибіркоким. Цьому процесу, доводить вчений, властиве суттєве розширення соціального простору старшокласників (серед найближчих друзів – учні інших шкіл, студенти закладів професійної та вищої освіти), розширення сфери спілкування (збільшення часу на спілкування), розширення географії спілкування, а також активний пошук спілкування і постійна готовність до комунікативних контактів. Важливою є й вибірковість (індивідуалізація) спілкування, що проявляється у високій вибірковості старшокласників в дружбі.

І. Кон [114; 115] та інші дослідники визнають важливість для старших школярів спілкування з однолітками. Для юнаків і дівчат важливо не тільки бути поряд із однолітками, а й зайняти провідне місце в їхньому середовищі. Як показує дослідження вченого, «саме невміння, неможливість добиватись провідного місця серед однолітків часто є причиною недисциплінованості та правопорушень юнаків, що може стати причиною емоційного неблагополуччя» [115, с. 103].

На думку Т. Мальковської [154], соціальні взаємини старшокласників набувають високої вибірковості й вимогливості у дружбі. Юнацька дружба вимагає від друзів емоційного тепла, відвертості, довірливих (інтимних) стосунків, особистої відданості. У старшокласника, поряд з прагненням до довірливих контактів між друзями, проявляється сконцентрованість на власних проблемах, неуважність до переживань іншого, що часто призводить до незадоволеності партнерів по спілкуванню дружніми контактами, спричиняє у них відсутність взаєморозуміння. У старшокласників, стверджує дослідниця, з'являється й потреба у коханні, що бере початок у дружбі й любові до близьких, родичів. Кохання в юнацькому віці не дуже орієнтоване на реальні особистісні риси партнера, проте загалом воно сприяє розвитку в особистості рефлексивних механізмів у соціальній сфері.

Важливо, що в юнацькому віці поступово відбувається зростання соціальної активності, пов'язане з їхнім переходом у позицію активного суб'єкта соціальних відносин. Це відбувається відповідно до обсягу соціального досвіду, соціальних зобов'язань та ефективності процесу виховання і самовиховання. Одночасно, як зазначає А. Бодальов, «природній процес «примірювання» нових соціальних ролей і супутня йому відома дифузність та розмаїття інтересів можуть переростати в ранній юності у стійку особистісну рису, неспроможність зосередитися, прийняти рішення, зробити відповідальний вибір (або, навпаки, в маніакальну одержимість робити щось одне на шкоду усьому іншому)» [19, с. 338]. Інколи, як пише Н. Веселкова, потреба у спілкуванні та емоційному затишку переростає у вимушене, нав'язливе гіперговоріння (у цьому випадку людина не може залишитись одна), а потреба в самотійності – у хворобливу самоізоляцію, страх спілкування, заглиблення у внутрішній світ [34].

У підручнику з вікової психології О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук [36] констатують, що в процесі соціального розвитку у старшокласника виникають такі важливі особистісні якості, як самотійність, незалежність та усвідомленість. Рефлексія власного життєвого шляху, прагнення старшокласника до самореалізації призводить до появи у нього нових соціальних потреб: виділитися, бути особливим, знайти своє місце серед інших, відігравати певну роль у соціумі та ін. У старшокласника виникає не просто відповідальність за себе, а відповідальність за себе у спільній справі, відповідальність за спільну справу і відповідальність за інших людей. Важливим новоутворенням є самовизначення в суспільстві, що полягає в усвідомленні старшокласником свого призначення в житті, а також своїх можливостей та прагнень.

Отже, соціальна активність на етапі старшого шкільного віку є важливим чинником розвитку соціальної компетентності особистості. Соціальна активність особистості зумовлена свідомим прийняттям нею соціально значущих норм і цінностей, виявляється в системі вчинків та уміннях конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності. Соціальна активність виявляється і в

несприйнятливості особистості до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, її здатністю до самореалізації у різних видах соціальної діяльності.

Важливим компонентом соціальної компетентності старшокласників виступають цінності. На думку Е. Помиткіна, «особистісне самовизначення юнаків передбачає самоактуалізацію й самореалізацію як процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у світі, в системі суспільних відносин, яка має ціннісно–смыслову природу і виражається в активному ставленні до себе та довколишньої дійсності» [205, с. 101]. Відтак, вважаємо, що старший шкільний вік має істотне значення для розвитку ціннісно-смыислової сфери особистості.

Х. Решмідт [238] виділяє наступні загальні риси розвитку системи цінностей протягом старшого шкільного віку:

1. Перегляд ціннісних уявлень, деперсоніфікація, тобто відокремлення від конкретних референтних осіб. Батьки як об'єкт наслідування дещо втрачають свою значущість, більшого значення набувають власне цінності.

2. Лібералізація ціннісних уявлень. В результаті деперсоніфікації цінностей останні набувають абстрактної значущості та сили, а також ієрархічної структури, яка втілюється в систему ціннісних переваг конкретної особистості і підпорядковує собі поведінку та діяльність.

3. Перенесення функції зразка з батьків на референтну групу. Цінності не повністю втрачають зв'язок з особами та групами, які втілюють певні моральні принципи. Зразком для наслідування стає група ровесників, емоційний зв'язок з якими не є таким сильним, як був раніше з батьками. Тому цінності сприймаються більш «холодно», менш емоційно.

4. Асиміляція цінностей відповідної культурної традиції. Після періоду протесту, критики (11-14 років), молоді люди визнають більшість цінностей, які властиві їх культурі (з 16 років).

5. Принцип взаємності моральних зобов'язань. Пов'язаний із зменшенням егоцентризму, він передбачає застосування до самого себе тих же самих критеріїв оцінювання, що і до інших людей [238, с. 175].

Оскільки ціннісні орієнтації у старшокласників перебувають на стадії становлення, то усвідомлення власного покликання є для них дуже важким завданням. Саме через незрілість ціннісно-сислової сфери, зокрема її вищих рівнів, як доводить Л. Коростилєва [123], більшість старшокласників відчують значні труднощі у виборі професії. Часто їх вибір зумовлюється волею батьків, поверхневими мотивами, цінностями низького рівня узагальненості. Все це призводить до того, що у подальшому молода людина часто відчуває незадоволеність, розчарування, бажання змінити рід заняття. Тому «раннє професійне самовизначення може мати, окрім позитивних, і негативні наслідки» [123, с. 167]. Небезпечним, на думку О. Рудей [84], є й зволікання з вибором професії. Затримка у професійному самовизначенні, як доводить Е. Клімов [107], часто пов'язана саме з дифузністю ціннісних орієнтацій та Я-концепції старшокласників, з їх інфантильністю.

У старшому шкільному віці становлення життєвих цілей пов'язане зі становленням ціннісних орієнтацій особистості. Осмислення й переосмислення старшокласником свого життя створює підґрунтя для розвитку у нього життєвих цілей, ядром яких є цінності й ціннісні орієнтації. Дослідження змісту життєвих цілей в старшому шкільному віці, здійснене О. Люсовою [147], уможливило виокремлення таких ціннісних орієнтацій, як позитивне майбутнє, успішність, свобода, духовне збагачення.

Важливо, що фундаментальними потребами у старшому шкільному віці є потреба в самоактуалізації, самореалізації та самовираженні. Сюди ж входить і потреба в з'ясуванні сенсу життя. І. Кон [114] зауважує, що на основі зовсім нової соціальної мотивації, у старшокласників відбуваються суттєві зміни в змісті і співвідношенні їхніх основних ціннісно-мотиваційних тенденцій. Вказане виявляється в інтегруванні й упорядкуванні системи потреб і світогляду. Важливо, що самовизначення особистості на всіх рівнях життєдіяльності детермінують ціннісні орієнтації різних рівнів. При цьому існує ієрархія цінностей. Кожен наступний рівень самовизначення підпорядковує попередній, організовуючи і інтегруючи його на еволюційно вищому рівні.

Так, центральним ціннісним новоутворенням в старшому шкільному віці, пише З. Становських [270], є особистісне самовизначення, яке виявляється в потребі зайняти внутрішню позицію дорослого, знайти себе у світі, розуміти себе й свої можливості разом з усвідомленням свого місця в житті, усвідомленням себе як члена суспільства. Тому старший шкільний вік завжди пов'язаний із морально-особистісним вибором (пошуком відповідей на запитання «Яким бути?»), професійним вибором (пошуком відповідей на запитання «Ким бути?») та екзистенційним вибором (пошуком відповідей на запитання «Який сенс життя?»). Вказані завдання розв'язуються взаємозалежно та одночасно, символізуючи рух особистості від дитячої залежності до дорослої відповідальності.

О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук [36] виділяють функції, через які реалізується зміст особистісного самовизначення у старшокласників:

- 1) сенсотворення (пошук сенсу існування, вироблення уявлень про сенс життя);
- 2) мотивація діяльності (зокрема, встановлення спрямованості діяльності);
- 3) самоактуалізація, або самореалізація (свідоме ствердження власної позиції у проблемних ситуаціях).

Центральним моментом особистісного самовизначення старшокласників є усвідомлення себе суб'єктом самопізнання, і подальші самозміна й самовдосконалення. Важливими новоутвореннями старшого шкільного віку є й відкриття внутрішнього Я, новий рівень самосвідомості, виникнення цілісної концепції Я та цілісного (теологічно і науково обґрунтованого) світогляду.

Загалом, стверджує І. Єрмаков [77], світоглядні пошуки старшокласників спрямовуються на віднайдення сенсу життя та актуалізацію власних життєвих смислів. Вказані особистісно-ціннісні категорії у старшокласників тісно пов'язані з розвитком новоутворень, а також із соціальною ситуацією розвитку (перехід від періоду дитинства до дорослого життя). Е. Зеєр [84] виділяє новоутворення (усвідомлення власної унікальності, здатність до глибокої саморефлексії, становлення моральної свідомості, особистісне та професійне самовизначення, формування самоідентичності, формування життєвих планів (спрямованість у майбутнє), озвиток самосвідомості та становлення стійкого образу власного «Я».

установку на свідому побудову власного життя та активне формування світогляду), які характеризують перебудову свідомого компонента особистості старшокласника і є результатом цього етапу вікового розвитку.

Н. Лавриченко [136] констатує, що розвиток у старшокласників ціннісних орієнтацій, які інтегрують когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, зумовлений соціальною ситуацією розвитку особистості; впливом соціального середовища; особистісним зростанням; усвідомленими цінностями. На її думку, в юнацькому віці ціннісні орієнтації значною мірою залежать й від індивідуальних особливостей кожної особистості, від специфіки життєдіяльності та соціального оточення. Водночас ціннісні орієнтації юнаків та дівчат, пише В. Кравець [126], співвідносяться із характером їх самоствалення. Він стверджує, що старшокласники із позитивною Я-концепцією вирізняються високим рівнем рефлексії, мотивації, відповідальності, осмисленості життя, конструктивними смисложиттєвими орієнтаціями загалом, де рефлексія постає основним механізмом розвитку ціннісно-сислової сфери.

В контексті дослідження слід згадати про важливість компетентнісного підходу для розвитку соціальної активності старшокласників. Навчання на основі компетентнісного підходу формує в учнів необхідні якості, важливі для реалізації майбутньої професійної діяльності. Вказані якості є необхідними для ринку праці, при цьому критерії і параметри оцінки освітніх результатів уніфіковані. Це означає, що вони виражаються у термінах і результатах, які можуть використовувати і враховувати у будь-якому освітньому закладі, причому будь-якої країни. Беручи до уваги виокремлені в наукових працях сутнісні риси соціальної компетентності, ґрунтуючись на визначені нами компоненти цього феномена в старшому шкільному віці, характеризуємо поняття соціальної компетентності старшокласників як інтегративне особистісне утворення, котре відображає якісний ступінь соціалізованості індивіда та виявляється в сукупності соціальних мотивів, знань, умінь, цінностей, які шляхом засвоєння соціальних ролей, ефективного вирішення соціальних ситуацій забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, а також самореалізацію та соціальну творчість. У

структурі соціальної компетентності старшокласника виокремлено такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, поведінковий та соціально-ціннісний. За такого спрямування у системі освіти відбувається перехід від традиційного викладання до освіти, орієнтованої на навчання. В останньому випадку центром навчального процесу є особистість старшокласника.

Закономірно, що формовияви та структурні компоненти соціальної компетентності сучасних школярів в Україні, окрім вікових й індивідуально-психологічних особливостей, пов'язані з соціально-економічними й суспільно-політичними процесами: окупацією частини території, воєнні дії на Сході держави, безробіття, соціальна дезадаптація, низька економічна правова захищеність населення, економічна нестабільність, невизначеність майбутнього та ін. В цьому контексті, компетентнісний підхід важливий для підготовки старшокласників до життя у громадянському суспільстві, адже необхідним для цього є не лише засвоєння суми знань та наявність соціально значущих мотивів, а й вироблення поведінкових вмінь на основі сформованої системи соціально значущих цінностей, що дають можливість особистості повноцінно жити в швидкозмінному суспільстві, а також здійснювати повноцінний вибір у різних сферах соціального зреалізування.

1.3. Можливості неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників

Ефективність освіти в світовій практиці пов'язується з упровадженням компетентнісного підходу, важливим результатом якого є сформована соціальна компетентність особистості. Необхідність становлення соціальної компетентності на індивідуально-особистісному рівні почала гостро усвідомлюватися з 70-х рр. ХХ ст., коли суспільства Заходу перейшли до постіндустріального етапу розвитку. Вказане істотно змінило характер міжособистісних та соціальних взаємин. З одного боку, розвитку соціальної компетентності на індивідуально-особистісному рівні сприяє зростання особистісної свободи, з іншого – посилення

відповідальності кожного індивіда за життєдіяльність власну і певних соціальних спільнот, суспільства загалом.

В контексті вказаної проблематики виникає питання, як можна підготувати підростаюче покоління до вимог сучасного життя, щоб забезпечити сприятливі умови для найбільш повного розкриття розвитку інтелектуальних і творчих здібностей молодих людей. При цьому слід враховувати, що систему навчання особистості упродовж життя забезпечують такі форми освіти (А. Гончарук [50], Е. Гусейнова [58], В. Давидова [60], Д. Карпієвич [171], С. Овчаренко [174], О. Паращук [189]): формальна освіта (*formal education*), неформальна освіта (*non-formal education*) та інформальна освіта (*informal education*), серед яких неформальна освіта набуває все більшого значення.

Загалом історія термінів «неформальне навчання» і «неформальна освіта» є достатньо тривалою. Широкого розповсюдження ці терміни здобули на початку 70-х років ХХ століття [283]. Перша згадка про неформальну освіту датується 1968 роком. Тоді поняття неформальної освіти було вперше використано у книзі «Світова освітня криза: системний підхід» американського педагога та економіста Ф. Кумбса [132]. В Європі ж, як стверджує Д. Лівінгстон [334], перші формати неформальної освіти з'явилися в Швеції. Скандинавські країни й досі є лідерами європейського континенту в сфері поширення неформальної освіти.

У словнику з освіти дорослих термін «неформальна освіта (англ. – *non-formal education*)» визначається як «освіта, по завершенню якої не передбачається отримання дипломів. Ця освіта спрямована на задоволення особистісних інтересів, необхідних людині у побуті і спілкуванні» [183, с. 95-96]. У виданні «Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти» неформальна освіта визначається як «додаткова освіта, яка доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти, а також як будь-яка організована освітня діяльність поза рамками формальної системи освіти, що забезпечує певні види навчання» [281, с. 107-108].

В. Андрущенко [1] стверджує, що у європейському просторі неформальна освіта розглядається як «освіта дорослих», «самоосвіта вільних особистостей», «освіта впродовж життя». Автор, характеризуючи особливості цього виду освіти, вказує, що вона виникла як своєрідна відповідь на інформаційний бум в західних суспільствах. На думку вченого, суспільство вимушене реагувати на цей інформаційний бум, інакше можливими є деградація як окремої особистості, так і суспільства загалом. Це також може призвести до зниження національного інтелектуального капіталу та конкурентоспроможності економіки. Тому освіта упродовж життя є надзвичайно важливим чинником суспільного поступу, а сприяння органів державного управління та структур громадянського суспільства має забезпечити її повсюдний розвиток та розповсюдження.

Проблеми неформальної освіти висвітлено в наукових працях вчених Ф. Кумбса [132; 323; 324], Р. Дейва [325], Д. Лівінгстона [334] та ін. Їхні праці вплинули, зокрема, на існування різноманітних підходів до визначення неформальної освіти у вітчизняній педагогіці: як форми освіти дорослих (вчені О. Аніщенко [2], Л. Балацька [306], А. Гончарук [50], Н. Горук [53], В. Давидова [60], С. Зінченко [87], Л. Сігаєва [255], С. Прийма [2], Л. Тимчук [284], О. Фучила [306] та ін.); як умови реалізації концепції неперервного навчання (В. Поліщук [201], Т. Ткач [285], О. Шапочкіна [315] та ін.); як синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (О. Биковська [13], С. Китиченко [104], О. Литовченко [139], Науменко [168] та ін.); як різновид інноваційних педагогічних систем (Е. Гусейнова [58], Ю. Лук'янова [183], Л. Сігаєва [255], Т. Ткач [286]); як можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та інших умінь в процесі шкільного самоврядування (А. Лопухівська [141], С. Овчаренко [174], В. Петров [194], М. Приходько [210], О. Скорик [256], Т. Ціпан [311] та ін.); як систему додаткового цілеспрямованого навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами освітніх установ (О. Аніщенко [2], Н. Павлик [187], І. Пекар [192], С. Плинокос [200], Н. Сулаєва [273], О. Шапочкіна [315], В. Ягупов [317] та ін.).

У науковій літературі існує багато визначень поняття «неформальна освіта». Найвідомішим є визначення дослідника Ф. Кумбса [132], який трактував неформальну освіту як будь-яку організовану освітню діяльність, яка здійснюється поза встановленою формальною освітньою системою, відбувається окремо від традиційної освіти або як частина ширшої діяльності та у своїй основі має навчальні цілі. Для нашого дослідження важливо, що неформальна освіта, хоча й не є офіційно визнаною, а результати неформального навчання не завжди підтверджуються відповідними документами, може відбуватися і в межах формального освітнього середовища.

Дослідник В. Луговий стверджує, що неформальна освіта – будь-яка організована і безперервна освітня діяльність, що не відповідає точно вищенаведеному визначенню. Така освіта може здійснюватись в межах і поза межами освітніх закладів і слугує особам будь-якого віку. Вона охоплює освітні програми для навчання грамотності дорослими, базової освіти дітям, не охоплених школою, життєвих навичок, трудових умінь і загальної культури [142].

Дослідниця Н. Павлик [187] трактує неформальну освіту як додаткове цілеспрямоване діалогічне навчання, виховання та розвиток сучасної молоді, яке організоване поза межами освітніх установ та державних інституцій.

Розробляючи модель неформальної освіти, вчений Т. Сімкінс визначив такі її основні риси: у контексті цілепокладання – специфічність і короткостроковість цілей, відсутність пріоритету отримання сертифікату; у контексті терміну – недовгу тривалість певного курсу; стосовно змісту – практичність та індивідуальну направленість; стосовно методу надання знань – гнучкість, центрованість на тому, хто навчається, наближеність до актуальних потреб суспільства; (внутрішній) індивідуальний неінституційний контроль [346].

За визначенням А. Гончарук [50], неформальна освіта – це організована, цілеспрямована та структурована навчальна діяльність, котра здійснюється поза межами закладів формальної освіти і не надає легалізованого диплома. Ця діяльність, як правило, спрямована на задоволення різноманітних освітніх потреб різних груп населення. Аналіз досліджень вченого показує, що навчання у рамках

неформальної освіти охоплює різноманітні вікові та соціальні категорії населення – школярів, дорослих, жінок, фахівців та ін., тобто усіх можливих суб'єктів освітньої діяльності.

Під неформальною освітою Е. Гусейнова та Ю. Лук'янова [58] розуміють освіту, котра не обов'язково має систематичний та організований характер і, як правило, не передбачає формального оцінювання навчальних досягнень учасників і присудження певних кваліфікацій. О. Фучила [306] при визначенні неформальної освіти також називає відсутність офіційного (визнаного державою) сертифікату чи освітньо-професійної кваліфікації, а важливою рисою неформальної освіти при визначенні її навчальних цілей і завдань називає врахування потреб і побажань слухачів.

Словосполучення «неформальна освіта» нашою думкою, що вказаний феномен існує у певному протиставленні до формальної освіти. Як стверджує філософ В. Андрущенко [1], спочатку неформальна освіта дійсно конкурувала із формальними, тобто визнаними державою освітніми форматами. Тоді ж формальна освіта виступала ієрархічною й організованою системою, ґрунтувалася на офіційній, затвердженій державою програмі і підлягала обов'язковій сертифікації (середня загальноосвітня школа, заклад вищої освіти тощо). На його думку, в сферу неформальної освіти, за цією логікою, мають входити усі «позашкільні», додаткові освітні установи, котрі мають більш гнучку структуру як щодо форми, так і змісту навчання.

Проте сьогодні теоретики і практики неформальної освіти погоджуються, що «неформальна освіта не має замінювати формальну освіту, а створена радше доповнювати її» [187, с. 120]. При цьому таке доповнення, як правило, відбувається у сферах економічної, соціальної та громадянської освіти. Звичайно, неформальна освіта відчутно впливає на систему формальної освіти, причому припускають, що такий вплив є взаємним. Відтак, в сучасних умовах домінуючою постає теза не про протистояння неформальної та формальної систем освіти, а про їхнє взаємодоповнення.

Аналіз наукових праць (А. Гончарук [50], Е. Гусейнова [58], В. Давидова [60], Д. Карпієвич [171], С. Овчаренко [174], О. Паращук [189]) дає змогу розуміти неформальну освіту як додаткове, цілеспрямоване, діалогічне навчання, організоване поза межами офіційних освітніх установ. Разом з тим, неформальна освіта є доповненням і продовженням офіційних освітніх систем. Таким чином, констатуємо, що неформальною освітою є будь-яка організована систематична освітня діяльність суб'єктів, яка проводиться поза межами офіційної освітньої системи і метою якої є забезпечення окремих груп населення обраними видами навчання. Із наведеного виділимо такі важливі для нашого дослідження риси й ознаки неформальної освіти: неформальна освіта не має обов'язкового характеру; неформальна освіта ґрунтується на бажаннях, інтересах і потребах її суб'єктів; неформальна освіта може відбуватися як епізодично, так і систематично, а також в процесі офіційної освітньої чи іншої діяльності; неформальна освіта не завершується з отриманням документа (свідоцтва, атестата тощо).

Як свідчить аналіз наукових досліджень, розвиток неформальної освіти постав важливим і закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освітній галузі багатьох розвинених країн світу, що спричинило різноманітні трактування сутності і завдань наднаціональними органами та міжнародними організаціями. Основні підходи до визначення сутності неформальної освіти сучасними міжнародними організаціями наведено в таблиці 1.3.

Закономірно, що труднощі стосовно адекватного розуміння важливості неформальної освіти у 1996 році на рівні Організації Безпеки і Співпраці в Європі (ОБСЄ) призвели до декларування проблеми «освіта впродовж всього життя». Головними організаціями, які працюють в сфері визнання і розвитку неформальної освіти, є тренерський пул Ради Європи, молодіжний відділ Ради Європи і ресурсні центри SALTO, які діють за підтримки Європейської комісії [2].

Суттєвого впливу набуває розвиток неформальної освіти та її підтримка із боку міжнародних організацій – Ради Європи, Європейського Союзу, ООН, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці та ін. Все це спричинило розвиток і поширення неформальної освіти в Європі і країнах західної цивілізації,

причому її результати визнаються роботодавцями розвинених країн разом із формальною освітою [333].

Таблиця 1.3

Основні підходи до визначення поняття «неформальна освіта»

(за Д. Плинокос, М. Коваленко)

Джерело	З якого року досліджується	Підходи до визначення
Наукові праці Ф. Кумбса	1973	Неформальна освіта організована та має підтримку, відбувається за межами формальної освіти
International Standard Classification of Education (ISCED)	1997	Неформальна освіта організована, відбувається в будь-якому віці, можлива в системі формальної освіти чи поза її межами, включає освітні програми для дорослих
European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop)	2005	Неформальна освіта охоплює сплановану та міжнародну освітню діяльність; для неї характерна відсутність мети навчання
Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)	2007	Неформальна освіта є навчальною планованою діяльністю, але вона не оцінюється і не надає офіційної кваліфікації

Джерело: розроблено автором на основі [200]

Згідно Меморандуму Європейської Комісії 2000 року [161], неформальна освіта є важливою складовою концепції неперервного навчання. Вона дає змогу як молоді, так і дорослим засвоювати знання, набувати уміння й навички, а також формувати власні погляди на соціальні процеси та належно адаптуватися до постійних змін в соціальному середовищі.

Згідно трактування Асамблеї Ради Європи, неформальна освіта – частина неперервного навчання, призначеного для належної для адаптації особистості у мінливому середовищі. Неформальна освіта побудована на принципах доповнення формального навчання, доступності, набуття в різних місцях і ситуаціях, добровільності, пов'язаності із педагогічними цілями, активної участі в діяльності і в житті, принципі опори на досвід та дію, принципі задоволення освітніх потреб її учасників [231]. Асамблея Ради Європи у рекомендації «Про неформальну освіту» підтвердила, що неформальна освіта може стати джерелом компетентності сучасної людини, забезпечуючи можливість здобуття освіти упродовж життя.

У проєкті «Європейський центр Знань про Молодь» зазначено, що неформальною освітою є будь-яка організована поза формальною освітою діяльність, яка забезпечує її суб'єктам засвоєння вмінь і навичок, необхідних для економічно й соціально активного громадянина [351]. Важливо, що неформальна освіта проходить усвідомлено, вона є структурованою, має конкретні освітні цілі і визначені часові рамки, належну інфраструктурну підтримку. Отримані в рамках неформальної освіти знання переважно не сертифікуються.

Аналіз Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО, 2011), розробленої у рамках діяльності ЮНЕСКО, визначає неформальну освіту як таку, що «інституціоналізована, цілеспрямована і спланована особистістю або організацією, що забезпечує надання освітніх послуг» [329]. МСКО головною характеристикою неформальної освіти називає її додатковість та альтернативність до формальної освіти, і можливість забезпечити навчання упродовж життя.

В освітньому глосарії ЮНЕСКО неформальна освіта визначається як інституціоналізована і спланована її суб'єктами [329]. Визначальним у неформальній освіті є те, вона є альтернативою, доповненням або додатком до формальної освіти, забезпечуючи навчання людини упродовж життя. Часто неформальна освіта запроваджується для гарантування доступного для всіх права на доступ до освіти. Неформальна освіта, хоча й призначена для осіб будь-якого віку, проте вона не передбачає неперервний шлях її здобуття. В рамках неформальної освіти можуть використовуватися короткотермінові програми, короткі курси, майстер-класи, програми низької інтенсивності, семінари (UNESCO glossary) [329].

У Європейському Союзі неформальну освіту визнають одним із головних елементів соціальної моделі суспільного розвитку [319]. Міжнародною комісією ЮНЕСКО сформульовано основні постулати неформальної освіти у XXI столітті: навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити [329].

В ЮНЕСКО введено спеціальну термінологію, яка відображає різні ступені організованості освітніх послуг: формальна, неформальна, інформальна освіта [329]. Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве зазначав, що «неперервна освіта – це процес особистого, соціального та професійного розвитку індивіда протягом його

життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснювана з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях» [323, с. 34].

В Меморандумі Європейської Комісії розроблено рекомендації з розвитку неформальної освіти. Основним призначенням неформальної освіти визнається професійна підготовка і перепідготовка молоді та дорослих в контексті швидкої адаптації особистості до постійних змін в соціальному середовищі [161].

Європейський центр розвитку професійної освіти (Cedefop) сформулював визначення неформальна освіта як заснованої на запланованій діяльності, яка з точки зору завдань, тривалості освіти або підтримки її суб'єктів не позначена як навчання, але містить значущий освітній елемент. При цьому неформальна освіта зазвичай не завершується сертифікацією [340].

Відомим є загальноєвропейське розуміння неформальної освіти, яке базується на визначенні фахівців Ради Європи та Європейської комісії. Вказані фахівці трактують неформальну освіту як «будь-яку організовану поза формальною освітою освітню діяльність, яка доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. При цьому така освітня діяльність має бути структурованою, мати освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і має відбуватися усвідомлено. Отримані знання, як правило, не сертифікуються, хоча це є можливим» [219]. Слід зазначити, що неформальна освіта відбувається в будь-якому середовищі (закладі освіти, установі, церкві, сім'ї); в груповій або індивідуальній формі; у будь-якому віці. Таким чином, неформальна освіта є структурною частиною неперервної освіти [283]. Джерелом неформальної освіти можуть бути також музеї, школи, інститути, телебачення, газети, власний досвід та досвід інших людей [350].

У 2001 році Комісією європейської спільноти в документі «Зробимо освіту впродовж життя реальністю» було підкреслено, що «неформальна освіта є рівноправною складовою освітнього процесу протягом життя» [319]. Так, провідними завданнями програм ЄС «Освіта протягом життя» (Lifelong Learning)

та «Молодь в дії» (Youth in Action) визнано підтримку практики неформальної освіти. У 2006 році Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку окреслено механізм неформальної освіти, що належить до вивчення через програму, але, зазвичай, не оцінюється й не призводить до сертифікації [339].

Важливо, що Рада Європи спільно із Єврокомісією розглядають неформальну освіту в рамках проєкту «The EU-CoE youth partnership». Стверджується, що «вона охоплює цілеспрямоване й добровільне навчання, що проходить у різних умовах і ситуаціях, для яких навчання та підготовка не обов'язково є основним видом діяльності» [349]. Також зазначено, що освітні середовища можуть проходити у формі курсів з підтримкою професійного наставника. Така навчальна діяльність в рамках неформальної освіти спрямована на задоволення пізнавальних потреб цільової групи. Вона рідко структурована, не має навчального плану, документ про освіту не надається, й оцінка результатів навчання, як правило, не відбувається.

На сучасному етапі Україна входить до Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей та молоді (EAICY). Завданням останньої є забезпечення взаєморозуміння і взаємодії в освітньому просторі Європи. На сьогодні у складі EAICY – 35 організацій із 17 країн Європи, у тому числі – 6 із України. EAICY, як консультативний член Ради Європи, має постійного представника в Страсбурзі, а її штаб-квартира знаходиться в Чехії, у Празі [168]. Віднедавна в нашій державі визнано усі види освіти: формальну (formal), неформальну (non-formal) та інформальну (informal), що передбачають навчання громадян усіх вікових періодів, а саме дітей дошкільного і шкільного віку, підлітків, дорослих і літніх людей.

Зокрема, питання неформальної освіти знайшли відображення в Законі України «Про освіту» від 28 вересня 2017 року. Відповідно до Закону України «Про освіту» [215], неформальна освіта передбачає:

- створення освітніх програм і ресурсів, у тому числі Інтернет-ресурсів;
- сприяння упровадженню компонентів громадянської освіти у закладах позашкільної освіти та в структурах неформальної освіти;

- впровадження програм громадянської освіти у співпраці з закладами культури (будинки культури, народні доми, бібліотеки, музеї, школи мистецтв, концертні зали тощо), соціального захисту (служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інші заклади, котрі працюють із незахищеними верствами населення), відділами культури, освіти, туризму, молоді і спорту, громадськими організаціями, об'єднаннями й молодіжними центрами.

Важливо, що відповідно до Закону України «Про освіту», в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством, визнаються результати навчання, здобуті шляхом неформальної освіти [215]. Ознаками неформальної освіти визнано: добровільність участі, доступність для всіх бажаючих, відсутність системи оцінок, інтегративність, різноманітність та гнучкість у методах і підходах, творча й демократична атмосфера; активність учня, рівноправність суб'єктів навчального процесу, сприймання групи як важливого джерела знань, побудова навчального процесу на основі інтересів і потреб педагогів.

У сучасній науковій літературі зроблено спроби визначити неформальну освіту як важливе середовище реалізації компетентнісного підходу в освітній сфері (В. Андрущенко [1], А. Гончарук [50], Е. Гусейнова [58], В. Давидова [60], Д. Карпієвич [171], С. Овчаренко [174], О. Паращук [189] та ін.). Відтак, в аспекті нашого дослідження важливим є аналіз засобів неформальної освіти, внаслідок впливу яких формується соціальна компетентність особистості. З точки зору таких науковців, як Х. Колей, Дж. Мелком, П. Ходкінс, неформальна освіта, виступаючи як навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, не є структурованою, організованою чи спланованою, проте навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, повинен набувати організованої форми [350].

Для нашого дослідження важливо, що участь людини у неформальній освіті розширює і поглиблює її компетентності, у т.ч. й соціальну. У державних нормативних документах (Закони України «Про освіту» [215], «Про повну загальну середню освіту» [216], Концепція Нової української школи [105], Державний стандарт початкової освіти [213], Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи [182]) визначено

ключові компетентності, у тому числі й соціальні (вільне володіння державною мовою; математична компетентність, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, компетентності у галузі природничих наук, техніки й технологій; уміння вчитися впродовж життя, інформаційно–комунікаційна компетентність та ін.), які формуються у тому числі і в просторі неформальної освіти, створюючи основу для успішної самореалізації школяра як особистості, громадянина і фахівця.

Зауважимо, що компетентнісні результати навчання учнів початкової школи було визначено й у попередніх державних документах про освіту – Державному стандарті початкової загальної освіти (2011 р.) [212], Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011) [211], у вимогах до навчальних програм (2012 р.) [214], в Інструктивно-методичних матеріалах з контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів (2014 р.) [94] та ін. Однак, перехід на компетентнісні засади охоплював лише простір формальної освіти, і в ньому домінувала знаннева компонента. Державні стандарти 2011 року [211-212] переважно орієнтували освітян на формування в учнів предметних компетентностей, тоді як затверджені у 2021 р. нормативи націлені на досягнення й ключових компетентностей, у т.ч. соціальної, також і в просторі неформальної освіти.

Важливо, що соціальна та громадянська компетентності визначено відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. №988 [105]. Згідно цієї концепції, до соціальної та громадянської компетентності віднесено усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Сюди входить уміння працювати з іншими на результат, попереджувати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Також важливою є повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття. Згідно нових державних стандартів [213], соціальна компетентність пов'язує воєдино особистісне і соціальне в освіті; вона виявляється не загалом, а у конкретній справі чи ситуації; набувається людиною не лише під час вивчення навчальних предметів (тобто в структурі

формальної освіти), але й засобами неформальної освіти, в результаті впливу соціального середовища тощо.

Результати здійсненого Р. Науменко [168] аналізу європейського та вітчизняного досвіду неформальної освіти дітей і молоді переконують: незважаючи на розмаїття форм, напрямів, структури і способів діяльності, національні системи неформальної освіти у країнах європейського регіону мають багато спільного; вони споріднені за метою, змістом діяльності, актуальністю освітньо-виховних проблем. Так, за спостереженнями науковця С. Овчаренка [174], в Україні існування неформальної освіти охоплює позашкільну освіту; громадянську освіта (охоплює різнопланову діяльність громадських організацій); післядипломну освіту й освіту дорослих; шкільне самоврядування (забезпечує можливість набуття комунікативних, управлінських, організаторських умінь); освітні ініціативи, які спрямовані на розвиток додаткових умінь (гуртки за інтересами, мовні й комп'ютерні курси), університети третього віку (надають освітні послуги особам похилого віку). За дослідженнями вчених Е. Гусейнової, Ю. Лук'янової [58], в структуру неформальної освіти в Україні входить післядипломна освіта та освіта дорослих; позашкільна освіта; шкільне та студентське самоврядування; громадянська освіта; університети третього віку, освітні ініціативи для розвитку додаткових умінь, а також вищі народні школи.

Дослідниця Л. Сігаєва [255] виділяє три форми неформальної освіти: курси; гуртки за інтересами; громадські об'єднання. Додаткові заняття (клуби за інтересами), які організуються при громадських центрах (дитячої і молодіжної діяльності) різних округів, більш доступні. Там бажаючі займаються безкоштовно або за мінімальну плату. Діти з сімей емігрантів не мають можливості відвідувати заклади, об'єднання у системі неформальної освіти, але беруть участь у культурних об'єднаннях. На думку Л. Лук'янової, неформальна освіта здійснюється в «освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять з репетитором, тренером й зазвичай не підтверджується наданням документа» [145, с. 328].

В нашому дослідженні ми дотримуємося визначення поняття «неформальна освіта старшокласників», запропонованого Н. Павлик. Так, на думку дослідниці, неформальна освіта – це «додаткова освіта як особливо організований процес,

який з самого початку орієнтований на свободу вибору учнівською молоддю спільно з педагогом освітньої галузі, профілю програм, часу їх освоєння, різноманітності видів діяльності та створення сприятливих умов для реалізації наявного природного потенціалу школяра відповідно до його освітніх потреб» [187, с. 121]. Важливо, що неформальна освіта є простором для розширення традиційної освітньої діяльності її суб'єктів.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що дослідниками функції неформальної освіти визначаються по-різному. Так, розглядаючи неформальну освіту як елемент сучасного освітнього простору України, С. Овчаренко визначає такі її функції: 1) розвиваюча (спрямована на розвиток вміння самостійно вчитися, а також на сприяння саморозвитку молоді); 2) проф-адаптаційна (передбачає підвищення професійної кваліфікації учасників, а також формування їхньої конкурентоспроможності, адаптацію суб'єктів до сучасних вимог ринку праці); 3) навчальна (спрямована на поглиблення в розширення знань, а також на оволодіння новими знаннями й предметними компетенціями, і на доповнення освітніх пропозицій); 4) громадянська (орієнтує на сприяння розвитку демократії, а також на формуванню громадянського суспільства, зростання громадянської активності її суб'єктів); 5) дозвіллева (забезпечує змістовну організацію і проведення вільного часу її учасників); 6) психологічна (забезпечує створення умов для зростання мотивації, розвитку особистості) [174].

Дослідження С. Архіпової [6] дозволяє виділити такі функції неформальної освіти: 1) культурну (забезпечує інтерпретацію й передачу загальнолюдського досвіду); 2) соціальну (відповідає за реалізацію соціальних очікувань молоді); 4) валеологічну (забезпечує створення сприятливих умов для навчання); 5) аксіологічну (спрямовується на рекламування загальнолюдських цінностей); 6) особистісну (забезпечує формування відповідальності, розвиток світогляду особистості); 7) інтегративну (забезпечує сприяння інтеграції особистості у життя спільнот); 8) статусну (спрямована на підвищення міжособистісного статусу учасників неформальної освіти шляхом включення їх у референтне коло спілкування); 9) реабілітаційну (забезпечує продовження творчої і фізичної активності, зміцнення здоров'я); 10) компенсаторну (сприяє ліквідації прогалин базової освіти); 11) адаптивну (це своєрідна мобільна система підготовки особи

до умов суспільного життя); 12) розвиваючу (забезпечує задоволення потреб особистості у творчому зростанні; 13) корекційну (охоплює подолання різних видів функціональної неграмотності); 14) професійну (забезпечує підготовку особи до професійної діяльності, а також її перепідготовку, підвищення кваліфікації й перекваліфікацію); 15) пізнавальну (забезпечує стимулювання та розвиток пізнавальної активності учасників неформальної освіти); 16) соціально-педагогічну (виступає засобом соціалізації сучасної молоді).

Дослідниця Л. Тимчук [284], вивчаючи потенціал неформальної освіти, визначає як базову її соціально-адаптаційну функцію.

І. Пекар як базову функцію неформальної освіти виділяє компетентнісну. Остання реалізується через формування в учасників неформальної освіти компетентностей у сферах, що становлять для них інтерес і виходять за рамки формальної системи освіти (зокрема, компетентність у сфері конструктивного вирішення конфліктів, подолання стресів та ін.) [192].

Е. Гусейнова та Ю. Лук'янова [58] розглядають значення неформальної освіти та її місце у системі формальної освітньої системи. Відповідно, вченими виділяється освітня функція неформальної освіти, яка забезпечує можливість гнучкого доповнення офіційних освітніх пропозицій відповідно до потреб учнів. Аналогічної думки дотримується й Н. Сулаєва. Вчена при вивченні неформальної освіти виділяє її освітньо-інтеграційну функцію, спрямовану на інтеграцію неформальної освіти з формальною (офіційною) освітою [273].

Н. Павлик виділила дві площини, в яких відбувається формування функцій неформальної освіти молоді. У вертикальній (соціальній) площині відбувається зростання статусу її учасників, у горизонтальній (особистісній) – забезпечується розширення можливостей для задоволення потреб та інтересів її учасників. Таким чином, визначено дві базові функції неформальної освіти, зокрема соціальну (передбачає зміну соціального статусу особистості шляхом набуття нею додаткових компетенцій) та особистісну (забезпечує самореалізацію особистості шляхом задоволення її актуальних потреб, інтересів та створення простору для вияву власної активності) [188]. Визначені базові функції неформальної освіти можуть бути уточнені й деталізовані залежно від мети навчання конкретних суб'єктів, сфери досліджень, інтересів учасників освітнього процесу.

На наше переконання, неформальна освіта в умовах компетентнісного підходу має значний потенціал щодо формування соціальної компетентності особистості. Відтак вважаємо, що неформальна освіта в умовах суспільних змін повинна виконувати комплекс функцій, що забезпечують формування соціальної компетентності старшокласників:

- мотиваційна – передбачає спрямованість неформальної освіти на оволодіння і прийняття особистістю нових умов життя;
- інформаційна – актуалізує вміння особистості знайти, вибрати й використати необхідну інформацію;
- діяльнісна – дозволяє особистості оволодіти новими способами діяльності та поведінки;
- аксіологічна – спрямовує особистість на оволодіння соціально необхідними цінностями (рис. 1.7).

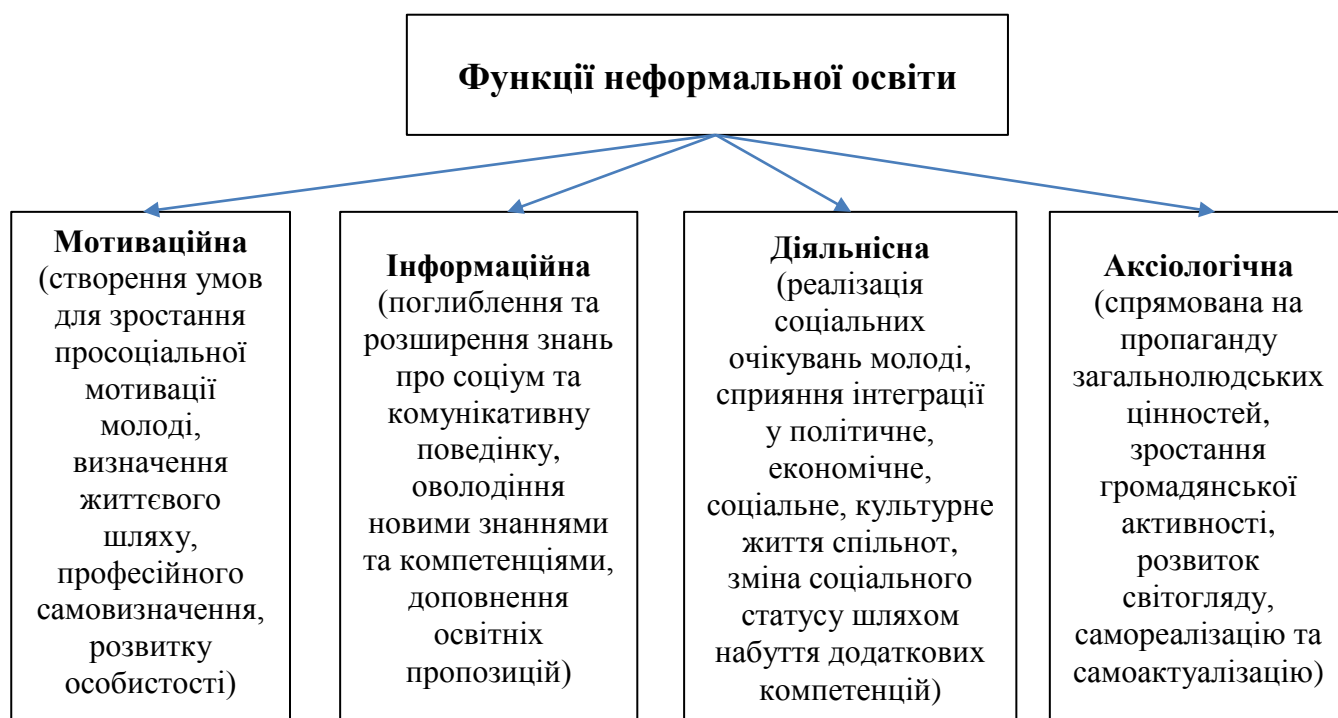

Рис. 1.7. Функції неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників

Джерело: розроблено автором самостійно.

Мотиваційна функція неформальної освіти передбачає створення умов для зростання просоціальної мотивації молоді, визначення життєвого шляху,

професійного самовизначення, розвитку особистості. В цьому контексті в якості неформальної освіти можна розглядати будь-яку організовану й систематичну освітню діяльність, що відбувається поза межами формальної системи для забезпечення визначеними видами навчання окремих груп населення. Використання засобів неформальної освіти може забезпечити необхідні умови для самореалізації кожної особистості, її соціального й морального удосконалення за рахунок вибору напрямків і форм освітньої діяльності як в професійній сфері, так і в різноманітних галузях дозвілля.

На нашу думку, проблема неадекватності освіти сучасним соціокультурним вимогам полягає в недооцінюванні ролі неформальної освіти. Важливою відмінністю неформальної освіти є також необхідність в особистій мотивації з боку споживача неформальної освіти. Зазначене у 1978 році призвело до того, що група вчених Римського клубу, довівши неадекватність змісту традиційного навчання до сучасних суспільних вимог, запропонувала стратегію інноваційного навчання, яке стимулює інноваційні зміни в соціальному середовищі. Відповідно, основні тенденції розвитку такої інноваційної освіти повинні відображати такі положення, як активність (суб'єктність) форм й методів, неперервність, масовий характер, значущість для суб'єкта, адаптованість до індивідуально-особистісних потреб, орієнтованість на конкретну особистість [349].

Як стверджує Н. Павлик [188], у розвинених країнах, зазвичай, система неформальної освіти займає однаковий рівень з формальною. Іноді вона займає вищий рівень за значимістю, оскільки саме тут людина опиняється в оптимальних умовах для розвитку свого творчого потенціалу. Тому потреба особистості у неформальній освіті є не меншою, ніж у формальній. При цьому вважаємо, що головними спонукальними чинниками використання засобів неформальної освіти для розвитку соціальної компетентності старшокласників стає:

- потреба у ній з боку учнів старших класів, які утворюють різноманітні соціальні спільноти та групи;
- можливість зосередження на досягненні конкретних цілей в аспекті професійного та особистісного самовизначення;

- попит на гнучкі, альтернативні методи навчання, які до того ж є нестандартними і нетрадиційними, з метою оволодіння новими знаннями і компетентностями.

У мотиваційному плані неформальна освіта, як доводить Н. Терьохіна [283], є, на противагу формальній, значно динамічнішою, адже передбачає інваріантність і швидко реагує на запити суспільства загалом та окремого індивіда зокрема. Неформальна освіта має значний потенціал як для отримання певних навичок та компетентностей для професійного росту та задоволення професійних амбіцій, так і задоволення і особистих освітніх та навчальних потреб (відвідування гуртків, семінарів, майстер-класів за власними інтересами). Крім того, О. Паращук [189] стверджує, що нове покоління вчителів, викладачів, тренерів, яке з'явилося останнім часом, має знання, досвід, навички новаторських підходів до освітнього процесу. Це може удосконалити традиційні освітні методики. Відтак сфера неформальної освіти стає простором для реалізації потреб суб'єктів навчання і тих, хто бажає отримати певні компетентності.

Важливо, що перевагою неформальної освіти, на переконання М. Коваленко, є її гнучкість та більша функціональність, адже навчальна діяльність може відбуватися поза навчальними закладами та не обмежуватися віковим діапазоном здобувачів. Метою неформальної освіти при цьому стає вдосконалення особистості та професійних якостей фахівця. Таким чином, неформальна освіта, включаючи всі навчальні дії, що не передбачають отримання диплому або свідоцтва, спрямовані на точну, але довільно вибрану ціль, враховує соціальний контекст та особисті прагнення індивіда. З точки зору вченої, це обумовлює можливість неперервного професійного та особистісного зростання, розвитку соціальної компетентності особистості, яка має змогу вдосконалювати та формувати свої соціальні якості і здібності в соціальній сфері [200].

У цьому контексті важливим постає взаємозв'язок формальної та неформальної освіти, які разом сприяють вирішенню завдань соціального розвитку особистості. При цьому неформальна освіта сприяє розвитку важливих для XXI століття навичок – креативності, критичного мислення, командної роботи, і досягненню метапредметних і особистісних результатів, заявлених в

шкільних стандартах. Фактично, як доводить Д. Рухен [343], неформальна освіта вирішує ті завдання, з якими часом не справляється традиційна школа через свою забюрократизованість і негнучкість. У цьому сенсі неформальна освіта більш гнучка та швидше сприймає інновації, внаслідок чого вона стала дуже популярною в багатьох країнах світу. Важливо, констатує П. Джарвіс [331], що неформальна освіта має величезний потенціал, оскільки здатна більш гнучко реагувати на нові суспільні потреби і пропонує ринку праці необхідне в плані часу, змісту та організації навчання.

Інформаційна функція неформальної освіти передбачає поглиблення та розширення знань про соціум та комунікативну поведінку, оволодіння новими знаннями та компетенціями, доповнення освітніх пропозицій.

Як показує дослідження С. Овчаренко [174], в Україні сформувалося декілька варіантів включення школярів у неформальну освіту. Це пов'язано з тим, що неформальна освіта розглядається як цілісна система, яка поширюється і за межі установ, що реалізують освітні програми цього виду, а саме:

- в освітніх установах, що реалізують основні освітні програми;
- в організаціях і громадських об'єднаннях, що мають ліцензію на право здійснення освітньої діяльності за додатковими освітніми програмами;
- в освітніх установах неформальної освіти дітей.

Варіант 1. Можливості для неформальної освіти надають спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, Центри творчості, школи мистецтв, школи народних ремесел. У даному випадку додатковими програмами охоплені всі учні. Як і в загальноосвітній школі, учні можуть обрати гурток, клуб або індивідуальну дослідницьку діяльність. За такого варіанту додаткова освіта виступає не лише базовим, а й спрямовуючим чинником усього освітнього процесу.

Варіант 2. Значний потенціал для неформальної освіти молоді мають установи додаткової освіти, пов'язані із системою позашкільних установ. Відсутність чіткої регламентації, жорсткого замовлення, обов'язкових програмних здібностей, які існують у закладах середньої освіти, наявність мобільності, свобода у виборі освітньої структури та стратегії розвитку сприяють оновленню змісту і виникненню нових організаційних форм неформальної освіти.

Варіант 3. Заклади середньої освіти, що працюють за базовими програмами, пропонують учням можливість вибору різних факультативів, гуртків, клубів, індивідуальної роботи, участь у роботі учнівського самоврядування. За певних умов неформальне об'єднання окремих учнів може стати істотним чинником усього шкільного освітнього середовища і передумовою неформальної освіти для інших школярів.

Як показує практика, останній із розглянутих варіантів є найбільш перспективним варіантом неформальної освіти школярів. Адже він має виразно інноваційний характер.

Для нашого дослідження важливо, що неформальній освіті притаманна така характерна риса, як «ненавмисне пізнання», відтак процес неформальної освіти, якщо він навіть відбувається у навчальних закладах, не є занадто систематизованим та структурованим, а контроль за якістю здійснюється суто тим, хто навчається (самоконтроль). При цьому процес неформальної освіти передбачає наявність високої мотивації та самодисципліни [178]. П. Фордхем пише, що «психолого-педагогічне сприйняття суб'єктами освітнього простору принципу неперервності потребує психолого-педагогічної перебудови сприйняття особистістю і усвідомлення своєї нової ролі й місця в освітньому просторі» [328].

Важливо, що розширення сфери освіти відбувається сьогодні передусім за рахунок її неформальних компонентів, які, як правило, не потребують попередніх умов для початку навчання (певного рівня підготовки, вікових меж тощо). У ній також відсутні жорсткі вимоги до термінів, форм, місця, часу, методів навчання. Усе це дозволяє охоплювати значно більшу кількість учнів. Неформальна освіта у закладах середньої освіти реалізує той зміст, який належить освоювати школярам за межами загальноосвітнього державного стандарту. Вона істотно доповнює і компенсує прогалини шкільної базової освіти, надаючи кожній дитині можливість розвивати свої здібності, чого не може дати формальна освіта; вона забезпечує активну практичну діяльність і велику різноманітність форм та видів пізнавальної діяльності школяра. Отже, неформальна освіта школярів сприяє встановленню взаємозв'язку між усіма компонентами освіти, виконуючи функцію безперервності.

Діяльнісна функція неформальної освіти передбачає реалізацію соціальних очікувань молоді, сприяння інтеграції у політичне, економічне, соціальне, культурне життя спільнот, зміна соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій. Останніми роками намітилася тенденція зближення формальної і неформальної освіти. Необхідно відзначити: якщо два-три десятиліття тому загальноосвітні навчальні заклади і система додаткової освіти в Україні розвивалися паралельно, то нині відбувається насичення освітніх програм змістом неформальної освіти. Очевидно, що в концепції «навчання упродовж життя» неможливо розраховувати тільки на традиційний навчальний процес. Тому неформальна освіта посідає особливе місце в освоєнні педагогічною практикою нової освітньої парадигми розвивальної освіти.

Реалізація діяльнісної функції неформальної освіти полягає у перетворенні внутрішнього світу особистості, яке, на думку Ж. Петрочко, проходить у декілька етапів:

- «прийняття суб'єктом освіти відповідальності за власні дії. Важливо, що результат цих дій завчасно їй невідомий»;
- «переживання стосовно реалізації різних варіантів майбутнього, власної приналежності до побудови образу бажаного результату, здібності реалізувати задумане»;
- «реалізація можливостей, що відкриваються в певній діяльності»;
- «прийняття відповідального рішення про припинення дій»;
- «усвідомлена оцінка результату як особистісного новоутворення, що досягається завдяки власній активності» [198].

Одним із поширених інструментів неформальної освіти є соціальне проектування (Я. Собко [262]), що передбачає реалізацію добровільних проектів, спрямованих на удосконалення соціальної дійсності. На думку автора, неформальне навчання і реалізація власних проектів на локальному, міжрегіональному та міжнародному рівні є важливим для соціального розвитку кожної окремої особистості. При цьому, як доводить П. Вербицька [33], громадянська освіта у неформальному секторі покликана сприяти становленню активного громадянина, зорієнтованого на демократичні цінності. Зазначені

методи передбачають повагу до прав, мотивів і цінностей кожного суб'єкта неформальної освіти, надання йому свободи вибору і можливості для прийняття рішень, створення рамок для прояву ним відповідальності за свої дії.

Неформальна освіта ґрунтується на певних принципах. Вважаємо, що найбільш важливими принципами неформальної освіти в аспекті розвитку соціальної компетентності старшокласників мають стати (Ю. Галустян, А. Каравай, А. Кочарян, Т. Мельник):

1. Принцип «Навчання в дії» – передбачає отримання суб'єктом неформальної освіти різноманітних вмінь і навичок у процесі практичної діяльності. Саме тому в рамках неформальної освіти використовуються переважно практичні справи, які в подальшому спільно аналізуються і виводяться на теоретичний освітній рівень.

2. Принцип «Навчання взаємодіяти» – передбачає отримання суб'єктами неформальної освіти практичних знань про соціальні якості індивідів, навчання їх навичкам роботи в команді та спонукання до співпраці з оточуючими людьми. Тому в рамках практичних занять, які будуються на принципах неформальної освіти, увагу звертають на освітню діяльність в малих групах, а також на розробку й чітке виконання правил роботи в групі.

3. Принцип «Навчання вчитися» – передбачає здобуття суб'єктами неформальної освіти навичок пошуку інформації та її обробки, в подальшому – аналізу власного досвіду та виявлення індивідуальних цілей навчання, а також формування здатності застосовувати здобуті соціальні знання й уміння у різних ситуаціях життєреалізування [41, с. 52-53].

Дослідженню засобів неформальної освіти присвячено багато наукових праць Л. Лук'янової [2; 58; 145; 183]. Спираючись на міжнародні публікації, вчена доводить, що неформальна освіта характеризує освітній процес, організований поза межами формальної, нормативної, традиційної освітньої системи і призначений для задоволення пізнавальних потреб конкретної групи осіб. Також нею досліджено, що форми і засоби неформальної освіти побудовані за принципами «навчання з урахуванням поточних потреб, зв'язку з життям, гнучких програм, вибору змісту, форм, методів, терміну навчання» [58], що загалом

суттєво відрізняє вказані засоби від засобів формальної освіти. Загалом до засобів неформальної освіти відносимо усі системи, процедури, процеси, методи, ресурси, заходи, форми роботи, які ґрунтуються на осягненні знань і вмінь через практику. До засобів неформальної освіти відносимо й форми та інструменти її здійснення (в т.ч. Інтернет, дистанційні технології тощо), різні курси, гуртки за інтересами, тренінги, флешмоби, клуби, громадські об'єднання та ін.

Неформальна освіта є сучасним освітнім трендом, оскільки учнівська молодь може здобути її у клубах за інтересами, навчальних і просвітницьких центрах, громадських об'єднаннях і спілках, будинках культури, музеях, бібліотеках, студіях, гуртках, школах, майстернях ремесел та ін. Важливими організаційними форами неформальної освіти також можуть бути навчальні курси, тренінгові заняття, індивідуальні заняття з репетитором, майстер-класи з особистісного і професійного розвитку молоді. Інколи вказані форми неформальної освіти функціонують як комерційні проєкти. Базуючись на означеному вище і з урахуванням реформ, що відбуваються в системі освіти, пропонуємо такі варіанти включення школярів у неформальну освіту:

I варіант – шкільна неформальна освіта: включення учнів в неформальну освіту через участь у роботі учнівських гуртків, клубів, учнівського самоврядування, роботі соціально-психологічного супроводу закладу;

II варіант – неформальна освіта учнів в установах додаткової освіти, де реалізуються додаткові освітні програми за різними напрямками (Центри творчості дітей та юнацтва, школи мистецтв, школи народних ремесел, станції юних техніків, екологічні центри тощо);

III варіант – реалізація неформальної освіти школярів через участь у громадському русі. Освітній процес при цьому здійснюється на громадській основі різними громадськими організаціями, а не освітніми структурами.

Вважаємо, що саме неформальна освіта за першим варіантом (в освітньому закладі, організована через включення в роботу гуртків, клубів за інтересами, учнівського самоврядування, роботу соціально-психологічного супроводу) найбільшою мірою здатна задовольнити освітні потреби старшокласників, є важливим складником їхньої соціалізації, дасть змогу опанувати нові соціальні

ролі, а також сприятиме духовному розвитку, самоосвіті, самоактуалізації, самовихованню, розвитку соціальної компетентності загалом.

Аксіологічна функція неформальної освіти спрямована на оволодіння і прийняття особистістю загальнолюдських цінностей, зростання її громадянської активності, розвиток світогляду, самореалізацію та самоактуалізацію. Її реалізація пов'язана зі стратифікацією сучасного суспільства, зміною ціннісних засад його життєдіяльності внаслідок поширення концепції прав людини, що призвело до введення в структуру загальної системи освіти інноваційних освітніх підсистем, зокрема позаінституційних, добровільних форм діяльності громадських осередків у сфері навчання й виховання.

Однією із важливих аксіологічних засад неформальної освіти, як зазначає С. Зінченко [87], є творчість та саморозвиток. Важливо, що останні розвивають здатність особистості до нестандартного погляду на оточення. При цьому розвиток творчого потенціалу особистості необхідний для її культурного, професійного, соціального життя. Особистість у процесі свого соціального розвитку відтворює себе у всій своїй цілісності. При цьому освіта упродовж життя робить внесок неформальної та формальної освіти однаковим. Особливості організації неформальної освіти, що полягають насамперед у гнучкості, дають змогу розв'язувати найрізноманітніші освітні завдання. Серед них – проблеми професійної підготовки, розвитку демократичного суспільства, виховання громадянина, створення умов для розвитку творчого потенціалу школярів.

Для нашого дослідження важливо констатувати, що неформальна освіта є не просто елементом існуючої освітньої системи, а самостійним джерелом особистісних цінностей і сенсів, що сприяє досягненню старшокласником ключових компетентностей в різних сферах життєвого самовизначення. Важливо, що неформальна освіта може компенсувати обмеженість ціннісного спектру формальної освіти старшокласників вимогами стандартів і створити умови для освоєння всього різноманіття соціальних цінностей і норм. Принцип ціннісної варіативності освіти при цьому передбачає створення умов для вільного вибору варіантів освітньої діяльності всіх учасників освітнього процесу: учнів – варіантів участі в різних сферах освітньої діяльності та взаємодії, цілей, змісту освіти і

способів його здійснення; педагогів – власних моделей побудови освітнього процесу; батьків – варіантів участі в діяльності закладу освіти.

Позитивним фактором щодо формування соціальної компетентності старшокласників можна вважати виявлений у результаті проведеного опитування школярів та їхніх батьків інтерес до неформальної освіти (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Чинники, які спонукають старшокласників брати участь
у різних формах неформальної освіти**

№ п/п	Чинники	Кількість респондентів (у %)
1.	Неформальна освіта приваблює тим, що:	
1.1	дасть змогу пізнати себе та свої можливості	60,7
1.2	дасть змогу сформувати в собі самостійність, наполегливість, самоутвердитися у світі	39,4
1.3	дасть змогу реалізувати себе і свої можливості	42,5
1.4	сприятиме цікавому проведенню вільного часу, дозвілля	68,2
2.	В процесі моєї участі у різних формах неформальної освіти я матиму можливість:	
2.1.	спілкуватися із друзями	51,9
2.2.	краще пізнати свій край, Україну	77,3
2.3	ознайомитися з культурно-історичними надбаннями країн	76,1
2.4	більше подорожувати	71,6
2.5	краще пізнати історію, культуру, традиції народу	46,1
2.6	краще познайомитися з цікавими людьми	36,4
2.7	внести істотний вклад у поліпшення довкілля	24,2
3.1	Участь у різних формах неформальної освіти дасть мені змогу уникнути цілодобового контролю із боку батьків	46,3
3.2	Участь у неформальній освіті передбачає свободу та романтику	59,0
3.3	Участь у неформальній освіті дасть змогу зустрітися із цікавими людьми	36,0
4.	Неформальна освіта і участь у ній не входить в коло моїх інтересів та пріоритетів	10,4

Джерело: розроблено автором самостійно.

Так, із 321 старшокласника закладів загальної середньої освіти, 80,8% опитаних заявили, що вони прагнуть брати участь у різних формах неформальної освіти (гуртках, секціях, інших об'єднаннях). Як свідчать матеріали проведеного дослідження, найважливішим мотивом, який спонукає учнів брати участь у різних формах неформальної освіти, є пізнавальний інтерес (77,3%), бажання познайомитися з культурно-історичними надбаннями України, свого народу (76,1%), бажання подорожувати (71,6%). Неформальна освіта, на думку опитаних

старшокласників, сприятиме цікавій організації дозвілля (68,2%), а також самопізнанню (60,7%), самореалізації (42,5%), активним проявам самостійності (39,4%), особистісному самоутвердженню (43,2%) та ін.

Як свідчать матеріали проведеного нами опитування 48 батьків старшокласників, вони позитивно ставляться до залучення дітей до різних форм неформальної освіти, оскільки вони сприяють: оздоровленню старшокласників (80,9%); організації дозвілля, впорядкування вільного часу старшокласників (70,6%); розширенню кола спілкування старшокласників за керівництва педагога (70,2%). Деякі батьки вважають, що з допомогою неформальної освіти можна вилучити старшокласника з вулиці (58,1%), відлучити від комп'ютера чи смартфона (50,3%); окрім того, вони відзначають, що участь старшокласника у різних формах неформальної освіти є доступною фінансово (75,3%).

Матеріали опитування 52 педагогів закладів загальної середньої освіти Тернопільської області свідчать, що, незважаючи на зниження серед учителів інтересу до неформальної освіти, у певної частини педагогів інтерес до шкільного краєзнавства, шкільного туризму й учнівського самоврядування збережений. Так, за результатами проведеного нами анкетування, 70,2% респондентів вважають різні форми неформальної освіти важливим та педагогічно доцільним засобом виховання школярів; 60,2% вчителів погоджуються, що неформальна освіта є вагомим чинником дозвілля та фізичного розвитку старшокласників. Лише 9,4% опитаних висловили сумнів щодо доцільності упровадження у закладах загальної середньої освіти різних форм неформальної освіти через перевантаження старшокласників офіційним навчанням. Проте, із числа опитаних тільки 37,3% педагогів вважають за доцільне брати особисту участь в використанні засобів і форм неформальної освітньої роботи зі старшокласниками.

На основі аналізу стану залученості старшокласників до різних форм неформальної освіти можна зробити висновок, що:

– потенціал неформальної освіти для формування соціальної компетентності старшокласників використовується не повною мірою;

– педагоги, батьки, а також старшокласники не задоволені сучасним станом організації неформальної освіти;

– у старшокласників, їхніх батьків та вчителів спостерігається незадоволення щодо сучасного стану неформальної освіти, її місця у соціалізації, самореалізації й особистісному самовизначенні учнів;

– у системі неформальної освіти недостатньо використовуються засоби формування соціальної компетентності старшокласників.

Таким чином, нами підтверджено необхідність формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, що, в остаточному підсумку, дало б змогу використати наявний потенціал цього виду діяльності у формуванні соціальної компетентності. Це означає, що необхідним є врахування характеристик неформальної освіти, які впливають на формування і розвиток соціальної компетентності старшокласників:

- адекватність запитам та побажанням сучасних школярів;
- мотивація педагогів до організації різних видів і форм неформальної освіти;
- орієнтованість на розв'язання нових завдань сучасної освіти – орієнтації на формування соціально компетентного громадянина.

Констатуємо, що неформальна освіта в аспекті розвитку соціальної компетентності старшокласників має такі важливі для нашого дослідження характеристики: 1) відсутність інтелектуальних обмежень щодо учасників; 2) відсутність кваліфікацій і здійснення формального оцінювання навчальних досягнень учасників; 3) необов'язковість та добровільність; 4) гнучкість. Це дозволяє застосовувати інноваційні підходи, апробувати новаторські методики та технології навчання, розширювати застосування неформальної освіти, що дасть позитивний результат для суспільства, для формальної освіти, для учасників освітнього процесу. Вона, як правило, доцільно організована. Проте завершення якогось її етапу не пов'язане із наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу), як відбувається за умов формальної освіти. Також неформальна освіта не обов'язково має організований та систематичний характер. Неформальна освіта

допомагає вдосконаленню формальної, оскільки стає випробувальною лабораторією і полігоном для нових технологій, для вироблення нових форм і методів; у ній легше змінювати стандарти, створювати нові, а також поєднувати освітні та педагогічні технології. У свою чергу, отримана формальна освіта дозволяє людині надалі продовжити неформальну та інформальну освіту самостійно, оскільки вона опановує вміннями самостійно визначити й систематизувати потрібні знання та будувати свою індивідуальну освітню траєкторію пролонговано – протягом життя.

Отже, в умовах суспільних змін неформальна освіта виконує низку функцій, які забезпечують цілісність цього виду діяльності. Нами визначено базові функції неформальної освіти старшокласників в аспекті розвитку їхньої соціальної компетентності – мотиваційна (передбачає створення умов для зростання просоціальної мотивації молоді, визначення життєвого шляху, професійного самовизначення, розвитку особистості), інформаційну (зумовлює необхідність поглиблення та розширення знань про соціум та комунікативну поведінку, оволодіння новими знаннями та компетенціями, доповнення освітніх пропозицій), діяльнісну (спрямовану на реалізацію соціальних очікувань учнів, сприяння їхній інтеграції у політичне, економічне, соціальне життя спільнот, зміна соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій), аксіологічну (спрямовану на пропаганду загальнолюдських соціально значущих цінностей, зростання громадянської активності, розвиток їхнього світогляду, самореалізацію, самоактуалізацію). Також доведено, що неформальна освіта має свою методологію впливу на формування соціальної компетентності, яка дає змогу старшокласнику досягти позитивного результату в аспекті соціального та особистісного зростання.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу наукової літератури вивчено стан дослідженості проблеми формування соціальної компетентності старшокласників, уточнено суть основних

дефініцій, виявлено освітній потенціал неформальної освіти в аспекті формування соціальної компетентності старшокласників.

1. Аналіз освітніх систем країн світу свідчить, що компетентнісний підхід є одним із важливих шляхів оновлення змісту сучасної освіти, навчальних технологій, узгодження їх із соціально-економічними потребами соціуму, а також інтеграції національної освітньої системи до світового освітнього простору. Проблеми компетентнісної освіти розглядаються у нормативних документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів, ОЄСР, Європейської кваліфікаційної рамки для навчання протягом життя Кваліфікаційної рамки європейського простору вищої освіти). Серед тлумачень компетентності виокремлено низку підходів (компетентність як аксіологічна категорія, особистісна властивість; як сукупність знань, конкретних життєвих вмінь і навичок, необхідних для особистісної чи професійної самореалізації; як складна інтегративна якість особистості, що проявляється в загальній здатності та готовності до діяльності у професійній, соціальній сферах; як психосоціальна якість, що сприяє усвідомленню особистістю здатності ефективно взаємодіяти з іншими; як актуальний прояв компетенцій).

З'ясовано, що більшість дослідників визначає соціальну компетентність школяра як інтегральне особистісне утворення, категоріальні соціальні знання, які є керівництвом до дії, суб'єкту здатність особистості до самовизначення, особистісне вміння використовувати соціальні вміння в певних сферах діяльності та ін. При цьому соціальна компетентність як інтегрована характеристика особистості, сукупність просоціальних мотивів, когнітивних якостей, соціальної активності, ціннісних орієнтацій, дає можливість активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти із групами та індивідами, продуктивно виконувати соціальні ролі та брати участь у соціально-значущих проєктах. Загалом соціальну компетентність потрактовано як здатність особистості до самореалізації й активної соціальної взаємодії, активного життєвого та соціального самовизначення, на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей.

2. Обґрунтовано місце соціальної компетентності у групі ключових компетентностей, оволодіння якими дає змогу вирішувати важливі проблеми у соціальному житті. У структурі соціальної компетентності старшокласника виокремлено такі компоненти, як мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та соціально-ціннісний. Показано, що мотиваційний компонент відображає сформованість соціальних мотивів поведінки і діяльності, актуалізує розвиток соціально-ціннісних та особистісно-значущих мотивів, а результатом є сформованість просоціальних мотивів. Когнітивний компонент передбачає наявність певного рівня соціального інтелекту. Поведінковий компонент характеризує наявність вмінь і навичок соціальної взаємодії в контексті продуктивної співпраці з різними партнерами у групі й команді, виконання різних соціальних ролей, а результатом є готовність особистості до співпраці, до роботи у команді. Це виражається у сформованій комунікативній компетентності. Соціально-ціннісний компонент стимулює особистість до осмислення її ролі у житті, відображає розуміння соціальних цінностей та їх місце в ієрархії особистісних вартостей, а результатом є сформованість ціннісно-сислової сфери та наявність системи соціальних цінностей. Охарактеризовано, що за такого спрямування відбувається перехід від традиційного викладання до освіти, орієнтованої на навчання. Центром навчального процесу тут є особистість.

3. Неформальна освіта є сучасним трендом у розвинених країнах світу. Неформальну освіту визначено як будь-яку організовану систематичну освітню діяльність, що проводиться поза межами формальної освітньої системи для забезпечення обраними видами навчання окремих груп населення. Ознаками неформальної освіти визначено: добровільність; доступність; можливість набуття у різних місцях і в різних ситуаціях; пов'язаність з педагогічними цілями; доповнюваність інших складових частин навчання протягом усього життя, зокрема формального навчання; надання переваги компетентностям, набутих активною участю в діяльності. Саме неформальна освіта найбільше може задовольнити освітні потреби старшокласників, допомагаючи опановувати нові соціальні ролі, і сприяючи розвитку соціальної компетентності.

Доведено, що реалізація неформальної діяльності може здійснюватися в закладах середньої освіти, як додаткова освіта для учнів старшого шкільного віку. Показано, що неформальна освіта в умовах мінливого суспільства виконує комплекс важливих для нашого дослідження функцій: мотиваційну – визначає спрямованість на оволодіння і прийняття нових умов життя; інформаційну – передбачає наявність вміння знайти, вибрати, використати необхідну інформацію; діяльнісну – дозволяє оволодівати новими способами діяльності; аксіологічну – зорієнтовує на оволодіння соціально необхідними цінностями. Важливо, що неформальна освіта є простором для розширення традиційної освітньої діяльності. Її результати навчання можуть визнаватися в системі формальної освіти у порядку, визначеному законодавством. Доведено, що неформальна освіта має свою методологію впливу на розвиток соціальної компетентності особистості.

Наукові результати, викладені в розділі, опубліковано в таких працях автора [295; 297; 298; 300; 301; 338; 339].

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти

Особливості функціонування сучасного суспільства не сприяють становленню та розвитку соціальної компетентності учнів старшої школи, зокрема набуттю ними знань та умінь щодо командної роботи, групового розв'язання соціально-значущих проблем, належного орієнтування в соціальному середовищі, прояву комунікативної компетентності, засвоєння соціальних вартостей. Вважаємо, що соціально-педагогічна діяльність щодо надання допомоги суб'єктам освітнього процесу у становленні їх соціальної компетентності передбачає моделювання цього процесу.

Осмислення концептуальних засад формування соціальної компетентності старшокласників дало змогу стверджувати, що формування соціальної компетентності сучасних старшокласників доцільно розглядати як компонент цілісної системи освітнього процесу. При цьому, використовуючи метод моделювання, ми здійснили спробу змоделювати досліджуваний процес. Опираючись на дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, котрі вивчали проблему педагогічного моделювання (А. Дахін [63], І. Зязюн [89] та ін.), ми виявили, що моделювання трактується науковцями як метод дослідження педагогічних процесів чи об'єктів на їхніх моделях чи аналогах, зокрема як: «побудова копій, моделей педагогічних процесів і явищ, що використовується для схематичного відображення досліджуваних педагогічних систем, явищ чи процесів» (М. Ярмаченко) [190]. У вузькому трактуванні «у педагогічній науці поняття моделі визначається як штучно створений у вигляді схеми, знакових

форм об'єкт, який відтворює структуру, відображає властивості, взаємозв'язки та відношення між його елементами» (Н. Дахін) [63, с. 45].

У педагогічній науці модель переважно розглядається як «система об'єктів чи знаків, поданих у вигляді схеми, яка виступає при цьому наочним (схематичним) відображенням системи» [48, с. 128]. Моделювання в соціально-педагогічній діяльності привертало увагу науковців (Р. Вайнола, А. Капська, Н. Олексюк [266]) в контексті теорії і практики проєктування освітніх систем, системних змін у закладах загальної середньої освіти і поза ними та вивчення впливу психолого-педагогічних інновацій на процес соціального розвитку особистості. Зауважимо, що обґрунтування моделі формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти сприяє побудові цілісної картини реалізації цього процесу; допомагає виявити передбачувані, бажані характеристики об'єкта дослідження, визначені в процесі аналізу.

Структурно-функціональна модель (лат. *modulus* – міра, зразок) у нашому дослідженні виступає як уявна й реалізована система упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Розроблена структурно-функціональна модель відображає структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників і вплив на них засобів неформальної освіти на основі виділених соціально-педагогічних умов та використовується для одержання нових знань про цей об'єкт, оскільки вона здатна змінювати його настільки, що її вивчення дає нову інформацію. Створення структурно-функціональної моделі упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти полягало у конструюванні цілісного образу реальності з окремих елементів. На основі врахування істинності припущення про наявність істотних зв'язків між складовими змодельованої системи. Структурно-функціональна модель є джерелом емпіричних та теоретичних знань, виступаючи об'єктом теоретичного, кількісного і якісного аналізу.

Розробляючи структурно-функціональну модель упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, ми дотримувалися вказаних положень (рис. 2.1).

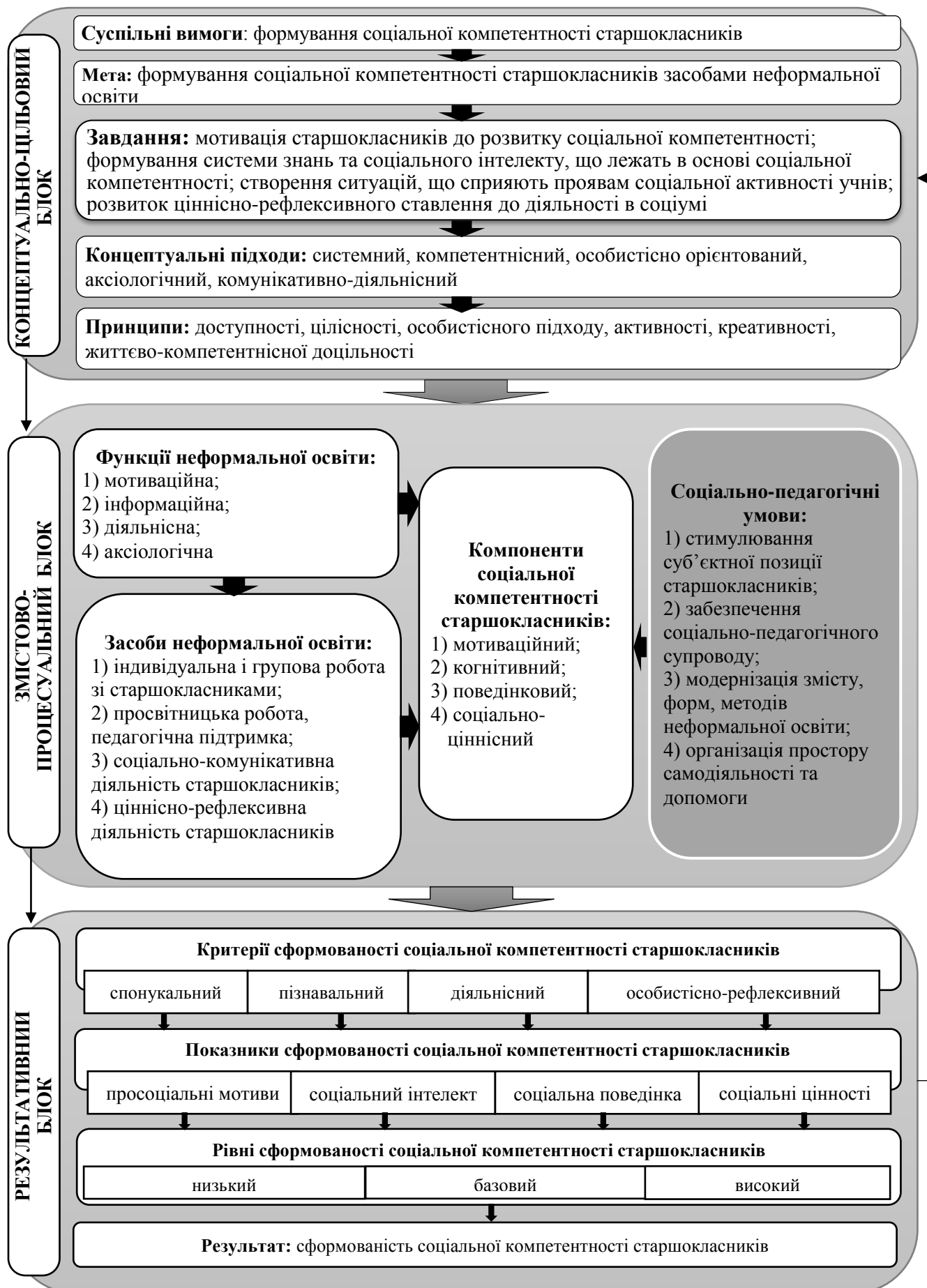

Рис. 2.1. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти

Джерело: розроблено автором самостійно.

Процес формування соціальної компетентності старшокласників визначаємо як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: *концептуально-цільового*, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; *змістово-процесуального*, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового, соціально-ціннісного) на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів; *результативного*, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників).

У центрі процесу формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти перебувають учні старших класів і педагоги. Старший школяр, відповідно до нашої моделі, одночасно є об'єктом і суб'єктом процесу формування соціальної компетентності в системі неформальної освіти, а педагоги у цьому процесі лише суб'єкти. Їхня взаємна діяльність базується на абсолютній довірі та активній соціальній взаємодії.

Системотвірним елементом наявної моделі упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти є **концептуально-цільовий блок**, що визначається соціальним замовленням учасників неформальної освіти, – створення належних умов для формування соціальної компетентності старшокласників. Виходячи із підходів, що мета трактується як «майбутній стан педагогічної системи, стан, до якого вона прагне» [183, с. 48], нами визначено *мету* роботи – формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Виходячи із мети, *завдання* формування соціальної компетентності у школярів на основі виділених соціально-педагогічних умов та з використанням засобів неформальної освіти полягають у забезпеченні системою соціальних знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей, якостей та вироблення вмінь здійснення ефективної

соціальної взаємодії, прогнозування наслідків соціальної поведінки, самоуправління в соціальній діяльності, досягнення соціального успіху.

Концептуально-цільовий блок включає також соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та відповідні принципи їх упровадження. Перш ніж здійснити дослідно-експериментальну роботу з перевірки доцільності та дієвості упровадження виділених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, виникає необхідність їх теоретичного обґрунтування.

Логіка дослідження вимагає, перш ніж перейти до опису вказаних соціально-педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування соціальної компетентності старшокласників, звернутися до змісту наукових дефініцій і розглянути такі провідні поняття, як «умови», «педагогічні умови» та «соціально-педагогічні умови». Аналіз наукової літератури (Н. Лавриченко [136], О. Карпенко [102], С. Харченко [307], М. Лукашевич [143] та ін.) свідчить, що у цих та інших учених немає єдиного підходу щодо трактування соціально-педагогічних умов ефективного впливу на особистість школяра.

У великому тлумачному словнику української мови зазначається, що умова – це «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого небудь або сприяє чомусь» [32, с. 632]. У психолого-педагогічній літературі поняття «умови» розглядається як видове до понять «середовище», «обставини», що характеризує «сукупність об'єктів, необхідних для виникнення, існування та зміни педагогічних систем» (М. Лукашевич) [143, с. 46]. На думку української дослідниці Н. Тверезовської, умови виконують роль правил, які забезпечують нормальне протікання діяльності [278].

У нашому дослідженні центральним поняттям є «соціально-педагогічні умови», які, на відміну від багатьох інших умов, знаходять своє застосування в специфічному виді соціальних відносин – соціально-педагогічній дійсності. Указані умови складаються з двох компонентів – соціального й педагогічного. Соціальний компонент виникає у взаємодії людей, виявляється в різних відносинах індивідів до суспільного життя. Соціальне, на думку О. Єжової [304],

виникає як системна характеристика, як інтегральний ефект безпосередньої або опосередкованої взаємодії людей, у нашому випадку в рамках виховного процесу у закладах середньої освіти. Звернення до феномена соціального, з одного боку, розширює сукупність об'єктів, які впливають на результат формування соціальної компетентності старшокласників, з іншого – дозволяє представити цей процес у всьому різноманітті соціальних взаємодій. По відношенню до нашого предмета дослідження це особливо важливо, оскільки процес формування соціальної компетентності старшокласників відбувається в соціумі й спрямований на «входження» індивіда в соціальний простір.

Другою складовою поняття «соціально-педагогічні умови» є їх родова характеристика – «педагогічні». Традиційно вони розглядаються як основні при описі функціонування педагогічних явищ. Проте, у нашому випадку цього явно недостатньо. Під педагогічними умовами дослідники трактують: «сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу» [278], від упровадження яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей (Н. Тверезовська); сукупність змісту, об'єктивних можливостей, форм, методів та педагогічних прийомів (Н. Пархоменко, Р. Серьожнікова і Л. Яковицька) [253].

Нам імпонує думка дослідників які визначають поняття «педагогічна умова» як обставину, котра прискорює чи гальмує формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, якостей особистості (О. Бражнич [27], А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий [181] та ін.). Наприклад, І. Собко під педагогічними умовами розуміє «обставини, які позитивно впливають на формування та розвиток компонентів (складових) досліджуваної якості» [262]. На думку О. Бражнич, «педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, організаційних форм, методів і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети» [27, с. 156]. Загалом педагогічні умови дослідники визначають як сукупність об'єктивних можливостей, реалізація яких забезпечує успішне вирішення поставлених завдань (А. Алексюк [181]), або як функціональну

залежність деяких компонентів педагогічного явища від низки об'єктів (речей, процесів, їх станів чи взаємодій) у різних проявах (О. Бражнич [27]).

Таким чином, поєднання понять «соціальне» і «педагогічне» утворює самостійний простір дослідження, визначений нами як соціально-педагогічні умови, що визначають взаємозв'язок між педагогічною і соціальною дійсностями. При цьому С. Діба трактує соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності особистості як такі, що «стимулюють до самостійної соціальної творчості, оволодіння суспільним досвідом, сприяють конструктивній соціалізації особистості, яка відбувається в певному середовищі» [66, с. 133].

Важливими є результати дослідження Л. Середюк стосовно визначення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників. На її думку, соціально-педагогічні умови у реальному житті, зазвичай, реалізуються за допомогою засобів, які «допомагають впливати на суб'єкт» і «реалізувати соціально-педагогічні завдання» [252, с. 86–87].

Основні підходи щодо трактування суті соціально-педагогічних умов дають підстави говорити про соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників як певне середовище, в якому здійснюється процес педагогічного впливу, а також як чинники, що зумовлюють його результативність. Ми погоджуємося з висновком Н. Лавриченко, беручи до уваги багатогранність впливів різноманітних соціально-педагогічних умов на процес формування соціальної компетентності старшокласників, що «соціально-педагогічні умови можна трактувати як такі, що сприяють чи гальмують процес становлення старшокласника як суб'єкта соціальних дій і соціальних відносин» [136, с. 68–69]. Відтак, визначившись з поняттями «умова», «педагогічні умови», «соціально-педагогічні умови», переходимо до їх детального опису.

Під час формулювання соціально-педагогічних умов у комплексній єдності було враховано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, особливості неформальної освіти, специфіку соціальної компетентності старшокласників як багатокомпонентного явища. До таких умов відносимо:

1. Стимулювання суб'єктної позиції старшокласників.

2. Забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників.

3. Модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти.

4. Організація простору самодіяльності та допомоги.

Обґрунтуємо виділені соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Перша соціально-педагогічна умова формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – «Стимулювання суб'єктної позиції старшокласників». Її значущість виходить з того, що однією з передумов входження України в європейський освітній простір є впровадження в систему національної освіти суб'єктного підходу. На думку Г. Балла [9], І. Зязюна [89], І. Беха [12] та інших, суб'єкт – «активний творець», що володіє свідомістю і волею, протистоїть зовнішньому світові як об'єктові пізнання, джерело усвідомленої, цілеспрямованої активності, що не тільки сприймає вплив ззовні, але й переробляє їх. Суб'єкт – це «самостверджуюча індивідуальність [9, с. 8].

Аналіз наукової літератури (Н. Гавриш [43], О. Злобіна [88] та ін.) показує, що для особистості, якій притаманна суб'єктна позиція, характерним є:

- активне ставлення особистості до цілей, змісту та характеру діяльності в різних сферах життя суспільства та прагнення мобілізувати зусилля на досягнення визначеної мети;

- окреслення життєвої мети та реалізація її у самостійних й відповідальних діях та вчинках;

- здатність до активних та самостійних соціальних дій у суспільстві;

- діяльність за власними мотивами, без використання зовнішніх стимулів;

- активізація та використання власного потенціалу особистості.

Суб'єктна позиція старшокласника, як найвища форма соціальної активності, реалізується в його активній життєвій позиції, що передбачає відповідальність за свої дії, вимогливе ставлення до себе та інших, здатність до взаємодії, творчий підхід до діяльності. Тож суб'єктна позиція – це інтегрована якість, що характеризується особистісною активністю, спрямованою на досягнення конкретних цілей діяльності у соціальній сфері та передбачає вияв

рішучості й волі в реалізації запланованого. Виходячи з вказаних положень, суб'єктна позиція старшокласника як активного учасника неформальної освіти розуміється нами як система ціннісно-сміслових ставлень до соціокультурного оточення, самого себе і своєї суспільної діяльності.

Суб'єктна позиція передбачає, що домінуючим принципом організації і здійснення неформальної освіти мають бути інтереси, запити, побажання і прагнення старшокласників. Відтак, вважаємо, що організація проблема неформальної освіти має бути адекватною, відповідною ідеї підготовки школярів: а) до самостійного життя; б) до свідомого вибору професії, що базується на соціальній компетентності. В цьому контексті суб'єктність учасника неформальної освіти виступає як спрямованість його діяльності на особистісне самовдосконалення і саморозвиток, перетворення себе для вирішення соціально-ціннісних завдань. Враховуючи вказані положення, слід констатувати, що усі форми неформальної освіти мають базуватися на ідеї запитів, інтересів, мотивів і побажань старшокласників; це ж стосується їх ініціювання й упровадження; школярі (спільно з педагогами) є суб'єктами цього процесу.

Друга соціально-педагогічна умова формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – «Забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників». При цьому соціально-педагогічний супровід розглядається як певна сфера діяльності соціального педагога, орієнтована на взаємодію зі старшокласником в процесі неформальної освіти. Її сутність – у наданні підтримки, сприянні особистісному зростанню, підвищенні рівня соціальної адаптації тощо. Соціально-педагогічний супровід має свою структуру, послідовність (алгоритм), арсенал форм, методів та засобів реалізації. Він націлений на вирішення життєвих труднощів суб'єкта неформальної освіти [242]. Загалом соціально-педагогічний супровід являє собою різновид соціально-педагогічної технології, спрямованої на подолання труднощів особистості в соціальній сфері у певний проміжок часу із залученням фахівців соціальної сфери.

Спираючись на погляди М. Рожкова [242], вважаємо доцільним визначити завдання соціально-педагогічного супроводу щодо формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти:

- соціальний розвиток особистості, що передбачає засвоєння нею соціальних норм, цінностей, соціального досвіду, соціальних ролей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, становлення суб'єктної позиції старшокласників;

- соціально-педагогічна підтримка, предметом якої є процес спільного зі старшокласником визначення його власних інтересів, цілей, можливостей і подолання соціальних труднощів;

- соціально-педагогічна допомога, яку слід розуміти як реальне сприяння старшокласнику у подоланні соціальних труднощів; надання допомоги у соціальному розвитку і реалізації себе в світі, що змінюється;

- соціальний захист учнів, створення атмосфери психологічної комфортності і соціальної захищеності;

- соціально-педагогічна профілактика труднощів соціалізації, подолання соціальних відхилень у розвитку особистості старшокласника;

- корекційне завдання, що передбачає спрямованість педагогічних дій соціального педагога на певні зміни в цінностях старшокласників (насамперед схильних до делінквентної, девіантної, асоціальної поведінки);

- соціальна реабілітація, що насамперед стосується супроводу старшокласників, які мають психофізичні порушення, і передбачає розширення їхніх адаптивних можливостей, здатності бути адекватним до нових соціальних умов, умінь управляти своїм життям [242].

В процесі дослідно-експериментальної роботи соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників у системі неформальної освіти реалізується в:

- освітньому процесі закладу освіти (тренінгові програми; факультативи, дискусійні клуби; соціальні проекти);

- організаційно-масовій роботі (змагання, флешмоби, акції, конференції, концерти);

– роботі фахівців соціально-психологічної служби закладів загальної середньої освіти (зокрема, соціальний педагог, практичний психолог та ін.).

Зміст соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників відповідає означеним завданням і може бути реалізований на рівні закладу освіти, колективу учнів, соціального середовища, сприятливого для формування соціальної компетентності старшокласників, а також на індивідуальному рівні.

Третя соціально-педагогічна умова формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – «Модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти», пов'язана із необхідністю оновлення й модернізації форм і засобів як формальної, так і неформальної освіти. Шляхи модернізації засобів неформальної освіти в процесі дослідно-експериментальної роботи розкриємо на прикладі туристсько-краєзнавчої роботи, яка в сучасних умовах робить серйозні кроки у таких напрямках:

- туристсько-краєзнавча робота виходить за рамки розуміння її як роботи з вивчення і пізнання свого краю, країни (фольклору і минулого) до вивчення екологічних проблем краю, країни, населеного пункту

- туристсько-краєзнавча робота в сучасних умовах сприяє розширенню горизонтів мислення сучасного школяра через можливості подорожувати, пізнавати інші країни, інший рівень і спосіб життя; окрім цього, туристсько-краєзнавча робота дає можливість осмислити глобальні проблеми людства (міграцію, інтеграцію, бідність, безробіття, глобальне потепління, необхідності захисту флори і фауни) та можливість порівняти, побачити місце нашої країни у міжнародній спільноті.

Концепція модернізації засобів неформальної освіти старшокласників заснована на необхідності забезпечення їх відповідності декільком рівням:

– державному – передбачає гнучкість реагування змісту освіти на освітні, соціально-політичні, економічні зміни, що загалом спрямовані на підвищення соціальної активності і соціальної компетентності особистості;

– методологічному – передбачає врахування взаємозв'язків різноманітних підходів до вивчення неформальної освіти, що визначають систему умов

формування соціальної компетентності старшокласників;

– інтердисциплінарному – передбачає інтеграцію наукових досягнень з інших галузей знань (філософії освіти, соціології освіти, соціальної філософії, антропології, психотерапії, культурології, соціальної психології та ін.) в контексті формування соціальної компетентності старшокласників;

– технологічному – передбачає використання практичних, зокрема інтерактивних технологій формування соціальної компетентності старшокласників, що ґрунтуються на базових принципах організації неформальної освіти – принцип «навчатися в дії», принцип «навчатися вчитися», принцип «навчатися взаємодіяти в соціумі».

О. Шапочкіною обґрунтовано етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості у процесі неформальної освіти, які доцільно імплементувати у процес формування соціальної компетентності старшокласників: інтуїтивний – характеризує появу мотиву діяльності в соціумі, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості до соціальних процесів та явищ; нормативний – пов'язаний з відбором оптимальних прийомів, методів, організації діяльності особистості в соціумі; активний – на цьому етапі відбувається вибір різних форм організації неформальної освіти та застосування здобутих компетенцій під час вибору професії; креативний – орієнтує на прагнення до освіти упродовж життя; забезпечує творчу діяльність, підкріплену стійкою умотивованістю дій [315].

Упровадження нових форм і методів неформальної освіти дає змогу розширити межі особистісних компетенцій за рахунок відповідності сучасних організаційних форм неформальної освіти різним рівням впливу на особистість старшокласника.

Так, на *мотиваційному* рівні – формування у старшокласника мотивації до діяльності в соціумі, самореалізації, громадської активності; соціально-психологічна адаптація, що ґрунтується на перебудові стереотипів мисленневих дій старшокласника при виборі стратегії та методів його діяльності в соціумі; переживання старшокласника щодо реалізації різних варіантів його власного майбутнього, власної ініціативи щодо побудови образу майбутнього, а також його здатності реалізовувати заплановане.

На *когнітивному* рівні – виявлення старшокласником власних освітньо-професійних цілей, розвиток соціального інтелекту й критичного мислення; формування у старшокласника активної соціальної позиції; засвоєння нових знань; встановлення взаємозв'язків між соціальними процесами; оволодіння старшокласником різноманітними способами навчально-пізнавальної діяльності й розумовими операціями – синтезом, аналізом, класифікацією, систематизацією, узагальненням та ін.

На *діяльнісному* рівні – реалізація старшокласником власних соціально значущих ідей та важливих рішень; прояв громадської активності; тренування навичок комунікативної взаємодії та організаційних умінь; оволодіння соціально важливими вміннями й навичками; реалізація власних можливостей через вибір майбутньої професії, бачення можливостей для професійного самовизначення, набуття практичного досвіду діяльності в соціумі.

На *ціннісному* рівні – засвоєння культурних цінностей (загальнолюдських та національних); прийняття відповідальності за власні дії і дії оточуючих; ціннісно-сміслові ставлення до творення в соціумі; перенесення ідей ціннісно-особистісного самоудосконалення у нові соціальні контексти.

Проведений аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що в процесі неформальної освіти слід надавати перевагу активним та інтерактивним формам діяльності старшокласників. Зокрема, основними організаційними формами неформальної освіти, в процесі яких відбувається формування соціальної компетентності старшокласників, є: тренінги, курси, студії, майстер-класи, екскурсійні тури, освітній туризм, творчі майстерні, круглі столи, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, відеолекторії, учнівські мережі, мережеві бібліотеки, Інтернет-сервіси, цифрові ресурси, секції, гуртки, клуби, театри, колективи художньої самодіяльності, волонтерська діяльність, культурні ініціативи, вуличні університети, діалогові групи, участь у громадських рухах та організаціях, публічні дискурси, недільні школи, дистанційне навчання, онлайн-навчання, виїзні заняття, «компенсаційні програми», курси для отримання нових знань та умінь, спрямовані на соціально-особистісний розвиток людини, та ін.

Визначені форми неформальної освіти у процесі формування соціальної

компетентності старшокласників, як доводить Н. Павлик [188], мають насичуватися різноманітними діалогічними методами. Так, важливими є дискусії і дебати, моделювання проблемних ситуацій, кейс-навчання, портфоліо, ділові, рольові, навчальні, дослідницькі, проблемно-ділові ігри, консультації, симуляції соціальних процесів, інноваційні освітні технології (типу «відкритий простір», «майстерня майбутнього», «рівний навчає рівного»).

Ефективність впливу аналізованих форм та методів організації неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників пов'язана також із внутрішніми потребами особистості, що стосуються самореалізації, самоактуалізації, особистісного саморозвитку. Доцільно стверджувати, що саме неформальна освіта володіє потенціалом для інтеграції соціального й особистісного розвитку старшокласників. Визначені форми й методи неформальної освіти передбачають занурення старшокласників в реальну атмосферу співробітництва й базуються на спільній діяльності усіх учасників соціальної взаємодії, їхньому обміні важливою інформацією, моделюванні ситуацій, спільному вирішенні проблем, оцінці дій співучасників соціальної взаємодії, а також власній рефлексії. Окрім того, відзначимо відкритість простору неформальної освіти, яка виступає як реальність для засвоєння нового досвіду.

Четверта соціально-педагогічна умова формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – «Організація простору самодіяльності та допомоги». Цей процес передбачає залучення старшокласників до шкільного самоврядування. Останнє в закладах загальної середньої освіти є формою самодіяльної організації учнівського життя, важливим чинником самовиховання особистості. Також учнівське самоврядування уособлює наявність демократичної атмосфери у школі і передбачає формування лідерських якостей старшокласників. Реалізують учнівське самоврядування відповідні органи самоврядування. Останні складаються із виборних чи уповноважених школярами осіб, яким доручено планувати колективні творчі справи класного та шкільного колективів, розподіляти доручення між школярами, перевіряти ефективність їх виконання, координувати й об'єднувати роботу первинних осередків школярів.

Завданнями самоврядування у школі у контексті формування соціальної

компетентності старшокласників, на думку вчених (А. Лопухівська [141], С. Овчаренко [174], В. Петров [194], М. Приходько [210], О. Скорик [256], Т. Ціпан [311] та ін.), є: підготовка та проведення творчих свят, змагань, тренінгів, конкурсів, семінарів, конференцій, зборів; залучення учнів до участі в науково-пошуковій та дослідницькій діяльності (організація дозвілля та навчання учнів); представлення та захист інтересів старших школярів та класних колективів; організація колективного планування, проведення рейтингу угруповань неформальної освіти; організація навчання представників учнівського самоврядування (участь школярів в проведенні педрад, де розглядаються питання життєдіяльності класних колективів); виховання у старшокласників готовності жити й діяти за принципами людяності, гуманізму, милосердя; піклування про ветеранів, інвалідів, людей похилого віку (організація та безпосереднє надання соціальної і благодійної допомоги потребуючим групам населення).

Головне завдання шкільного самоврядування у розвитку соціальної компетентності старшокласників полягає у тому, щоб через розвиток соціальної активності особистості виховати у них почуття відповідальності, толерантності, власної гідності, критичності мислення, оптимізму, гуманізму, здатності до самоаналізу та самовиховання. Основною формою роботи учнівського самоврядування (А. Лопухівська [141], В. Петров [194], М. Приходько [210]) називають проєктну діяльність, при цьому серед проєктів, які впроваджують старшокласники, переважають соціальні, дозвілєві, а також правові.

Структура учнівського самоврядування в сучасних закладах загальної середньої освіти є варіативною й залежить від можливостей учнівського й педагогічного колективів. До уваги також беруться інтереси й запити школярів, інколи – традиції школи (С. Овчаренко [174], В. Петров [194], М. Приходько [210], Т. Ціпан [311] та ін.). Так, вищим органом учнівського самоврядування є загальношкільні збори. Останні вирішують поточні важливі справи школи. Що стосується учнівського життя. В системі учнівського самоврядування діють сектори або комісії, які входять у шкільну раду учнівського самоврядування. Остання є постійним керівним органом учнівського колективу. У шкільній раді учнівського самоврядування доручення виконує голова учнівської ради

(президент), а також заступник голови учнівської ради і відповідальні за роботу окремих секторів. Соціальний педагог координує роботу старшокласників.

Одним із напрямів діяльності шкільного учнівського самоврядування є волонтерський рух. Основними мотивами, які спонукають старшокласників стати волонтерами, є соціальні: бажання допомагати іншим; бажання внести значний внесок у суспільство; моральне задоволення; отримання професії, професійного досвіду роботи; бажання отримати роботу в громадській організації; відчуття своєї приналежності до суспільних справ та ін. (В. Кириченко, О. Єжова, В. Нечерда, Т. Тарасова, О. Хомич [304]).

С. Діба доводить, що одним із напрямків волонтерства є участь старшокласників у здійсненні і наданні цілого ряду соціальних послуг для тих, хто їх потребує. Діяльність волонтера сприяє формуванню таких інтегральних особистісних проявів, як: доброта, альтруїзм, почуття власної гідності, надання підтримки; високий рівень емоційної стабільності, вольові якості тощо; самоконтроль, самооцінка; комунікабельність, красномовство, почуття власної гідності (почуття безпечності, як прийняття відповідальності за власне життя, почуття незалежності – закріплення власної позиції в певній групі, почуття цілі – визначення смислу життя; почуття компетентності – впевненість у власному професіоналізмі чи потребності) та ін. [66].

Серед провідних напрямів волонтерської діяльності старшокласників, що сприяють формуванню їхньої соціальної компетентності, нами виокремлено:

– надання старшокласниками соціальних послуг особам, котрі перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку із частковою втратою рухової активності, що відбулося у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, інвалідністю, наслідками стихійного лиха, відсутністю роботи та ін.);

– залучення старшокласників до надання допомоги дітям та молоді, котрі перебувають у складній ситуації або у зв'язку з інвалідністю, або хворобою, або безпритульністю, або сирітством, або малозабезпеченістю, або конфліктами чи жорстоким ставленням у сім'ї.

Як показує аналіз наукової літератури та наші спостереження, волонтерська діяльність старшокласників провадиться шляхом: а) надання допомоги особам,

котрі перебувають в складних життєвих обставинах (у стаціонарних інтернатних установах; за місцем проживання особи; в реабілітаційних закладах та установах; в установах денного перебування особи; в центрах соціального обслуговування; в установах тимчасового (постійного) перебування, в інших установах соціальної підтримки); б) залучення суб'єктів різного віку до участі у волонтерській діяльності; в) устанавлення зв'язків із волонтерськими – міжнародними та всеукраїнськими – організаціями [67; 81; 88].

Загалом, за нашими спостереженнями, учнівське самоврядування та волонтерство сприяють досягненню головної мети неформальної освіти:

- по-перше, сприяють створенню сприятливих умов для особистісного та соціального розвитку старшокласників;

- по-друге, під час участі в учнівському самоврядуванні та волонтерстві відбувається узгодження основних тенденцій старшокласників в самореалізації, саморозвитку і професійному самовизначенні;

- по-третє, під час участі в учнівському самоврядуванні та волонтерстві формується ціннісне ставлення до світу, культури, соціокультурного середовища, до окремих людей, до себе.

Створення дієвої системи учнівського самоврядування в закладі загальної середньої освіти сприяє розвитку у старшокласників соціального інтелекту, про соціальних мотивів, соціальних умінь і досвіду соціальної дії.

Аналізуючи наукові підходи до формування соціальної компетентності старшокласників, ми дійшли до висновку про доцільність врахування у процесі її формування засобами неформальної освіти на такі основні **принципи**: *життєво-компетентнісної доцільності, доступності, цілісності, особистісного підходу, активності, креативності*. Охарактеризуємо виділені принципи.

Принцип життєво-компетентнісної доцільності передбачає, що успішно вирішити завдання формування соціальної компетентності старшокласників можна, якщо сам процес формування ґрунтується на принципі життєво-компетентнісної доцільності. Аналіз практики формування соціальної компетентності свідчить, що успішність цього процесу значною мірою зумовлена баченням реальної перспективи старшокласників, їх життєвої і компетентнісної

самореалізації. Характерною особливістю формування соціальної компетентності учнів старших класів є його спрямованість на виховання особистості, здатної не лише адаптуватися і пристосовуватися до соціальної дійсності, а й реалізувати себе в наявних соціальних умовах і, головне, – бути здатною активно перетворювати соціальне середовище відповідно до власних цінностей. Такий інноваційний підхід до формування соціальної компетентності у сукупності мотиваційних компонентів, а також засобів, форм, способів, методів, прийомів неформальної освіти, у просторі учнівської самодіяльності та взаємодопомоги, за умов соціально-педагогічного супроводу, стимулює процеси самопізнання, саморозвитку, осмисленого життєвого самовизначення старшокласника.

Принцип *доступності* для старшокласників в процесі використання форм та засобів неформальної освіти, організації учнівського самоврядування, соціально-педагогічного супроводу реалізується через врахування віково-психологічних особливостей їхньої соціальної компетентності. Демократичність неформальної освіти визначає успішну участь у ній школярів з будь-яким рівнем інтелектуального чи фізичного розвитку. Принцип доступності відіграє істотне значення у плануванні роботи учнівського самоврядування та передбачає створення ситуації доступної участі у видах і формах роботи, в яких старшокласник може зайняти активну особистісну позицію, а також повною мірою розкритися як суб'єкт соціальної дійсності, здатний до творчого самовдосконалення як самого себе, так і соціального оточення.

Формування соціальної компетентності старшокласників ґрунтується і на принципі *цілісності*, який реалізується завдяки тому, що старшокласники проходять увесь процес організації і проведення різних видів діяльності – від підготовки запланованих заходів, їх проведення – до осмислення ефективності. Цей принцип забезпечує емоційну, інтелектуальну й дієво-практичну сфери впливу на формування соціальної компетентності особистості. Даний принцип передбачає й наступність в реалізації напрямів та етапів роботи на різних освітніх рівнях, охоплюючи всі сфери життєдіяльності школярів.

Принцип *особистісного підходу* полягає в підході до суб'єкта неформальної освіти як цілісної особистості, з урахуванням всієї складності її

індивідуальних особливостей. Він також передбачає прийняття (визнання, повагу) його унікальності та неповторності, індивідуальності. У процесі неформальної освіти враховується не якась окрема соціально-психологічна функція або ізольоване соціально-психологічне явище, а особистість в цілому. Беруться до уваги особливості емоційно-особистісної сфери, темперамент, сформованість видів діяльності, наявність виражених здібностей і схильностей до певної діяльності. Це дозволяє індивідуалізувати форми, методи і засоби неформальної освіти, наблизити їх до кожного окремого учасника.

Принцип активності вимагає діяльного ставлення старшокласників до різних видів, форм і засобів неформальної освіти і ґрунтується на їхній позитивній мотивації. У ролі мотивів можуть виступати ідеали, інтереси, переконання, установки, цінності, оскільки за ними завжди стоять потреби особистості: базові, життєві, біологічні, соціальні. Із принципу активності випливають такі практичні аспекти: спонукати учнів до різноманітних видів творчості у соціальній сфері; показувати значення соціальної компетентності для подальшого життя та соціального зростання; задіювати у процесі діяльності соціально важливі якості (уміння спілкуватися і комунікувати, уміння слухати інших; уміння знайти інформацію і зібрати факти серед оточуючих; уміння створювати і розвивати взаємини, що сприяють успішній освітній та позанавчальній діяльності; вміння спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку оточуючих; вміння викликати довіру оточуючих; вміння налагоджувати взаємини; вміння інтерпретувати соціальні ситуації та ін.). Розв'язання цих завдань нерозривне з формуванням у старшокласників соціальної активності та самостійності.

Принцип креативності передбачає забезпечення умов для прояву соціальної творчості та взаємодії суб'єктів неформальної освіти. Креативність тлумачиться як творчі можливості (здібності) людини. Вони можуть виявлятися в окремих видах діяльності, продуктах діяльності чи процесі їх створення, проявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, характеризувати особистість загалом чи її окремі сторони. Словник С. Гончаренка тлумачить креативність «як особистісну характеристику, як здатність висловлювати незвичайні ідеї,

нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні ситуації» [48, с. 102]. Дж. Гілфорд пише, що для розвитку креативності потрібно забезпечити низку умов. Це такі, зокрема, умови, як створення сприятливої атмосфери, уникнення критики, сприяння вільному розвитку різноспрямованого мислення та діяльності; збагачення середовища суб'єкта діяльності різними, новими для нього об'єктами; допомога у формулюванні низки оригінальних ідей; забезпечення можливості використання нових ідей на практиці і в діяльності; особистий приклад креативного підходу до діяльності та вирішення пізнавальної або практичної проблеми [44]. До шляхів розвитку креативності у соціальній сфері услід за В. Дружиніним відносимо наступні: не обмежувати свободу поведінки учнів; застосовувати форми, методи та прийоми для розвитку креативного мислення; створити умови, щоб наслідувати творчі взаємовідносини [73]. Тобто креативність є важливою умовою розвитку соціальної компетентності особистості.

Змістово-процесуальний блок структурно-функціональної моделі характеризує особливості упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та охоплює функції неформальної освіти у їх взаємозв'язку із структурними компонентами соціальної компетентності старшокласників.

Важливим засобом упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників є неформальна освіта, яка не лише сприяє поглибленню знань з гуманітарних наук у процесі дослідно-пошукової роботи, експедицій, походів, краєзнавчих екскурсій, а й забезпечує простір соціальної взаємодії і спілкування старшокласників з ровесниками та педагогами. Завдяки зорієнтованості на довкілля та місцеві соціокультурні події та явища, неформальна освіта постає раціональним засобом пізнання старшокласником загальних закономірностей соціально-комунікативного процесу, допомагає розвинути комунікативні уміння і навички й, окрім того, дозволяє пов'язати теорію з практикою. Різні форми організації неформальної освіти не лише сприяють розширенню знань, а й роблять учнів активними співучасниками соціальної взаємодії. В контексті формування соціальної компетентності

старшокласників неформальна освіта виконує комплекс функцій, що забезпечують цілісність цього виду діяльності:

1. *Мотиваційна функція* неформальної освіти – передбачає наявність спрямованості старшокласників на оволодіння і прийняття нових умов життя.

У педагогіці, в тому числі соціальній, мотивація вважається найбільш безперечним і вивченим чинником формування соціальної компетентності особистості (М. Боришевський [269], С. Воронова [40], С. Занюк [80], Е. Ільїн [92], А. Маслоу [157]). За переконаннями вказаних вчених, вона є пусковим механізмом будь-якої діяльності (праці, спілкування, пізнання). Проблему мотивації в контексті неформальної освіти можна розглядати з двох сторін – з позицій старшокласників і педагогів, – намагаючись зрозуміти внесок кожної сторони. Можна стверджувати, що в системі неформальної освіти важливим мотивуючим чинником є перш за все старшокласник, по-друге – його оточення (ровесники), по-третє – педагог.

Сучасні українські дослідники проблем мотивації старшокласників (М. Боришевський [269], С. Воронова [40], С. Занюк [80] та ін.), у тому числі при формуванні соціальної компетентності, основними критеріями її прояву вважають наявність пізнавальних мотивів і цілей, позитивних емоцій, які викликає процес соціальної взаємодії, уміння і бажання піклуватися, вміння і можливості застосовувати здобуті знання на практиці. Мотиваційна функція неформальної освіти базується на розумінні мотиву як спонуки до соціальної діяльності, пов'язаної із задоволенням соціальних потреб людини. Соціальному педагогу важливо знати мотиви, що лежать в основі соціальної діяльності старшокласників, і вміти підтримувати позитивну мотивацію на досить високому рівні. Цього можна досягти завдяки доцільній організації занять, у процесі яких максимально враховуються інтереси старшокласників, їх мотиви навчання (пізнавальні, професійні та ін.). Із цією метою важливо організувати емоційно-позитивне ставлення старшокласників до самого процесу неформальної освіти, що залежить як від індивідуально-особистісних уявлень і потреб старшокласників, так і від педагогічної майстерності та поведінки педагога, від способів і технологій діяльності, які він використовує. Істотну роль відіграє внутрішня мотивація

старшокласників, коли його діяльність регулюється пізнавальними мотивами (вивчення змісту неформальної освіти і оволодіння ним), або домінує предметно-функціональна мотивація (використання знань у професійно спрямованих цілях), чи розважальна мотивація (перегляд фільмів, знайомство з визначними пам'ятками культури), або навчальна мотивація (установка на використання знань з метою підвищення загального рівня освіченості) тощо.

Аналіз наукової літератури (М. Боришевський [26], С. Воронова [40], Т. Гордєєва [51], С. Занюк [80], А. Маслоу [157], Т. Мельник [41], О. Скрипченко [36] та ін.) дає змогу стверджувати, що формування мотиваційного поля старшокласника в аспекті його соціальної компетентності складається з декількох блоків та адекватних їм прийомів:

а) мотиваційного, який спрямований на усвідомлення особистістю того, заради чого взаємодіяти і що його спонукає до соціальних відносин:

– створення ситуації вільного вибору декількох різноспрямованих мотивів спілкування та соціальної взаємодії;

– створення різноспрямованих мотивів спілкування та соціальної взаємодії (супідрядність мотивів із конфліктом);

– створення ситуації вибору мотивів спілкування та соціальної взаємодії з обмеженнями (дефіцит часу, змагання тощо);

б) цільового, що навчає старшокласників умінню ставити соціально значущі цілі та досягати їх у неформальній освіті та в житті:

– створення ситуації цілеутворення в спілкуванні та соціальній взаємодії;

– створення ситуації формування установок на виконання конкретних операцій;

в) емоційного, який розвиває позитивні емоційні переживання старшокласника в процесі спілкування та соціальної взаємодії;

г) пізнавального, який формує навички самонавчання та самопізнання:

– включення учнів у колективну форму діяльності;

– залучення учнів до оцінки діяльності і формування адекватної самооцінки;

– співробітництво учня та вчителя, спільна комунікативна діяльність;

– заохочення пізнавальної активності учнів і створення творчої атмосфери співробітництва та взаємодії;

– зацікавлення змістом соціальних ситуації (незвичайна форма подання матеріалу, емоційність мовлення вчителя, застосування цікавих прикладів).

Система управління формуванням мотиваційних механізмів соціальної компетентності старшокласників у системі неформальної освіти ґрунтується на створенні сприятливих умови для самореалізації і саморозвитку особистості. Реалізація своїх соціально-творчих можливостей й саморозвиток старшокласників відбувається за умов створення соціально-педагогічних ситуацій, які спонукають старшокласників до усвідомлення свого образу «Я» та розвитку адекватної самооцінки; переваги діалогу над монологом у спілкуванні педагога зі старшокласниками; створення ситуацій успіху, формування позитивної Я-концепції старшокласників; зміни позиції педагога відносно старшокласника з монологічно-догматичної на діалогічно-особистісну.

2. *Інформаційна функція* неформальної освіти – передбачає наявність вміння старшокласників знайти, вибрати, використати необхідну інформацію.

Інформаційна функція є однією з найважливіших у трактуванні місця та ролі неформальної освіти в соціумі. Вона спрямовується на забезпечення її суб'єктів необхідними знаннями, розвивати їхні здібності, уміння і навички, а також створювати умови для отримання інформації з питань етики, культури, політики, права, психології, задовольняти пізнавальні інтереси та потреби особистості загалом. Пізнавальна функція неформальної освіти в аспекті формування соціальної компетентності старшокласників актуалізується у зв'язку з тим, що розвиток людства стає все більш динамічним, причому зміна технологій і знань відбувається набагато швидше, ніж людського покоління. Все це, на думку Д. Карпієвича, Г. Усатенко, дає змогу стверджувати, що «при звичній, традиційній освіті навчити людину на все життя неможливо не тільки в школі, а й в університеті, оскільки здобуті у навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, і навпаки – в подальшому обов'язково з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, а відтак втратить конкурентоспроможність» [171, с. 29].

У працях вчених, що представляють гуманістичне розуміння освіти (В. Андрущенко [1], В. Кремень [75] та ін.) наголошується на необхідності використання можливостей неформальної освіти у збагаченні громадянських понять, уявлень та цінностей старшокласників, формуванні у них ціннісної системи громадянських переконань. При цьому, відповідно до положень Концепції розвитку громадянської освіти [220], в Україні можливості неформальної освіти дозволяють забезпечувати формування у старшокласників соціальних якостей (знань, понять, уявлень, почуттів, поглядів, переконань, світогляду, ідеалів, позицій), їхньої соціальної активності (соціальних інтересів, соціальних орієнтацій, соціальних потреб, соціальної поведінки загалом).

3. *Діяльнісна функція* неформальної освіти – дозволяє старшокласникам оволодіти новими способами діяльності.

Не менш суттєвою в процесі формування соціальної активності старшокласників є діяльнісна функція неформальної освіти. Соціальна поведінка і діяльність старшокласників пов'язані не тільки з передаванням інформації від однієї людини до іншої, а й зі спілкуванням як різновидом соціальної взаємодії особистості з оточуючими. Соціальна поведінка постає у специфічній формі взаємодії старшокласників у процесі пізнавальної, дослідницької, практично-предметної чи трудової діяльності та актуалізується за допомогою мови. Сутність соціальної поведінки в контексті неформальної освіти полягає у забезпеченні взаємозв'язку між педагогами і старшокласниками для взаємообміну поглядами, світоглядними та ціннісно-смысловими позиціями, емоціями і почуттями з суспільно-політичних, моральних, правових та естетичних відносин в суспільстві, громадянського життя особистості загалом.

Діяльнісна функція неформальної освіти в процесі формування соціальної активності старшокласників є об'єктивно необхідною. Так, якщо мотиваційна й аксіологічна функції неформальної освіти пов'язані з актуалізацією в освітньому процесі соціальних цінностей і суспільно значущих можливостей особистості старшокласників, то діяльнісна функція вказує на кроки, які мають зробити педагоги для забезпечення діалогічної взаємодії зі старшокласниками, а також під час обговорення з ними й практичного вирішення питань соціокультурного,

соціально-професійного, громадянського змісту. Відтак, перед неформальною освітою постає завдання забезпечити відкрите спілкування та соціальну взаємодію її суб'єктів з метою належного осмислення складних, неоднозначних питань освітньо-професійного, особистого життя, суспільної поведінки.

Діяльнісна функція неформальної освіти, передбачаючи створення належних умов для обміну поглядами, думками, забезпечуючи висловлювання власних позицій, передбачає дотримання педагогами у процесі спілкування зі старшокласниками такту, стилю, образу поведінки, які зміцнюють в учнів бажання спільно шукати відповіді на питання культурологічного змісту, політичного й економічного життя, оцінювати власні дії й поведінку оточення з погляду їхньої відповідності нормам і цінностям соціогромадянських відносин.

4. *Аксіологічна функція* неформальної освіти – передбачає оволодіння старшокласниками соціально необхідними цінностями.

Аксіологічна функція неформальної освіти виявляється через розуміння і прийняття старшокласниками цінностей культури і суспільства. Освіта як один із інститутів розвитку суспільства, виконуючи аксіологічну функцію, виступає провідним механізмом не лише наслідування соціальної поведінки чи механізмом відтворення науки і культури; освіта також є базисом збереження й відтворення соціальної дійсності; основою науково, інтелектуально й освітньо наповненої економіки; головним механізмом відтворення і розвитку суспільного інтелекту; умовою соціального здоров'я нації (О. Сухомлинська [275]).

Наголошуючи на необхідності формування системи цінностей особистості, В. Кремень зазначає, що «утвердження цінностей, які вже віджили свій вік або завершують його, дуже негативно впливає не тільки на сутність особистості, адекватність її історичному часу, а й, безумовно, на життєвий шлях людини і характер суспільства в цілому. Формування неадекватних часові цінностей стриножує людину, викривляє її життєвий шлях і суттєво знижує, а то й взагалі перекреслює самореалізацію» [75, с. 986]. Відтак сутність аксіологічної функції неформальної освіти трактуємо як привнесення в процес неформальної освіти старшокласників політичних, правових, моральних, світоглядних, естетичних, художніх цінностей, які розкривають сутність та зміст громадянськості

особистості, суспільне й особистісне значення її просоціальних позицій, поглядів, переконань у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності.

Важливо, що реалізація функцій неформальної освіти впливає на формування **компонентів соціальної компетентності старшокласників**: мотиваційного (мотивації до формування соціальної компетентності), соціально-ціннісного (формування ціннісних орієнтацій), когнітивного (формування системи знань, вмінь та навичок, що лежать в основі соціальної компетентності) та поведінкового (створення у неформальній освіті ситуацій, що сприяють формуванню соціальної компетентності старшокласників, їх дій та вчинків).

Мотиваційний компонент соціальної компетентності старшокласників стимулює особистість до розуміння необхідності само формування і саморозвитку соціальної компетентності, відображає сформованість соціальних мотивів поведінки і діяльності, актуалізує розвиток соціально-ціннісних та особистісно-значущих мотивів. Результатом є сформованість просоціальних мотивів.

Когнітивний компонент соціальної компетентності старшокласників передбачає наявність у людини певного рівня соціального інтелекту, знань про суспільство, суспільні закони та суспільні відносини, соціальні взаємини, знання про себе й своє місце у житті, здатність до життєвого самовизначення та життєреалізування, розуміння закономірностей соціокультурного буття та розвитку суспільства й світу. Результатом є сформованість соціального інтелекту.

Поведінковий компонент соціальної компетентності старшокласників характеризує наявність вмінь і навичок соціальної взаємодії в контексті продуктивної співпраці з різними партнерами у групі й команді, виконання різних соціальних ролей. Важливими є й знаходження компромісу і порозуміння з іншими людьми, виконання основних суспільних обов'язків, що проявляються в результатах навчальної чи професійної діяльності, ставленні і взаємодії з старшими та ровесниками і виконанні правил поведінки. Важливо, що результатом є готовність до співпраці, взаємодії, роботи у команді. Останнє виражається у сформованій комунікативній компетентності.

Соціально-ціннісний компонент соціальної компетентності учнів старшого шкільного віку стимулює особистість до осмислення її ролі і місця у житті. Він

відображає і розуміння провідних загальнолюдських цінностей, їхній статус в ієрархії особистісних вартостей, сформованість почуття власної гідності, прав людини, людської гідності, соціальної відповідальності, актуалізує усвідомлення потреби захищати соціальні права та інтереси інших людей, а також необхідності відповідальності, принциповості, толерантності та інших соціально-орієнтованих ціннісних орієнтацій з метою суспільного та особистісного поступу. Результатом є сформованість у старшокласників ціннісно-сміслової сфери особистості, наявність системи соціальних цінностей та сенсу життя.

Змістово-процесуальний блок структурно-функціональної моделі охоплює також сукупність засобів (методів, прийомів, форм) неформальної освіти старшокласників. Дослідники В. Федорченко, Н. Форменко, М. Скрипник, Г. Цехмістєрова [191] та інші вчені дотримуються позиції, що через комплекс форм і методів здійснюється робота, спрямована на досягнення поставлених цілей і кінцевої мети – сформованості соціальної компетентності старшокласника. Відтак, форми неформальної освіти визначаємо як способи організації освітньої та практичної діяльності школярів, спрямованої на формування їхньої соціальної компетентності, а методи – як шляхи досягнення указаної мети.

Зміст неформальної освіти ми розглядаємо як організацію та проведення спеціально організованих освітньо-пізнавальних занять різних форм та видів за туристським, краєзнавчим і спортивним профілями. Вказані форми неформальної освіти реалізуються у гуртках та інших творчих об'єднаннях, спрямованих на комплексне вивчення минулого і сучасності рідного краю, народу, країни, їхньої історії і географії. Як комплексний, багатогранний вид діяльності старшокласників, неформальна освіта сприяє пізнанню соціокультурного середовища свого населеного пункту, регіону чи України. Неформальна освіта, маючи комплексний і творчий характер, створює сприятливі умови для вияву творчої ініціативи школярів. Вона є ефективним й доступним середовищем соціальної комунікації старшокласників за рахунок інтегративного впливу на особистість, а також сприяє осмисленню її суб'єктами взаємозв'язку історії й сучасності, соціальних цінностей та свого місця в соціумі.

В процесі формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти доцільно використати виокремлені Н. Форменко закономірності виховання в туристсько-краєзнавчій діяльності: «визначальна роль спілкування та залежність результатів виховання не тільки від виховної діяльності, але й від реальних умов» [191, с. 34.]. Також ми погоджуємося з дослідниками (М. Скрипник, Г. Цехмістова та ін.), що «полікультурне середовище, у якому опиняються старшокласники у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності, оптимізує не лише психічні процеси, а й процеси розвитку особистості та відповідні соціальні відносини» [191, с. 47].

Найбільш поширеними **формами** неформальної освіти старшокласників у сучасних умовах були клуби, флешмоби, секції, туристсько-краєзнавчі гуртки, історико-, геологічно-, географічно-, етнографічно-краєзнавчі експедиції, походи вихідного дня, спортивні походи за видами туризму, категорійні походи, ступеневі походи, одно-, дво- і багатоденні походи), ближні і дальні екскурсії, табори, змагання за видами спортивного туризму, зльоти-змагання, конференції, круглі столи, шкільні музеї, виставки, вечори, дискусії, пошукова робота та ін.

Також відзначимо й такі інноваційні форми роботи в рамках неформальної освіти старшокласників, як показові виступи з туристської техніки (туристська смуга перешкод, подолання навісної переправи, встановлення намету та ін.); вечори туристської пісні, туристські вечори (підбиваються підсумки подорожей, популяризуються різні види туристсько-краєзнавчої діяльності); туристські КВК, дні туризму. Всі ці форми роботи, які стають видовищними діями і відбуваються за участю батьків і громадськості, сприяють залученню старшокласників до активної діяльності в сфері неформальної освіти.

Серед виокремлених дослідниками (В. Андрущенко [1], А. Гончарук [50], Е. Гусейнова [58], В. Давидова [60], Д. Карпівич [171], С. Овчаренко [174] та ін.) форм неформальної освіти старшокласників, що сприяють формуванню їхньої соціальної компетентності, схарактеризуємо такі.

1. *Тренінг* (від. *англ.* train – тренувати, тренуватися) – являє собою «сукупність групових методів формування вмінь і навичок самопізнання, спілкування і взаємодії людей у групі» [48, с. 211]. Пріоритетними засобами

тренінгу є групова дискусія і рольова гра в різних їх модифікаціях і поєднаннях. Метою тренінгу є формування й удосконалення як комунікативної готовності особистості, так і вироблення специфічних комунікативних навичок. Практика тренінгу спрямована на розвиток особистості, усвідомлення нею своїх власних потреб, інтересів, формування відносин з оточенням, вдосконалення особистісних властивостей, які виявляються у спілкуванні й колективній діяльності.

2. *Конкурс* – зокрема, «соціальних проєктів» (під час конкурсів соціальних проєктів лідери можуть ініціювати й виконувати відповідні завдання як індивідуально, так і в команді однопідприємців); або конкурс «Лідер року» (передбачає визначення кращих представників серед лідерів учнівського самоврядування, які володіють певними лідерськими якостями, вміють організувати та мотивувати послідовників до виконання соціально значущої діяльності, довести розпочату справу до кінця, а також мають конкретні результати діяльності).

3. *Форум-театр*. Це інтерактивна форма роботи, спрямована на вирішення конкретних соціальних проблем. Сутність форум-театру полягає у «сумісному з глядачами пошуку в рамках запропонованої вистави шляхів виходу зі складної життєвої ситуації. Головною метою форум-театру є надання інформації та набуття умінь вирішення існуючої проблеми певною людиною з використанням досвіду інших людей» [316, с. 41]. Сценічна вистава пропонує соціальну проблему для розгляду. У ній кожен персонаж гри виконує якусь соціальну роль. Глядачі за участі у форум-театрі мають можливість не тільки ознайомитися з аналізованим негативним соціальним явищем, але й розробити алгоритм поведінки в складній ситуації. У виставах форум-театру беруть участь не лише актори, а й глядачі, і цим вона унікальна. Глядач театру, виконуючи роль замість актора, глибше занурюється в емоційні переживання персонажа, і при цьому відчуває психологічно важливий результат свого втручання [316].

4. *Відеолекторій* – базується на «переважно наочному сприйманні аудіовізуальної інформації, яка в такий спосіб засвоюється легше і швидше» [221, с. 109]. Під час проведення відеолекторію увага приділяється обговоренню проблемних, незрозумілих питань, просвітницькій роботі, стимулюванню абстрактного мислення, творчості та самостійності суб'єктів неформальної освіти.

У роботі зі старшокласниками доцільно використовувати відеоматеріали з профілактики шкідливих звичок, подолання у них асоціальних проявів поведінки, а також, що важливо, з проблем формування активної життєвої позиції особистості, розвитку умінь волонтерства чи самоврядування тощо.

5. *Дебати* (фр. *debat*) – «чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми» [221, с. 88]. Така форма роботи сприяє розвитку комунікативних умінь в суб'єктів неформальної освіти, пізнавальної активності, допомагає навчитися критично мислити та підвищує самооцінку старшокласників. Темі дебатів у просторі неформальної освіти можуть бути різними, залежно від потреб й індивідуальних інтересів суб'єктів освітньої діяльності.

6. *Ігри з елементами квесту*. Квест (з англ. *quest* – пошуки пригод) – це «аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями» [242, с. 102]. Під час ігор із елементами квесту команди здійснюють пошук на місцевості, вирішують логічні завдання, у тому числі будуючи оптимальні маршрути переміщення чи шукаючи оригінальні рішення й підказки. Проведення ігор з елементами квесту сприяє виробленню у старшокласників навичок планування своєї діяльності, умінь командної роботи, розвиває у них креативність, винахідливість, виховує відповідальність за себе та своїх товаришів.

7. *Флешмоб* (англ. *Flash mob* – «спалахуючий натовп») – це «заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість учнів оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконують заздалегідь узгоджені дії (сценарій) і потім швидко розходяться» [190, с. 382]. Традиційними у неформальній освіті є танцювальні, соціальні та театральні флешмоби.

8. *Фестиваль* – «форма роботи зі школярами, яка має на меті популяризацію певної ідеї з залученням громадських організацій, учнівської молоді, батьківської громадськості та педагогічного колективу» [263, с. 74].

9. *Конференція* – творче обговорення та розв'язок вибраної соціальної проблеми; характерною ознакою її є дискусія, а результатом – осмислення цієї

проблеми. Учнівська конференція – важлива форма організації неформальної освіти, яка сприяє формуванню знань, умінь і навичок учнів. Метою учнівської конференції є розвиток і саморозвиток учнів, їх соціальної активності і самоактивності; створення передумов для самовдосконалення, професійного та особистісного самовизначення учнів. Теми конференції обирають самі учні, а учасниками є також представники батьківської громадськості, педагоги, представники учнівського самоврядування та громадські організації.

У процесі неформальної освіти, багатогранність різних видів соціальної діяльності та спілкування сприяє формуванню у старшокласників ціннісних орієнтацій, що, в свою чергу, полегшує становлення громадянської активності, позитивного ставлення до інших людей, до себе. Реалізація означених завдань забезпечує формування соціальної компетентності старшокласників загалом.

У процесі неформальної освіти застосовуються майже всі відомі у педагогічній науці **методи** як теоретичного, так і пошукового й інтерактивного характеру, зокрема аналітичний, порівняльний, експериментальний, узагальнень, спостереження, тестування, а також традиційні й локальні методи (змагання, бесіди, лекції, доручення, дискусії та ін.).

Серед методів неформальної освіти старшокласників, що сприяють формуванню їхньої соціальної компетентності, схарактеризуємо такі.

1. *Інтерактивний метод «рівний-рівному»* – передбачає «послідовну систему активних дій лідерів-старшокласників і тренерів-педагогів, спрямованих на формування відповідальної поведінки, що є орієнтиром позитивного життєвого вибору, через поширення достовірної інформації та зразків власного прикладу життєвої позиції лідера» [95, с. 47]. Цей метод відрізняється від традиційних, по-перше, тим, що старшокласникам надається роль експертів та ініціаторів соціального впливу на однолітків; по-друге, старшокласники набувають досвіду позитивного впливу на особистості й групи, що недоступно дорослим; по-третє, старшокласник-лідер – особистість, що є носієм знань, цінностей, привабливих для однолітків, які вони бажають наслідувати; по-четверте, лідерські якості лідера в колі однолітків завжди оцінювалися позитивно.

2. *Диспут* – передбачає «вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення різноманітних питань» [184, с. 96]. Під час диспуту у просторі неформальної освіти його учасники обстоюють свою позицію, переконуються в правильності чи помилковості власних поглядів. Під час диспуту розкриваються ерудиція, культура мовлення, логічне мислення учасників. Тематику диспутів формують самі старшокласники, орієнтуючись на власні потреби й інтереси, або представники соціально-психологічної служби закладу освіти, ґрунтуючись на необхідності спонукання старшокласників до роздумів над життєво-світоглядними питаннями, зокрема про самовизначення і самореалізацію, мету і сенс життя, щастя, обов'язок людини перед суспільством та ін.

3. *Метод «case-study»* (пер. з англ. – «ситуація») – це «реальні, чітко та послідовно описані ситуації соціально-педагогічної практики разом з фактами, що мають відношення до даної ситуації та думками, від яких залежить її вирішення» [267, с. 253]. Старшокласникам необхідно розкласти вказану ситуацію на кейси й проаналізувати кожен з них для загального висновку. Лідер-старшокласник, для ефективної участі у житті колективу та поза ним, має уміти налагоджувати контакти з оточуючими, а також володіти вміннями конструктивного діалогу.

Різні методи використання засобів неформальної освіти дають можливість старшокласникам вивчати й аналізувати соціальні ситуації, брати участь у колективних походах, подорожах, експедиціях. Під час проведення цих заходів увага приділяється не споглядальній, а суспільно-значущій практичній діяльності старшокласників, пов'язаній зі збереженням соціального й природного довкілля, участі в суспільно важливих діях, інших соціальних акціях, спрямованих на вирішення (розв'язання) проблемної ситуації. Беручи активну участь у зазначених діях, учні переконуються у власних можливостях впливати на вирішення соціальних проблем у своєму населеному пункті, регіоні, цим самим покращуючи соціальне довкілля та одночасно розвиваючи власну соціальну компетентність.

Важливим в процесі неформальної освіти є оптимальне використання ресурсів. До останніх відносимо: культурно-духовні надбання населення, мікросоціум закладу освіти, соціально-економічне середовище населеного пункту чи регіону та ін. Вагомим ресурсом неформальної освіти є власний особистісний

потенціал старшокласників, який характеризує внутрішні резервні можливості людини (самих учнів, соціальних педагогів, батьків, інших організаторів неформальної освіти).

Слід зауважити, що в мотиваційному плані реалізація методів, прийомів, форм і засобів неформальної освіти включає індивідуальну та групову роботу зі старшокласниками, в пізнавальному – просвітницьку та діагностичну роботу з учнями, пов'язану із їх особистісним самопізнанням та професійним самовизначенням, а також педагогічною підтримкою з боку педагогів, в діяльнісному – охоплює соціально-комунікативну діяльність старшокласників, в аксіологічному – включає ціннісно-рефлексивну діяльність школярів, пов'язану з осмисленням і прийняттям соціальних цінностей, віднаходженням сенсу життя, а також соціальну діяльність відповідно до цих принципових положень.

Результативний блок структурно-функціональної моделі упровадження вказаних соціально-педагогічних умов охоплює критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності старшокласника.

Визначення стану сформованості соціальної компетентності старшокласників потребувало з'ясування базових понять, до яких належать поняття «критерій», «показник» та «рівень». С. Гончаренко, розглядаючи проблему визначення критеріїв, показників та рівнів готовності учителя до проектування навчального процесу, зазначає, що при описі експерименту варто дотримуватися такої послідовності «структура об'єкта чи процесу → критерії → показники → методи виявлення показників» [221, с. 109].

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам змогу установити, що поняття «критерій» вчені розглядають як:

- «підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» (О. Слюсаренко [259]);
- «ознаку, на основі якої відбувається оцінка, визначення чи класифікація чого-небудь; мірило» (Т. Алексеєнко [267]);
- «якості, властивості і ознаки об'єкта, що досліджується, які дають змогу оцінити його стан і рівень функціонування та розвитку» (В. Зінченко) [225].

У своєму дослідженні «критерій» ми використовуємо як орієнтир, або індикатор, чи мірило, на основі якого відбувається оцінка стану сформованості соціальної компетентності старшокласників. Для нашого дослідження важлива думка вченої О. Іонової [96], яка запропонувала формулювати критерії максимально коротко, ясно, точно, а також вимірювати саме ту якість чи явище, які бажає перевірити дослідник. На основі цього положення ми виокремили низку критеріїв сформованості соціальної компетентності старшокласників.

Важливим у процесі вивчення сформованості соціальної компетентності старшокласників є виділення конкретних показників. У довідниковій літературі термін «показник» визначається як «ознака чого-небудь; явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; кількісна характеристика властивостей процесу» [190, с. 162]. Якщо критерій характеризує якості і властивості об'єкта, то показники відображають міру сформованості критерію. Як зауважує В. Танська [276], показник, як одна із якісних або кількісних складових критерію, є виражає кількісно або якісно одну зі сторін об'єкта, процесу чи явища. Отже, показники є якісними чи кількісними характеристики сформованості якості, і разом сукупно відображають ступінь сформованості певного критерію.

Низка дослідників вважає, що поняття «критерій» за обсягом ширше за поняття «показник». Останній при цьому постає складовою частиною критерію, а якісна сформованість, визначеність, ступінь вияву конкретного критерію виражаються конкретними показниками. Зокрема, вчені Є. Чернишова, Н. Гузій, В. Ляхоцький [281] виходять з того, що певні критерії знаходять своє вираження у конкретних показниках.

Оскільки критерій можна визначити як вищий рівень розвитку відповідної якості, а також як сукупність основних показників, що розкривають норму, то показник (як складова критерію) є типовим, або конкретним виявом однієї з суттєвих сторін досліджуваного об'єкта, на підставі чого можна визначити наявність якості, а також рівень її розвитку чи сформованості. Використання низки критеріїв і показників допомагає визначити певний рівень сформованості

соціальної компетентності старшокласників. Поняття «рівень» при цьому вчені визначають як «ступінь якості, величина, досягнута у чому-небудь» (О. Гресь [96, с. 75]); «ступінь виявлення показника того чи іншого критерію» (Б. Мещерякова [225, с. 314]).

На основі аналізу вказаних наукових джерел констатуємо, що оцінка рівня сформованості соціальної компетентності старшокласників повинна проводитися на основі вивчення компонентів, критеріїв та показників, характерних для соціальної компетентності особистості.

На основі здійсненого порівняльного аналізу різних наукових підходів до трактування структури соціальної компетентності і аналізу наукового доробку з проблеми її формування у старшокласників, а також результатів власного дослідження обґрунтовано доцільність виокремлення у структурі соціальної компетентності старшокласників *мотиваційного, когнітивного, поведінкового та соціально-ціннісного компонентів* (параграф 1.2), які, на нашу думку, сукупно найбільш повно й деталізовано розкривають інтегративний характер цього процесу. На основі означених компонентів нами обґрунтовано критерії та показники сформованості соціальної компетентності старшокласників.

Для оцінки сформованості соціальної компетентності старшокласників у процесі дослідно-експериментальної роботи використовувалися критерії і показники, які дозволяли визначити рівні сформованості когнітивного (пізнавальний критерій, показник – соціальний інтелект), мотиваційного (спонукальний критерій, показник – просоціальні мотиви), поведінкового (діяльнісний критерій, показник – соціальна поведінка) і соціально-ціннісного (особистісно-рефлексивний критерій, показник – соціальні цінності) компонентів.

Означені компоненти, критерії і показники дали змогу виокремити і охарактеризувати рівні соціальної компетентності старшокласників.

До *високого рівня* було віднесено учнів, які мають високий рівень розвитку соціального інтелекту, у своїй соціальній поведінці орієнтуються на просоціальні мотиви, у них сформовані здатності до співробітництва в групі й команді, розвинене вміння адаптуватись до середовища, навички виконання різних ролей

та функцій в команді, сформована здатність планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти; розвинене уміння визначати й реалізовувати мету комунікації залежно від обставин; сформовані навички підтримувати стійкі ділові та особистісні взаємини; розвинена здатність розв'язувати соціальні проблеми в різних ситуаціях; у них високий рівень самопізнання, осмислення і прийняття соціальних норм та цінностей; вони мають розвинену здатність до саморегуляції; проявляють стійкий інтерес до діяльності й взаємодії у соціальному середовищі та ін.

До *базового рівня* увійшли старшокласники з достатнім рівнем розвитку соціального інтелекту, а також здатності до співробітництва в групі та команді, розвиненим умінням адаптуватись в колективі; умінням визначати мету комунікації залежно від обставин; вони вміють підтримувати ділові взаємини; здатні розв'язувати проблеми в різних соціальних ситуаціях; вони періодично працюють над собою, мають сформовані комунікативні здібності, проте вони не завжди проявляють ініціативу, не завжди намагаються встановлювати міжособистісні контакти. Учні здатні до співпраці в соціальній групі, але більше схильні до індивідуальної роботи, намагаються співвідносити власні бажання з інтересами інших людей; при необхідності можуть взаємодіяти з членами групи у вирішенні спільної проблеми. Можуть домовлятися та узгоджувати свої дії з іншими, здатні вести конструктивний діалог, хоча вибірково, у прояві співробітництва. Цим юнакам і дівчатам властиве знання норм і цінностей соціуму, хоча у практичній діяльності це носить ситуативний характер. Вони також не завжди можуть протистояти негативним впливам зі сторони інших членів соціальної групи.

До *низького рівня* було віднесено учнів, у яких недостатній рівень розвитку соціального інтелекту, а також здатності до співробітництва в групі та команді, також недостатньо сформовані адаптаційні уміння, нерозвинена здатність розробляти й реалізовувати соціальні проекти; не розвинене уміння визначати й реалізувати мету комунікації залежно від обставин; проявляється неможливість самостійно розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; у таких учнів відсутнє бажання працювати над собою; нестійкий інтерес до діяльності в

соціальному середовищі, відсутні знання про соціальне життя. Важливо, що рівень емоційного контролю у них недостатній, а здатність до саморегуляції проявляється переважно вибірково. Учні, зокрема, не дотримуються норм спільної діяльності у складі соціальної групи, вони не мають бажання співвідносити власні устремління з інтересами інших членів групи. У них відсутня взаємодія з іншими членами групи, вони не бажають брати участь у масових заходах, однак потребують стимулювання та заохочення навіть за частково виконану роботу; загальноприйняті цінності не є домінуючими у формуванні поведінки і спілкуванні та співпраці з ровесниками та оточуючими.

Результати упровадження визначених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти перебували у взаємозв'язку і взаємозалежності між собою. Зокрема, високий рівень сформованості мотиваційного компонента обумовлював позитивну динаміку формування когнітивного та поведінкового компонентів соціальної компетентності старшокласників, що в підсумку зумовлювало й розвиток соціально-ціннісного компонента. Адже усвідомлення важливості соціальної компетентності для ефективного професійного самовизначення й життєдіяльності особистості в соціумі спонукає старшокласників до удосконалення власних соціально-комунікативних якостей.

Зауважимо, що подане на рис. 2.1 схематичне зображення моделі формування соціальної компетентності старшокласників, разом із визначеним взаємозв'язком та відображеною поетапну послідовністю розвитку її компонентів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового та соціально-ціннісного) не є прямолінійним і характеризується набагато розмаїтшими і складнішими зв'язками. Зокрема, цінності також можуть впливати на поведінку, соціальний інтелект – на мотивацію (ширший перелік і складніші мотиви), а мотиви – на поведінку й без посередництва соціального інтелекту. Також існує певний зв'язок між соціальним інтелектом та цінностями, цінностями й мотивацією тощо. Проте в контексті нашого дослідження дослідити усі вказані взаємозв'язки і взаємовпливи практично неможливо.

Отже, у процесі дослідження розроблено модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, що передбачає взаємодію таких блоків: *концептуально-цільового*, який визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності учнів; *змістово-процесуального*, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти, засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів на основі упроваджених соціально-педагогічних умов; *результативного*, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників). В процесі дослідження поставлено завдання визначити особливості упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Основні підходи до вирішення вказано завдання розкрито у наступному параграфі роботи.

2.2. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та їх змістово-методичне забезпечення

Моделювання процесу формування соціальної компетентності старшокласників дали нам можливість дійти узагальнення, що рушійними силами цього процесу в системі неформальної освіти є упровадження низки відповідних соціально-педагогічних умов: 1) стимулювання суб'єктної позиції старших школярів; 2) забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників; 3) модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; 4) організація простору самодіяльності та допомоги.

У формувальному експерименті, спрямованому на упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників, брали участь такі заклади загальної середньої освіти: Тернопільська

загальноосвітня школа I-III ступенів №4, Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №28, Ліцей № 21 Івано-Франківської міської ради, Лужанська загальноосвітня школа I-III ступенів (Рахівський район Закарпатської області). Упровадження визначених соціально-педагогічних умов передбачало залучення старшокласників вказаних закладів загальної середньої освіти до різноманітних масових, групових та індивідуальних форм неформальної освіти, які сприяли формуванню їхньої соціальної компетентності.

Узагальнення особливостей формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти дало змогу побудувати своєрідну «матрицю» взаємозв'язків даного процесу (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Матриця формування соціальної компетентності старшокласників
засобами неформальної освіти**

Компонент	Соціально-педагогічна умова	Теоретичне обґрунтування	Методи, прийоми, форми роботи	Форми реалізації	Результат
Мотиваційний	Стимулювання суб'єктної позиції старшокласників	Особливості мотиваційної сфери учнів. Просоціальність Соціальні мотиви. Життєві плани. Професійне самовизначення.	Індивідуальна і групова робота з учнями	– створення ситуації вільного вибору завдання й цілеутворення; – залучення учнів до оцінки і самооцінки; – співробітництво учня та педагога, спільна діяльність; – заохочення соціальної активності учнів; – зацікавлення учнів змістом соціальної взаємодії	Сформовані просоціальні мотиви
Когнітивний	Забезпечення соціально-педагогічного супроводу та моніторингу	Знання про соціально-комунікативну сферу. Соціальний інтелект.	Просвітницька і діагностична робота з учнями, педагогічна підтримка.	– тренінги; – лекторії; – діагностика; – пошукові дослідження учнів.	Розвинений соціальний інтелект

Поведінковий	Модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти	Діяльність і поведінка в соціально-комунікативній сфері. Соціальна активність. Комунікативна компетентність.	Соціально-комунікативна діяльність учнів	екскурсії, подорожі, інтелектуальні гуртки, клуби, секції, експедиції, походи, туристсько-краєзнавчі гуртки, екскурсії, табори, зльоти-змагання, круглі столи, виставки, конференції.	Активна соціальна поведінка
Соціально-ціннісний	Організація простору самодіяльності та допомоги	Сформованість ціннісно-сислової сфери. Сенс життя.	Ціннісно-рефлексивна діяльність учнів	Самоврядування та волонтерство	Прийняття соціальних цінностей

Джерело: розроблено автором самостійно.

Охарактеризуємо упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників на прикладі діяльності закладів загальної середньої освіти, які брали участь у формувальному експерименті. При цьому формування соціальної компетентності старшокласників у закладах загальної середньої освіти спрямовувалося на реалізацію наступних завдань:

- формування мотивації досягнення успіху (здійснювалося через стимулювання суб’єктної позиції старшокласників);
- формування у старшокласників соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації (реалізувалося через соціально-педагогічний супровід);
- формування комплексу якостей, необхідних для взаємодії з навколишнім соціальним середовищем – соціальної активності (реалізувалося на основі діяльності старшокласників у мікросоціумі неформальної освіти, з використанням модернізованих змісту, форм та методів неформальної освіти);
- формування системи соціальних цінностей у старшокласників (здійснювалося через організацію простору самодіяльності та допомоги).

У процесі реалізації соціально-педагогічної умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – стимулювання суб’єктної позиції старшокласників – ми опиралися на визначення суб’єктності, запропоноване А. Брушлінським (суб’єктність – це «здатність реалізовувати поставлені цілі, управляти, контролювати і оцінювати процес і результат своїх

дій, а становлення суб'єкта – це процес освоєння індивідом смислу, цілей, завдань і способів перетворення оточуючого світу й самого себе» [28]). Виходячи із цього, старшокласника розглядаємо як «суб'єкта» неформальної освіти – носія цілей й технологій їх реалізації, завдяки яким відбувається його становлення як «суб'єкта» самонавчання, самовиховання, саморозвитку, самореалізації.

Старшокласник як суб'єкт неформальної освіти оволодіває якісно новим змістом соціальної активності. По-перше, поряд із внутрішніми пізнавальними мотивами засвоєння соціально значущих знань, які мають особистісно-сміслову цінність, розвитку соціального інтелекту загалом, у старшокласників з'являлися широкі і вузькоособистісні зовнішні мотиви, серед яких мотиви соціального досягнення займали важливе місце. Соціальна мотивація якісно змінювалася за своєю структурою, оскільки для старшокласника сама по собі діяльність в соціумі, в тому числі у закладах неформальної освіти, була засобом реалізації життєвих планів. По-друге, діяльність старшокласників у закладах неформальної освіти спрямовувалася на структурну організацію, систематизацію індивідуального досвіду за рахунок його розширення, доповнення, внесення нової інформації. По-третє, діяльність у закладах неформальної освіти сприяла розвитку самої особистості, творчого підходу до прийняття рішень, уміння сприймати ці рішення, аналізувати, критично конструктивно осмислювати їх.

Метою педагогів у неформальній освіті було перетворити учнів із об'єктів на суб'єктів діяльності, що мало забезпечити доцільність, організованість і правильність їхньої подальшої діяльності. Відтак, стимулювання суб'єктної позиції старшокласників у неформальній освіті передбачало проектування програм гурткової діяльності у рамках неформальної освіти, спрямованої на сприяння усвідомленню старшокласниками сутності соціальної компетентності та себе як члена суспільства, особливості прояву соціальної активності у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя. Для цього було організовано роботу гуртків, студій, дискусійних клубів.

Для мотивації і стимулювання суб'єктної позиції старшокласників під час занять використовувалися різноманітні інтерактивні форми роботи, зокрема диспути, дебати, ділова гра «Спілкування» тощо. Організовано проведення

тренінгів «Вчимося розуміти інших», «Проблеми соціального спілкування», «Особисті якості члена суспільства», «Зростаємо у соціумі», «Мотивація особистісного зростання», «Вчимося бути активними». На заняттях гуртків та під час проведення тренінгів учні старших класів усвідомлювали алгоритм прояву ініціативності: оцінити обставини; зорієнтуватись на те, що потребує зміни; запропонувати шляхи розв'язання проблеми (ініціювати, поставити мету); продумати, як можна досягти поставленої мети (реалізувати запропоновану ініціативу), спланувати дії; виявити вольові зусилля для самостійної діяльності, взяти на себе відповідальність за свої дії та вчинки.

У процесі стимулювання суб'єктної позиції старшокласники вчилися ініціювати проблеми, що потребують розв'язання, самостійно планувати та організовувати діяльність щодо реалізації поставлених цілей, оцінювати результати, співвідносити результат колективної діяльності з особистим внеском у його досягнення. Аналіз спільної діяльності та самоаналіз особистого внеску допомагав учням усвідомити, що отримання бажаного результату залежить від них самих, від їхніх бажань і докладених зусиль. Так формувалася відповідальність старшокласників як за результати власної діяльності, так і власного життя та життя інших людей.

У процесі стимулювання суб'єктної позиції старшокласників педагоги були координаторами суб'єкт-суб'єктної діяльності. Від їхньої професійної позиції залежала реалізація суб'єктної позиції учня у неформальній освіті. Це означає, що потрібно забезпечити прийняття учня з усіма його проблемами; виявляти ставлення до нього як до окремої особистості та індивідуальності. Педагог має бути здатний до активного соціального діалогу, дотримуватися такту та делікатності. Від цього залежить сприйняття розвитку суб'єктності особистості як значущої педагогічної цілі. Відтак, у суб'єкт-суб'єктних відносинах між учнем і вчителем виділялися три взаємопов'язані етапи: 1) усвідомлення власної суб'єктності; 2) прийняття суб'єктності іншого і співтворчості; 3) перехід від суб'єктно-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин [28]. Закономірно, що що у неформальній освіті механізм здійснення суб'єкт-суб'єктних відносин представляли ситуації узгодженого навчання, які інтегрувалися у простір

спілкування на основі узгоджених кроків спільної діяльності. При цьому через низку напрямків неформальної освіти максимально враховувалися здібності, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктний досвід кожного школяра.

Зауважимо, що формування мотивів досягнення успіху у старшокласників в неформальній освіті не передбачало використання окремих форм і методів роботи. Відповідна мотивація в учнів старших класів формувалася у процесі реалізації наступних видів діяльності:

- підбору завдань, що створюють у групі особливий настрій, піднесений стан, дають змогу зменшити напруження;
- обговорення власного емоційного стану у найбільш напружених, проблемних ситуаціях;
- демонстрації педагогом розмаїтості пережитих емоцій, промовляння їх уголос для учнів (демонстрація власної емоційної відкритості);
- включення учнів у колективну і групову форми діяльності;
- участі у ситуаціях самопізнання та самооцінки;
- організації прийняття та розуміння учнями мети діяльності;
- організації чіткого бачення учнями результатів діяльності, ресурсів (інформації, умінь, навичок);
- створення проблемних ситуацій;
- проведення індивідуальних та колективних бесід зі старшокласниками;
- використання творчих завдань у соціальних ситуаціях;
- створення ситуації успіху у соціальних ситуаціях;
- самостійної, самоосвітньої діяльності учнів;
- використання екстраполяції в освітній діяльності;
- використання пізнавальних ігор та ігрових ситуацій та ін.

У формуванні суб'єктної позиції старшокласника в неформальній освіті значну роль відігравала система учнівського самоврядування, яка була спрямована на сприяння самореалізації особистості кожного старшокласника, створення простору для задоволення освітніх і культурних його потреб та інтересів. На засадах самоврядування школярі самостійно визначали зміст своєї діяльності у школі та місцевій громаді, ухвалювали відповідальні рішення.

Плануючи подальшу спільну діяльність, старшокласники пропонували реалізувати різноманітні гуртки та проєкти.

Отже, стимулювання суб'єктної позиції старшокласників у неформальній освіті передбачало різні способи їхньої мотивації, формування мотивів досягнення успіху в особистісному і професійному самовизначенні.

Упровадження другої соціально-педагогічної умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – забезпечення соціально-педагогічного супроводу – спрямовувалася на формування у старшокласників комплексу соціально важливих знань та соціального інтелекту. При цьому ми опиралися на дослідницькі напрацювання І. Зарубінської [82], О. Пометун [95; 113; 203; 204], О. Прямикової [224], які наголошують на необхідності розширення знань сучасних учнів щодо соціального життя, розвитку у них соціального інтелекту як важливого складника соціальної компетентності.

Соціально-педагогічний супровід реалізувався у формі взаємодії соціального педагога і старшокласника, яка відбувалася на основі прогнозування перспектив поведінки і самовияву останнього в соціальній ситуації розвитку, і була спрямована на створення умов і забезпечення найбільш доцільної допомоги (підтримки), стимулювання успішного просування школяра в життєвому і професійному самовизначенні, а також спонукання до самостійності і активності в цьому процесі. Важливо, що вказаний супровід не передбачав гіперопіки старшокласника, а спрямовувався на стимулювання його усвідомленої, цілеспрямованої активності в соціумі. Також соціально-педагогічний супровід давав змогу найбільш повно реалізувати потенціал саморозвитку школяра у неформальній освіті; виступав важливою умовою формування соціальної компетентності; сприяв соціалізації вихованця, накопиченню соціально-значущого досвіду доцільного самовияву в різних життєвих ситуаціях. Такий підхід до соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності базувався на суб'єкт-суб'єктному підході, що передбачало активну позицію старшокласника як об'єкта соціально-педагогічного впливу. Процес соціально-педагогічного супроводу в просторі неформальної освіти, маючи свою специфіку, був спрямований, перш за все, на підтримку старшокласника в системі

соціальних відносин, навчання їх новим моделям взаємодії з собою та світом. Важливим є подолання труднощів соціалізації і навчання способам самопізнання.

В процесі забезпечення соціально-педагогічного супроводу старших школярів, спрямованого на формування їхньої соціальної компетентності у просторі неформальної освіти, використовувалися такі форми роботи:

- факультатив «Дебати»;
- пізнавальні тренінги: «Вчимося розуміти інших», «Проблеми соціального спілкування», «Особисті якості члена суспільства», «Зростаємо у соціумі», «Мотивація особистісного зростання», «Вчимося бути активними»;
- соціально-психологічні тренінги: «Ефективне спілкування та робота в команді», тренінг «Конфлікт і спілкування», «Я – єдиний і неповторний»;
- створення соціально-комунікативних ситуацій;
- інтерактивні методи;
- метод проєктів;
- рольові ігри;
- відеолекторії;
- пошукові експедиції та власні дослідження учнів, ін.

Так, відповідно до означеного змісту соціально-педагогічного супроводу старшокласників, у межах дослідно-експериментальної роботи було започатковано факультатив «Дебати», завданням якого було стимулювання суб'єктів освіти до осмислення їх ролі і місця у житті, формування здатності повноцінно жити в суспільстві, брати відповідальність і приймати рішення. Навчання в межах факультативу включало теоретичні й практичні заняття з риторики, логіки, комунікації, конфліктології, акторської майстерності, ділового етикету. Під час занять ми знайомили учнів з основами проведення занять, тренінгів, технологією написання соціальних проєктів. При цьому вказане передбачало роботу з книгами, журналами, газетами, Інтернетом та іншими джерелами інформації. Процес навчання під час факультативу «Дебати» включав також перегляд і обговорення зі старшокласниками відеоматеріалів, відеофільмів, мультимедійних презентацій на соціально-правову й іншу тематику.

З метою соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників в системі неформальної освіти проведено також соціально-психологічні тренінги. Так, тренінг «Ефективне спілкування та робота у команді» мав на меті дослідити суспільний прогрес у розвитку засобів соціальної комунікації, а також розвинути у старшокласників навички спілкування і соціальної взаємодії, зокрема вміння слухати, говорити, встановлювати контакти з оточуючими. Тренінг «Конфлікт і спілкування» мав на меті розширити знання старшокласників про конфлікти й показати ефективні шляхи їх розв'язання, навчити їх використовувати в спілкуванні з оточуючими стратегію і тактику співробітництва, намагатися віднаходити конструктивні способи вирішення конфліктних ситуацій. Також ми намагалися формувати у старшокласників почуття єдності з колективом, спонукати їх до роботи над собою, сприяти взаєморозумінню в тренінговій групі. Тренінг «Я – єдиний та неповторний» мав на меті розвинути у старшокласників їхній соціально-комунікативний потенціал, сформувати у них адекватну самооцінку, розвинути почуття впевненості, самоповаги, оволодіти навичками ефективної взаємодії в команді, соціальних групах, у соціумі загалом.

Сприяла набуттю соціально важливих знань також організаційно-масова робота шкіл-учасників експерименту, що сприяло формуванню соціальної компетентності старшокласників. Так, соціально-психологічна служба закладів освіти (спільно з учнівським самоврядуванням) організовувала низку просвітницьких заходів. Один з них – учнівська конференція «16 днів проти насильства», метою якої був розвиток у старшокласників знань про насильство, його чинники та наслідки, розвинути у них відповідальність щодо своїх дій, надати інформацію, як можна захистити себе, свої права, розкрити проблему єдності особистих прав та громадянських обов'язків. Також з ініціативи волонтерів-старшокласників організовано соціальну акцію «Веселі перерви», метою якої була організація вільного часу й дозвілля учнів на перервах. Старші школярі організовували й вікторини, конкурси для молодших школярів. Вказані акції стали традиційними для шкіл-учасників експерименту.

Важливою формою набуття старшокласниками соціально важливих знань стало проведення соціально-психологічними службами шкіл-учасників експерименту просвітницьких марафонів, зокрема марафону «Знати сьогодні, щоб жити завтра» та марафону «Школа – територія здоров'я». Під час цих марафонів організовано розважально-пізнавальну гру для учнів «Колесо життя», а також різноманітні відеолекторії, зокрема «Правда про наркотики», «Правда про куріння», «Правда про СНІД», «Правда про алкоголь». Традиційним стало проведення в школах-учасниках експерименту «Тижня толерантності». Формами роботи стали колективний захід «Веселий потяг», виставка малюнків учнів «Добре та погане у наших вчинках», подорож у «Країну ввічливості», година класного керівника з проблем толерантності. На допомогу класним керівникам учні старших класів підготували віртуальну пам'ятку «Вічні цінності людини». Також з просвітницькою метою організовано систематичні зустрічі старшокласників із фахівцями Міжнародного Благодійного Фонду «Дар життя», волонтерами місцевих громадських організацій, зокрема з Тернопільської міської організації товариства Червоного Хреста, Скаутської організації «Галицька Русь», Товариства охорони прав і гідності учнів «Фортеця», Міського учнівського парламенту «Наснага» та ін.

Основними методами набуття старшокласниками соціально важливих знань стали інтерактивні. Перевага цих методів у формуванні соціальної компетентності старшокласників у тому, що освітній процес відбувається за умови постійної взаємодії суб'єктів неформальної освіти. Використання інтерактивних методів передбачало й взаємонавчання, коли вчитель та учні були рівноцінними суб'єктами освітнього процесу. Організація інтерактивного навчання зобов'язувала кожного учасника занять до безпосередньої участі. Вказане зобов'язувало й педагога (організатора неформальної освіти) зробити кожного учасника занять активним здобувачем знань, цінностей, пошукувачем шляхів і засобів вирішення соціальних проблем. Інтерактивні методи забезпечували взаємне інформаційно-ціннісне збагачення старшокласників та педагогів, оскільки освітній процес було організовано таким чином, що його учасники мали можливість обмінятися своїм життєвим досвідом й одержаною інформацією.

Використання засобів неформальної освіти передбачало й моделювання старшокласниками життєвих ситуацій, під час якого відбувалося спільне вирішення проблеми на основі аналізу соціальних обставин. Для цього було потрібно й використання рольових ігор. Інтерактивні методи при цьому сприяли ефективному формуванню у старшокласників соціальних вмінь й навичок, створенню атмосфери навчальної співпраці та соціальної взаємодії. Під час такого навчання старшокласники вчилися спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, бути демократичними та приймати зважені рішення з усіх аналізованих проблем. У процесі дослідно-експериментальної роботи використання інтерактивних методів допомагало створити так звану «зону психологічного комфорту», що допомагало запобігти зниженню у старшокласників рівня уваги; уникнути зниження рівня зацікавленості змістом занять; подолати у старшокласників дискомфорт через недосконале володіння ними соціально значущими якостями чи недостатню соціальну активність. Варіантами роботи з учнями була діяльність у парах та малих групах. Важливо. Що використовувалися інтерактивні прийоми «Асоціація», «Ажурна пилка» «Мікрофон», «Навчаючи – навчаюсь», «Коло ідей», «Акваріум», «Мозковий штурм», «Незавершені речення». Для розвитку навичок комунікації використовувалася така форма роботи, як дискусійне навчання (диспут, дебати, дискусія). Цікавими для школярів були інтерактивні вправи «Лови помилку», «Своя опора», «Відстрочена увага», «Дружня порада», «Створи символ» та ін. Такі нестандартні форми роботи, як сенкани, рольові ігри, інтерв'ю, вернісажі ідей, ток-шоу, інформаційні вітальні, заочні подорожі, конференції, інтелектуальні ігри, флешмоби, екскурсії, огляди-конкурси, тренінги, ігри-драматизації, рольові ігри, диспути, презентації, книжкові виставки, тематичні стенди, виставки учнівської творчості, відеоролики стали основою соціально-психологічного супроводу й розвитку соціальної компетентності старшокласників загалом.

У процесі неформальної освіти достатньо ефективними виявилися ділові ігри, які ми застосовували з дослідницькою метою, а також з навчальними цілями щодо реальної діяльності в соціумі. Основою для ділової гри був теоретичний матеріал з певної проблеми. Ділова гра давала можливість старшокласникам

програвати практично будь-яку конкретну ситуацію, дозволяла їм поєднати знання та навички, перетворивши теоретичні знання з передумови дії до реального вчинку. Ділові ігри, розроблені під конкретні соціальні ситуації, вводили старшокласників у стан соціальної взаємодії, виховуючи здатність оцінювати соціальну проблему та знаходити конкретні рішення щодо її розв'язання. Важливо, що успіх ділової гри залежав від методичних, психологічних, організаційних, технічних та інших факторів.

Важливим засобом здобуття старшокласниками соціально важливих знань була їхня участь у соціальних проєктах. Метод проєктів передбачав вирішення певної проблеми, яка мала місце у реальному житті. Цей метод було орієнтовано на самостійну діяльність школярів: індивідуальну, парну, групову, яку вони виконували протягом визначеного терміну. Метою соціальних проєктів було сприяння: формуванню інтелектуальних, спеціальних і загальнокультурних знань, умінь учнів; розвитку ініціативності, навичок співробітництва; формуванню соціального інтелекту; навчання бачити проблеми і вміти приймати рішення в соціальному середовищі; розвиток навичок самостійного планування, самоосвіти, комунікативної компетентності. Основною вимогою проєктного методу був конкурентний, «відчутний» результат діяльності: випуск альманаху (газети), низка серії заходів, репортажів тощо. Так, з ініціативи старшокласників було реалізовано соціальний проєкт «Буккросинг – світ мандрівних книг». Головна мета проєкту була в тому, щоб, формуючи цікавість до книжок і читання загалом, прищепити старшокласникам відчуття причетності до благородної справи, а також забезпечити соціально-комунікативне середовище для них. Загалом учні відкрили полицю буккросингу. Тут кожен міг узяти книгу для читання й поділитися своїми книжками з іншими. Представники волонтерського загону «Фенікс» на кожну книгу, яка потрапляла на полицю, приклеювали аркуш із поясненням умов буккросингу, а також спеціальні наліпки.

Важливим елементом партнерської діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласника була співпраця закладів неформальної освіти з закладами вищої освіти. Так, укладено відповідні угоди між школами-учасниками експерименту та

Тернопільським національним педагогічним університетом ім. В. Гнатюка й Тернопільським державним медичним університетом ім. І. Горбачевського. В рамках укладених угод були проведені зустрічі зі студентами та викладачами цих закладів, відбулося ознайомлення старшокласників з відповідними професіями.

Відтак, саме через соціально-педагогічний супровід, ситуації, у яких старшокласники виявлялися суб'єктами соціальної взаємодії у просторі неформальної освіти, здійснювали свідомі дії і вчинки з оволодіння системою соціально важливих знань, планували і регулювали свою діяльність в мікросоціумі і рухалися до визначеної мети, відбувався педагогічний вплив, гармонізувалася особистість, формувалася соціальна компетентність загалом. Основні завдання працівників соціально-психологічної служби закладів неформальної освіти (практичного психолога та соціального педагога), окрім нормативних, передбачали й добір змісту, організаційних форм та методів роботи зі старшокласниками. Їхня діяльність з учнями в межах соціально-педагогічного супроводу була варіативною, обумовлюючись як необхідністю проведення діагностики, так і об'єктивними соціально-педагогічними умовами.

Для забезпечення зворотного зв'язку, а також з метою самопізнання старшокласники виступили суб'єктами моніторингу набуття власної соціальної компетентності. Для цього вони проходили психологічну діагностику і наочно могли бачити динаміку цього процесу. Варто наголосити, що для більш ефективного використання результатів психодіагностики старшокласники були включені у процес аналізу отриманих даних, обмірковували їхні значення в контексті саморозвитку і самовизначення. Обговорюючи результати тестування, соціальний педагог пояснював учню цілі проведення тестових процедур, розшифрував шкали оцінок, знайомив його з набраними балами та роз'яснював, яке значення мають для нього отримані результати. Особливу увагу ми приділили об'єднанню результатів діагностики з уявленнями старшокласника щодо самого себе, допомогли в усвідомленні зв'язку між отриманими результатами і своїми особистісними властивостями та усвідомленням напрямів самовдосконалення.

Отже, можемо констатувати, що соціально-педагогічний супровід старшокласників в контексті формування соціальної компетентності

спрямовувався на підтримку їх у системі соціальних відносин, подолання труднощів соціалізації навчання новим моделям взаємодії з собою та зовнішнім світом. Зазначимо, що соціально-педагогічний супровід був завжди персоніфікованим, незважаючи на те, що педагог працював з групою учнів, колективом тощо. У процесі соціально-педагогічного супроводу формувалися знання про соціальну компетентність, що дозволяло старшокласнику входити у світ соціальних зв'язків.

Упровадження третьої соціально-педагогічної умови формування соціальної компетентності старшокласників – модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти – відбувалася на основі діяльності учнів у мікросоціумі освітнього закладу і поза ним.

Формування соціальної компетентності старшокласників у просторі неформальної освіти здійснювалося в одновікових і різновікових об'єднаннях за інтересами (гурток, секція, студія, клуб, ансамбль, театр тощо). Усі програми об'єднань було розроблено відповідно до інструктивного листа Міністерства освіти і науки України. «Про навчальні програми з позашкільної освіти», №1/9-502 від 18.07.2013р., листа Інституту інноваційних технологій «Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти» № 14.1/10-1685 від 05.06.2013. Рецензентами програм стали науковці, методисти Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу та спеціалісти різних галузей освіти.

Зокрема, в рамках розвитку соціальної активності старшокласників як складової соціальної компетентності, простір неформальної освіти створювали такі модернізовані організаційні форми: сектор інтелектуального розвитку (гуртки: інтелектуальний «Ерудит», інформатичний «Web-дизайн», Клуб обдарованих школярів), сектор фізичного розвитку (секції: волейболу, баскетболу, футболу, аеробіки; туристична робота: організація спортивно-розважальних екскурсій, подорожей), сектор творчого розвитку (студії: вокальна, театральна, радіостудія, студія танцю; гуртки: мистецький «Палітра», вокальний «Веселчата», хореографічний; ансамблі: вокальний, вокально-інструментальний; проекти: «У майстерні художника»), сектор туризму і краєзнавства (гуртки: «Світ туризму»;

музеї: Музейна кімната Ю. Словацького), сектор патріотичного розвитку (гуртки: «Козацький гарт», «Сокіл», «Джура», «Школа безпеки», музеї: «Музей бойової слави»; курси: краєзнавчий курс «Тернополезнавство», екскурсійні і туристичні маршрути). Окремо виділимо проєкт «Демократична школа», який реалізувався в просторі шкільного самоврядування старшокласників, в рамках якого організовувався випуск щотижневого радіовісника, висвітлення роботи учнівського самоврядування на сайті закладу освіти, та ін.

Для успішного вирішення цієї проблеми та найбільш сприятливим для розвитку і соціального становлення школярів є органічне поєднання їх діяльності на уроках та в позаурочний час. Так, в школах-учасниках експерименту було вибудовано таку структуру організаційних форм неформальної освіти (приклад) (рис. 2.2).

Проаналізуємо визначені сектори та організаційні форми неформальної освіти старшокласників, спрямовані на розвиток у них соціальної активності. Так, сектор інтелектуального розвитку учнів включає інтелектуальний гурток «Ерудит», інформативний гурток «Web-дизайн» та Клуб обдарованих школярів.

Рис. 2.2. Основні сектори та організаційні форми неформальної освіти старшокласників

Джерело: розроблено автором самостійно.

Зокрема, ефективним простором формування соціальної компетентності старшокласників та розвитку у них соціальної активності була діяльність

Інтелектуального клубу «Ерудит». Метою проведення інтелектуальних конкурсів, ініційованих членами клубу, було підвищення інтелектуального рівня і розширення інтелектуальних навичок, розвиток ерудиції, логіки, фантазії, створення мотивації до постійного самовдосконалення та самоосвіти, розвиток вміння приймати рішення в критичних ситуаціях.

Традиційними організаційними формами розвитку соціальної активності старшокласників у закладах неформальної освіти стали також інтелект-шоу «Що? Де? Коли?», учасниками якого були не тільки учні, а й вчителі, батьки, випускники закладу освіти, представники управління освіти міської ради, місцеві лідери громадської думки. В рамках проводилися інтелект-шоу інтелектуальні конкурси «Кращий ерудит», «50 слів», «Інтелектуальна лотерея», «Кращий знавець столиць світу», конкурс «Найрозумніший» та ін.

Важливим напрямком роботи з талановитою учнівською молоддю був «Клуб обдарованих школярів», який координує творчу роботу школярів з усіх напрямків обдарованості. Формами роботи клубу виступав широкий спектр інтелектуальних ігор: «Що? Де? Коли?», «Ерудит», «Брейн-ринг», «Факт чи вигадка?», «Інтелектуальна мішень», «Хрестики-Нулики» «Бізнес-гра «50 слів», які проводяться з використанням сучасних інформаційних ресурсів «Padlet», «Kizoa», «Kahoot», «Хмара слів» та ін. В рамках діяльності клубу проводилася співпраця старшокласників з науково-дослідницькою лабораторією якості навчання та обдарованої дитини (ЛЯНОД) й Клубу обдарованих школярів Тернополя (КОШТ), також відмітимо участь членів клубу у міських та регіональних інтелектуальних конкурсах КРОКС, УНІКУМ та ін.

Сектор фізичного розвитку старшокласників включав секції з волейболу, баскетболу, футболу, аеробіки. Цінність спортивного напрямку неформальної освіти полягала у розвитку командного духу, умінь працювати в команді, співпрацювати і взаємодіяти заради досягнення спільної мети.

Сектор творчого розвитку старшокласників охоплював вокальну, театральну і танцювальну студії, мистецький гурток «Палітра», вокальний гурток «Веселчата», хореографічний гурток, а також вокальний і вокально-

інструментальний ансамблі. Основою вказаного сектору неформальної освіти були вокальні та інструментальні колективи. Програма діяльності вокально-інструментального ансамблю передбачала формування різновікових колективів, використання незвичних музичних інструментів, активну взаємодію вокальних та інструментальних колективів з учнівським парламентом та педагогічним колективом, розширення соціального простору старшокласників загалом.

Гурток образотворчого мистецтва «Палітра» був спрямований на створення соціального простору творчої взаємодії старшокласників. Позитивна психологічна атмосфера гуртка давала можливість творчого самовираження учнів, оволодіння ними різними напрямками художньої творчості. Інноваційними елементами програми гуртка було знайомство старшокласників із тернопільськими художниками, участь у художніх пленерах, участь у майстер-класах професійних художників, співпраця з художньо-мистецькою групою «Удін і КО», екскурсії в художні галереї та мистецькі заклади міста.

У контексті розширення соціального простору неформальної освіти старшокласники Тернопільської ЗОШ №4 були залучені до проекту «У майстерні художника». Почесними учасниками проекту стали Заслужений художник України Є. Удін, Народний художник України Б. Ткачик, члени Тернопільської обласної організації Національної спілки художників України І. Дорош, С. Ковальчук, В. Шумило, а також відомі тернопільські митці О. Гудима, М. Кафтан, М. Більчук, В. Лімонов та ін. Проєкт «У майстерні художника» реалізувався за такими векторами соціальної взаємодії:

Вектор 1. Майстер-класи, які передбачали зустріч з художником, обговорення теми, умов, місця, музичного супроводу, оформлення ознайомлюючого стенду проєкту «Знайомтесь – тернопільські митці», збір необхідного матеріалу для постановки з натури, підбір поетичного та музичного матеріалу для створення відповідного настрою згідно з обраною тематикою, закупівлю призів, полотна на рамі, інформування учнів та громадськості про запланований захід, широке інформування усього колективу про результати роботи, оформлення матеріалів на інформаційний стенд по проєкту.

Вектор 2. Систематичні зустрічі старшокласників з місцевими художниками у виставковій залі Тернопільської обласної організації Національної спілки художників України або в закладі неформальної освіти.

Вектор 3. Діяльність учнівської арт-галереї, де експонувалися творчі роботи старшокласників. Метою цього вектору було створення ситуації успіху для обдарованих школярів та подальший супровід їхнього творчого зростання.

Вектор 4. Пізнавальний, що передбачав вивчення особливостей художньої творчості тернопільських митців.

Вектор 5. Реалізувався під час проведення екскурсій у виставковій залі Тернопільської обласної спілки художників України, Художньому музеї, приватних галереях, осередку сучасного молодіжного мистецтва «Бункермуз», відділенні дизайну Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу та факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та ін.

Сектор туризму і краєзнавства включав гурток «Світ туризму» та Музейну кімнату Ю. Словацького, а також активну екскурсійну діяльність старшокласників рідним краєм. Діяльність сектору ґрунтувалася на модернізованій та адаптованій до сучасних умов й потреб, інтересів, цінностей школярів туристсько-краєзнавчій діяльності. Останній притаманні істотні емоційні та гностичні можливості, її характеризує добровільність, доступність, демократичність, що створювало сприятливі умови для спілкування і взаємодії старшокласників та прояву їх соціальної активності; для активізації у них процесів самопізнання, життєвого й професійного самовизначення, розкриття своїх потенційних здібностей та соціальних можливостей.

Однією з найбільш привабливих та організаційно доступних для старших школярів форм туристсько-краєзнавчої роботи були екскурсії. У процесі дослідно-експериментальної роботи ми керувалися нормативно-правовими актами МОН України, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи в освітніх закладах. У них окреслено перелік комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнями «Моя країна – Україна». Останні

передбачають відвідування визначних краєзнавчих, географічних, історичних, етнографічних об'єктів рідного краю. Вказані нормативні акти передбачають організацію туристсько-краєзнавчої роботи в освітніх закладах (напряма «Українське козацтво», напряма «Давня історія України», напряма «Пам'ятки історії та архітектури», напряма «Природні пам'ятки та заповідники», напряма «Літературна та культурна спадщина» та ін.) [172; 208; 218].

У процесі формувального експерименту було важливо, щоб старші школярі самостійно обирали вид екскурсії, визначали маршрути і готувалися до них. Найбільш популярними виявилися маршрути: «Від Поділля до Буковини», «Незвідана Волинь» та «Замки Тернопілля», «Сатанів», «Перлина Подільських Товтрів», «Підкори Говерлу!», найцікавіші зупинки: Коломия: музеї «Писанка», «Гуцульщини та Покуття», водоспад «Шешори»; Косів: похід на гору «Писаний камінь», Криворівня: хата-музей І. Франка, хата-гражда, Верховина: «Приватний музей музичних інструментів», «Тіні забутих предків», «Галинка-Верховинка».

Так, старшокласники – члени гуртка «Світ туризму» загальноосвітньої школи №4 здійснили низку пішохідних і автобусних екскурсій. Найбільш привабливим в аспекті соціальної активності виявився триденний маршрут «Закарпатський мікс», в рамках якого учні відвідали комплекс «Буковель», оглядовий підйомник, підвісний міст, водоспад Гук, центр Європи – Ділове; страусину ферму, заповідник оленя плямистого, вулицю-ринок лозоплетіння с. Іза, термальні джерела «Велятино», а також замок Паланок і палац Шенборна.

Старшокласники – члени гуртка «Світ туризму» Тернопільської загальноосвітньої школи №16 імені В. Левицького відвідали Дубенський замок, Тараканівський форт, рівненський музей бурштину, зоопарк, тунель кохання; екскурсія по місту Кременець, Замкова гора Бона, палац Вишневецьких, Збараський замок. Учні Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів №7 з поглибленим вивченням іноземних мов здійснили автобусну екскурсію за маршрутом: Кам'янець-Подільський – Кривче, що охоплював екскурсії по Кам'янцю-Подільському, Старій Фортеці, у костел-музей Св. Петра і Павла, на лебедине озеро, с. Кривче «Кришталева печера». Результати екскурсії засвідчили

про зацікавленість учнів унікальними природними об'єктами Тернопілля, зокрема печерою «Кришталева». Старшокласники Тернопільської загальноосвітньої школи №28 організували дводенний маршрут «Від Поділля до Буковини», який розпочали з печери «Вертеба», продовжили у печері «Кришталева», провели екскурсію у м. Кам'янець-Подільський, відвідали Хотинську фортецю, організували екскурсію у м. Чернівці, з відвідуванням Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Старшокласники Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 та №28 в рамках проєкту «Демократія: політично освічений громадянин як основа держави» відвідали Верховну Раду України, де ознайомилися з процесами законотворення й роботою народних депутатів. Також у Міністерстві молоді та спорту старшокласники зустрілися з заступником міністра й обговорили теми прав людини, громадянського суспільства, демократії загалом. Отримані знання сприяли розвитку учнівського самоврядування у вказаному закладі освіти.

Як свідчать результати наших спостережень, такі форми роботи не тільки сприяли розширенню кругозору старшокласників, збагаченню їх новими знаннями про духовні і культурні надбання рідного краю. Вони, шляхом розширення соціального і життєвого простору учнів, сприяли формуванню у них соціальної компетентності, зокрема прояву соціальної активності.

У процесі дослідно-експериментальної роботи ми переосмислили й модернізували рух учнівської молоді (РУМ) «Моя земля – земля моїх батьків», спрямований на відродження народних традицій, звичаїв, обрядів, привернення уваги до історичних коренів, минулого рідного краю, свого населеного пункту, до етнографічних, мовних, природних особливостей території. Так, з метою залучення учнівської молоді до краєзнавчо-туристичної роботи нами модернізовано в школах-учасниках експерименту основні напрями РУН «Моя земля – земля моїх батьків» (таблиця 2.2).

Напрями руху учнівської молоді

«Моя земля – земля моїх батьків»

№ з/п	Напрями роботи	Мета роботи	Форми роботи
1.	«Моя Батьківщина – Україна» за напрямками: - «Духовна спадщина мого роду»; - «Козацькому роду нема переводу»; - «Із батьківської криниці»; - «З попелу забуття»; - «Географія рідного краю».	«Вдосконалення змісту, форм та засобів виховної роботи на кращих традиціях українського народу, формування гармонійно розвиненої особистості шляхом залучення дітей та молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, ознайомлення з об'єктами заповідного фонду».	Змагання з краєзнавчого орієнтування, туристсько-краєзнавчі квести, туристсько-краєзнавчий зліт.
2.	Краєзнавчо-народознавча експедиція «Любіть Україну вишневу свою» під гаслом «Сила Нескорених»	«Розвиток масового шкільного туризму і краєзнавства та залучення учнів, гуртківців закладів до туристсько-краєзнавчої, народознавчої роботи».	
3.	Народознавча розвідка національно-патріотичної тематики «Слава Україні»	«Вивчення історії рідного краю, національно-патріотичне та громадянське виховання учнів»	Дебати, ділові ігри, флешмоби, міні-тренінги.
4.	«Історія міст і сіл» (описи і нариси)	«Виховання в учнів любові до рідного краю, шанобливого ставлення до його історії, духовної спадщини, бажання пізнавати і вивчати історико-культурні надбання нашого народу, природне довкілля».	Дебати, ігри з елементами квесту, флешмоби, міні-тренінги.
5.	Краєзнавчо-пошуковий проєкт «Непоборні!» присвячений 75-ій річниці створення Української Повстанської Армії.	«Залучення школярів до вивчення історії боротьби УПА, формування національної ідентичності, набуття компетентностей громадянина і патріота, виховання ініціативних, громадян України шляхом реалізації волонтерських проєктів».	Проєктна діяльність, робота в групах.
6.	Туристсько-краєзнавча експедиція учнів з активним засобом пересування «Мій рідний край»	«Залучення учнів до активної краєзнавчої та пошуково-дослідницької роботи з вивчення історико-культурної спадщини українського народу та природного різноманіття рідного краю».	Дослідницький маршрут.

Джерело: розроблено автором самостійно, з використанням матеріалів [172; 208; 218].

Цікавою формою туристсько-краєзнавчої роботи в рамках руху «Моя земля – земля моїх батьків» було проведення змагань з краєзнавчого орієнтування. На відміну від змагань із спортивного орієнтування, для успішного виступу на

змаганнях з краєзнавчого орієнтування необхідно вміти орієнтуватися в населеному пункті, знати «малу географію» населеного пункту, його історію, історичні пам'ятки й пам'ятні місця. З метою розвитку соціальної компетентності учнів такі змагання проводилися у груповій формі. Полегшувала проведення цих змагань наявність маршрутного листа учасника. До маршрутного листа включено меморіальні дошки, архітектурні пам'ятки, пам'ятки-дерева, пам'ятники й інші пам'ятки населеного пункту. Об'єктом, зазначеним в маршрутному листі, були й місця певної події, які ніяк не позначено.

Особливим для старшокласників видом змагань в рамках руху «Моя земля – земля моїх батьків» були туристсько-краєзнавчі квести. Основою цього аматорського спортивно-інтелектуальне змагання було виконання заздалегідь підготовлених завдань окремими гравцями або командами гравців. Під час квесту ці команди здійснювали пошук об'єктів на місцевості, вирішували логічні завдання, будували оптимальні маршрути для свого переміщення, шукали оригінальні підказки та рішення.

Своєрідним оглядом результатів роботи, ефективним способом перевірити готовність учнів до туристсько-краєзнавчої роботи в рамках руху учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків» був туристсько-краєзнавчий зліт. Проведення туристсько-краєзнавчих зльотів допомагало об'єднати окремі туристські групи в єдиний згуртований колектив. Залежно від мети, тематики, можливостей учасників й організаторів, програма туристсько-краєзнавчого зльоту включала туристські естафети, конкурси (конкурс на найшвидше розпалювання вогнища, конкурс на найкраще в'язання вузлів, конкурс на найшвидше встановлення намету, конкурс кращої емблеми команди, конкурс на кращий туристський табір, конкурс газет або малюнків туристсько-краєзнавчої тематики, конкурс туристської пісні) та змагання на туристській смузі перешкод. Програму зльоту доповнювали різноманітні акції (в основному, екологічного напрямку «Чисті джерела», «Чисте довкілля», «Життя без сміття»), вікторини, майстер-класи, конкурси пісні та інші різноманітні заходи краєзнавчого напрямку. Важливим було оперативне підведення підсумків конкурсів і змагань, а також їхнє оприлюднення на інформаційному стенді. Важливим було й нагородження

переможців, при цьому ми намагалися не залишити без відзнак жодну команду. Традиційно команді-переможниці надавалося право опустити Державний прапор на закритті туристсько-краєзнавчого зльоту.

Оскільки процес формування соціальної компетентності старшокласників вимагав інноваційних підходів до організації краєзнавчої роботи, заслуговують на увагу використані нами інтерактивні форми діяльності, такі як: дебати, ігри з елементами квесту, флешмоби, тренінги та ін.

У формі дебатів організовувалася командна, рольова інтелектуальна гра, коли обрані команди аргументовано доводили тезу, запропоновану для обговорення, а інші – опонували їм. Організація дебатів полягала в чітко структурованому і спеціально організованому публічному обміні думками між обома сторонами дебатів з актуальної теми. Дебати допомагали учням навчитися критично мислити, сприяли розвитку ораторських умінь, пізнавальної активності та підвищенню самооцінки. Наприклад, проводились дебати на такі теми: «Чи обов'язковим є вивчення рідного краю?», «Для чого знати геологію своєї місцевості?», «Козацькому роду нема переводу – міф чи реальність?» та ін.

У формі флешмобів організовувалися заздалегідь сплановані масові акції, зазвичай організовані через сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість учнів оперативно збиралася у громадському місці, протягом декількох хвилин виконувала заздалегідь узгоджені дії (сценарій) і потім швидко розходилася. В умовах школи ми вдало організовували танцювальні і соціальні флешмоби. На відміну від квесту, флешмоб не потребував великої підготовчої роботи. Головним у ньому було поінформувати та зацікавити майбутніх учасників. Так, в школах-учасниках експерименту нами був організований флешмоб «Танець рідного краю», куди вдалося залучити загалом понад 80 учнів.

У формі тренінгів ми організовували навчання і передачу інформації. Так, в школах-учасниках експерименту ми організували і провели тренінги національно-патріотичної тематики та з вивчення традицій міст і сіл рідного краю. Старшокласники, учасники тренінгу, набували при цьому необхідних практичних навичок у спілкуванні, а також в питаннях вирішення міжособистісних

конфліктів, формуванні команди, використовуючи народно-педагогічні знання та практичні рекомендації з проблем соціальної поведінки.

Туристсько-краєзнавча діяльність в школах-учасниках експерименту включала всі основні елементи туризму, а також краєзнавчого пошуку, екскурсійної та музейної роботи. Так, важливим засобом формування соціальної компетентності була робота старшокласників у гуртковій програмі «Музей Юліуша Словацького». З іменем польського поета-романтика, уродженця краю Юліуша Словацького пов'язана історія Тернопільської загальноосвітньої школи №4. Створення гуртка стало логічним продовженням усієї діяльності школярів і педагогів у цьому напрямку. Акцент у діяльності гуртка робився на просуванні музейної педагогіки, розширенні міжнародних зв'язків школи, міжпредметній інтеграції та співпраці з музейними та краєзнавчими закладами міста й області.

Метою діяльності гуртка «Музейна кімната Юліуша Словацького» було формування цілісного уявлення про історико-культурний потенціал народу, залучення учнів до вивчення та збереження історико-культурної спадщини краю, вивчення та популяризація творчості польського поета – романтика. Завданням гуртка було популяризувати творчість Ю. Словацького серед учнівської молоді, ознайомити гуртківців з історією та культурою рідного краю, оволодіти певним обсягом життєво необхідних знань, умінь та навичок, поглиблювати зв'язки з учнівськими колективами закладів загальної середньої освіти, які носять ім'я Юліуша Словацького.

Діяльність гуртка «Музейна кімната Юліуша Словацького» була організована на трьох рівнях: I рівень – початковий: знайомство з історією українського музеєзнавства, класифікацією екскурсій та їх тематикою, підготовка та проведення екскурсій. II рівень – основний: інтегровані теоретичні та практичні заняття, які формували в учнів уміння опрацьовувати архівні та дослідницькі матеріали; проведення екскурсій для школярів, учителів та гостей. III рівень – вищий: підготовка старшокласниками самостійних екскурсій різних спрямувань: «Життя і творчість Юліуша Словацького», «II польська гімназія і наша школа», «Ми – члени Європейської родини шкіл ім. Ю. Словацького».

Члени гуртка «Музейна кімната Юліуша Словацького» під час теоретичних і практичних занять здійснювали роботу із обробки, систематизації, зберігання надбань шкільного музею; проводили збирання та систематизацію нових експонатів, а також здійснювали просвітницьку діяльність серед школярів, залучаючи нових членів до роботи у вказаному гуртку. Раз на місяць учні здійснювали похід, екскурсію, експедицію або брали участь у практичному занятті із збору та впорядкування експонатів музею. Традиційними стали й зустрічі членів об'єднання закладів освіти, які носять ім'я Ю. Словацького. Так, 10 років поспіль з 18 по 23 вересня ліцеїсти м. Хожув (Польща) на чолі з Анджеєм Крулем відвідують колектив школи, в тому числі й музейну кімнату Ю. Словацького, та привозять у подарунок нові цінні експонати. У результаті спільної діяльності педагогічного колективу і школярів у музейній кімнаті старшокласниками виготовлено експозиції: «Ю. Словацький і Кременець»; «Ю. Словацький і ЗОШ №4»; «Життя та творчість Ю. Словацького»; «Співпраця з Європейською родиною шкіл ім. Ю. Словацького».

Цікавою інноваційною формою залучення старшокласників до вивчення історії краю, населеного пункту, міста, школи було створення буклетів, пам'яток, літописів. Зокрема, значний вплив на формування соціальної компетентності старшокласників мало залучення їх до літопису школи. Так, з ініціативи учнівського парламенту школи №4 міста Тернополя до 70-ти річного ювілею закладу освіти, учні спільно з педагогами підготували буклет, у якому висвітлили короткий огляд історії закладу, роботу навчального закладу, участь школярів у різноманітних всеукраїнських і міжнародних проектах, показали сьогодення та представили світлини з життя школи. Проєкт з написання літопису стартував у листопаді 2015 року і тривав до лютого 2016 року. Учасниками проєкту були не тільки працівники школи та учні, а й ті, хто працював та навчався у школі у попередні роки. Літопис закладу освіти скомпоновано у формі книги обсягом понад 200 сторінок, під назвою «Школа – це життя, а життя – це школа». Зміст книги охоплює не тільки історичні факти, а, в основному, спогади тих, хто працював та навчався у цій школі.

Важливо, що з моменту урочистого відзначення 70-літнього ювілею Тернопільської загальноосвітньої школи №4 традицією стало святкування Дня школи. Цей навчальний заклад розташований у центрі міста, в історичній будівлі, яка була зведена на початку ХХ століття як польська гімназія, вже 30 років. Оскільки будівля є однією з найдавніших у місті, старшокласники запропонували вивчити історію приміщення від моменту будівництва і дотепер. Особливо школярів зацікавив період 1906-1939 років, коли в приміщенні знаходилась Друга польська класична гімназія імені Юліуша Словацького. Інтерес до історії будівлі та зацікавлення життєвою і творчою долею Ю. Словацького переросли у творчий проєкт «Словацький і Україна», метою якого було об'єднати зусилля педагогічного, батьківського та учнівського колективів для вивчення біографії поета та створення музейної кімнати, присвяченої талановитому земляку.

Важливим напрямом модернізації засобів неформальної освіти у напрямку розвитку соціальної компетентності старшокласників було налагодження міжнародної співпраці. Так, у рамках програми «Світ без кордонів», спільно з Товариством охорони прав і гідності учнів «Фортеця», у старшокласників виникла ідея розробки нового проєкту «Україна і Польща – добросусідство». Так розпочалася співпраця з Об'єднанням шкіл №1 м. Хожув (Польща), а обмін учнівськими та вчительськими делегаціями став традиційним. Проведення спільних заходів сприяло не тільки поглибленому вивченню історії та культури двох народів, а й водночас спрямовувалося на розвиток соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Одним з ефективних засобів формування соціальної компетентності старшокласників стала туристсько-краєзнавча діяльність. Зміст і характер освітньої діяльності гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку (зокрема, спортивно-туристського профілю) пов'язаний із пішохідним, лижним, гірським, водним, велосипедним туризмом. Так, у закладах неформальної освіти, що задіяні у формуальному експерименті, функціонують такі туристсько-краєзнавчі гуртки (таблиця 2.3).

Туристсько-краєзнавчі гуртки в експериментальних закладах освіти

№ з/п	Назва закладу освіти	Гурток
1	Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №4	Гурток «Світ туризму», туристсько-краєзнавчий напрямок
2	Тернопільська спеціалізована школа I-III ступенів №7 з поглибленим вивченням іноземних мов	Гурток «Спортивний туризм», туристсько-спортивний напрямок
3	Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №16 імені В. Левицького	Гурток «Туристсько-краєзнавчий гурток», туристсько-спортивний напрямок
4	Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №28	Гурток «Туристсько-краєзнавчий гурток», туристсько-краєзнавчий напрямок

Джерело: розроблено автором самостійно.

З ініціативи учнівського парламенту, комісії з питань туризму і спорту, а також членів туристичного гуртка «Світ туризму» у Тернопільській ЗОШ №4 відзначено інтегрований День туризму, під час якого старшокласники організували показові виступи з туристської техніки. Також гуртківці організували для школярів середніх класів туристські КВК, конкурс туристської пісні. Гуртківці також брали активну участь у міських, обласних змаганнях з техніки пішогодного туризму. Так, представники гуртка «Світ туризму» Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 неодноразово ставали переможцями міських та обласних змагань, учасниками Всеукраїнських змагань з техніки пішогодного туризму. Саме такі інноваційні форми туристсько-краєзнавчої діяльності сприяли залученню школярів до діяльності в цьому напрямі та сприяли формуванню соціальної компетентності старшокласників.

З метою організації соціального простору неформальної освіти, виховання любові до рідного краю у тернопільських школах проводиться краєзнавчий курс «Тернополезнавство» для молодших школярів, у проведенні деяких занять якого беруть учні старших класів шкіл-учасників експерименту. Вказаний курс є міжпредметним, він органічно пов'язаний із системою краєзнавчих знань, передбачених іншими навчальними предметами. Новаторство курсу полягає у його багатовекторності, залученні усіх учасників освітнього процесу не тільки до виконання завдань курсу, а й в активному спілкуванні та навчальній взаємодії на

основі інтерактивних і проєктних форм роботи, що, без сумніву, сприяє розвитку соціальної компетентності у старшокласників.

Сектор патріотичного розвитку старшокласників реалізувався на основі моделі випускника за Концепцією Нової української школи (особистість, інноватор, патріот) та включав гурткову роботу учнів в «Музеї Бойової Слави».

Зауважимо, що музейна педагогіка має значний потенціал у залученні учнів старшого шкільного віку до неформальної освіти. Загалом вона пов'язана із створенням та функціонуванням шкільних музеїв. У закладах загальної середньої освіти м. Тернополя функціонують 10 шкільних музеїв, з них 5 зареєстрованих. Створення і функціонування шкільних музеїв відбувалося на основі співпраці педагогічних колективів, школярів, батьків і громадськості. Старшокласники шкіл-учасників експерименту не тільки стали ініціаторами створення шкільних музеїв, але й активними членами музейних гуртків, котрі забезпечують їх результативне функціонування.

Так, метою діяльності гуртка «Музей Бойової Слави» було активне залучення старшокласників до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого краю, формування уявлення про значний потенціал Збройних Сил України в умовах військової експансії Російської Федерації. Завданнями гуртка було ознайомлення старшокласників з особливостями функціонування музею як соціокультурного інституту. На гурткових заняттях учні оволодівали навичками організації та діяльності громадських музеїв, засвоювали музейну термінологію, освоювали низку функцій та напрямів діяльності музеїв. Проводилося також ознайомлення старшокласників із різними методами та формами музейної роботи. На основі цього відбувалася реалізація завдань особистісно-орієнтованого навчання та розвитку соціальних здібностей учнів, вироблення у них умінь практично застосовувати здобуті знання та користуватися історичними джерелами. Паралельно розвивалися уміння і навички роботи в групах, спільного пошуку експонатів та екскурсійної діяльності. Важливим було й усвідомлення учнями особистої причетності до подій сьогодення, через що відбувалося формування у них активної громадянської позиції, а також розвиток соціального інтелекту та соціальних цінностей.

Зокрема, програма гуртка «Музей бойової слави» (Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №4) є авторською і спрямована на розвиток патріотизму та активної громадянської позиції у старшокласників. Перевагами цієї програми було поєднання інноваційних форм неформальної освіти з елементами музейної педагогіки, широкий спектр міжпредметних зв'язків, а також співпраця старшокласників-гуртківців з молодіжними патріотичними організаціями міста Тернополя. Важливо зазначити, що активні гуртківці демонстрували високі результати у загальноміських, обласних регіональних, всеукраїнських, міжнародних конкурсах, фестивалях, виставках та олімпіадах.

Діяльність гуртка «Музей бойової слави» передбачала поєднання теоретичного і практичного компонентів діяльності. На заняттях цього гуртка ставилися і вирішувалися завдання пошуково-дослідного, пізнавального, розвивального змісту. На теоретичних заняттях активно використовувалися традиційні, зокрема пояснювально-ілюстративні (бесіда, ілюстрація, розповідь, пояснення, дискусія), репродуктивні (відтворювальні), та інноваційні, зокрема тренінгові (набуття вмінь та навичок, здобуття знань), дискусійні й проблемно-пошукові (пошукові й дослідницькі) методи. Практична частина роботи гуртка «Музей Бойової Слави» передбачала організацію роботи груп старшокласників з метою пошуку інформації та складання текстів історичної довідки на музейний предмет, текстів тематичних екскурсій, вміння набувати знання з музейної справи і педагогіки, використання їх для подальшої пошуково-дослідницької роботи та підготовки групових та самостійних повідомлень, творчих робіт на обрану тематику.

Важливо, що члени гуртка «Музей бойової слави» зосереджувалися не тільки на пошукуванні, підбиранні й опрацюванні матеріалів, пошуку музейних експонатів, а й на роботі з фондами та створенні нових музейних експозицій. Вони активно працювали в групах, шукаючи й описуючи музейні експонати, поповнюючи музейні фонди. Члени гуртків спільно з педагогами–організаторами брали участь у розробці орієнтовних планів музейних екскурсій, розробляли їх маршрути, займалися вибором екскурсійних об'єктів та формуванням екскурсійних груп. Окрім того, старшокласники за власною ініціативою

оганізовували перевірку достовірності матеріалів та експонатів, вивчали джерела з обраної експозиційної, екскурсійної тематики, відпрацьовували екскурсійні розповіді за групами музейних експонатів. Пошук для шкільного музею майбутніх експонатів і матеріалів здійснювався членами гуртка «Музей Бойової Слави» через систему пошуково-дослідної роботи. Ця робота включала проведення походів, екскурсій, експедицій, зустрічей, листування з зацікавленими особами, роботу в архівах. Важливим напрямком роботи було проведення записів спогадів, організація фото- і відео зйомок важливих подій. Члени вказаних гуртків проводили й облік музейних експонатів, забезпечували їхнє збереження, створювали і поповнювали стаціонарні експозиції та виставки, тощо.

У результаті спільної діяльності педагогічного колективу і школярів у «Музеї Бойової Слави», старшокласниками поруч із діючими експозиціями оформлено нові: події II Світової війни (події Революції Гідності; окупація Криму; військові дії Збройних сил України на Донбасі). Постійне оновлення змісту експозицій сприяло широкому використанню вказаних матеріалів на уроках історії України, української та зарубіжної літератури, під час проведення багатьох позакласних та позашкільних заходів, в екскурсійній діяльності.

Важливо, що прояву соціальної активності старшокласників сприяло проведення екскурсій для школярів та студентів інших навчальних закладів міста й області та гостей з інших міст і країн, зокрема Польщі. Силами гуртківців традиційно було організовано екскурсію для батьків під час святкування Дня школи. Старшокласники розповідали батькам про створення музею, про нову інформацію, яку вони віднайшли у процесі пошукової роботи. Після таких екскурсій учителі, випускники, батьки приносили до шкільного музею цікаві експонати, пов'язані зі Збройними Силами України, учасників АТО та Революції Гідності, діяльністю волонтерів та ін. Прикладом активної діяльності «Музею Бойової Слави» була зустріч учнів з представниками корпусу «Азов», які разом зі старшокласниками провели урок мужності до Дня Пам'яті та примирення. Такий підхід сприяв не тільки поповненню фондів музею, а й формуванню соціальної компетентності старших школярів.

Важливим засобом формування соціальної компетентності старших школярів була їхня експедиційна діяльність. Так, учні шкіл-учасників експерименту брали активну участь в обласній краєзнавчо-народознавчій експедиції учнівської молоді «Любіть Україну вишневу свою» під гаслом «Сила нескорених», в якій взяли 15 експедиційних загонів та пошукових груп міста Тернополя (260 учнів). Експедиція проводилась з метою вивчення героїчних сторінок історії визвольної боротьби нашого народу за відродження Української держави, встановлення взаємозв'язку минулих та сучасних національно-визвольних змагань, формування в учнів національної ідентичності на кращих прикладах мужності та звитяги; залучення молоді до активної краєзнавчої й дослідницької діяльності. Зокрема, в Тернопільській спеціалізованій школі I-III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов на основі експедиції було підготовлено конкурсну роботу на тему «Овіяна легендами Збаражчина та її нові герої» (керівник Л. Береза).

В рамках дослідно-експериментальної роботи, експедиційний загін Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край» Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №16 імені В. Левицького здійснив експедицію у Західному Поділлі та середньому Подністров'ю з географічного краєзнавства третього ступеня складності під назвою «До скарбів Придністров'я» (керівник А. Легкий); експедиційно-пошукова група Тернопільської загальноосвітньої школи №28 здійснила експедицію з історичного краєзнавства на тему «Архітектура фортифікацій замків і палаців Західної України» (керівник Л. Ножак), що сприяло формуванню соціальної компетентності суб'єктів неформальної освіти.

Формуванню соціальної компетентності суб'єктів неформальної освіти сприяла також колективна підготовка конкурсних робіт. Так, у міському конкурсі пошукових та науково-дослідницьких робіт учні шкіл-учасників експерименту взяли участь у Всеукраїнській експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Свої доробки представили 42 експедиційні загони та пошукові групи міста Тернополя (450 школярів). Старшокласники шкіл-учасників експерименту презентували дослідження, виконані в результаті групової пошукової діяльності:

представили конкурсну роботу за напрямом «Козацькому роду нема переводу» на тему «Козацтво на Тернопільщині: минуле і сучасне» (керівник П. Михайлів); представили конкурсну роботу за напрямом «Геологічними стежками України» на тему «Природне каміння у будівництві та архітектурі Тернополя» (керівник М. Балящук); представили конкурсну роботу за напрямом «Географія рідного краю» на тему «Природно-рекреаційні ресурси Тернопільської області» (керівники – М. Федоруц, М. Пронкевич). Учні Тернопільської загальноосвітньої школи №4 брали участь у туристсько-краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Краса і біль України» за напрямом «Скривджена земля», була представлена конкурсна робота «Місто, якого немає на карті» (історія Червоногородського замку та Джуринського водоспаду, керівник О. Петкова); учні цієї ж школи також рали участь у Всеукраїнській історико-географічній експедиції учнівської молоді на тему «Історія міст і сіл України», була представлена робота «Маленька Волинська Швейцарія» (визначні місця Кременця, керівник Н. Дворецька).

У рамках міського етапу конкурсу серед педагогічних працівників навчальних закладів на кращу наукову розробку національно-патріотичної тематики «Слава України», на основі проведених старшокласниками досліджень, було виконано такі роботи: Тернопільська загальноосвітня школа №4 – представлена конкурсна робота «З Тернополем у серці: шляхами творчості художника-живописця Володимира Шумила» (керівник Г. Кізілова); конкурсна робота «Творчість довжиною у життя» (присвячується тернопільському поету Ярославу Сачку) (керівник О. Петкова), конкурсна робота «Славетні українці. Богдан Лепкий» (керівник В. Сватенко), конкурсна робота «Сидір Голубович – видатний політичний та громадський діяч» (пошукова робота присвячена діяльності одного із керівників уряду ЗУНР – Сидору Голубовичу, керівник О. Петкова); конкурсна робота «Йосип Сліпий – доленосна постать української історії» за напрямом «Духовна спадщина мого роду» (керівник М. Федоруц), конкурсна робота «Скарби Гуцульщини» (краща спортивно-туристська подорож, керівники М. Федоруц та Г. Рилова).

В аспекті формування соціальної компетентності старшокласників було важливо, що кожен напрям (творчий, спортивний та ін.) діяльності став

предметом дослідження й практичного втілення відповідної команди старшокласників. Команди формувалися з урахуванням побажань та інтересів старших школярів, що в подальшому сприяло активізації їхньої ініціативи, забезпечувало підвищення результативності їхньої пошуково-дослідної роботи. Діяльність команд була спрямована на практичне дослідження історії, культурних пам'яток. Так, старшокласники шкіл-учасників експерименту були залучені до роботи над виконанням завдань історико-краєзнавчого, пошукового-дослідного й туристсько-краєзнавчого характеру, що передбачало вивчення експозицій обласних і районних краєзнавчих музеїв, дослідження архівних документів, вивчення наукової та довідкової літератури й інших матеріалів, які допомагали розкрити побут, традиції, зміст освіти, розвиток культурних феноменів, сприяло пізнанню старшокласниками історії свого краю загалом. В результаті групової діяльності, командної роботи формувалася й їхня соціальна компетентність.

Патріотичному і громадянському розвитку старшокласників сприяла організація патріотичних флешмобів. Так, представниками учнівського парламенту експериментальних шкіл проведено великий флешмоб «Україна – єдина країна». В рамках цього флешмобу на Театральному майдані Тернополя учні створили «Коло єднання», а біля центрального входу до школи створили гігантський герб України. До Дня захисника України у спортивних залах закладів освіти проведено танцювальний флешмоб та розгорнуто величезний національний прапор. Вказані флешмоби давали можливість учням не тільки висловити власну громадянську позицію, а й продемонструвати любов до своєї держави.

Модернізовані засоби неформальної освіти, які використовувалися у процесі формування соціальної компетентності старшокласників, наведено у додатках Б-Д.

Визначені організаційні форми неформальної освіти у нашій дослідно-експериментальній роботі насичувалися діалогічними методами: дискусіями та дебатами, кейс-навчанням, моделюванням проблемних ситуацій, колективними читаннями, діловими, рольовими, навчальними, дослідницькими, проблемними діловими іграми, консультаціями, симуляціями. Ефективність впливу зазначених форм і методів організації неформальної освіти визначалася опорою на внутрішні

потреби старшокласників у самоактуалізації, саморозвитку. Визначені методи й способи діяльності базувалися на спільній діяльності учасників. Ця діяльність охоплювала обміни інформацією, спільне вирішення проблем, моделювання ситуацій, оцінку дій співучасників та власну рефлексію. Остання передбачала занурення старшокласників в реальну атмосферу співробітництва. Відтак, констатуємо, що саме модернізовані засоби неформальної освіти володіють значним потенціалом до розвитку соціальної активності старшокласників.

Упровадження четвертої соціально-педагогічної умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти – організація простору самодіяльності та допомоги – спрямовувалася на формування у старшокласників системи соціальних цінностей у процесі роботи органів учнівського самоврядування та волонтерської діяльності школярів.

Діяльність старшокласників в органах учнівського самоврядування розглядаємо як засіб становлення ціннісно-смислових, особистісно-значущих ставлень до форм і засобів неформальної освіти, до себе як до соціального суб'єкта. Діяльність учнів у сфері учнівського самоврядування давала можливість старшокласникам визначити соціальні сфери в аспекті свого майбутнього професійного шляху, їх спрямованості на саморозвиток та самоактуалізацію. Домінуючими критеріями, які визначають діяльність старшокласників в органах учнівського самоврядування закладу освіти, визначаємо ціннісні орієнтації. Доведено, що наявність цінностей полегшує старшокласникам пошук сенсу життя, який слугує «системним стрижнем» і забезпечує цілісність особистості людини, її самототожність у потоці змін та самозмін.

Загалом учнівське самоврядування як педагогічна технологія сприяло розвитку громадянських якостей школярів в системі демократичних відносин виховного колективу і ґрунтувалося на принципах самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та самодостатності особистості. Метою діяльності учнівського самоврядування було виховати у старшокласників активну життєву позицію, зокрема підготувати їх до дієвої участі в демократичному управлінні соціальними інститутами й інституціями. Основними завданнями діяльності учнівського самоврядування була організація життя колективу школярів, яка реалізувалася у

залученні всіх його членів до планування, організації сфер його функціонування, а також контролю та підбиття підсумків суспільно-корисної праці.

Констатуємо, що особлива цінність учнівського самоврядування в школах-учасниках експерименту полягає в тому, що старшокласники глибоко і всебічно проникали у сутність своїх соціальних прав та обов'язків, у результаті чого підвищувалася їхня громадянська активність, самосвідомість, життєва компетентність, формується ціннісно-сміслова сфера. Налагодження дієвої системи самоврядування в закладі освіти сприяло набуттю учнями необхідних знань, умінь, а також досвіду соціальної взаємодії. Тому діяльність учнівського самоврядування в закладі освіти утворювала своєрідну модель мікросоціуму, в межах якої школярі отримували можливість засвоїти соціальні комунікації, соціальні уміння та навички, характерні для майбутнього життя, особистісного і професійного самовизначення.

В контексті формування системи цінностей суб'єктів неформальної освіти, в діяльності учнівського самоврядування, через участь в роботі самоврядних інституцій (парламенту, загонів, клубів), реалізувалися наступні форми роботи: конкурси «соціальних проєктів», конкурс «Лідер року», форум-театр, диспути, дебати, проєкт «Демократична школа», конференція «16 днів проти насильства», Різдвяний вертеп, соціальна акція «Веселі перерви», марафон «Школа – територія здоров'я», марафон «Знати сьогодні, щоб жити завтра», флешмоби, квести, фестивалі та ін. Зміст діяльності учнівського самоврядування визначався не стільки впливом педагогів, скільки особливостями різних видів самокерованої діяльності учнів і виконуваних ними функцій.

Органи учнівського самоврядування були невід'ємним компонентом виховної системи закладу освіти, адже їх належне функціонування забезпечувало динаміку соціально-демократичних відносин суб'єктів неформальної освіти, сприяючи самовизначенню, соціальній адаптації, особистісній самореалізації старшокласників, їхньому особистісному розвитку загалом. Оскільки залучення школярів до діяльності учнівського самоврядування є однією з соціально-педагогічних умов, ми розглядаємо цей феномен як особливу демократичну систему управління, особливий внутрішній механізм, за допомогою якого

забезпечувалося функціонування учнівських об'єднань як мікроруховного соціального простору, створеного силами школярів у партнерській співпраці з педагогами. Також цей феномен розглядався як принцип організації життя учнівського колективу закладу освіти, що надає учням можливість аналізувати стан справ як в окремому учнівському об'єднанні за інтересами, так і в закладі освіти загалом. Учні також отримують можливість навчатися і приймати рішення, що стосуються різних сторін життєдіяльності шкільного колективу, брати активну участь в їхній реалізації та оцінці ефективності упровадження.

На прикладі діяльності органів учнівського самоврядування закладу загальної середньої освіти №4 м. Тернополя, охарактеризуємо її як трирівневу систему та представимо особливості неформальної освіти, які були спрямовані на формування соціальної компетентності старшокласників. Так, учнівське самоврядування в закладі освіти діє на основі: 1) принципу права й законності; 2) принципу виборності й змінності активу; 3) принципу гласності і відповідальності; 4) принципу самостійності й ініціативності; 5) принципу активності; 6) принципу чіткої організації структури і підзвітності колективу; 5) принципу корисності для кожного школяра, колективу учнівської ради, суспільства в цілому. Діяльність шкільного самоврядування регламентується Статутом та Програмою розвитку органів учнівського самоврядування на 2017-2022 рр. В основу структури учнівського самоврядування закладу покладено співуправління учнів, педагогів, представників батьківської громадськості, що дозволило створити сприятливі умови для виховання соціально активної, гуманістично спрямованої особистості старшокласника, здатної до соціальної взаємодії, яка уміє діяти в інтересах самоудосконалення і саморозвитку.

Важливо, що учнівське самоврядування в аналізованій школі трирівневе. Перший рівень учнівського самоврядування складають класні колективи, які очолюють старости первинних учнівських колективів. Останні підтримують зв'язок первинних учнівських колективів з Учнівським парламентом школи. Також вони забезпечують підготовку та проведення засідань органів учнівського самоврядування. Самоврядування класу відповідальне за різні ділянки колективної діяльності, а для організації колективних творчих справ у кожному

класі створено тимчасові групи активу. Педагогічне керівництво Учнівським парламентом полягає у формуванні учнівського колективу; стимулюванні самостійної діяльності й ініціативи школярів; у самостійному плануванні, організації і проведенні заходів; в аналізі результативності виконаної роботи.

Учнівське самоврядування другого рівня включало команди, загони і клуби, створені на основі учнівських об'єднань за інтересами. Так, загін волонтерів «Фенікс» являє собою молодіжно-юнацьку організацію. Вона створена відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян», а також на основі декларації «Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні». Мета діяльності загону – виявлення лідерів серед молоді, об'єднання та координація дій у справі розвитку волонтерського руху, як організації молодих людей, що бажають займатися соціальною роботою з соціально-пільговою категорією населення.

Учнівський парламент є третім рівнем самоврядування. Це центральний орган управління, який представляє усі підструктури конкретного закладу освіти (первинних колективів, об'єднань школярів за інтересами, а також педагогів-консультантів і представників батьків). Ця структура об'єднує дії всіх органів самоврядування, вона створює умови для їхньої інтеграції та об'єднання. Зручно, що в одному органі злито функції управління і самоуправління. Учнівський парламент, організований як центральний орган учнівського самоуправління, створював умови для обговорення і вирішення усіх важливих питань учнівських об'єднань за інтересами. Робота старшокласників в Учнівському парламенті спрямовувалася на формування особистості, здатної до самовираження, саморозвитку, самовдосконалення.

Важливо, що старшокласники Тернопільської загальноосвітньої школи №4 брали участь в лекції у межах проєкту «Через власний приклад». Цей проєкт був реалізований в рамках діяльності Всеукраїнського молодіжного об'єднання «Студентське братство». Старшокласники обговорювали телесюжети з молодіжними «Історіями успіху», де йшлося про можливості для школярів проводити так звані екоуроки (громадські акції і просвітницькі заходи), присвячені для захисту довкілля і формування екосвідомості оточуючих. Також можна проводити так звані кіноуроки, спрямовані на розвиток історичної,

громадянської та соціальної свідомості учнівської молоді. При цьому старшокласники брали участь у таких громадських просвітницьких заходах в якості волонтерів. В результаті ними було реалізовано соціальні акції до Дня людей похилого віку, «допоможи бійцю АТО», для дітей пільгових категорій акція «Миколай про тебе не забуде», та ін.

Добровільним об'єднанням учнівської молоді, в рамках діяльності учнівського самоврядування, став правовий клуб «Твій вибір». Діяльність старшокласників в правовому клубі сприяла формуванню у них громадянських цінностей, правового світогляду старшокласників, виробленню у них активної життєвої позиції, переконань та ціннісних орієнтацій. В рамках Всеукраїнського тижня права представники клубу провели брейн-ринг для учнів старших класів на тему «Статуси і ролі в соціумі: правовий аспект». Також вони з нагоди проголошення Загальної декларації прав людини провели урок на тему «Права людини». Учні – учасники правового клубу «Твій вибір» також стали учасниками I етапу обласного конкурсу інтелектуальних випробовувань щодо розкриття духовних і моральних цінностей Української Хартії вільної людини.

В рамках діяльності учнівського самоврядування, в закладі освіти також було організовано клуб «Патріот». Метою клубу було сприяння патріотичному, фізичному, соціальному, інтелектуальному і духовному розвитку особистості як національно свідомого громадянина-патріота. Представники клубу займалися організацією і проведенням декади національно-патріотичного виховання у закладі освіти. В рамках цієї декади було проведено ряд заходів (конкурс патріотичної пісні, прози та поезії, святкова програма «День козацької слави», конкурс малюнка «Ми – діти України») та ін. Також члени клубу, з метою патріотичного виховання школярів, організовували творчо-пошукову роботу в закладі освіти на тему європейських цінностей та стандартів «За що борюся Євромайдан», організовували відзначення «Дня Героїв Небесної Сотні», «Днів пам'яті та примирення» та інших важливих пам'ятних дат.

Ефективним об'єднанням школярів в рамках діяльності учнівського самоврядування був євроклуб «Дружба». В рамках діяльності євроклубу відбувалося поглиблення і розширення знань учнів про звичаї, історію, традицію

країн ЄС, їхню культуру загалом. Здійснювалося виховання у старшокласників почуття власної гідності, патріотизму, гуманізму та милосердя, розвиток дитячої миротворчості, формування позиції громадянина України, який живе турботами свого краю, держави і своєї планети, сприяє активному відродженню національних культур, мов, традицій і дбає про їх взаємозбагачення. В рамках Дня Європи в Україні, члени клубу підготували пізнавальний квест «Україна – ЄС: крок назустріч». Метою даного квесту було покращення знань учнівської молоді про європейську історію, економіку, культуру, та сприяння формуванню у них усвідомлення власної ролі й значення у житті держави, причетності до європейського співтовариства; важливим було й формування вміння працювати в команді, долати перешкоди, прагнути до командної перемоги. Зокрема, на одній із станцій учні колективно склали девіз відповідно до тематики квесту: «Вивчай Європу – змінюй Україну». В рамках Дня Європи також було організовано інтерактивний конкурс на кращого знавця столиць світу, проведено урок для старшокласників «Європейські демократичні цінності та сучасна Україна», та ін.

В рамках діяльності учнівського самоврядування в закладі освіти, один з органів самоврядування – Комісія з питань змістовного дозвілля – виступила ініціатором проведення свят «Вересневий передзвін» до Дня знань, святкової програми до Дня працівників освіти. Також Комісія з питань змістовного дозвілля організувала залучення своїх представників до організації конкурсів «Пісня буде поміж нас», «Танці з зірками», «Замість ялинки – зимовий букет», організувала підготовку звітнього концерту школи, традиційного інтегрованого Дня школи, урочистостей з нагоди Свята останнього дзвоника, та випускного вечора, а також забезпечила належну підготовку до підсумкової учнівської конференції.

Інший орган учнівського самоврядування – Комісія з питань туризму і спорту – в рамках діяльності учнівського самоврядування організувала і провела загальношкільні козацькі забави на тему «Козацькому роду нема переводу», і спортивне свято «Нащадки козацької слави». Представники цієї комісії були залучені й до організації тенісних перерв для учнів, а також до проведення загальношкільних спортивних змагань «Веселі старты», до підготовки шкільних змагань з баскетболу, волейболу, аеробіки. Комісія забезпечувала і організацію

зустрічей школярів з відомими тернопільськими спортсменами. Представники комісії також організували і провели День туризму, майстер-клас «В'яжемо туристичні вузли», шкільні змагання «Орієнтування на місцевості» та ін. Вказані форми роботи забезпечували необхідну соціальну й комунікативну взаємодію старшокласників у просторі неформальної освіти.

Висвітлення щотижневих інформаційних вісників, оформлення тематичних стендів «Вісник шкільного парламенту», інформування школярів про важливі події, новини школи на шкільному радіо та сайті школи було важливою функцією шкільної комісії з питань інформування. Так, представники комісії проводили радіовікторини «Як ти знаєш свою школу» і «Як ти знаєш рідну мову». Проводилися й радіоуроки «День Гідності і Свободи», «День захисника України», «День Збройних Сил України». Організовувалися й виставки фотоколажів з «Пам'яті Героїв Небесної Сотні». Представники комісії були залучені і до віртуальної екскурсії «Четверта школа – пам'ятка архітектури» з нагоди Міжнародного дня пам'ятників та історичних місць. Шкільний проєкт «Чомусики» також стартував з ініціативи старшокласників – членів цієї комісії.

Важливо, що у процесі такої діяльності старшокласники залучалися до суспільно важливої діяльності, переконувалися, що спільний результат залежить від ефективної групової взаємодії. В результаті зросла громадянська та соціальна активність старшокласників. Важливість участі в комісіях учнівського самоврядування полягала в осмисленні старшокласниками важливості діяльності в соціумі як чинника формування соціальної компетентності.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що учнівське самоврядування у просторі неформальної освіти реалізує право учнів на управління навчальним закладом. Участь в органах учнівського самоврядування забезпечує представництво інтересів та захист прав учнів. Така участь визначає актуальність донесення до усіх суб'єктів освітнього закладу позиції учнів про важливі питання. Це забезпечує також врахування їхніх інтересів і потреб в соціокультурній діяльності, оптимізацію розв'язання конфліктних питань, безпосередню участь в узгодженні інтересів соціальних суб'єктів, формування ціннісно-сислової сфери старшокласників загалом.

Просвітницька робота для активу організовувалася у «Школі лідерів учнівського самоврядування», участь у якій, зокрема, спрямовувалася на розвиток і вдосконалення у старшокласників, які були офіційними і неофіційними лідерами класів та окремих мікрогруп, комунікативно-організаторських здібностей. Така форма роботи дала змогу відстежувати актуальні проблеми й можливості учасників в мікросоціумі, сприяла усвідомленню ними своїх індивідуально-типологічних особливостей та ступеня розвиненості соціально важливих якостей, а також сприяло перенесенню здобутих знань і навичок у середовище однолітків. Завдяки співпраці педагогів з органами учнівського самоврядування, у закладі освіти з'явився новий вид організаційних форм роботи зі старшокласниками – «Взаємні квести». В рамках цих квестів, учні готували завдання учителям, а вчителі – команді самоврядування. Така форма взаємодії сприяла поглибленню контактів між суб'єктами неформальної освіти, взаєморозумінню та встановленню дружніх відносин між учителями та учнями, формуванню навичок роботи у команді та ефективній соціальній взаємодії загалом.

Важливо, що внаслідок перебування у «Школі лідерів учнівського самоврядування» старшокласники набували нових знань та соціального досвіду і координували роботу комісій, комітетів, центрів учнівських рад, учнівського парламенту та ін. Кожен старшокласник, якого цікавила активна соціокультурна діяльність, отримував консультативну і практичну допомогу, а також методичні рекомендації. Він міг ознайомитися з технологіями соціальної взаємодії. Для повноцінної роботи учнівського активу, в рамках діяльності «Школи лідерів учнівського самоврядування», ми проводили тренінги, участь у яких давала можливість обмінюватися своїм досвідом з суб'єктами неформальної освіти з інших навчальних закладів чи громадських організацій, а також висвітлювати свою діяльність у шкільних та позашкільних засобах масової інформації.

Основним завданням роботи «Школи лідерів учнівського самоврядування» була підготовка старшокласників з лідерськими здібностями, які організовували діяльність ровесників і координували їхню соціальну активність у процесі реалізації суспільно важливих проєктів. У зміст занять для підготовки лідерів було включено теми «Формальні та неформальні лідери», «Самоменеджмент

лідера», «Лідер – організатор колективу», «Риси характеру, вміння і навички лідерів», «Стилі керівництва у роботі лідера», «Формування позитивного іміджу лідера», «Управлінська майстерність лідера», «Комунікативні навички та вміння лідера», «Моральні норми та принципи у роботі лідера», «Культура ділового спілкування лідера», «Психологічні бар'єри спілкування лідера», «Креативність у діяльності лідера», «Техніки та прийоми ефективного управління», «Розвиток уміння формувати команду та працювати з нею», «Партнерство у роботі лідера як організатора учнівського колективу» та ін.

Цінність діяльності «Школи лідерів учнівського самоврядування» полягала й у формуванні ціннісного аспекту соціальної компетентності старшокласників, у вихованні відповідальності, поваги до законів, норм і цінностей, розуміння необхідності соціальної ініціативи, протидії насильству; у формуванні ціннісного розуміння лідерських якостей та їх прояву в соціумі; розвитку самостійності при прийнятті рішень і їх реалізації в інтересах об'єднання; це стимулювало учнів до осмислення їх ролі і місця у житті й суспільстві, сприяло формуванню готовності учнівської молоді до співпраці, до роботи у групі, формувало вміння продуктивно та ефективно співпрацювати з різними учасниками команди.

Важливо, що соціальний педагог в контексті педагогічної допомоги та підтримки старшокласникам – учасникам самоврядування виконував функції порадника та посередника між самоврядуванням і педагогами та батьками. Основними напрямками діяльності соціального педагога були: методично правильна підготовка старшокласників до самоврядування; консультування діяльністю органів учнівського самоврядування; поступове розширення функцій самоврядування у різних сферах діяльності; чітке визначення прав і обов'язків органів самоврядування; включення в систему учнівського самоврядування більшої кількості старшокласників; організація постійного самоконтролю учнів за дотриманням соціальних норм та вимог; побудова соціальних взаємин між окремими органами учнівського самоврядування, колективами старшокласників та педагогів на засадах співробітництва, соціальної взаємодії та ін.

Дієвою формою роботи зі старшокласниками в аспекті формування в них соціальної компетентності є введення їх в простір ігрових технологій. Такою

технологією в рамках діяльності учнівського самоуправління була соціально орієнтована гра «Шкільна демократія», в якій учні виступали в різних соціальних ролях, набуваючи при цьому певного соціального досвіду. Інструментом набуття такого соціального досвіду старшокласниками були інструменти занурення та співучасті у змодельованих соціально-політичних, соціально-економічних, соціально-правових процесах.

Важливо, що учнівське самоврядування забезпечувало оволодіння старшокласниками ключовими життєвими компетентностями, виробляло у них життєстійкість, учило повноцінно жити й активно діяти, адекватно реагувати на зміни, постійно самовдосконалюватись та досягати успіху.

Іншим напрямком формування соціальних цінностей старшокласників як компонента їхньої соціальної компетентності було волонтерство. Громадська активність школярів допомагала розширити простір соціальної взаємодії, спробувати себе у майбутній професії та зробити свідомий вибір подальшого шляху. Волонтерська практика допомагала учням виконувати поставлену перед ними роботу добровільно, давала можливість реалізувати себе як члена суспільства, громади, шкільного мікросоціуму, визначитися з майбутньою професією та розвивала відчуття морального обов'язку після виконаної справи.

Важливо, що участь старшокласників у волонтерській діяльності давала школярам змогу реалізувати свої актуальні потреби у самовизначенні, самоактуалізації і самореалізації у малій групі однодумців, яка для них виступає референтною групою. Старшокласники могли відчутти не лише комфорт узгодженої командної діяльності, а й виявити власну соціальну активність, ствердитись у своїй компетентності, підвищити власну самооцінку і заслужити авторитет на ціннісній основі, набути позитивного досвіду соціальної взаємодії. В результаті, старшокласники глибше пізнавали реальне життя, навчалися розуміти потреби оточуючих, враховувати причини і наслідки різних соціальних явищ і процесів, а також конкретних вчинків і поведінки.

Великий виховний потенціал містили учнівські соціальні проекти та добродійні акції – участь у них сприяла формуванню потреби у творенні добра, допомоги соціально незахищеним, наповнювала дозвілля змістовною корисною

діяльністю, відволікала від шкідливих звичок, формувала соціальну компетентність та ціннісне ставлення соціокультурних процесів. Ціннісний потенціал волонтерської діяльності проявлявся у поліпшенні оцінних ставлень школярів і їхніх соціальних взаємин.

Так, всеукраїнське визнання отримав проєкт соціальної підтримки «Після третьої», організований для дітей соціально незахищених категорій (керівник – соціальний педагог Т. Лецишин). Мета проєкту полягала в забезпеченні соціально-педагогічного супроводу дітей, котрі опинилися в складних життєвих обставинах. В результаті реалізації проєкту проводиться сприяння їхній соціальній адаптації та виробленні навичок соціальної взаємодії. До реалізації завдань проєкту старшокласники залучили також студентів-волонтерів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Такі систематичні зустрічі старшокласників із дітьми з соціально незахищених категорій, бесіди зі школярами у невимушеній обстановці сприяли особистісному розвитку, формування ціннісної сфери суб'єктів неформальної освіти.

Як засвідчує наявний досвід діяльності школярів, вона передбачала вибір цільових груп волонтерської допомоги. До складу цих груп ввійшли ровесники старшокласників, котрі опинилися у складних життєвих ситуаціях; хворі особи різного віку, котрі перебували в лікарнях; вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації; люди літнього віку; самотні особи; ветерани й учасники АТО і ООС. У практиці експериментальної роботи серед школярів набули поширення такі форми волонтерської діяльності:

- підготовка та проведення ярмарків з метою збирання коштів. Зібрані кошти використовувалися для придбання іграшок, книжок дітям з інтернатних закладів, а також на закупівлю комп'ютерної та іншої техніки для осіб з обмеженими можливостями та особливими потребами;
- виступи старшокласників із виставами та концертними програмами у лікарнях, інтернатних закладах, центрах соціального обслуговування населення, а також перед учасниками АТО і ООС;
- написання листів підтримки учасникам АТО і ООС, виготовлення для них оберегів, підготовка і відправка дитячих малюнків;

- вшанування старшокласниками учасників бойових дій та героїв Небесної сотні;
- догляд за могилами учасників Великої Вітчизняної війни, жертв голодомору, загиблих під час операції АТО і ООС на Сході України;
- психологічна підтримка інвалідів та інших осіб з особливими потребами;
- поповнення книжкових фондів місцевих бібліотечних установ;
- збір теплих речей, іграшок і канцтоварів для дітей-сиріт, та ін.

Зокрема, спільно з Всеукраїнським молодіжним рухом УМСА Тернопіль, старшокласниками було організовано Різдвяний вертеп. На виручені кошти старшокласники придбали солодоці для мешканців геріатричного центру (соціальна акція «Дарунок внуків на Різдво»). Також учні шкіл-учасників експерименту збирали одяг, речі першої необхідності, продуктові набори для учасників АТО і ООС, активно долучалися до плетіння маскувальних сіток, маскувальних халатів та ін. Волонтерська діяльність була дієвим способом соціалізації старшокласників, цінною нагодою отримати життєвий досвід через участь у соціально значущих видах діяльності.

Опитування школярів, які мають досвід добродійної діяльності, засвідчує, що їм подобається бути активними учасниками добродійних соціальних проєктів, їхніми безпосередніми творцями і реалізаторами. Зокрема, придумувати цікаві ідеї, назви проєктів, планувати і здійснювати заходи, що б допомагали потребуючим; фіксувати відгуки людей, котрим допомагали; у засобах масової інформації та соціальних мережах; готувати на теми проєктів власні творчі роботи – вірші, міні-твори, зразки виготовленої продукції тощо; оформляти за результатами проєктів альбоми для історії школи. Участь у волонтерському русі дала старшокласникам змогу зробити особистий внесок у розв'язання конкретних, значущих соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проєктів і програм соціальної спрямованості.

Найважливішою роллю соціального педагога у просторі неформальної освіти була роль посередника між школярем і соціальними інституціями, суспільством загалом. Це були, як правило, органи державного управління, неурядові організації та місцева громада, співпраця з якими спрямовувалася на

розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем волонтерської діяльності. Так, соціальний педагог виступав посередником у залученні школярів до волонтерського руху. Він переважно виконував роль координатора та консультанта у реалізації цілей діяльності груп учнів-волонтерів. Вказані ролі передбачали наповнення простору неформальної освіти доброчинним змістом, а також цілеспрямоване залучення школярів до різних видів соціально-ціннісної діяльності, формування ініціативних груп доброчинної спрямованості.

Констатуємо, що організація простору самодіяльності та допомоги сприяла формуванню соціальної компетентності старшокласників, оскільки останні навчилися робити власний вибір, ставити особисті суспільно важливі цілі, приймати особисті рішення, враховуючи не тільки власні потреби та інтереси, а й оточуючих, суспільства і держави загалом.

Таким чином, упровадження у процесі дослідно-експериментальної роботи окреслених соціально-педагогічних умов (стимулювання суб'єктної позиції старшокласників, забезпечення соціально-педагогічного супроводу і моніторингу, модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти, організація простору самодіяльності та допомоги) сприяла тому, щоб учасники експерименту були поставлені у позицію суб'єктів виховних і розвивальних впливів, а також стали суб'єктами самопізнання, самореалізації й саморозвитку, задаючи соціально-ціннісний вектор даному процесу. Упровадження зазначених соціально-педагогічних умов також сприяло формуванню окремих компонентів соціальної компетентності старшокласників, в результаті чого здобуті соціальні знання, сформовані мотиви, соціальні цінності і соціальна поведінка трансформувалися з предмета пізнання у спосіб життєдіяльності.

2.3. Аналіз ефективності упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти

Теоретико-методологічний аналіз суті й особливостей формування соціальної компетентності старшокласників, моделі формування соціальної

компетентності старшокласників засобами неформальної освіти на основі упровадження виділених соціально-педагогічних умов зумовили методіку організації дослідно-експериментальної роботи. У процесі формування соціальної компетентності старшокласників використовувався педагогічний експеримент.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладів загальної середньої освіти Тернопільської, Івано-Франківської та Закарпатської областей, у ньому було задіяно 321 учня старших класів. З них експериментальна група становила 163, контрольна – 158 осіб. В експерименті також були задіяні: педагоги закладів неформальної освіти (54 особи), батьки учнів (50 осіб). До експертної групи входили працівники Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, методисти та керівники Тернопільського й Івано-Франківського обласних центрів туризму і краєзнавства. Ми опитали також 12 педагогів-організаторів закладів загальної середньої освіти.

Вивчення стану сформованості соціальної компетентності школярів в експериментальній і контрольній групах здійснювалося у вересні-жовтні 2017 року (на початку формувального експерименту) і у квітні–травні 2019 року (при його завершенні). Дослідно-експериментальна робота здійснювалася з вересня 2017 по травень 2019 року і включала констатувальний, формувальний та контрольний етапи. З метою виявлення стану сформованості соціальної компетентності учнів на констатувальному та контрольному етапах роботи використовувалася низка дослідницьких методів, зокрема педагогічне спостереження, бесіди, опитування (у формі анкетування й інтерв'ювання); метод експертної оцінки поведінки, учинків та результатів діяльності старшокласників, метод узагальнення незалежних характеристик та ін.

Так, на констатувальному етапі педагогічного експерименту з'ясовано суть соціальної компетентності, особливості формування соціальної компетентності старшокласників, можливості засобів неформальної освіти у здійсненні даного процесу, її функції, уточнено критерії і показники сформованості соціальної компетентності старшокласників, охарактеризовано рівні її прояву; на основі використання діагностичних засобів вивчено стан сформованості соціальної

компетентності старшокласників, обґрунтовано модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. На контрольному етапі повторно діагностовано стан сформованості соціальної компетентності старшокласників контрольних та експериментальних закладів загальної середньої освіти, проаналізовано динаміку розвитку соціальної компетентності учнів у контрольних і експериментальних групах. Оцінка рівня сформованості соціальної компетентності старшокласників здійснювалася за основними компонентами, критеріями та показниками, характерними для соціальної компетентності (див. параграф 2.1).

Означені компоненти, критерії і показники дали змогу виокремити і охарактеризувати рівні соціальної компетентності старшокласників (параграф 2.1 роботи). Відповідність рівнів виокремленим критеріям і показникам соціальної компетентності старшокласників подано у таблиці 2.4.

У процесі здійснення діагностичних замірів на констатувальному та контрольному етапах усі учасники експериментального дослідження (педагоги, соціальні педагоги, практичні психологи, організатори неформальної освіти, адміністрація закладу освіти, дисертант, члени експертної групи) керувалися такими науково-діагностичними засадами:

1) вивчення соціальної компетентності старшокласників здійснювалося комплексно. Зокрема, у вказаному опитуванні брали участь старшокласники, керівники гуртків, учителі);

2) було враховано основні компоненти, критерії і показники соціальної компетентності старшокласників, внаслідок чого наше дослідження набуло системного характеру;

3) діагностика здійснювалася з урахуванням динаміки змін компонентів та загального рівня соціальної компетентності старшокласників.

**Відповідність рівнів та структурних компонентів
соціальної компетентності старшокласників**

Компоненти Рівні	Мотиваційний	Когнітивний	Поведінковий	Соціально-ціннісний
Високий	Сформованість просоціальних мотивів. Переважання мотивації дій і вчинків соціального спрямування; високий рівень мотивації успіху	Високий рівень соціального інтелекту	Активна участь у суспільно-значущих справах; високий рівень соціально-комунікативної компетентності	Сформованість системи соціальних цінностей; дотримання їх у процесі життєдіяльності
Базовий	Переважає мотивація дій і вчинків особистісного спрямування; середній рівень мотивації успіху	Середній рівень соціального інтелекту	Ситуативна участь у соціально корисній діяльності; середній рівень соціально-комунікативної компетентності	Пріоритет особистісних, просоціальних цінностей; намагання дотримуватися їх у процесі життєдіяльності
Низький	Переважає індивідуалістичного спрямування мотивації намірів, дій і вчинків; низький рівень мотивації успіху	Низький рівень соціального інтелекту	Намагання ухилитися від діяльності суспільно-корисного спрямування; низький рівень соціально-комунікативної компетентності	Пріоритет прагматичних цінностей; низький рівень соціально-комунікативної компетентності

Джерело: розроблено автором самостійно.

Для того, щоб перевірити рівень сформованості критеріїв та показників соціальної компетентності старшокласників, необхідно було визначити діагностичний інструментарій дослідження (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Компоненти, критерії, показники сформованості та методики
діагностики соціальної компетентності старшокласників**

Компонент	Критерії	Показники	Методики діагностики
------------------	-----------------	------------------	-----------------------------

Мотиваційний	Спонукальний (зовнішні мотиви)	Просоціальні мотиви	методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса – можливість визначити мотивацію на досягнення соціального успіху
Когнітивний	Пізнавальний	Соціальний інтелект	методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – дає змогу виявити рівень соціального інтелекту як передумови соціальної спрямованості, вміння орієнтуватися у нормах і правилах, які регулюють поведінку у суспільстві.
Поведінковий	Діяльнісний	Соціальна поведінка	методика діагностики соціально-комунікативної компетентності (КСК) за М. Фетіскіним, В. Козловим, Г. Мануйловим – дає змогу виявити такі якості, як відкритість, комунікабельність, легкість у спілкуванні; соціальну уважність, соціально-емоційну зрілість та стійкість, соціальну чутливість, орієнтованість на себе чи інших.
Соціально-ціннісний	Особистісно-рефлексивний	Соціальні цінності	методика діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокіча – дає змогу виявити об'єктивні показники сформованості соціальних цінностей.

Джерело: розроблено автором самостійно.

Так, для вивчення сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників використано методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса. Результати сформованості мотивації до успіху у старшокласників контрольної та експериментальної груп подано на рис. 2.3.

Як бачимо, 14,8% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень мотивації до успіху, 38,9% – середній, 33,6% – помірно високий і 12,7% – високий. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували майже ідентичні результати: у 15,3% низький рівень мотивації до успіху, 39,4% – середній, 32,1% – помірно високий і 13,2% – високий.

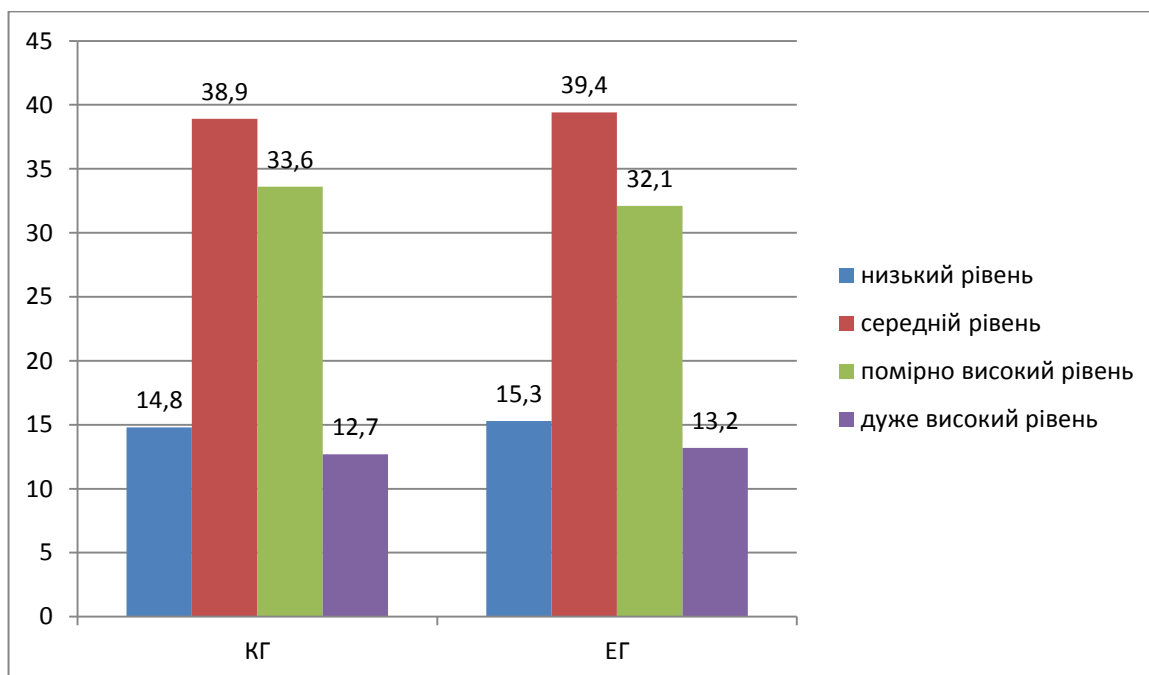

Рис. 2.3. Результати сформованості мотивації до успіху у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Для вивчення сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників використано тест соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена. Результати сформованості соціального інтелекту у старшокласників контрольної та експериментальної груп подано на рис. 2.4.

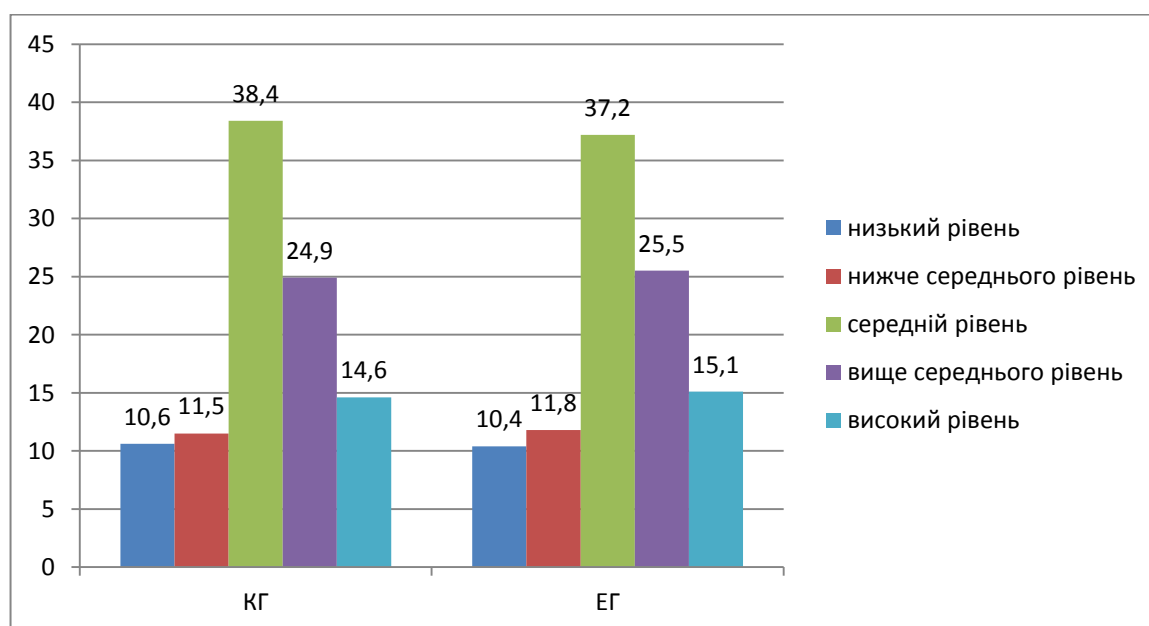

Рис. 2.4. Результати сформованості соціального інтелекту у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 10,6% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень соціального інтелекту, 11,5% – нижче середнього, 38,4% – середній, 24,9% – вище середнього і 14,6% – високий. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували майже ідентичні результати: у 10,4% низький рівень соціального інтелекту, 11,8% – нижче середнього, 37,2% – середній, 25,5% – вище середнього і 15,1% – високий.

Результати виконання окремих субтестів методики Дж. Гілфорда старшокласниками досліджуваної вибірки дали змогу встановити певні тенденції розвитку соціального інтелекту (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Середньогруповий показник успішності виконання субтестів
старшокласниками контрольної та експериментальної груп, %**

Група випробуваних	Субтест № 1 «Історії з завершенням»	Субтест № 2 «Групи експресій»	Субтест № 3 «Вербальна експресія»	Субтест № 4 «Історії з доповненням»
КК	6,5	5,7	5,2	5,1
ЕК	6,6	5,6	5,1	5,2

Джерело: розроблено автором самостійно.

Результати аналізу відповідей випробуваних дозволяють виявити деякі тенденції прояву соціального інтелекту. Так, зокрема, виявлено, що в старшокласників контрольної та експериментальної груп середні групові показники успішності виконання субтестів майже однакові. Виконання субтесту № 1 показує, що здатність передбачати наслідки поведінки учасників взаємодії у визначеній ситуації становить 6,5 для старшокласників контрольної групи, а експериментальної – 6,6. показники успішності субтесту № 2 демонструють також недостатню чутливість до емоційних станів оточуючих: показник учнів контрольної групи – 5,7, експериментальної – 5,6. У старшокласників контрольної групи показники успішності розуміння змісту вербальних повідомлень залежно від контексту й характеру взаємин зафіксовані на рівні 5,2, експериментальної – 5,1. При аналізі завдань субтесту № 4 було виявлено найменшу продуктивність результатів: для старшокласників контрольної групи – 5,1, експериментальної –

5,2. Це вказує на недостатні вміння випробуваних у передбаченні чинників розгортання подій свого соціального життя за конкретним сценарієм.

Отже, для досліджуваної вибірки здатність до розшифрування невербальної експресії та розуміння особливостей розвитку міжособистісних комунікацій (субтести № 2 та №4) має досить низькі показники успішності. Це показує визначає недостатню контактність і дружелюбність їх у спілкуванні, виявляє нерозвинену емпатію та соціально-перцептивні здібності, показує низьку сприйнятливість до зворотного зв'язку та несформованість соціальних якостей.

Слід відзначити також, що профілі соціального інтелекту є досить гармонійними для вибірки, однак показники успішності знаходяться переважно на рівні вираженості нижче середнього та середнього, що не сприятиме ефективному виконанню специфічних завдань неформальної освіти.

Для вивчення сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників використано методику комунікативної соціальної компетентності (КСК) (автори М. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов). Результати сформованості комунікативної соціальної компетентності у старшокласників контрольної та експериментальної груп подано на рис. 2.5.

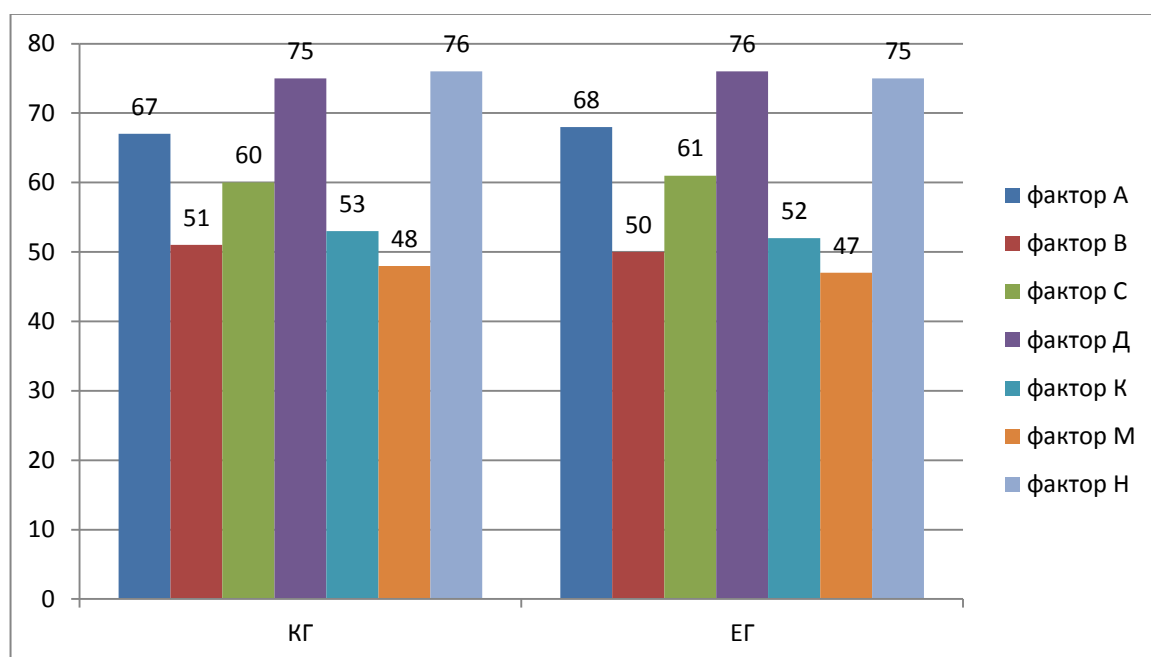

Рис. 2.5. Результати сформованості комунікативної соціальної компетентності старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

В результаті використаної методики «Діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) М. Фетіскіна виявлено суттєве домінування за фактором Н, згідно якого 76 % старшокласників контрольної групи і 75% – експериментальної мають високий рівень прояву. Цей фактор, зокрема, його високий рівень інтерпретується як здатність до самоконтролю та наявність уміння підкорятися правилам. На противагу цим учням, відповідно 24% і 23% а продемонстрували низький рівень, який засвідчив неорганізованість і імпульсивність респондентів.

Істотна перевага випробуваних була виявлена за фактором Д – 75% старшокласників контрольної групи і 76% – експериментальної проявили високий рівень, який інтерпретується як безпечність, життєрадісність та веселість. На відміну від наведених характеристик, відповідно 25% і 24% вибірки надали перевагу мовчазливості й серйозності. 67% старшокласників контрольної групи і 68% – експериментальної продемонстрували високу оцінку за фактором А: легкість у спілкуванні, відкритість та товариськість. Відповідно решта 33% і 32% – замкнуті, нетовариські, з низьким рівнем компетентності в спілкуванні.

Одержані дані за фактором С свідчать про таке: 60% старшокласників контрольної групи і 61% – експериментальної отримали високу оцінку за цим фактором (емоційна стійкість у спілкуванні, зрілість, спокій). Інші школярі, відповідно 40% і 39% вибірки, є емоційно нестійкими в комунікації.

51% старшокласників контрольної групи і 50% – експериментальної продемонстрували показники за фактором В. Тобто вони характеризуються розвиненим логічним мисленням, кмітливістю, а решта старшокласників мають прямо протилежні показники. Решта факторів не отримали значущих показників, тому для розкриття аналізованої проблеми їх детальна інтерпретація не потрібна.

У цілому за даною методикою у випробуваних можна констатувати досить позитивні показники, які засвідчують розвинене логічне мислення, кмітливість, легкість у спілкуванні, значний рівень комунікативної компетентності, емоційну стійкість під час міжособистісної взаємодії, а також високий самоконтроль. Близько 30 % старшокласників обох груп продемонстрували протилежні

показники, які визначають необхідність цілеспрямованого формування комунікативної соціальної компетентності старшокласників.

Для вивчення сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників використано тест М. Рокича, який ґрунтується на ранжуванні списку життєво важливих цінностей. Завдання дослідження за опитувальником М. Рокича полягало в тому, щоб зафіксувати індивідуальну закономірність структурування учнями старших класів своєї системи ціннісних орієнтацій. Результати дослідження «реального Я» оформилися наступним чином: 79% респондентів вказали, що основною метою їхнього життя є матеріальне благополуччя, а 41% випробуваних в якості життєвої самоцілі визначили можливість «жити безтурботно, розважатися». Серед прагнень старшокласників переважає прагнення «мати гарне здоров'я» (продемонструвало 83% випробуваних), «розважатися» (продемонструвало 71% випробуваних), «бути матеріально забезпеченим» (продемонструвало 59% випробуваних). Важливо, що при цьому випробувані обирали й більш вагомі ціннісні уподобання про щастя інших. 35,6% учнів вбачали його в можливості приносити людям користь, а 44,8% – у задоволенні роботою, яка до того ж буде соціально корисною.

В результаті аналізу з'ясувалося, що провідні місця у старшокласників посідають цінності «мати цікаву роботу», «одержати гарну освіту», «активно просуватися у вибраній справі» (обрали 55 % випробуваних), «домогтися фінансової незалежності», «забезпечити себе матеріально», «положення в суспільстві» (обрали 25 % випробуваних), «бути вільним, незалежним» (обрали 14,7 випробуваних). Цікаво, що «принести користь людям» прагнуть лише 15 % учнів. Тому закономірно, що зміст життєвих цілей випробуваних за ранговими уподобаннями спрямований на індивідуалістичні домагання. Так, на першому місці ділові цілі (пізнання і вибір професії, яка принесе задоволення); на другому місці цілі, спрямовані на особистий успіх і добробут; аж на третьому місці розташовані суспільно важливі цілі, переважно екзистенційного характеру.

За результатами рангування старшокласниками цінностей, ступенем їх реалізації можна зробити наступні висновки (табл. 2.7).

Середні відсоткові показники цінностей-цілей старшокласників, %

Тип ціннісних орієнтацій	Найбільш значущі цінності	Кількість респондентів КК (%)	Кількість респондентів ЕК (%)
Соціальної взаємодії	Розвиток, любов, впевненість у собі, цікава робота, наявність вірних друзів	20,8	20,5
Індивідуальної самореалізації	Наявність хороших і вірних друзів, розваги, свобода, тверда воля, продуктивне життя	21,8	21,2
Особистого щастя (загальнолюдські)	Любов, здоров'я, щасливе подружнє життя, матеріально забезпечене життя, життєва мудрість	34,6	34,1
Суспільної успішності	Цікава робота, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання.	22,8	24,2

Джерело: розроблено автором самостійно.

Так, для респондентів характерне прагнення до самоствердження, бажання бути визнаними оточуючими. Саме ці цінності залишаються досить значущими мотиваційними чинниками навчальної і подальшої професійної діяльності. За результатами дослідження очевидна також потреба в життєвому й професійному самовизначенні, повній самореалізації в найближчому майбутньому. Важливо, що духовне життя сучасна молодь намагається будувати на високих ідеалах дружби, цінує довірливі стосунки між людьми

З таблиці видно, що старшокласники контрольної та експериментальної груп першочергово націлені на реалізацію особистісних цінностей. Так 34,6% випробуваних вважають найважливішими щасливе подружнє життя, любов, здоров'я, життєву мудрість (дана тенденція є загальною для випробуваних обох груп). Інші групи цінностей також мають істотну частку у цілях старшокласників. Для 20,8% випробуваних це впевненість у собі та друзях. Для 21,8 % випробуваних це свобода і творчість, для 22,8 % випробуваних такою ціллю є суспільне (соціальне) визнання.

Аналіз отриманих даних дає змогу виокремити відсоток уподобань вибірки щодо груп просоціальних цінностей, який охоплює якісні співвідношення спрямованості особистості старшокласників: 49% випробуваних приймають суспільну спрямованість, 35% випробуваних приймають особисту спрямованість,

71% випробуваних керуються мотивом самоствердження, 10% випробуваних пасивні, 39% випробуваних заклопотані матеріальними цінностями, 43% випробуваних заклопотані духовними цінностями, 75% випробуваних виявляють продуктивну активність, а 19% випробуваних готові до конформізму.

В ієрархії інструментальних цінностей провідні ранги у випробуваних займають відповідальність, чесність, а також вихованість і освіченість. Випробувані відкидають високі запити, чуйність, непримиренність до недоліків у собі й інших, сміливість у відстоюванні власних поглядів.

Порівняння результатів реального та ідеального образу системи цінностей старшокласників контрольної та експериментальної груп показує, що у них помітна відмінність між інструментальними вартостями, що свідчить про певне несвідоме або неусвідомлене ставлення до засобів реалізації власного Я у соціумі. У молодих людей немає впевненості у значущості соціальних цінностей, тому у них спостерігаємо тенденцію до компенсації.

Результати виконання завдань методики М. Рокіча старшокласниками досліджуваної вибірки дали змогу встановити рівні розвитку соціальних цінностей (рис. 2.6).

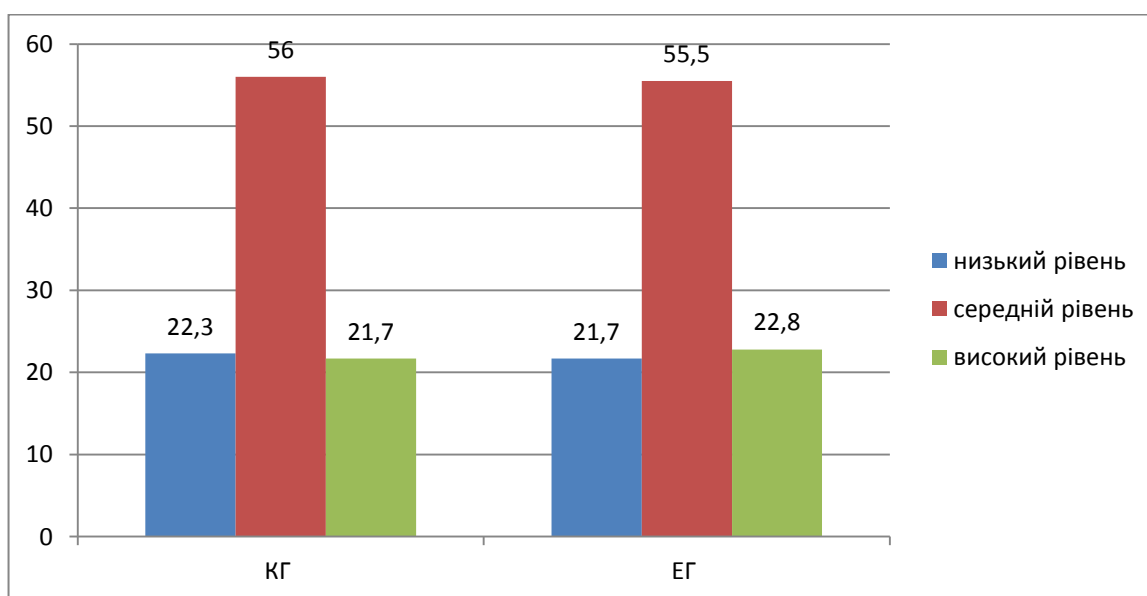

Рис. 2.6. Результати сформованості соціальних цінностей

у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 22,3% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень сформованості соціальних цінностей, 56,0% – середній, 21,7% –

високий. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували схожі результати: у 21,7% низький рівень сформованості соціальних цінностей, 55,5% – середній, 22,8% – високий.

Рівні сформованості комунікативної соціальної компетентності старшокласників показано на рис. 2.7.

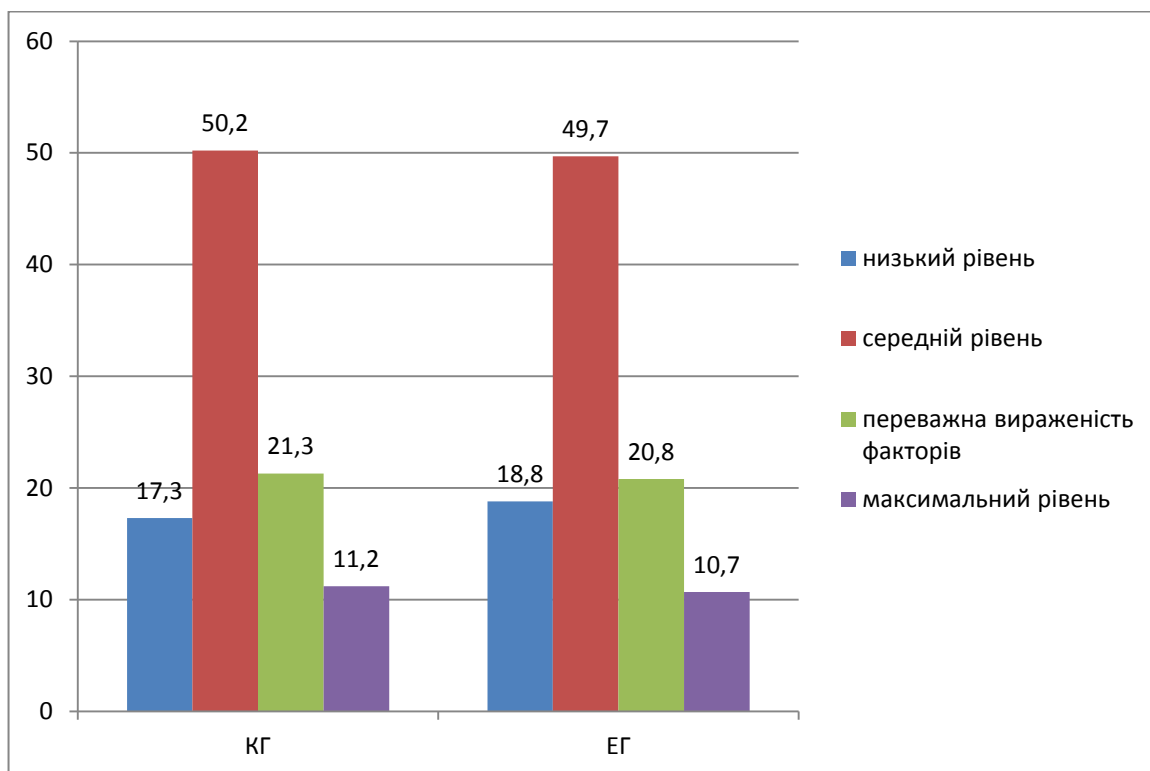

Рис. 2.7. Результати дослідження комунікативної соціальної компетентності у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 17,3% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень розвитку комунікативної соціальної компетентності, 50,2% – середній, 21,3% – переважну вираженість факторів і 11,2% – максимальний рівень. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували схожі результати: у 18,8% випробуваних виявлено низький рівень комунікативної соціальної компетентності, 49,7% – середній, 20,8% – переважну вираженість факторів і 10,7% – максимальний рівень.

Узагальнені дані щодо сформованості критеріїв соціальної компетентності старшокласників (спонукального, пізнавального, діяльнісного та особистісно-рефлексивного) подано нижче, в аспекті порівняння їх прояву в контрольних та

експериментальних групах. З метою уникнення повторів обмежимося лише поданням окремих даних про розподіл старшокласників експериментальної і контрольної груп за рівнями сформованості соціальної компетентності (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Розподіл старшокласників експериментальної і контрольної груп
за рівнями соціальної компетентності (констатувальний зріз)**

Рівні соціальної компетентності	Етап дослідження: діагностичний зріз	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Дата проведення: вересень-жовтень 2017р.	18,90	18,91
Базовий	Дата проведення: вересень-жовтень 2017р.	51,66	49,41
Високий	Дата проведення: вересень-жовтень 2017р.	30,07	31,68
Усього		100	100

Джерело: розроблено автором самостійно.

Отже, результати здійсненого нами констатувального експерименту свідчать про недостатню сформованість соціальної компетентності випробуваних. Відсутність цілісної системи формування соціальної компетентності старшокласників; невідповідність засобів неформальної освіти інтересам, запитам і побажанням школярів, формалізм у здійсненні неформальної освіти, спричинили формування у певної частини старшокласників низького рівня соціальної компетентності, яка негативно впливає на їхній гармонійний розвиток.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи був пов'язаний з упровадженням обґрунтованих у параграфі 2.2 соціально-педагогічних умов (стимулювання суб'єктної позиції, забезпечення соціально-педагогічного супроводу і моніторингу, модернізації змісту, форм та методів неформальної освіти, організації простору самодіяльності та допомоги) з метою формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Проведена робота сприяла тому, щоб учасники експерименту не тільки були поставлені у позицію суб'єктів виховних і розвивальних впливів, але й стали суб'єктами самопізнання, саморозвитку й самореалізації. Упроваджені соціально-

педагогічні умови сприяли формуванню компонентів соціальної компетентності старшокласника, а засвоєні соціальні знання, сформовані мотиви, цінності, поведінка трансформувалися з предмета пізнання у спосіб життєдіяльності.

Результати опитування педагогів – організаторів неформальної освіти, членів експертної групи підтвердили, що упровадження обґрунтованих соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників у процесі неформальної освіти сприяли підвищенню рівня розвитку досліджуваної якості в учнів експериментальних груп. Так, аналіз результатів контрольного зрізу свідчить про позитивну динаміку досліджуваної якості, що відображено в усіх компонентах соціальної компетентності в експериментальних групах (когнітивному, мотиваційному, соціально-ціннісному та поведінковому).

Для узагальнення даних методики діагностики мотивації особистості до успіху Т. Елерса ми враховували, що високому рівню розвитку мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників відповідають помірно високий та високий рівні мотивації до успіху; базовому рівню розвитку відповідає середній рівень мотивації до успіху; низькому рівню розвитку відповідає низький рівень мотивації до успіху.

Для узагальнення даних методики діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена ми враховували, що високому рівню розвитку когнітивного компонента відповідає високий та середньо-сильний соціальний інтелект; базовому рівню розвитку відповідає середньо-вибіркова норма соціального інтелекту; низькому рівню розвитку відповідає низький та середньо-слабкий рівень соціального інтелекту.

Для узагальнення даних методики М. Рокича ми враховували, що високому рівню розвитку соціально-ціннісного компонента соціального інтелекту старшокласників відповідає високий рівень розвитку соціальних цінностей, а також переважне співпадіння цінностей-цілей та цінностей-засобів; базовому рівню розвитку відповідає середній рівень розвитку соціальних цінностей, а також ситуативне співпадіння цінностей-цілей та цінностей-засобів; низькому рівню розвитку відповідає низький рівень соціальних цінностей і переважне неспівпадіння цінностей-цілей та цінностей-засобів.

Для узагальнення даних методики діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) (автори М. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов) ми враховували, що високому рівню розвитку поведінкового компонента старшокласників відповідають максимальний рівень комунікативної соціальної компетентності та високі показники за факторами Н, Д, С, В; базовому рівню відповідають середній рівень, переважна вираженість факторів комунікативної соціальної компетентності та середні показники за факторами Н, Д, С, В; низькому рівню відповідають низький рівень розвитку комунікативної соціальної компетентності та низькі показники за факторами Н, Д, С, В.

Визначення рівня сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах здійснювалося за допомогою методики діагностики мотивації особистості до успіху Т. Елерса. За результатами методики, встановлено позитивні зміни в мотиваційному компоненті соціальної компетентності учнів експериментальних груп. Зокрема, кількість учнів, які проявили високий рівень мотивації до успіху, збільшилася (рис. 2.8).

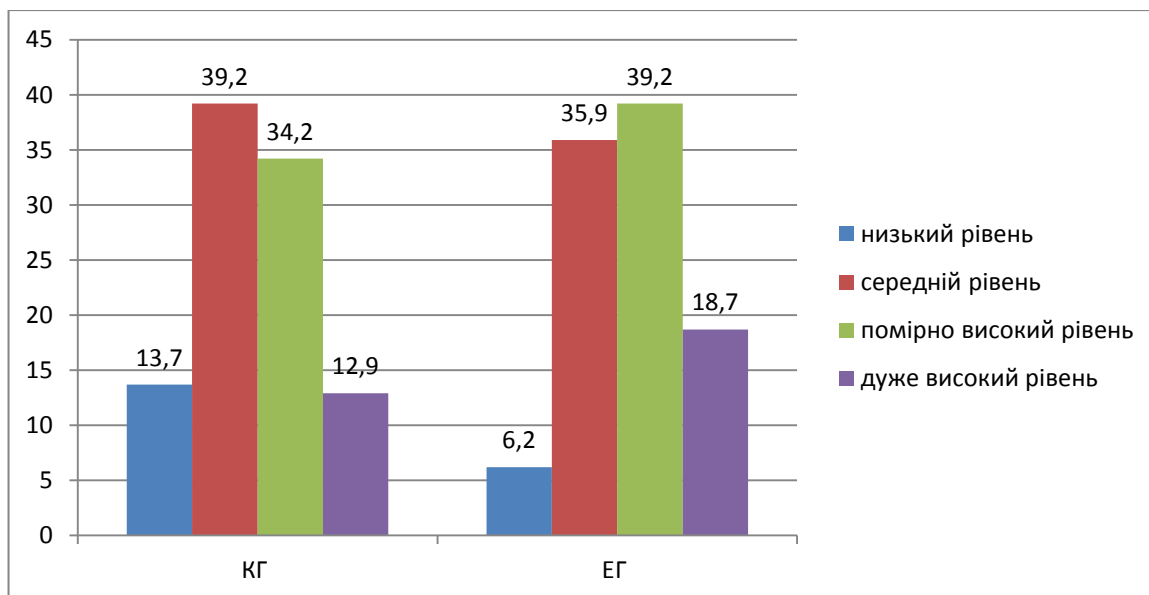

Рис. 2.8. Результати сформованості мотивації до успіху у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Порівняльний аналіз даних констатувального та формувального діагностичних зрізів свідчить про позитивну динаміку сформованості

мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	14,8	15,3
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	13,7	6,2
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	38,9	39,4
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	39,2	35,9
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	46,3	45,3
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	47,1	57,9
Усього		100	100

Джерело: розроблено автором самостійно.

Показово, що показники сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, які на етапі першого діагностичного зрізу в експериментальній та контрольній групах відрізнялися незначно, в експериментальній групі стали значно вищими. Так, кількість випробуваних експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень розвитку мотиваційного компонента соціальної компетентності, зросла з 45,3% до 57,9%; базовий рівень, навпаки, знизився, – з 39,4% до 35,9%, так само знизився і низький рівень – з 15,3% до 6,2%, у той час, як динаміка сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності у контрольній групі, відповідно, становила: 46,3% і 47,1% (високий рівень), 38,9% і 38,2% (базовий рівень), 14,8% і 13,7% (низький рівень сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників).

Динаміка зміни сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та

експериментальній групах графічно (у %) відображена на рис. 2.9 та 2.10.

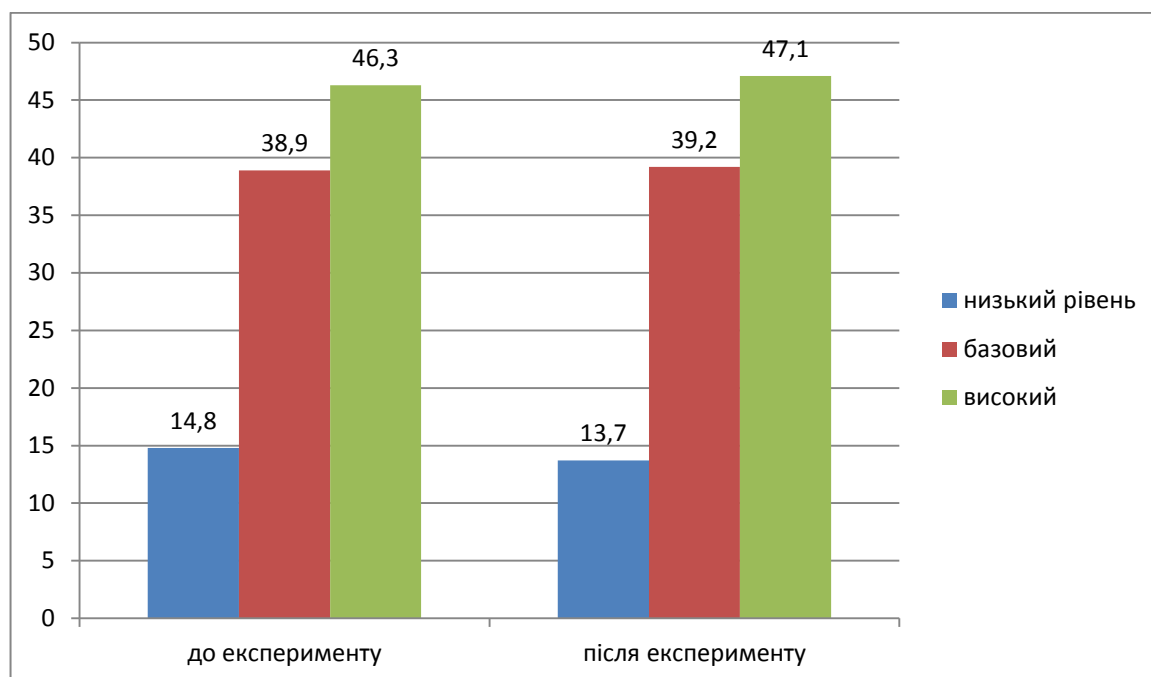

Рис. 2.9. Динаміка сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

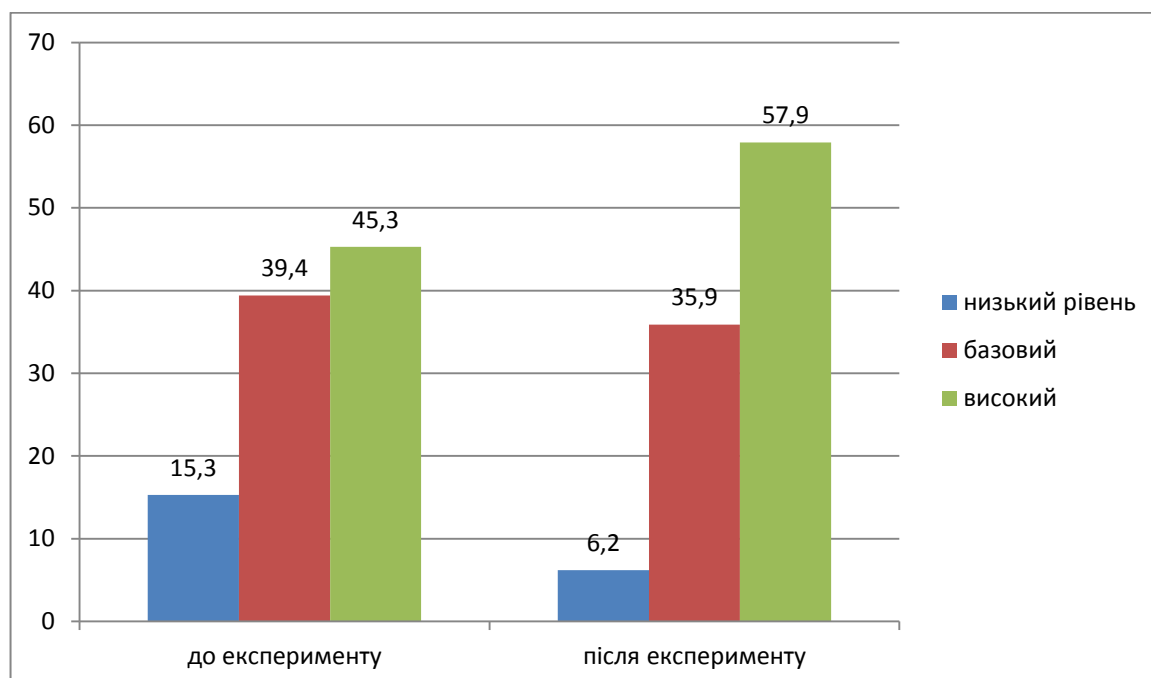

Рис. 2.10. Динаміка сформованості мотиваційного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти в експериментальних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

Визначення рівня сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах здійснювалося за допомогою методики діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена. За результатами другого діагностичного зрізу встановлено, що відбулися позитивні зміни в когнітивному компоненті соціальної компетентності старшокласників експериментальних груп. Зокрема, кількість старшокласників, які продемонстрували високий рівень соціального інтелекту, дещо збільшилася (рис. 2.11).

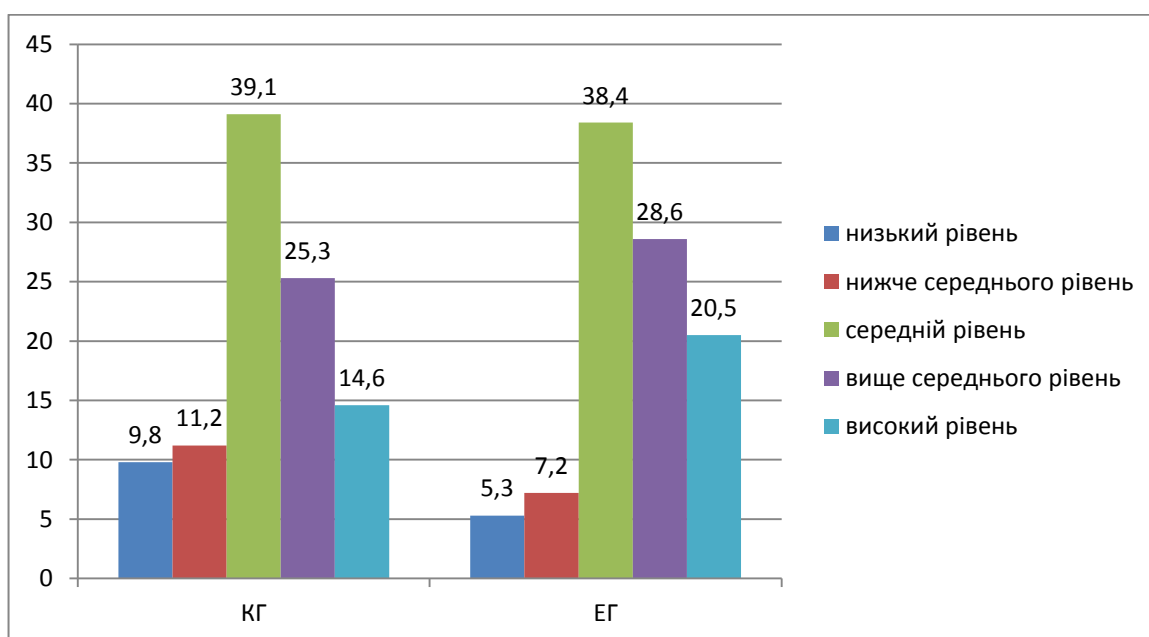

Рис. 2.11. Результати дослідження соціального інтелекту у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 9,8% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень соціального інтелекту, 11,2% – нижче середнього, 39,1% – середній, 25,3% – вище середнього і 14,6% – високий. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували істотно вищі результати: у 5,3% випробуваних виявлено низький рівень соціального інтелекту, 7,2% – нижче середнього, 38,4% – середній, 28,6% – вище середнього і 20,5% – високий.

Результати виконання окремих субтестів методики Дж. Гілфорда старшокласниками досліджуваної вибірки дали змогу встановити певні тенденції розвитку соціального інтелекту (табл. 2.10).

**Середньогруповий показник успішності виконання субтестів
старшокласниками контрольної та експериментальної груп, %**

Група випробуваних	Субтест № 1 «Історії з завершенням»	Субтест № 2 «Групи експресій»	Субтест № 3 «Вербальна експресія»	Субтест № 4 «Історії з доповненням»
КК	6,6	5,8	5,4	5,2
ЕК	7,8	7,4	6,9	6,3

Джерело: розроблено автором самостійно.

Результати аналізу відповідей випробуваних на етапі другого діагностичного зрізу дозволяють виявити деякі тенденції прояву соціального інтелекту у старшокласників обох груп. Так, зокрема, виявлено, що в старшокласників контрольної та експериментальної груп середні групові показники успішності виконання усіх субтестів відрізняються. Аналіз виконання субтесту № 1 показує, що для старшокласників контрольної групи здатність передбачати наслідки поведінки учасників соціальної взаємодії у визначеній ситуації становить 6,6, експериментальної – 7,8.

Підвищення чутливості до емоційних станів оточуючих демонструють також показники успішності субтесту № 2: старшокласники контрольної групи – 5,8, експериментальної – 7,4. Показники успішності розуміння змісту вербальних повідомлень у залежності від контексту та характеру соціальних взаємин зафіксовані у старшокласників контрольної групи на рівні 5,4, експериментальної – 6,9. Збільшення продуктивності результатів випробуваних було виявлено під час аналізу субтесту № 4: для старшокласників контрольної групи – 5,2, експериментальної – 6,3, що вказує на підвищення вміння передбачати причини розгортання подій соціального життя за конкретним сценарієм.

Загалом у старшокласників експериментальної групи субтести №2 та №4, які діагностують провідні здібності до розшифрування невербальної експресії та розуміння структури і логіки розвитку міжособистісних комунікацій, мають тенденцію до підвищення, що визначає контактність і дружелюбність учнів у спілкуванні, розвинену емпатію та соціально-перцептивні здібності, вищу

сприйнятливість до зворотного зв'язку та більшу сформованість інших соціальних якостей порівняно із старшокласниками контрольної групи.

Порівняльний аналіз даних констатувального і контрольного зрізів свідчить, що зафіксовано позитивну динаміку формування когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	22,1	22,2
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	21,0	12,5
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	38,4	37,2
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	39,1	38,4
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	39,5	40,6
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	39,9	49,1
Усього		100	100

Джерело: розроблено автором самостійно.

Показово, що показники сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності груп старшокласників, які відрізнялися незначно на початковому етапі педагогічного експерименту, у експериментальній групі стали істотно вищими. Так, кількість учнів експериментальної групи, у яких зафіксовано високий рівень розвитку когнітивного компонента, зросла з 40,6% до 49,1%; базовий рівень підвищився незначно – з 37,2% до 38,4%, знизився низький рівень – з 22,2% до 12,5%, у той час, як динаміка сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності у контрольній групі становила: 39,5% і 39,9% (високий рівень), 38,4% і 39,1% (базовий рівень), 22,1% і 21,0% (низький рівень сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності).

Динаміка зміни сформованості когнітивного компонента соціальної

компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах графічно (у %) відображена на рис. 2.12 та 2.13.

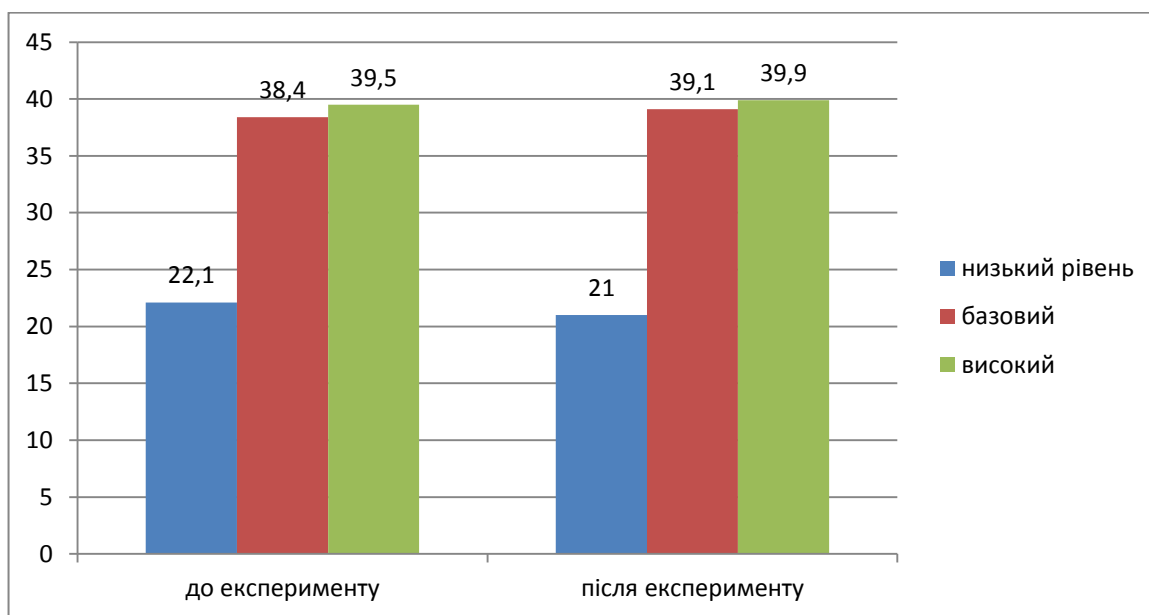

Рис. 2.12. Динаміка сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

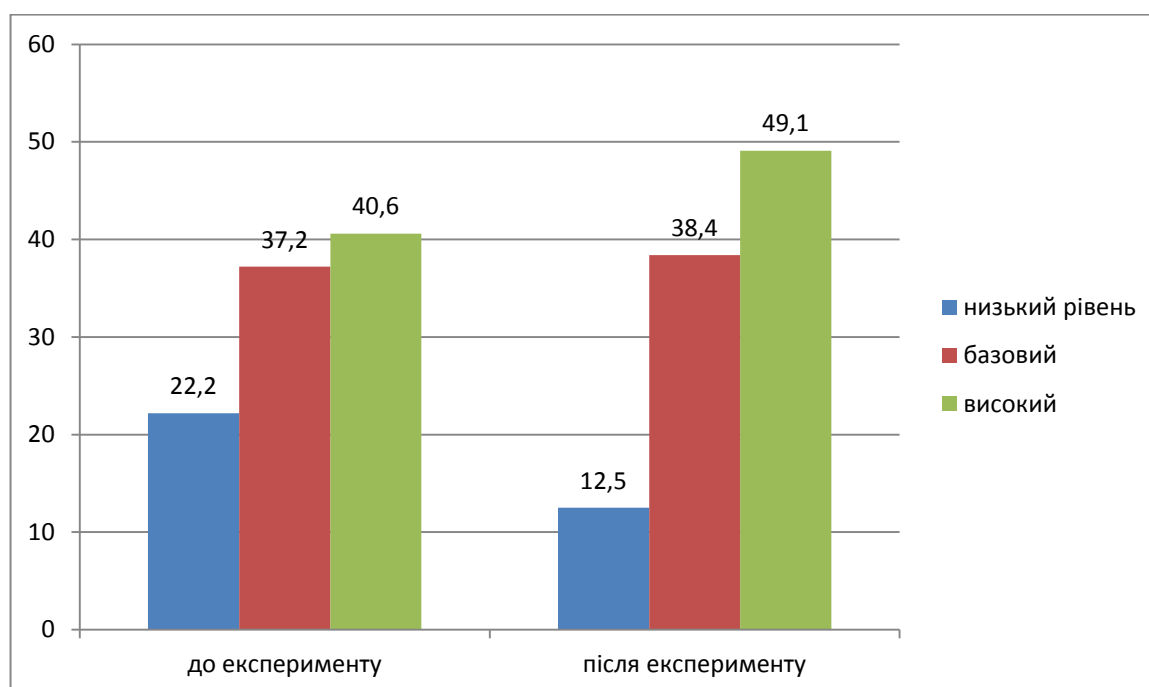

Рис. 2.13. Динаміка сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти в експериментальних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

Визначення рівня сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній й експериментальній групах здійснювалося за допомогою методики вивчення комунікативної соціальної компетентності (М. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов). За результатами формувального експерименту встановлено, що відбулися позитивні зміни в поведінковому компоненті соціальної компетентності учнів експериментальних груп. Так, кількість школярів, які демонстрували високий рівень комунікативної компетентності, збільшилася (рис. 2.14).

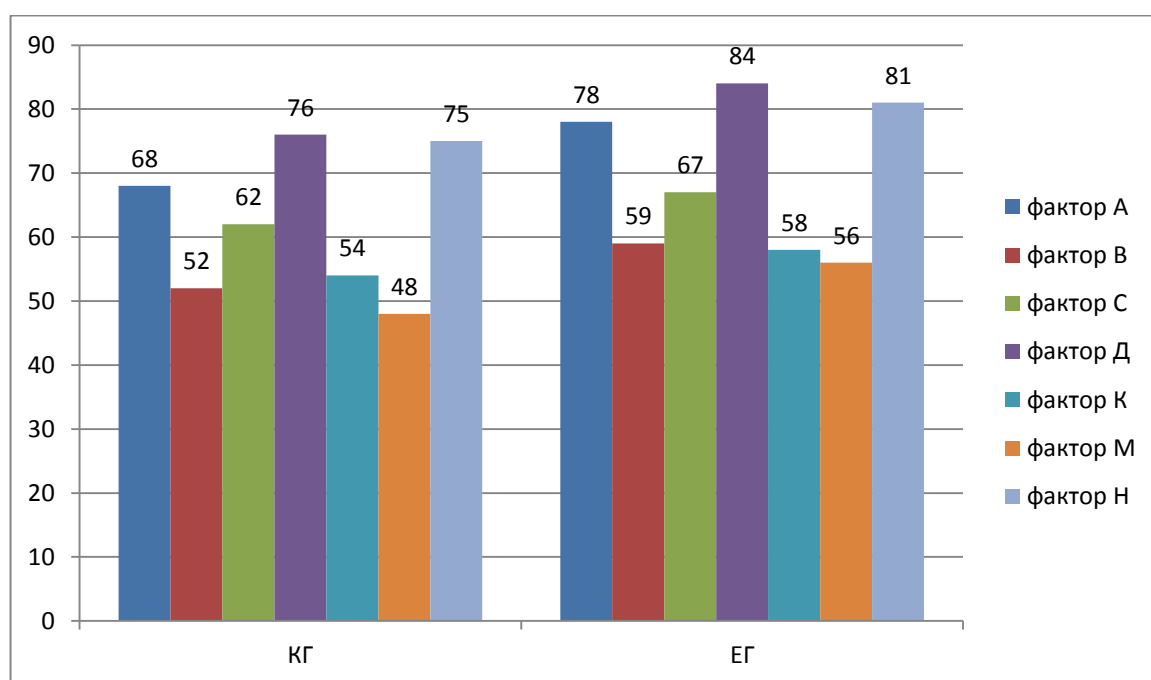

Рис. 2.14. Результати сформованості комунікативної соціальної компетентності старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Суттєву перевагу на етапі другого діагностичного зрізу виявлено за фактором Д. Так, 76% випробуваних контрольної групи і 84% експериментальної проявили високий рівень розвитку цього фактора. Останній інтерпретується як веселість, безпечність і життєрадісність. Відповідно 24% і 16% випробуваних контрольної та експериментальної груп надали перевагу мовчазності, серйозності.

68% старшокласників контрольної групи і 78% – експериментальної визначили переважання високої оцінки за фактором А (відкритість, товарицькість, легкість у спілкуванні). Відповідно 32% і 22% випробуваних контрольної та

експериментальної груп – нетовариські, замкнені, з низьким рівнем компетентності в спілкуванні.

Цікавими є одержані дані за фактором С: 62% старшокласників контрольної групи і 67% – експериментальної отримали високу оцінку (тобто це емоційна стійкість у спілкуванні, спокій і зрілість). Відповідно 38% і 33% випробуваних контрольної та експериментальної груп є емоційно нестійкими в комунікації.

52% старшокласників контрольної групи і 59% – експериментальної продемонстрували показники за фактором В. Тобто вони характеризуються розвиненим логічним мисленням, кмітливістю, а решта старшокласників мають прямо протилежні показники.

У цілому за даною методикою у старшокласників експериментальної групи виявляємо досить позитивні показники, які засвідчують домінування під час міжособистісної взаємодії легкості у спілкуванні, розвинутого логічного мислення, високої комунікативної компетентності, емоційної стійкості й високого рівня самоконтролю. 29% старшокласників контрольної та 21% учнів експериментальної груп продемонстрували протилежні показники.

Рівні сформованості комунікативної соціальної компетентності старшокласників на етапі другого діагностичного зрізу показано на рис. 2.15.

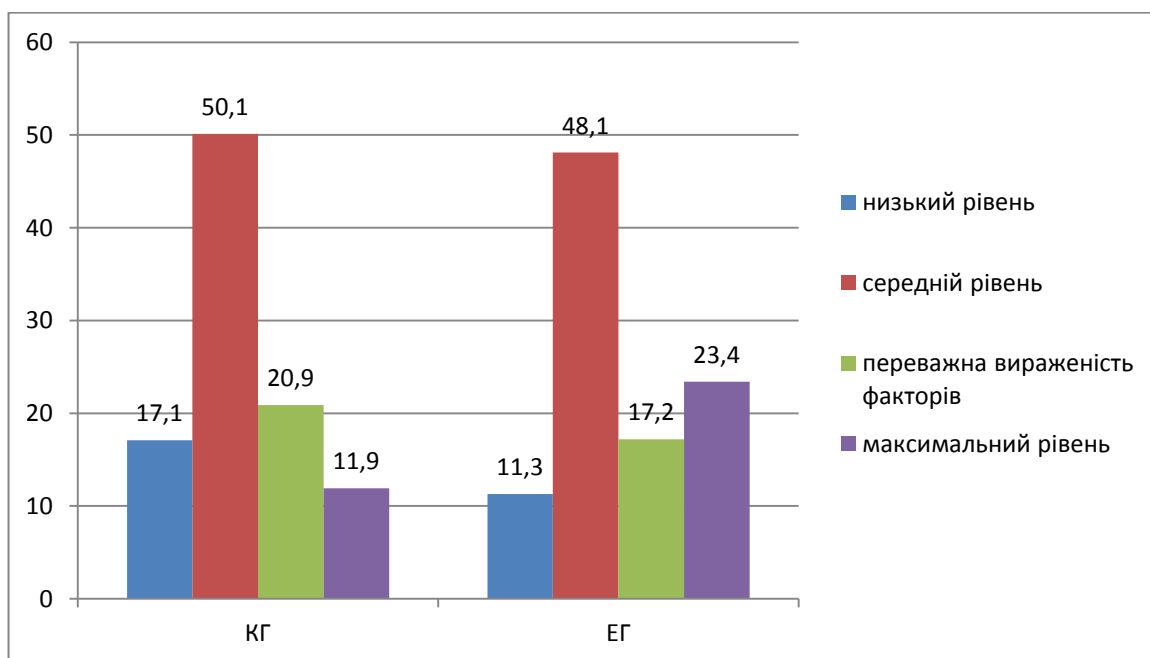

Рис. 2.15. Результати дослідження комунікативної соціальної компетентності у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 17,1% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень розвитку комунікативної соціальної компетентності, 50,1% – середній, 20,9% – переважну вираженість факторів і 11,9% – максимальний рівень. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували вищі результати: у 11,3% випробуваних виявлено низький рівень комунікативної соціальної компетентності, 48,1% – середній, 17,2% – переважну вираженість факторів і 23,4% – максимальний рівень.

Порівняльний аналіз даних констатувального та контрольного діагностичних зрізів свідчить про позитивну динаміку поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Динаміка сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	17,3	18,8
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	17,1	11,3
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	71,5	70,5
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	71,0	65,3
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	11,2	10,7
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	11,9	23,4
Усього		100	100

Джерело: розроблено автором самостійно.

Динаміка зміни сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (у %) графічно відображена на рис. 2.16 та 2.17. Показово, що показники сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, які майже не

відрізнялися на початковому етапі в експериментальній та контрольній групах, в експериментальній групі стали значно вищими.

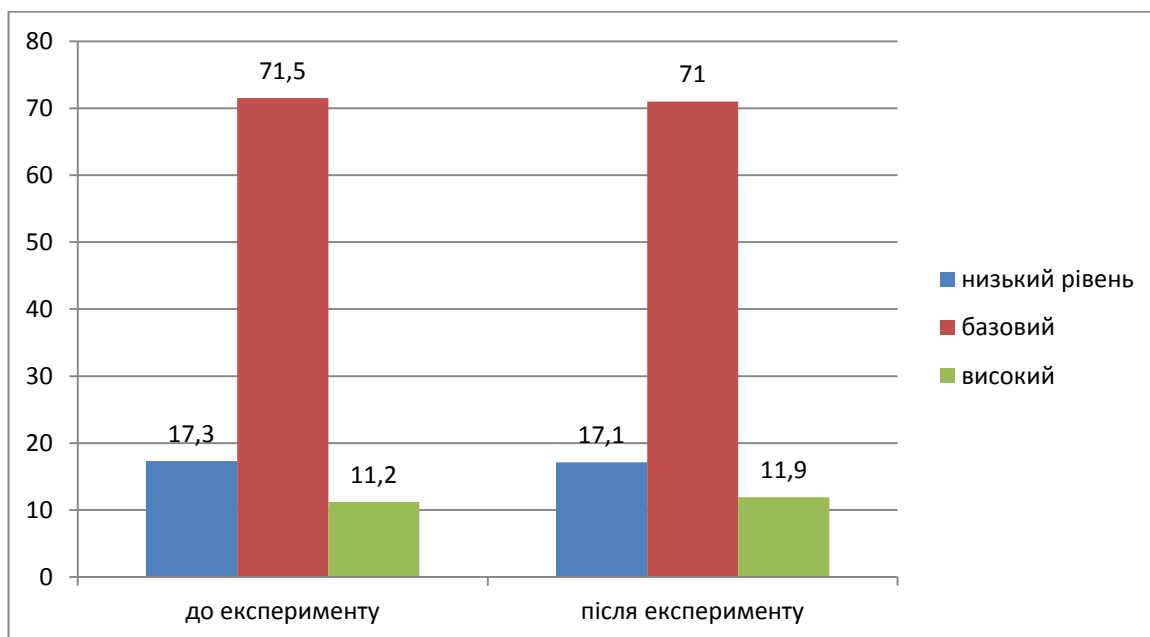

Рис. 2.16. Динаміка сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

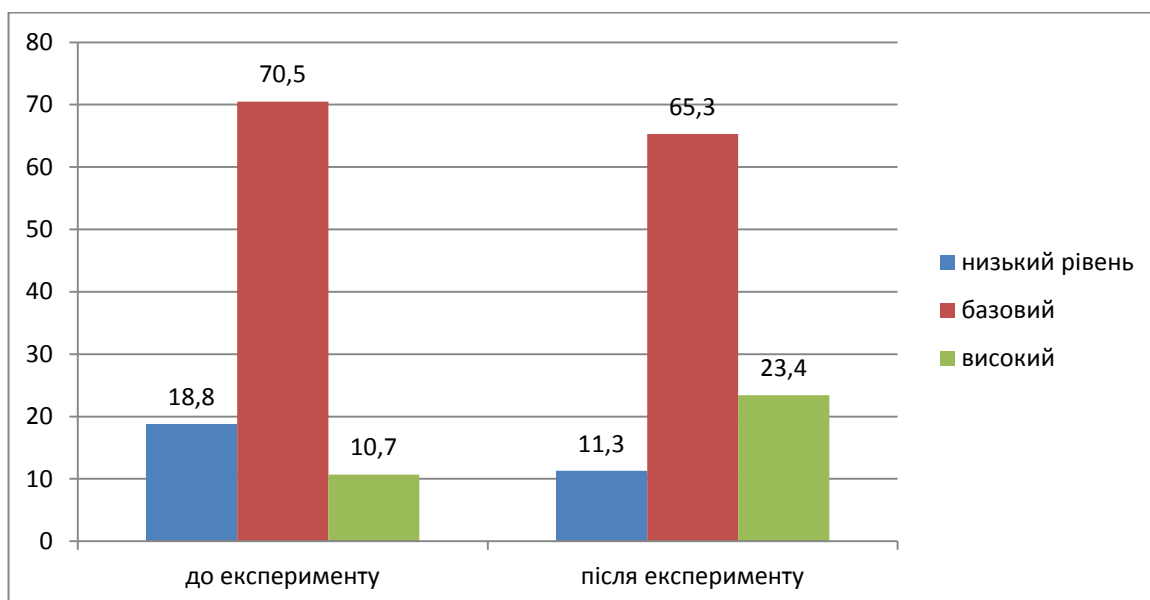

Рис. 2.17. Динаміка сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти в експериментальних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

Зокрема, кількість випробуваних експериментальної групи, які проявили високий рівень розвитку поведінкового компонента соціальної компетентності, зросла з 10,7% до 23,4%; базовий рівень, навпаки, дещо знизився, – з 70,5% до 65,3%, так само знизився і низький рівень – з 18,8% до 11,3%. Динаміка сформованості поведінкового компонента соціальної компетентності у контрольній групі, відповідно, становила: 11,2% і 11,9% (високий рівень), 71,5% і 71,0% (базовий рівень), 17,3% і 17,1% (низький рівень поведінкового компонента соціальної компетентності).

Визначення рівня сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах здійснювалося за допомогою методики діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокича. За результатами формувального експерименту встановлено, що відбулися позитивні зміни в соціально-ціннісному компоненті соціальної компетентності учнів експериментальних груп. Так, кількість учнів, які проявили високий рівень соціальних цінностей разом із співпаданням цінностей-цілей та цінностей-засобів, збільшилася.

Для вивчення структури ціннісних орієнтацій випробуваних було проаналізовано відмінності ціннісної сфери старшокласників контрольної та експериментальної груп. Так, старшокласники контрольної групи показали розбіжності у ціннісних уподобаннях з учнями експериментальної (показники активного і забезпеченого життя, життєвої мудрості, життєрадісності, старанності, ефективності у справах, твердої волі). Виявилось, що в учнів експериментальної групи відбула «стабілізація» системи цінностей, зниження значущості матеріальних благ та підвищення ролі цінностей-цілей (табл. 2.13).

Бачимо, що в ієрархії термінальних цінностей старшокласників експериментальної групи провідне місце посідає наявність хороших і вірних друзів, активне діяльне життя, здоров'я та впевненість у собі. Для старшокласників контрольної групи в якості головних цінностей визначено матеріально забезпечене життя, упевненість у собі, здоров'я й наявність хороших та вірних друзів.

**Середньогрупові рангові показники значущості термінальних цінностей
старшокласників контрольної та експериментальної груп**

№	Термінальні цінності	КК	ЕК
1.	Активне діяльне життя	8,4	9,6
2.	Життєва мудрість	11,7	10,3
3.	Здоров'я	7,3	7,1
4.	Цікава робота	9,0	9,5
5.	Краса природи і мистецтва	13,7	13,5
6.	Любов	7,8	7,9
7.	Матеріально забезпечене життя	4,5	5,8
8.	Наявність хороших і вірних друзів	6,9	6,8
9.	Суспільне визнання	9,0	10,7
10.	Пізнання	9,9	9,5
11.	Продуктивне життя	10,4	10,9
12.	Розвиток	9,1	10,4
13.	Розваги	12,7	12,2
14.	Свобода	9,2	10,3
15.	Щасливе подружнє життя	10,1	10,3
16.	Щастя інших	13,5	13,9
17.	Творчість	12,1	12,4
18.	Впевненість у собі	6,4	7,2

Джерело: розроблено автором самостійно.

Бачимо, що в системі інструментальних цінностей випробуваних експериментальної групи більш високий ранг мають цінності самоконтролю, відповідальності, вихованості та незалежності. Учні контрольної групи характеризуються орієнтацією на відповідальність, життєрадісність, волю, ефективність у справах, самоконтроль та освіта (табл. 2.14).

Термінальним цінностям випробуваних обох груп притаманна орієнтація на матеріально забезпечене життя, активне діяльне життя, наявність вірних й хороших друзів, здоров'я та життєву мудрість. Найвищий ранг в ієрархії інструментальних цінностей старшокласників експериментальної групи займають чесність, самоконтроль, відповідальність і вихованість.

Порівняльний аналіз структури цінностей старшокласників показує існуючу невідповідність системи цінностей випробуваних контрольної та експериментальної груп.

Середньогрупові рангові показники значущості інструментальних цінностей старшокласників контрольної та експериментальної груп

№	Інструментальні цінності	КК	ЕК
1.	Акуратність і охайність	9,6	9,9
2.	Вихованість	8,7	7,5
3.	Високі запити	12,4	13,4
4.	Життєрадісність	11,2	8,7
5.	Старанність	8,9	11,5
6.	Незалежність	9,4	7,7
7.	Непримиренність до недоліків у собі та інших	12,4	14,8
8.	Освіченість	7,5	8,1
9.	Відповідальність	5,6	6,5
10.	Раціоналізм	11,4	7,6
11.	Самоконтроль	7,2	7,2
12.	Сміливість в обстоюванні своїх думок і поглядів	9,8	8,4
13.	Тверда воля	6,4	9,2
14.	Терпимість	12,4	11,1
15.	Чесність	8,1	7,5
16.	Чуйність	12,2	12,4
17.	Широта поглядів	9,7	9,3
18.	Ефективність у справах	7,5	11,4

Джерело: розроблено автором самостійно.

Зокрема, старшокласники контрольної групи серед інструментальних цінностей обирають акуратність, самоконтроль, відповідальність, чесність. Проте вони мало уваги приділяють ефективності у справах, непримиренності до недоліків, а також чуйності. Учні експериментальної групи переважно обирають етичні цінності (вихованість, життєрадісність), цінності професійного самовизначення (зокрема, відповідальність), індивідуальні цінності (зокрема, незалежність), інтелектуальні (освіченість). Проте у них низький ранг мають такі цінності, як чуйність і непримиренності до недоліків. Система виявлених термінальних та інструментальних цінностей не виходить за рамки ключових цілей, властивих ранньому юнацькому віку загалом.

За загальними результатами дослідження можна дійти висновку, що у процесі експериментального навчання одночасно здійснюється інтерналізація локусу суб'єктивного контролю і формування соціально орієнтованої системи цінностей особистості старшокласників. Описана динаміка ціннісно-сміслових

орієнтацій і рівня суб'єктивного контролю має закономірності, зумовлені тим, що ці процеси є складовими соціальної компетентності. Респонденти, «орієнтовані на себе», характеризуються високими показниками значущості цінностей активного діяльного життя, незалежності, освіти, свободи й творчості, сміливості у відстоюванні своєї думки, а також широти власних поглядів. В ієрархії цінностей старшокласників в аспекті «орієнтованості на інших», вищий ранг посідають цінності суспільного визнання, цінності щасливого подружнього життя, а також такі цінності, як старанність та акуратність. Ступінь «внутрішньої підтримки» системи цінностей у старшокласників знаходить достовірний взаємозв'язок (при $p < 0,05$) з ухваленням цінностей, притаманних людям, «орієнтованим на себе», що переважно виявлено в контрольній групі.

Значущість цінностей, більшою мірою властивих «орієнтованим на інших», а також таких, як матеріально забезпечене життя, вихованість, непримиренність до недоліків у собі та інших, навпаки, знаходиться у зворотній залежності зі ступенем «внутрішньої підтримки» цінностей. Після рангування цінностей за можливістю їх реалізації у повсякденному житті, результати дослідження «ідеального Я» підтвердили наявність спрямованості учнів експериментальної групи на оволодіння соціально значущими цінностями. При порівнянні реальних та ідеальних цінностей випробуваних контрольної групи помітна відмінність між такими інструментальними вартостями, як життєрадісність, освіченість, вихованість та чуйність. Це свідчить про певну деформацію ціннісної системи. Як бачимо, у старшокласників контрольної групи немає впевненості у значущості соціально орієнтованих цінностей, тому у них спостерігається виражена тенденція їх компенсації.

Визначення рівнів сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти в контрольній і експериментальній групах здійснювалося за допомогою тесту М. Рокіча. За результатами контрольного етапу педагогічного експерименту встановлено, що відбулися позитивні зміни в соціально-ціннісному компоненті соціальної компетентності старшокласників експериментальних груп. Так, кількість учнів, які проявили високий рівень розвитку соціальних цінностей,

істотно збільшилася (рис. 2.18).

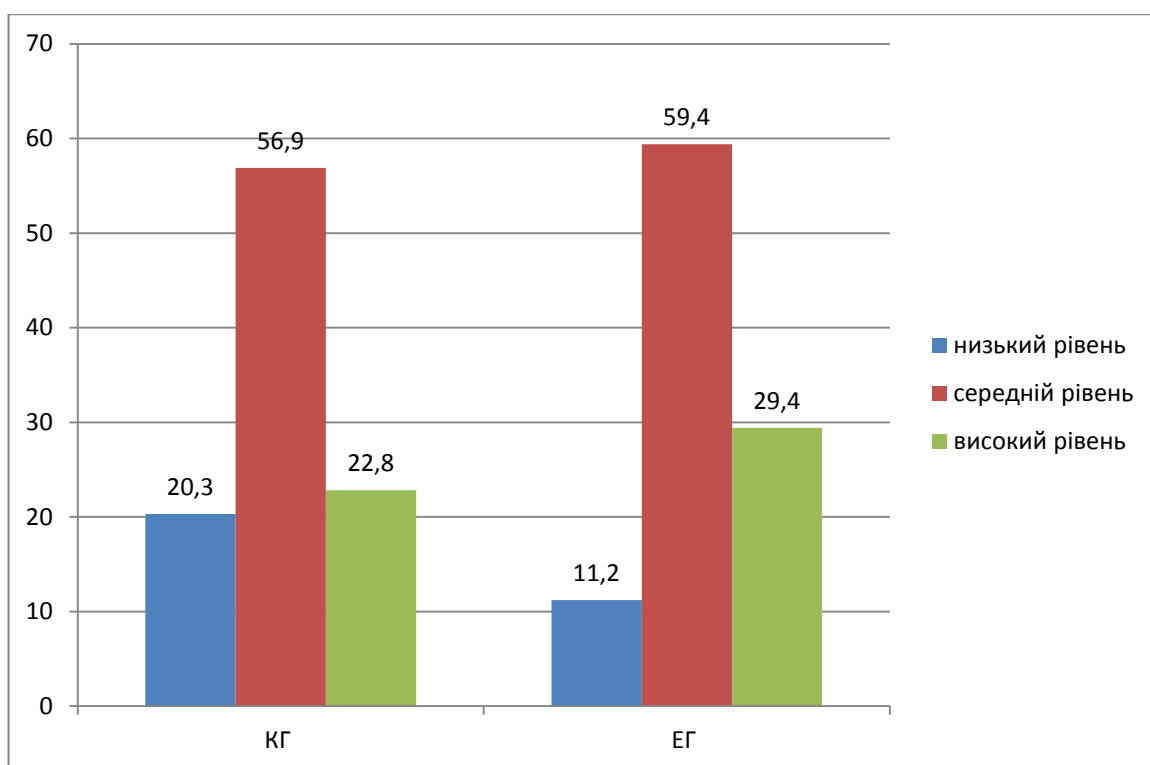

Рис. 2.18. Результати сформованості соціальних цінностей у старшокласників контрольної та експериментальної груп, %

Джерело: розроблено автором самостійно.

Як бачимо, 20,3% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень сформованості соціальних цінностей, 56,9% – середній, 22,8% – високий. Старшокласники експериментальної групи продемонстрували вищі результати: у 11,2% низький рівень сформованості соціальних цінностей, 59,4% – середній, 29,4% – високий.

Порівняльний аналіз даних констатувального і контрольного етапів педагогічного експерименту свідчить про позитивну динаміку сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (табл. 2.15). Показово, що показники сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності випробуваних засобами неформальної освіти, які неістотно відрізнялися на констатувальному етапі експерименту в обох групах, в експериментальній групі стали дещо вищими.

Динаміка сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	22,3	21,7
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	20,3	11,2
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	56,0	55,5
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	56,9	59,4
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	21,7	22,8
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	22,8	29,4
Усього		100	100

Джерело: розроблено автором самостійно.

Так, кількість респондентів експериментальної групи, які проявили високий рівень розвитку мотиваційного компонента соціальної компетентності, зросла з 22,8% до 29,4%; базовий рівень теж підвищився – з 55,5% до 59,4%, знизився низький рівень – з 21,7% до 11,2%, у той час, як динаміка розвитку мотиваційного компонента соціальної компетентності у контрольній групі, відповідно, становила: 21,7% і 22,8% (високий рівень), 56,0% і 56,9% (базовий рівень), 22,3% і 20,3% (низький рівень розвитку мотиваційного компонента).

Динаміка зміни сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах (у %) графічно відображена на рис. 2.19 та 2.20.

Також результати формувального експерименту підтвердили: упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів старших класів засобами неформальної освіти сприяли підвищенню результативності цього процесу у випробуваних експериментальних груп (табл. 2.16). Позитивні зміни відбулися у всіх компонентах соціальної компетентності старшокласників.

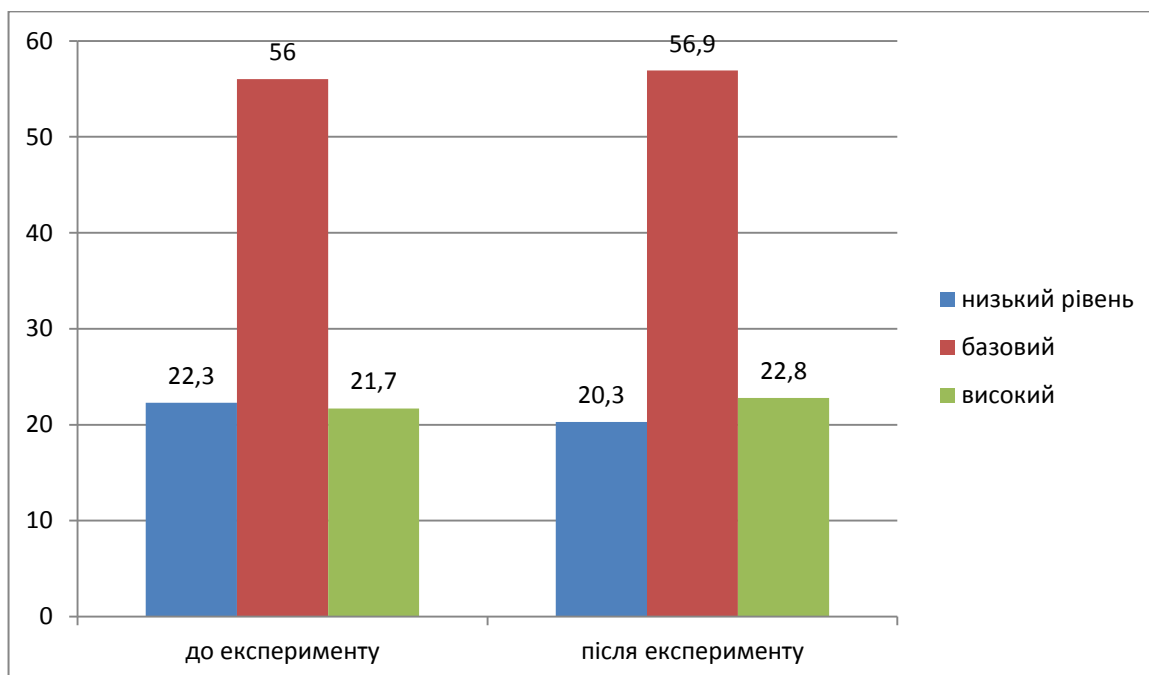

Рис. 2.19. Динаміка сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

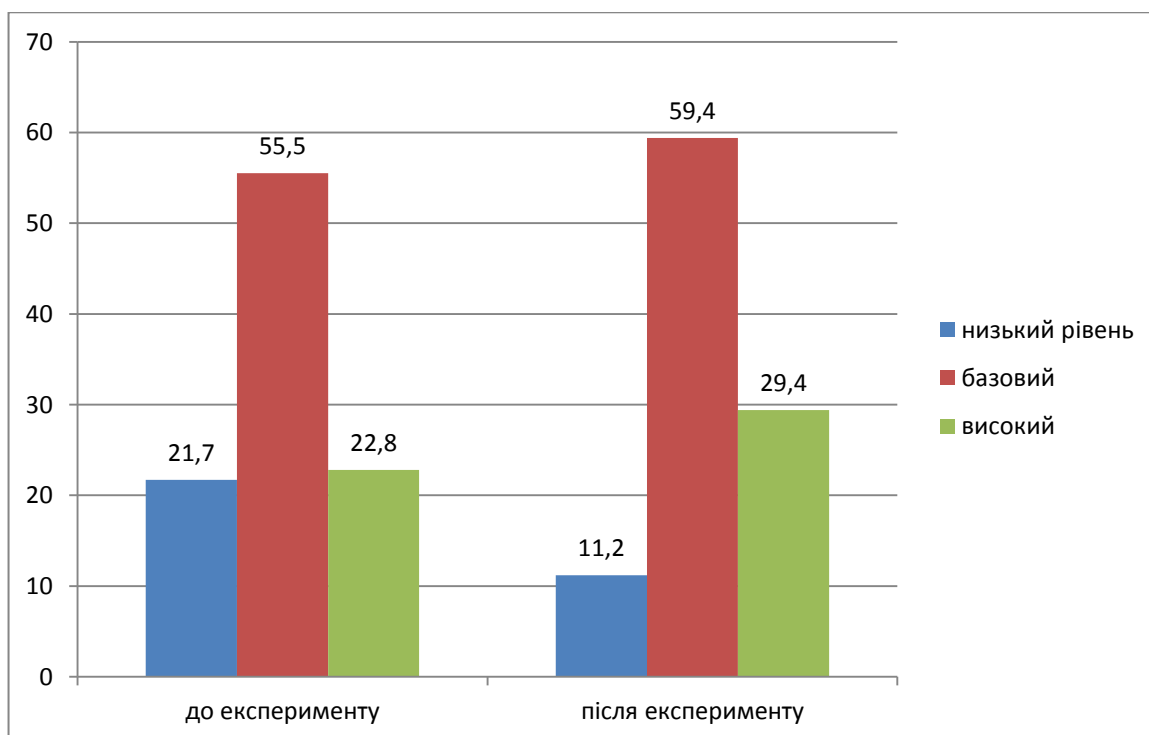

Рис. 2.20. Динаміка сформованості соціально-ціннісного компонента соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти в експериментальних групах (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

**Розподіл старшокласників експериментальної і контрольної груп
за рівнями сформованості соціальної компетентності (контрольний зріз)**

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	18,90	18,91
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	17,64	10,37
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	51,66	49,41
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	50,40	46,97
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	30,07	31,68
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	31,96	42,66

Джерело: розроблено автором самостійно.

Динаміка зміни рівнів сформованості соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах графічно відображена на рис. 2.21 та 2.22.

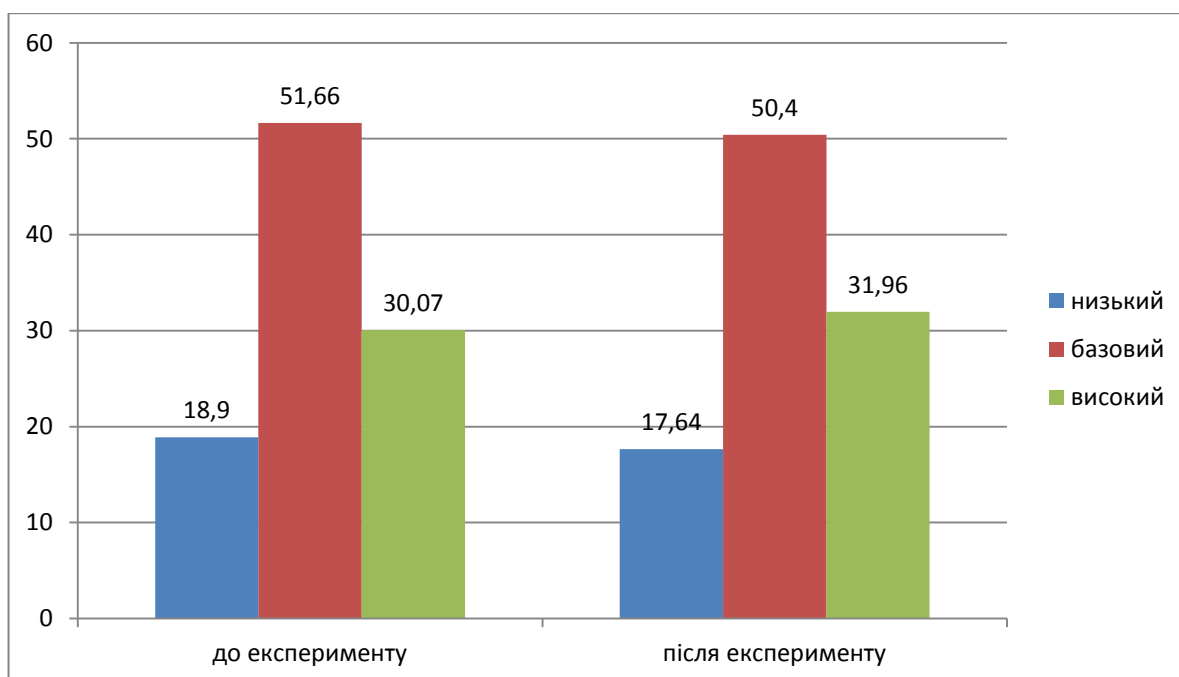

Рис. 2.21. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у контрольній групі (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

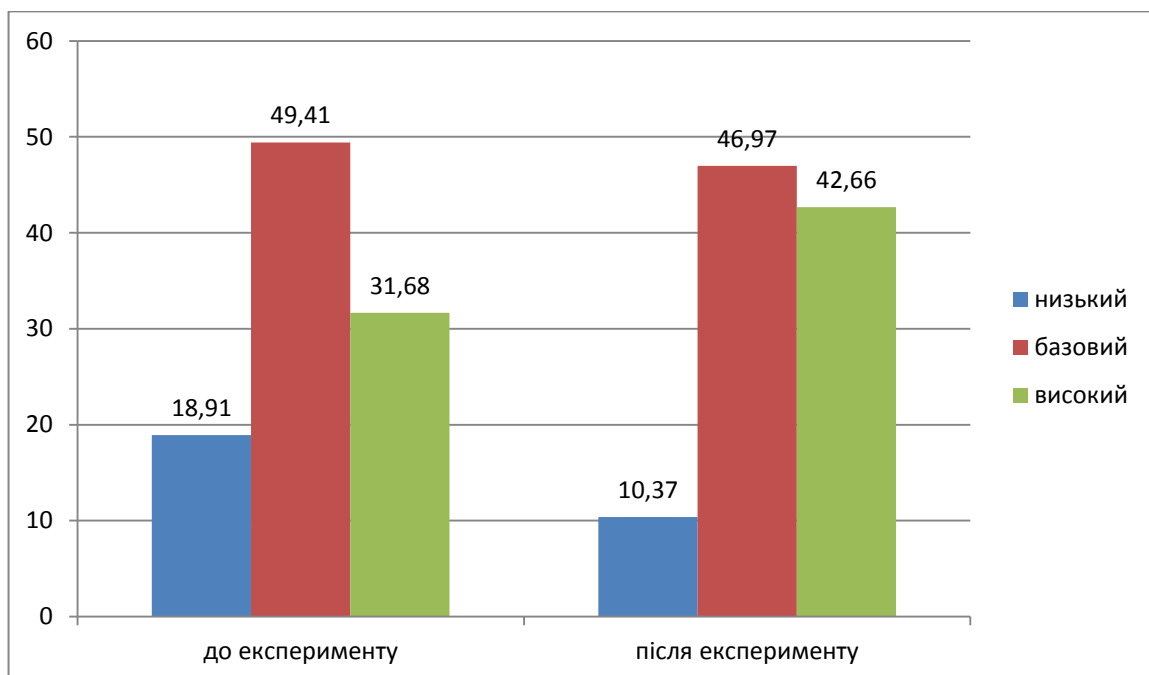

Рис. 2.22. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти в експериментальній групі (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

Динаміка зміни рівнів сформованості соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти у контрольній та експериментальній групах за результатами другого діагностичного зрізу графічно відображена на рис. 2.23.

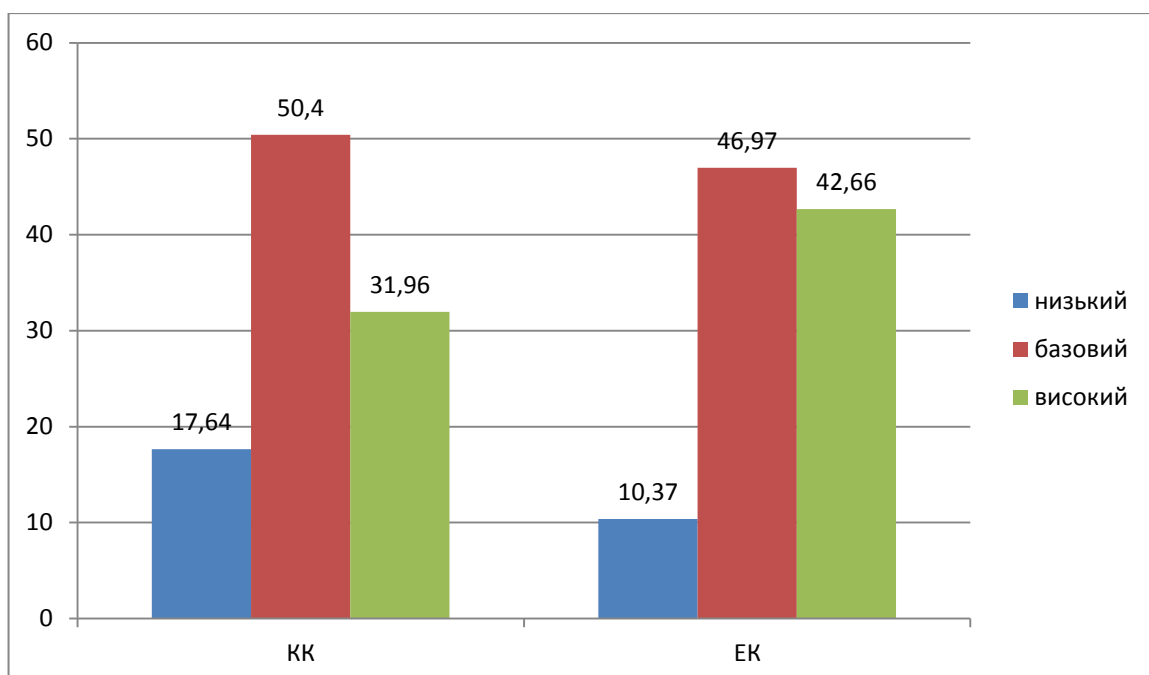

Рис. 2.23. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти в експериментальній групі (у %)

Джерело: розроблено автором самостійно.

Таким чином, порівняння результатів констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту свідчить про позитивну динаміку компонентів соціальної компетентності старшокласників (відбулися зміни у рівні сформованості мотиваційного, когнітивного, поведінкового та соціально-ціннісного компонентів). Якщо під час констатувального етапу експерименту кількість старшокласників експериментальної групи з високим рівнем соціальної компетентності становили 31,68%, то на контрольному етапі – 42,66%; із базовим рівнем кількість старшокласників експериментальної групи відповідно становила 49,41% і 46,97%; кількість старшокласників, що проявили низький рівень соціальної компетентності, зменшилася з 18,91% до 10,37%.

Закономірно, сталися й певні зміни щодо рівня сформованості соціальної компетентності і в респондентів контрольної групи. Якщо під час констатувального етапу експерименту кількість старшокласників контрольної групи з високим рівнем соціальної компетентності становила 30,07%, то на контрольному етапі – 31,96%, із базовим рівнем відповідно – 51,66% і 50,40%; кількість старшокласників, що продемонстрували низький рівень соціальної компетентності, зменшилася з 18,90% до 17,64%. Проте ці зміни мають менш виражений характер, порівняно зі змінами у сформованості соціальної компетентності старшокласників експериментальних груп. Відтак, аналіз динаміки рівнів соціальної компетентності старшокласників засвідчує ефективність упровадження соціально-педагогічних умов її формування.

Отже, у дослідженні доведено доцільність використання засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників; обґрунтовано модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; експериментально підтверджено ефективність упровадження визначених соціально-педагогічних умов у практику формування соціальної компетентності старшокласників.

Висновки до другого розділу

Процес формування соціальної компетентності старшокласників змодельовано як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну

реалізацію таких блоків: концептуально-цільового, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; змістово-процесуального, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти, засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів; результативного, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат.

Моделювання особливостей упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти дало можливість визначити низку соціально-педагогічних умов, які були рушійними силами цього процесу: 1) стимулювання суб'єктної позиції старших школярів; 2) забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; 3) модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; 4) організація простору самодіяльності і допомоги. Упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти спрямовувалося на: формування мотивації досягнення успіху (здійснювалося через стимулювання суб'єктної позиції школярів); формування соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації (реалізувалося через соціально-педагогічний супровід); формування соціальної активності (реалізувалося на основі діяльності старшокласників у мікросоціумі неформальної освіти, з використанням модернізованих змісту, форм та методів неформальної освіти); формування системи соціальних цінностей (здійснювалося через організацію простору самодіяльності та допомоги).

Дослідно-експериментальна робота передбачала вимірювання рівня сформованості соціальної компетентності старшокласників та її компонентів. Узагальнення даних дало змогу стверджувати, що 18,9% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень розвитку соціальної компетентності, 51,66% – базовий, 30,07% – високий. У 18,91% учнів експериментальної групи виявлено низький рівень соціальної компетентності, у

49,41% – базовий, 31,68% – високий. Результати констатувального експерименту свідчать про недостатню сформованість соціальної компетентності випробуваних.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи був пов'язаний з упровадженням обґрунтованих соціально-педагогічних умов з метою формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти сприяло підвищенню результативності цього процесу у випробуваних експериментальних груп: якщо спочатку кількість старшокласників експериментальної групи з високим рівнем соціальної компетентності становили 31,68%, то в кінці експерименту – 42,66%; із базовим рівнем відповідно – 49,41% і 46,97%; кількість старшокласників, що проявили низький рівень, зменшилася з 18,91% до 10,37%. Закономірно, сталися й певні зміни щодо рівня сформованості соціальної компетентності і в респондентів контрольної групи, проте ці зміни мають менш виражений характер.

Порівняльний аналіз динаміки рівнів соціальної компетентності старшокласників обох груп дає змогу стверджувати, що зазначені соціально-педагогічні умови та методика їх упровадження сприяли підвищенню рівня розвитку окремих компонентів соціальної компетентності в експериментальних групах, а сформовані соціальні мотиви, соціальний інтелект, просоціальна поведінка та соціально значущі цінності трансформувалися у старшокласників з предмета пізнання у спосіб життєдіяльності.

Отже, у нашому дослідженні доведено доцільність використання засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників; обґрунтовано модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; експериментально підтверджено ефективність упровадження визначених соціально-педагогічних умов у практику формування соціальної компетентності старшокласників.

Наукові результати, викладені в розділі, опубліковано в таких працях автора [290; 291; 292; 293; 294; 296; 299].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання актуальної проблеми формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

1. На основі вивчення наукової літератури конкретизовано стан розробки проблеми, уточнено суть основних дефініцій та категорій, виявлено потенціал неформальної освіти для формування соціальної компетентності учнів старших класів. Соціальна компетентність як інтегрована характеристика особистості, яка охоплює сукупність соціально важливих якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань, дає можливість продуктивно виконувати різні соціальні ролі, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, активно взаємодіяти з соціумом, а також брати участь у соціально-значущих проєктах. Обґрунтовано місце соціальної компетентності у групі ключових компетентностей, оволодіння якими дає змогу вирішувати важливі проблеми у соціальному житті. Формування соціальної компетентності старшокласників співвідноситься із загальною метою освітньої системи – розвиток особистості як суб'єкта соціальної взаємодії в єдності мотиваційної, пізнавальної, діяльнісної, ціннісно-сміслової сфер. За результатами узагальнення наукових підходів запропоновано уточнено визначення поняття «соціальна компетентність» – як здатність особистості до активного життєвого самовизначення, самореалізації й активної соціальної взаємодії на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей. У структурі соціальної компетентності старшокласників виокремлено такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та соціально-ціннісний.

2. Неформальну освіту визначено як організовану систематичну освітню діяльність, що проводиться поза межами формальної освітньої системи. Її ознаками є: добровільність; доступність; можливість набуття у різних місцях і в різних ситуаціях; пов'язаність з педагогічними цілями; доповнюваність інших складових освітнього процесу, зокрема формального навчання. Показано, що неформальна освіта здатна у значній мірі задовольнити освітні потреби

старшокласників, допомагати опанувати нові соціальні ролі та сприяти розвитку соціальної компетентності. Визначено, що неформальна освіта в умовах компетентнісного підходу реалізовує комплекс функцій: мотиваційну (забезпечує спрямованість старшокласника на оволодіння і прийняття нових умов життя); інформаційну (передбачає вміння знайти, вибрати, використати необхідну інформацію); діяльнісну (дає змогу оволодіти новими способами діяльності); аксіологічну (забезпечує оволодіння соціально необхідними цінностями. Доведено, що реалізація неформальної діяльності може здійснюватися в закладах загальної середньої освіти як додаткова освіта для учнів старшого шкільного віку.

3. Розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка вміщує систему взаємопов'язаних елементів. Модель побудовано як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: концептуально-цільового, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; змістово-процесуального, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового, соціально-ціннісного), на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти; результативного, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників). Врахування особливостей формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти дало змогу побудувати своєрідну «матрицю» взаємозв'язків означеного процесу.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (стимулювання суб'єктної позиції школярів; забезпечення соціально-педагогічного супроводу; модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; організація простору

самодіяльності та допомоги) та розроблено їх змістово-методичне забезпечення. Упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти передбачало реалізацію таких заходів: стимулювання суб'єктної позиції учнів у неформальній освіті передбачало різні способи їхньої мотивації, формування мотивів досягнення успіху в особистісному і професійному самовизначенні. У процесі реалізації цієї умови використовувалися інтерактивні форми і методи роботи, зокрема диспути, дебати, тренінги, ділові ігри. Соціально-педагогічний супровід спрямовувався на формування у старшокласників соціально значущих знань і соціального інтелекту. Модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти відбувалася на основі діяльності старшокласників у соціумі закладу освіти і поза ним. Організація простору самодіяльності та допомоги спрямовувалася на формування у старшокласників системи соціальних цінностей у процесі роботи органів учнівського самоврядування та волонтерської діяльності. Результати упровадження визначених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти перебували у взаємозв'язку і взаємозалежності.

5. Експериментально перевірено ефективність реалізації соціально-педагогічних умов у просторі неформальної освіти щодо формування соціальної компетентності старшокласників. Зокрема, на констатувальному етапі педагогічного експерименту діагностовано первинну сформованість соціальної компетентності учнів старших класів на основі розроблених критеріїв і показників. Для оцінки сформованості соціальної компетентності старшокласників у процесі експериментальної роботи використовувалися критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний) і показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності), які дали можливість визначити рівні сформованості її мотиваційного, когнітивного, поведінкового і соціально-ціннісного компонентів. Означені компоненти, критерії і показники дали змогу виокремити й охарактеризувати рівні соціальної компетентності старшокласників (високий, базовий, низький). Згідно з одержаними даними, 18,90% старшокласників

контрольної групи продемонстрували низький рівень розвитку соціальної компетентності; 51,66% – базовий; 30,07% – високий. У 18,91% учнів експериментальної групи виявлено низький рівень соціальної компетентності, у 49,41% – базовий, 31,68% – високий.

Формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти на формувальному етапі педагогічного експерименту спрямовувалося на реалізацію таких завдань: формування мотивації досягнення успіху (здійснювалося через стимулювання суб'єктної позиції старшокласників); формування у старшокласників соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації (реалізувалося через соціально-педагогічний супровід); формування комплексу якостей, необхідних для взаємодії з соціальним середовищем (соціальної активності) (реалізувалося на основі діяльності старшокласників у соціумі, з використанням модернізованих змісту, форм та методів неформальної освіти); формування системи соціальних цінностей у школярів (здійснювалося через організацію простору самодіяльності і допомоги).

У процесі дослідно-експериментальної роботи доведено доцільність використання засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників. Якщо на констатувальному етапі експерименту кількість респондентів експериментальної групи з високим рівнем соціальної компетентності становила 31,68%, то в кінці експерименту – 42,66%; із базовим рівнем відповідно – 49,41% і 46,97%; зменшилася кількість учнів, що проявили низький рівень, з 18,91% до 10,37%. Зазначимо, що динаміка сформованості соціальної компетентності в учнів контрольних груп носила менш виражений характер: так, якщо на констатувальному етапі кількість респондентів з високим рівнем соціальної компетентності становила 30,07%, то в кінці експерименту – 31,96%; із базовим рівнем відповідно – 51,66% і 50,40%; кількість респондентів, що проявили низький рівень розвитку досліджуваного феномена, зменшилася з 18,9% до 17,64%. Порівняльний аналіз динаміки рівнів сформованості соціальної компетентності старшокласників обох груп засвідчує ефективність упровадження соціально-педагогічних умов її формування. Проведена робота сприяла тому, щоб учасники формувального експерименту не тільки були суб'єктами освітньо-

виховних і розвивальних впливів, але й стали суб'єктами самопізнання, саморозвитку й особистісної самореалізації.

Дисертація не вичерпує усіх аспектів вивчення окресленого напряму науково-педагогічних пошукувань. Перспективу подальшої наукової діяльності вбачаємо у вдосконаленні форм, методів і засобів формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у закладах позашкільної освіти, а також у визначенні впливу окремих видів неформальної освіти на формування соціальної компетентності школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти : проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
2. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд ХХІ століття. *Рідна школа*. 2017. №11–12. С. 3-7.
3. Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетенції школярів : практико зорієнт. посіб. / за наук. ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя: Хортицький навч.-реабіліт. багатопроф. центр, 2006. 220 с.
4. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейський вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. *Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : монографія* / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81–100.
5. Аніщенко О.В., Баніт О.В., Василенко О.В., Волярська О.С. Особистісний і професійний розвиток дорослих : теорія і практика : монографія. К. : ШКОЛА НАПН України, 2016. 354 с.
6. Архипова С. Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності. *Вісник Львівського університету*. Серія : Педагогічні науки. Львів : Львівський університет, 2009. Вип. 25. Ч. 1. С. 99–105.
7. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2004. Вип. 2 (7). С. 15-24.
8. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т пробл. Виховання АПН України. Київ. 2009. 231 с.
9. Балл Г. А. Психологическое содержание личностной свободы : сущность и составляющие. *Психологический журнал*. 1997. Т. 18. № 5. С. 7-19.

- 10.Базелюк В. Г. Ціннісний підхід в управлінні навчальним закладом. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2009. №5. С. 35-38.
- 11.Бернс Р. В. Развитие Я–концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 420 с.
- 12.Бех І. Д. Професійно–особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця, 2002. Вип. 6, ч. 1. С. 13–19.
- 13.Биковська О.В. Теоретико–методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. ... докт. пед. наук. 13.00.01. Київ, 2006. 34 с.
- 14.Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Бібліотека освітньої політики / за ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С.47–52.
- 15.Бібік Н. М., Єрмаков І. Г., Овчарук О. В. Компетентнісна освіта – від теорії до практики. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.
- 16.Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
- 17.Богомолова І. В. Організаційно-педагогічні умови особистісно-орієнтованого навчання учнів вечірньої загальноосвітньої школи. URL : <http://disser.com.ua/content/340970.html>.
- 18.Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*. 2013. Вип. 13. С. 130-135.
- 19.Бодалев А. А. Психология общения. *Избр. психол. труды*. Москва : [б. в.], 1996. С. 336–338.
- 20.Боярин Н. Державно-громадська модель управління навчальним закладом: з

- досвіду роботи. *Директор школи*. 2013. №3. С. 5–11.
- 21.Боделан М. В. Компетентнісний підхід у професійній підготовці соціальних працівників до роботи на вулиці. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. С. 239-243.
- 22.Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 8-14.
- 23.Бондаренко О. О., Бондаренко О. С. Компетентнісний підхід як засіб управління якістю освіти. *Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (11-12 квіт. 2013 р., Дніпропетровськ): у 2 т. Дніпропетровськ: Біла К. О., 2013. Т. 1: Взаємодія вищої освіти та ринку праці. С. 72-79.
- 24.Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
- 25.Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2013. 22 с.
- 26.Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: монографія. Київ, 2001. Т. 1. 236 с.
- 27.Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Кривий Ріг, 2001. – 238 с.
- 28.Брушлинский А.В. Психология субъекта. Санкт-Петербург : Алетейя, 2003. 272 с.
- 29.Булах І.С. Психологія особистісного зростання старшокласника : монографія. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2003. 340 с.

30. Булка Н.І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 43–45.
31. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія. Запоріжжя : Хортиц. навч.–реабіліт. багатoproфiл. центр, 2008. 460 с.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
33. Вербицька П. В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 2000. 215 с.
34. Веселкова Н. В., Прямикова Э. В. Социальная компетентность взросления. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. 290 с.
35. Виховання особистості у добродійній діяльності : метод. посіб. / [Алексєєнко Т. Ф., Данілова А. П., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Ніжин : ПП Лисенко, 2015. 192 с.
36. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
37. Возна Ю. В. Культурно-дозвіллева сфера як простір соціалізації студентської молоді. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 21(1). С. 233-240. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_21%281%29__33
38. Возна Ю. В. Соціокультурна анімація у контексті соціально-педагогічної діяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2015. Вип. 25. С. 24-33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2015_25_5
39. Волошина О. О. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2007. 20 с.

40. Воронова С.В. Особливості мотивації досягнення сучасного старшокласника. *Психологія : збірник наукових праць*. Вип. 2. Київ, 2012. С. 114–120.
41. Вчимося самотійності : навч.–метод. посіб. / автор. кол. : Ю. М. Галусян, А.В. Каравай, А. Б. Кочарян, Т. Д. Мельник ; за заг. ред. Т. П. Спіріної. Київ : Москаленко О. М., 2011. 212 с.
42. Галян О. Зміст та особливості реалізації виховних технологій у підлітковому віці. *Педагогіка і психологія проф. навчання*. 2003. №3. С. 125–132.
43. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2007. С. 44-49.
44. Гилфорд Дж. Структурная модель інтелекта. *Психологія мышлення*. Москва, 1965. С. 433–456.
45. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 51-61.
46. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Матеріали II міжвузівської науково–практичної конференції*. 1-2 грудня 2011 р. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2011. С. 22–23.
47. Гомонюк О. Ключові компетентності соціального педагога. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів, 2013. № 1. С. 135–142.
48. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
49. Гончарова–Горянська М. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 71-74.
50. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. 2012. № 54. С. 31–36.

- 51.Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения. Москва : Смысл, 2006. 336 с.
- 52.Городняк І.В. Вивчення успіху крізь призму соціального досвіду старшокласника. *Вісник Одеського національного університету*. 2008. Т. 13. Вип. 5. С. 290–294.
- 53.Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Дрогобич, 2011. 20 с.
- 54.Горук Н. М. Теоретико-методологічні засади неформальної освіти жінок у Північній Америці. URL : <http://lecture.in.ua/vostrogradsekogo-amerikansekafilosofiya-osviti-ochima-ukrayin.html?page=4>
- 55.Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. Спортивний туризм : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 304 с.
- 56.Грабовська С. Л., Чолій С. М. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. *Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / за ред. С. Д. Максименка. Т. XII. Ч. 1. Київ, 2010. С. 171-181.
- 57.Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. - 2009. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2009_2_7
- 58.Гусейнова Е. І., Лук'янова Ю. М. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти. *Педагогічні науки*. 2012. URL : http://rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm.
- 59.Гіденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 1999. 726 с.
- 60.Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.
- 61.Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста. Київ : УПКККО, 1995. 80 с.
- 62.Дахин А. Н. Педагогика компетентности. *Школьные технологии*. 2012. № 6. С. 67-77.

63. Дахин Н. А. Педагогическое моделирование : монография. Новосибирск : НИПКиПРО, 2005. 230 с.
64. Даценко Н. П., Власова О. І. Порівняльне дослідження соціальної компетентності учнів вальдорфської школи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 2. С. 60-64. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_2_11.
65. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. 6. С. 8–10.
66. Диба С. Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 233 с.
67. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного : довідник-посібник / Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелест, О.В. Кравченко та ін. Луганськ : Альма-матер, 2006. 256 с.
68. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
69. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного молодшого шкільного віку : монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, М. Курінна, І.П. Печенко ; наук. ред. А.М. Богуш ; за заг. ред. Н.В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
70. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності підлітка з неповної сім'ї : дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 208 с.
71. Докторович М.О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С.144–147.
72. Драч І.І. Компетентнісний підхід у підготовці магістрантів з педагогіки вищої школи. *Проблеми освіти* : наук. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2012. Вип. №70. Ч І. С. 140–146.

73. Дружинин В. Н. Психология : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 656 с.
74. Дьяконов Г. Спілкування і взаємодія. *Соціальна психологія*. 2004. № 3. С. 82-96.
75. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
76. ЄВРОПА 2020. Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання / Європейська Комісія. Брюссель, 03.03.2010. COM (2010) 2020. URL : <http://old.minjust.gov.ua/file/31493.doc>.
77. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості : орієнтири для ХХІ століття. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*: наук.-метод зб. [ред. кол. Н. Софій (гол.), І. Єрмаков (наук. ред.) та ін.]. Київ : Контекст, 2000. С. 58–72.
78. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : науково-методичний посібник / [ред. І. Г. Єрмакова]. Запоріжжя : Центуріон, 2005. 640 с.
79. Життєтворчість особистості : концепція, досвід, проблеми : наук.-метод. зб. / за ред. І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006. 592 с.
80. Занюк С.С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
81. Зарубіжний досвід підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань : навчальний посібник / Г. В. Лещук, О. Ю. Пришляк, Л. І. Романовська, Г. І. Слосанська ; за заг. ред. В.А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. 88 с.
82. Зарицька В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2010. 304 с.
83. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к образованию. *Образование и наука*. 2005. № 3 (33). С. 27-40. URL : <http://edscience.ru/sites/default/files/2005/2005-3.pdf>.

- 84.Зеер Э.Ф., Рудей О.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности : учеб. пособие. Москва : Изд-во Моск. психолог.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2008. 256 с.
- 85.Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34 – 42.
- 86.Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник. Москва : Логос, 2003. 384 с.
- 87.Зінченко С. Психологічні особливості неформальної освіти дорослих. URL : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2009_1/09ZSVNOD.pdf.
- 88.Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Київ : ІС НАНУ, 2004. 400с.
- 89.Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми пошуку, перспективи* : монографія. Київ ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 10–18.
- 90.Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
- 91.Іванова О. Ю. Педагогічні умови забезпечення якості освіти у старшокласників в особистісно-орієнтованій системі навчання: дис.... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2008. 167 с.
- 92.Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 509 с.
- 93.Інноваційні технології навчання: навч. посіб. / кол. авт. ; відп. ред. Бахтіярова Х. Ш.; наук. ред. Арістова А. В. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
- 94.Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів : Лист Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 № 1/9-74. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/449752__449817.
- 95.Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід роботи / уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А.П.Н., 2002. 136 с.

- 96.Іонова О. М., Черновол-Ткаченко Р. І., Гресь О. В. Здоров'язберігаюча діяльність керівника загальноосвітнього навчального закладу : теоретичні та практичні аспекти. Харків : Основа, 2016. 144 с.
- 97.Кабардов М. К., Арцишевская Е. В. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенции. *Вопросы психологии*. 1996. №1. С. 34–49.
- 98.Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности. *Журнал практикующего психолога*. 1999. № 5. С. 159–178.
- 99.Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2011. 38 с.
- 100.Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання). Київ : Науковий світ, 2001. 129 с.
- 101.Капустін С. В. Модернізація освіти в контексті реалізацій компетентнісного підходу до формування цілісного світогляду молоді. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Філософія. 2017. Вип. 49. С. 57-68.
- 102.Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 191 с.
- 103.Качалова Т. Г. Історико-дидактичний аналіз становлення проблеми формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2013. Вип. 31. С. 97–104.
- 104.Китиченко С.О. Організація туристсько–краєзнавчих подорожей з учнівською молоддю. *Позашкільна освіта*. 2011. № 2. С. 12–17.
- 105.Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : схвал.

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.

URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>.

- 106.Кобилянська С. О. Сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2016. № 12 (1). С. 64-67.
- 107.Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов–на–Дону : Феникс, 1996. 512 с.
- 108.Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. К. : Шк. світ, 2011. 128 с.
- 109.Кодлюк Я. П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України. *Професійні компетенції та компетентності вчителя: збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару 28 – 29 листопада 2006 р.* С.10–13.
- 110.Козубовська І. Моніторинг якості освіти як засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 22. С. 75-76.
- 111.Козубовська І., Бабинець М. Толерантність як важлива умова успішної міжкультурної взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія :Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 29. С. 239-242. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_29_71.
- 112.Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2004. № 9. С. 5–7.
- 113.Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та сучасні перспективи. Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е. ; за ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

- 114.Кон И. С. Психология ранней юности. Москва : Просвещение, 1989. 254 с.
- 115.Кон И. С. Психология старшеклассника : пособие для учителей. Москва : Просвещение, 1980. 192 с.
- 116.Кондаков О.М. Компетентность как результат деятельной характеристики. *Відкритий урок*. 2004. № 1718. С. 15–22.
- 117.Кондратова Т. С., Сажина Н. М. Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе. *Синергетика образования*. Вып. 12. URL : http://sinobr.ru/artcls/a12_2.html.
- 118.Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–6.
- 119.Концепція розвитку освіти дорослих в Україні (друге видання) / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ : ДКС–Центр, 2016. 24 с.
- 120.Концепція формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу в умовах нової соціокультурної реальності / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, О. О. Єжова, Т. Є. Федорченко. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя. 2013. №2. С. 41–48.
- 121.Копилець Є., Порубай Н. Виконання краєзнавчих досліджень під час туристських змагань учнівської молоді. *Туризм і краєзнавство*. Переяслав–Хмельницький, 2013. С. 99–103.
- 122.Корпач Н. І., Сидорук І. І. Волонтерство – важливий ресурс в соціальній роботі. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (12-15 жовт. 2020 р., Луцьк) / за заг. ред. В. З. Антонюка*. Луцьк: Іванюк В. П., 2020. С. 296-298.
- 123.Коростылева Л.А. Психология самореализации личности. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 222 с.

- 124.Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.- метод. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психол. та соц. педагогіки, 2011. 103 с.
- 125.Косенчук О. Г. Соціально–педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 22 (257). Ч. VIII. С. 238-246.
- 126.Кравець В.П. Гендерна педагогіка : навчальний посібник. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
- 127.Кравець В.П. Педагогіка : базовий підручник. Харків : Фоліо, 2015. 572 с.
- 128.Красильникова Г.В., Гриценко В.В. Компетентнісний підхід в освіті : аналіз термінології. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : педагогіка і психологія. 2009. Вип. 28. С. 381-385.
- 129.Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 447 с.
- 130.Кузьміна Т. Усвідомлений вибір професії як запорука життєвого успіху. *Психолог*. 2009. № 2. С. 14–17.
- 131.Куликовський С. Генеза поняття «компетентність» у європейській та українській педагогічній науці. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. № 29 (1). С. 92–103.
- 132.Кумбс Ф. Кризис образования в современном мире. Москва : Наука, 1970. 245 с.
- 133.Кучай О. В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. *Рідна школа*. 2009. № 11. С. 44-48.
- 134.Кучер О. До проблеми формування громадянської компетентності випускників загальноосвітньої школи. *Матеріали Першої міжнародної соціально–педагогічної конференції*, м. Луцьк, 26–27 квітня 2006 р. Луцьк, 2006. С. 235–237.
- 135.Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу : методологічний

- аспект. Кіровоград : Кіровоград. держ. пед. ун-т, 2001. 348 с.
- 136.Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські абриси. монографія. Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
- 137.Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання : європейський приклад для України. *Філософія освіти*. 2011. № 1–2 (10). С. 255–265.
- 138.Лепіхова Л. Соціально–психологічна компетентність у психологічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 5-8.
- 139.Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості в позашкільному навчальному закладі. *Шлях освіти*. 2009. №4. С. 28–31.
- 140.Левенець Н.І., Кулянда О.С., Федоруц М. В. Школа – це життя, життя – це школа... Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 120 с.
- 141.Лопухівська А.В. Учнівське самоврядування в сільських загальноосвітніх навчальних закладах. *Сільська школа України*. 2003. № 2. С. 3–6.
- 142.Луговий В.І. Становлення безперервної освіти в країнах організації економічного співробітництва і розвитку (досвід для України). *Вища освіта України*. Івано–Франківськ, 2008. №4. Додаток 1 : Безперервна освіта в Україні : реалії та перспективи. С. 7–9.
- 143.Лукашевич Н. П. Социология воспитания. К. : МАУП, 1997. 180 с.
- 144.Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія. Київ : НАДУ, 2004. 298 с.
- 145.Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих: проблеми і перспективи. *Професійна освіта : педагогіка і психологія* : пол.-укр, укр.-пол. щорічн. / за ред. Т Левовицького, І. Більш. І. Зязюна, Н. Ничкало. Ченстохова ; Київ, 2011. Вип. ХНІ. С. 327–333.
- 146.Лунева О. В. Концепція соціального інтелекта личности. *Знание. Понимание. Умение*. 2012. № 2. С. 46–51.

- 147.Люсова О.В. Цель как смысложизненная детерминанта настоящего в юношеском возрасте : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05. Ярославль, 2007. 216 с.
- 148.Ляховець Л.О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 128–133.
- 149.Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 1996. 699 с.
150. Максименко С. Д. Саморозвиток суб'єкта навчальної діяльності. *Вісник Національного технічного ун-ту України*. 2001. № 3. Кн. 1. С. 5–10.
- 151.Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості : підруч. Київ : КММ, 2007. 296 с.
- 152.Малахов А.С. Специфіка особистісного зростання старшокласника : ракурс сучасного психологічного дослідження. *Журнал практикуючого психолога*. 2012. Вип. 8. С. 72–85.
- 153.Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2006. 252 с.
- 154.Мальковская Т. Н. Воспитание социальной активности старших школьников : учеб. пособ. Ленинград : ЛГПИ им. А. Герцена, 1973. 172 с.
- 155.Марченко С. Я., Краснова Н. П., Марченко Л. П. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.
- 156.Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 632 с.
- 157.Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 352 с.
- 158.Махиня Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу. *Modern problems of education and science : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (Будапешт, 26–27 січня 2013). URL : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

159. Матусевич І. Основні концептуальні підходи щодо розуміння емоційного інтелекту особистості у психології. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/44>
160. Машкаринець–Бутко А. Особливості роботи соціальних працівників у дитячих будинках сімейного типу. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2008. № 14. С. 98–101.
161. Меморандум Європейської Комісії 2000. Рекомендація 1437 (2000) «Про неформальну освіту». URL : <http://coe.kiev.ua/docs/race/rec1437%282000%29.htm>.
162. Михайлова (Алєшина) Е.С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. *Диагностика социального интеллекта. Руководство пользователя*. Санкт-Петербург : ГП «Иматон», 2001. 51 с.
163. Мешко Г. М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Збірник наукових праць*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород, 2017. Вип. 1 (40). С. 157–161.
164. Мирна І. О. Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності : дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 188 с.
165. Мудрик А. В. Соціальний інтелект та соціальна компетентність. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 3. С. 4–6.
166. Навчаємось дебатовати : навч.–метод. посіб. / за ред. М. Масютіної. Бердянськ : Ткачук О.В., 2010. 202 с.
167. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. В. І. Лозової. Харків : Апостроф, 2012. 348 с.
168. Науменко Р. А. Перспективи розвитку позашкільної освіти: аспекти взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових та громадських організацій : монографія. Київ : Інформаційні системи, 2010. 239 с.

169. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.
170. Національний освітній глосарій : вища освіта / авт.–уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш [та ін.] ; за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. Київ : Плеяди, 2014. 100 с.
171. Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича, Г. Усатенко. Киев : Фонд «Европа XXI», 2012. 176 с.
172. Нормативно–правові акти, які регламентують порядок організації туристсько–краєзнавчої роботи : Наказ МОН України № 1124 від 02.10.2014р. *Офіційний вісник України*. 2014. №89. С. 1–49.
173. Оришко С. П. Проблема стимулювання активності старшокласників в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 121. С. 92–96.
174. Овчаренко С. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи. URL : http://dialog.lviv.ua/files/champions_final_conference.pdf.
175. Овчарук О. В. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах. *Шлях освіти*. 2003. № 2. С. 17 – 21.
176. Овчарук О. Розвиток компетентнісного підходу : стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ : К.І.С., 2004. С. 6–15.
177. Ожубко Г.В. Сутність та структура соціального інтелекту. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. Костюка НАПН України*. 2012. №17. С. 347–356.
178. Олійник Г. М. Організація освітньо-дозвіллевої діяльності з учнями 5-7 класів : методичні рекомендації. Тернопіль, 2014. 114 с.

- 179.Олійник Г. М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілдової діяльності учнів 5-7 класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2015. 22 с.
- 180.Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды. Москва : Смысл, 2002. 345 с.
- 181.Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. Київ : ІСДО, 1993. 336 с.
- 182.Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : Додаток до наказу МОН України від 19.08.2016 №1009. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/vymogy-do-kontorlyu-ta-otsinyuvannya.pdf>.
- 183.Освіта дорослих : короткий термінологічний словник / авт.–упоряд. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Київ ; Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2014. 108 с.
- 184.Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. Л. Кіктенко, О. О. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 255 с.
- 185.Освітологія : витоки наукового напрямку : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка; Авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. Київ : Едельвейс, 2012. 336 с.
- 186.П'янковська І. В. «Компетенція» та «компетентність» як провідні поняття компетентнісного підходу. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. Серія : Психологія і педагогіка. 2010. № 15. С. 202–211.
- 187.Павлик Н. П. Неформальна освіта / Non–Formal Education. *Енциклопедія прав людини : соціально–педагогічний аспект* : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир : Волинь, 2014. 220 с. С.120–124.
- 188.Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.

- 189.Паращук О. Неформальное образование в Украине. *Неформальное образование для региональных демократических трансформаций* : исследование / под ред. Д. Карпиевича, Г. Усатенко. Київ, 2012. С. 87–94.
- 190.Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 442 с.
- 191.Педагогіка туризму : навч. посіб. / за ред. В. К. Федорченка, Н. А. Форменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрової. К. : Слово, 2004. 296 с.
- 192.Пекар І. Роль неформальної освіти у сучасному суспільстві. URL : <http://business-territory.com/articles/rol-neformalno%D1%97-osv%D1%96ti-u-suchasnomu-susp%D1%96lstv%D1%96>.
- 193.Петришин Г. Р. Роль сучасної освіти у формуванні змістовної сторони знань. *Problemy nowoczesnej edukacji*. Tom V, WSL Czenstochowie, 2015. С. 65 -73.
- 194.Петров В.Ф. Концептуально–інноваційні засади психолого–педагогічного забезпечення учнівського самоврядування. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 2 (54). С. 27-38.
- 195.Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник. Київ : Кондор, 2005. 408 с.
- 196.Петровская Л.А. Общение – компетентность – тренинг. Избранные труды. Москва : Смысл, 2007. 387 с.
- 197.Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології : навч-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2002. 255 с.
- 198.Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально–педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах : дис. ... д–ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 582 с.
- 199.Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків : теорія і практика : монографія. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2010. 268 с.

- 200.Плинокос Д., Коваленко М. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 29. С. 53–60.
- 201.Поліщук В. А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка, 2006. 424 с.
- 202.Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України : затв. Наказом МОН України № 640 від 04. 09. 2006 р. *Інформативний збірник МОН України*. 2006. № 36. С. 3–27.
- 203.Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.
- 204.Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи*. К. : К.І.С., 2004. С. 16–25.
- 205.Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
- 206.Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки : навч. посіб. Київ : Абрис, 1998. 448 с.
- 207.Потапчук Т. В. Формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 575 с.
- 208.Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України : затв. Наказом МОН України №96 від 06. 04. 1999 р. *Інформативний збірник МОН України*. 2007. № 1. С. 3–24.

- 209.Практический интеллект / Р. Дж. Стернберг, Дж.Б. Форсайт, Дж. Хедланд
Дж.А. Хорвард, Р.К. Вагнер, В.М. Вильямс, С.А. Снук, Е.Л. Григоренко.
Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с.
- 210.Приходько М. І. Учнівське самоврядування в сучасному вимірі. Харків :
Основа, 2008. 175 с.
- 211.Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної
середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р.
№1392.
- 212.Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти :
Постанова Кабінету Міністрів від 20.04.2011 року № 462. URL :
https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
- 213.Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова
Кабінету Міністрів від 21 лют. 2018 р. № 462. *Офіційний вісник України*.
2011. № 33. Ст. 1378.
- 214.Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних
закладів II ступеня : Наказ МОНмолодьспорту від 06.06.12 року. URL :
https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29821.
- 215.Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL :
<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
- 216.Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-
IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
- 217.Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III. URL :
<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
218. Про поліпшення туристсько–краєзнавчої роботи у навчальних закладах,
які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України :
Наказ МОН України № 286 від 06.04.2007 р. *Інформативний збірник МОН
України*. 2007. № 13. С. 3–32.
- 219.Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від
21.06.2001 №2558-III. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.

- 220.Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 року №710–р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710–2018–p?lang=ru>
- 221.Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
- 222.Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 564 с.
- 223.Проект TUNING – гармонізація освітніх структур в Європі: Внесок університетів у Болонський процес. URL : www.unideusto.org/tunsng.eu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf.
- 224.Прямикова Е.В. Социальная компетентность школьников : смыслы и практики. *Социологические исследования*. 2009. № 7. С. 126–132.
- 225.Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. Москва : Астрель : АСТ : Транзиткнига, 2006. 479 с.
- 226.Психология : словарь / под ред. А.В. Петровского, М.Г.Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494с.
- 227.Психология человека от рождения до смерти / под ред. А. А. Реана. Санкт-Петербург : Прайм–ЕВРОЗНАК, 2002. 656 с.
- 228.Психологічна енциклопедія / авт.–упоряд. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
- 229.Професійне самовизначення учня у контексті профільної та допрофільної освіти (для практичних психологів та соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів): метод. реком. Львів : НМЦО, 2010. 204 с.
- 230.Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито–центр, 2002. 396 с.
- 231.Рада Європи. Парламентська асамблея. Рекомендація 1437 (2000) «Про неформальну освіту». URL : <http://coe.kiev.ua/docs/race.htm>.
- 232.Радкович Л. Полікультурні можливості клубної роботи в системі вищої освіти. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та*

психології : збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. 2010. № 2(3). С. 215–218.

233. Радул В.В., Краснощок І.П., Лебедик І.В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : монографія. Київ : Імекс–ЛТД, 2009. 352 с.
234. Расказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2014. 44 с.
235. Реан А. А., Коломинский Я. А. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 574 с.
236. Резніченко Л.В. Формування компетентності майбутніх учителів до використання інновацій у професійній діяльності. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 77. Ч. II. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 86–90.
237. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 «Про неформальну освіту». URL: <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
238. Решмидт Х. Подростковый и юношеский возраст : проблемы становления личности. Москва : Мир, 1994. 320 с.
239. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення. Київ : Деміург, 2004. 224 с.
240. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Вид. група «Основа», 2005. 96 с.
241. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423-426. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98.
242. Рожков М.И. Развитие самоуправления в детских коллективах: учеб.-метод. пособ. Москва : Владос, 2002. 206 с.
243. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 238 с.

- 244.Романовська Л. І. Соціально-педагогічна підтримка діяльності дитячих громадських об'єднань України: історія і сучасність : монографія. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2012. 419 с.
- 245.Ромек В. Впевненість у собі : етичний аспект. *Журнал практичного психолога*. 1999. №9. С. 24.
- 246.Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Педагогіка. 2006. Вип. 21, Ч. 1. С. 73-82.
- 247.Савчин М.В., Василенко П.П. Вікова психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
- 248.Савин Н. В. Педагогіка. Київ : Вища школа, 1974. 252 с.
- 249.Садова Т. Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології. *Дошкільна освіта*. 2010. № 1 (27). С. 63 – 69.
- 250.Сбруєва А. А. Громадянські цінності у сучасному шкільництві: зміст та шляхи формування. *Творча особистість вчителя : проблеми теорії і практики* : зб наук. пр. К., 2000. Вип. 4. С. 100–109.
- 251.Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–143.
- 252.Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації процесу особистісного самовираження старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Харків, 2002. 189 с.
- 253.Серьожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 243 с.
- 254.Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя. *Управління школою*. 2006. №14. С. 2–9.
- 255.Сігаєва Л.Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст. : монографія. Київ : ЕКМО, 2010. 420 с.
- 256.Скорик О. Є. Учнівське самоврядування : практика впровадження. Київ : Плеяди, 2005. 180 с.

- 257.Сліпич Ю. В. Професійний розвиток педагогів як психолого-педагогічна проблема. *Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту*. Сер. Педагогіка, психологія і соціол. 2010. Вип. 8. С. 123-129.
- 258.Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
- 259.Слюсаренко О. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти. *Філософія освіти*. 2009. № 1–2 (8). С. 287–299.
- 260.Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2010. Вип. 50. С. 138–142.
- 261.Смагіна Т. М. Соціальна компетентність учнів: зміст і структура. *Педагогічна майстерня*. 2011. № 2. С. 22.
- 262.Собко Я. М. Педагогічні умови організації спільної діяльності викладача та учнів ПТНЗ у процесі ігрового проектування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 33. С. 165-169. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_33_34
- 263.Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології. Харків : Веста : Ранок, 2002. 128 с.
- 264.Социальный интеллект: теория, измерения, исследования / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. Москва : ИП РАН, 2004. 361 с.
- 265.Соціологія: терміни і поняття : навчальний словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 658 с.
- 266.Соціальна педагогіка : підручник / Р.Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. С. Олексюк. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 488 с.
- 267.Соціальна педагогіка: словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
- 268.Соціально–педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. Київ : Ексоб, 2004. 304 с.

269. Соціально–психологічні чинники мотивації професійного вдосконалення особистості : наук.–метод. посіб. / Боришевський М.Й., Семиченко В.А., Бондарчук О.І. та ін. Київ : Логос, 2005. 128 с.
270. Становських З. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 22 с.
271. Сташко Ж. М. Формування соціальної компетентності старшокласника. Київ : Шк. Світ, 2001. 128 с.
272. Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як інтегральний конструкт. *Інсайт*: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І.В. Шапошникова, О.Є. Блинова та ін.]. Херсон : Вишемирський В.С., 2015. С. 320–323.
273. Сулаєва Н. В. Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти : монографія. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. 406 с.
274. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів в умовах професійної підготовки : монографія. Київ : НПУ, 2016. 208 с.
275. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні : проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. 1996. № 1. С. 24-27.
276. Танська В.В. Підготовка майбутнього вчителя біології до екологічної освіти старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Житомир, 2006. 20 с.
277. Тименко В. П. Практичний інтелект учнівської молоді: монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 176 с.
278. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». URL : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2009_3/Tverezovska.pdf.
279. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки : український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. С.111–117.

- 280.Терещук Г.В. Компетентісний підхід у роботі педагогічного університету. *Освіта*. 2013. № 45. С. 4.
- 281.Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол. : Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.] ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Київ : Університет менеджменту освіти, 2014. 230 с.
- 282.Тернопільська В. І. Аналіз соціальної відповідальності у площині процесу соціалізації особистості. *Соціально–педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні* : зб. наук. пр. / за ред. Н. А. Сейко. Житомир : ЖДПУ, 2002. С. 297–299.
- 283.Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. №6 (20). С. 109-114.
- 284.Тимчук Л. Освіта дорослих в Україні: на шляху до інституалізації. *Територія успіху*. 2017. Том 4. С. 13-14.
- 285.Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти. URL : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf
- 286.Ткач Т.В. Неперервність освіти як психолого–педагогічна ідея. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/iver/2008_1_1/chapters/chapter_1/chapter_1_part_19.pdf
- 287.Участь дітей та молоді в процесах прийняття рішень / А. Купцова, О. Сакович, Т. Кондрашевська, Л. Логінова, С. Мірук. Київ : АртБат, Такі Справи, 2012. 112 с.
- 288.Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків : Основа, 2012. 207 с.
- 289.Фельдштейн Д.Н. Психология развития личности в онтогенезе. Москва : Педагогика, 1989. 436 с.
- 290.Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці загальноосвітніх навчальних закладів з родинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. №36. С. 192–194.

291. Федоруц М. В. Спортивний туризм як вагомий чинник формування соціальної компетентності старшокласників. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. №28. С. 231–236.
292. Федоруц М. В. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. №2 (45). С. 217–222.
293. Федоруц М. В. Учнівське самоврядування як вагомий чинник формування соціальної компетентності сучасних старшокласників. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. №41. С. 22–29.
294. Федоруц М. В. Соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка і психологія» / редкол. : Товканець Г.В. (гол.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. №1 (9). С. 171–174.
295. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності старшокласників: концептуальні підходи. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції* : Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 25 вересня 2015 р.) / за ред. І.В. Козубовської. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла» 2015. С. 107–110.
296. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у туристсько-краєзнавчій діяльності. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка* : Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів за міжнародною участю (Тернопіль, 29 квітня

- 2015 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слосанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 255–260.
297. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів як педагогічна проблема. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка: Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів за міжнародною участю (Тернопіль, 28-29 жовтня 2015 р.)* / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слосанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 169–174.
298. Федоруц М. В., Кулянда О. С. Використання інноваційних підходів для створення системної практичної бази формування ключових компетентностей обдарованих школярів. *Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 23-24 лютого 2017 р.). Івано-Франківськ: Інститут обдарованої дитини НАПНУ, 2017. С. 15–29.
299. Федоруц М. В. Розвиток інтелектуальних здібностей школярів шляхом поглиблення партнерської співпраці. *Крок у науку* : Збірник статей IV Всеукраїнської наукової шкільної конференція (Дніпро, 26-27 квітня 2018 р.). Дніпро: ТОВ «Роял Принт», 2018. С. 302–305.
300. Федоруц М. В. Структура соціальної компетентності старшокласників. *Багатоманітність культур як педагогічна проблема* : збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; уклад. О.І. Гуренко. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. С. 260–264.
301. Федоруц М. В. Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування особистості старшокласників. *Магістр*. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2015. №23. С. 159–162.
302. Флярковська О. В. Виховання творчої самореалізації школярів у загальноосвітньому навчальному закладі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 3. С. 115-117.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2014_3_23

- 303.Флярковська О. Вплив педагогічних умов на процес творчої самореалізації підлітків. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 17. С. 190-195. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2014_17_37
- 304.Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В.І., Єжова О.О., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Хомич О.Л. ; за ред. Кириченко В.І. Тернопіль : Терно-граф, 2016. 244 с.
- 305.Формування та розвиток професійної компетентності управлінського персоналу: монографія / М. Дороніна, І. Литовченко, О. Кузьменко, Д. Михайленко та ін. Харків : ІНЖЕК, 2014. 368 с.
- 306.Фучила О., Балацька Л. Особливості неформальної освіти дорослих у сучасній Фландрії (Бельгія). *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. №1. С. 192–198.
- 307.Харченко С. Я. Соціально–педагогічні технології : навч.–метод. посіб. Луганськ : Альма–матер, 2005. 552 с.
- 308.Хмуринська Т. Аналіз особливостей професійної діяльності соціального педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 22. С. 180-181. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_22_65
- 309.Хмуринська Т. О. Соціально-педагогічні аспекти соціального самовизначення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота : зб. наук. пр. Ужгород, 2009. Вип. 17. С. 199–201.
- 310.Циба В. Т. Теоретичні засади соціальної психології : системний підхід : монографія. К. : ВМУРОЛ «Україна», 2011. 359 с.
- 311.Ціпан Т. С. Самоврядування у дитячо–юнацьких об'єднаннях як засіб громадянського виховання. *Теоретико–методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук, праць. Кіровоград : Імекс–ЛТД, 2014. Вип. 18, кн. 2. С. 377–386.

312. Чайка В. М. Реалізація компетентнісного підходу в підготовці вчителя початкової школи. *Підготовка майбутніх учителів до реалізації державного стандарту початкової загальної освіти* : матеріали регіонального наук.-практ. семінару, 29–30 квітня 2013 р. / [за ред. В. М. Чайки]. Тернопіль, 2013. С. 7–9.
313. Чайковська Г. Б. Формування екологічної компетенції в майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2010. №3. С. 54-59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2010_3_12
314. Чепига М. Плекаймо інтелектуальну еліту. Львів : Тріада плюс, 2007. 536 с.
315. Шапочкіна О. В. Неформальна освіта : зарубіжний досвід організації. *Неперервна освіта за кордоном*. 2011. Ч. 7. С 122–125.
316. Шахрай В. М. Профілактика соціальної дезадаптації підлітків через залучення їх до театральної-ігрової діяльності. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 3. С. 39-46.
317. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА*. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». 2007. Т. 71. С. 3–8.
318. Colley H., Hodkinson P., Malcolm J. Formality and Informality in Learning: a Report for the Learning and Skills Research Centre. Lifelong Learning Institute University of Leeds, 2003. 75 p.
319. Commission of the European Communities : Making a European Area of Lifelong Learning a Reality. Brussels : COM, 2001. 98 p.
320. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. European Commission, 2004.
321. Coombs P. Attacking rural poverty, how nonformal education can help. URL : http://wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/02/18/000178890_98101911003374/Rendered/PDF/multi_page.pdf.

- 322.Coombs P., Ahmed M. *Attacking Rural Poverty : How non-formal education can help*. Baltimore : John Hokins University Press, 1974. P. 292.
- 323.Dave R. H. *Foundation of Lifelong Education : Studies in Lifelong Education*. Hamburg, 1976. 388 p.
- 324.*Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process: Summary and Country Report*. Uri Peter Trier. University of Neuchatel, October 2001. 279 p.
- 325.*Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster «Key Competences – Curriculum Development»*. 2008.
- 326.Fordham P. E. *Informal, non-formal and formal education programmes in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2*, London : YMCA George Williams College. 1993.
- 327.Hamadahe A. *Non-formal education. A definition of the concept and some examples*. UNESCO Prospects – quarterly review of education. 1991. Vol. 21. №1. P.111–124.
- 328.Hamburg Declaration on Adult Learning. *The Fifth International Conference, On Adult Education Hamburg*. URL : <http://unesco.org>.
- 329.Jarvis P., Wilson A. L. *International dictionary of adult and continuing education*. L. : Routledge, 2002. 202 p.
- 330.*Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework*. Brussels : European Commission, 2004. 228 p.
- 331.*Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy : Challenges for Developing Countries / A World Bank Report* Washington, D.C. 2003 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. 110p.
- 332.Livingstone D. W. *Adult's Informal Learning:Definitions, Findings,Gaps and Future Research. NALLWorking Paper No. 21 / 2001*. URL : <https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4484/21adultsinformallearning.p>
- 333.McClelland D. C. *Testing for Competence Rather Than for «Intelligence»*. *American Psychologist*. 1973. Vol. 28. № 1. P. 1-14.

- 334.Mehrabian A. *Silent Messages*. Belmont, Calif.: Wadsworth, 1971. 178 p.
- 335.Memorandum on Lifelong Learning. URL : http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
- 336.NFE BOOK *The impact of Non Formal Education on young people and society*, 2014. P.10–11.
- 337.OECD. *New OECD Activity on Recognition of non–formal and informal Learning. Guidelines for Country Participation*. OECD. 2006. P. 4.
- 338.Fedoruts M. The socio-pedagogical conditions of the formation of high school students' social competence in the space of non-formal education: a practical aspect. *Science and Education a New Dimension*. Pedagogy and Psychology, VIII (94), Issue : 236, 2020 Sept. P. 26-29.
- 339.Fedoruts M. Modeling the process of the formation of high school students' social competence by means of non-formal education. *Scientific Papers: Social Work and Education*. CSI&D, 2020. Vol. 7, No. 4. P. 557–569.
- 340.*Recognition and validation of non–formal and informal learning for VET teachers and trainers in the EU Member States / Cedefop*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. 78 p.
- 341.*Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Official Journal of the European Communities / European Parliament ; Council of the European Communities*. 2008. URL : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>
- 342.Romainville M. *Інновації у вищій школі: чому і як?* Монреаль : Квебекська асоціація університетської педагогіки. URL : http://cdc.qc.ca/ped_coll/Romainville_21_3.pdf
- 343.Ruchen D. S. *Key Competencies for a Successful Life and a Well–Functioning Society*. Hogrefe & Huber Publishers, Germany, 2003. P. 4–5.
- 344.Schratz M. *What is a «European Teacher»? A Discussion Paper*. European Network on Teacher Education Policies (ENTEP), 2004.

- 345.Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. *Journal of Teacher Education*. 1995. №2. P. 2–6.
- 346.Simkins T. Non-Formal Education and Development. University of Manchester, Department of Adult and Higher Education, 1977. 77 p.
- 347.Smith M. Curriculum Theory and Practice. New York : Routledge, 2001. 182 p.
- 348.Spector J. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. N.Y., 1996. 123 p.
- 349.The Definition and Selection of Key Competencies : Theoretical and Conceptual Foundations: Executive Summary. 2005. URL : <http://oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>.
- 350.The encyclopedia of informal education. URL : <http://www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm>.
- 351.The European Knowledge Centre for Youth Policy. URL : <http://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/glossary>.
- 352.The Research on New Approaches to Lifelong Learning. Canada : Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto, 1999. 97 p. URL : <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/2715/2/01PreliminaryNALLBibliography.pdf>.
- 353.White R. W. Motivation Reconsidered: The Concept of Competence. *Psychological Review*. 1959. № 66. P. 297-333.
- 354.Woodruffe C. Competent by any other name. *Presental Management*. 1991. September. P. 30–33.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Довідки про впровадження результатів
дисертаційного дослідження**

УКРАЇНА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ

46000 м. Тернопіль, бульвар Т. Шевченка, 1, тел. 52-56-94, upravl.osvita@ukr.net

ДОВІДКА

**про впровадження дисертаційного дослідження за темою
«Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності
старшокласників засобами неформальної освіти»
здобувача Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Федоруца Миколи Васильовича**

Теоретичні положення, висновки та рекомендації щодо формування соціальної компетентності старшокласників, що обґрунтовані Федоруцом Миколою Васильовичем успішно використовувалися у роботі в закладах загальної середньої освіти м. Тернополя, а саме у дослідно-експериментальній роботі були задіяні: Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 4, Тернопільська спеціалізована школа I-III ступенів №7 з поглибленим вивченням іноземних мов, Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №16 імені Володимира Левицького, Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №28. Впровадження запропонованої моделі реалізації соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка відображає взаємодію її компонентів (мотиваційного, когнітивного, соціально-ціннісного та поведінкового); форм, методів, засобів неформальної освіти, і соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників, – сприяли підвищенню результативності цього процесу в учнів експериментальних груп. Позитивні зміни відбулися на всіх рівнях соціальної компетентності школярів.

Начальник управління освіти і науки
Тернопільської міської ради

О.П. Похиляк

РАХІВСЬКА РАЙОННА РАДА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОСВІТИ

ЛУЖАНСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА I – III СТУПЕНІВ
90616, с.Луг, 135А, тел.3-61-29, zoslug @ bychkiv. net код ЄДРПОУ 26326561

21.09.2020 р. № 02-10/ 34

ДОВІДКА

**про впровадження дисертаційного дослідження
здобувача Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка Федоруца М. В. за темою
«Соціально-педагогічні умови формування соціальної
компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»**

Лужанська загальноосвітня школа I-III ступенів Рахівського району Закарпатської області використовує у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації щодо формування соціальної компетентності старшокласників, що обґрунтовані Федоруцом Миколою Васильовичем. Зокрема розуміння вивченої у дисертаційному дослідженні сутності соціальної компетентності старшокласників є важливим для реалізації соціально-педагогічних умов.

Упровадження запропонованих у дисертаційному дослідженні соціально-педагогічних умов, їх змістово-методичного забезпечення та методика реалізації також сприяли формуванню й реалізації окремих компонентів соціальної компетентності старшокласника, а засвоєні соціальні знання, сформовані мотиви, цінності, поведінка трансформувалися з предмета пізнання у спосіб життєдіяльності.

Аналіз результатів дослідження, які проводив Федоруц М.В., підтверджує його особистий високий науково-педагогічний рівень, практичну значимість проведених досліджень та доцільність їх впровадження у практику освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Директор школи

Р.Студеняк

РАХІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 ВІДДІЛ ОСВІТИ
 РОСІШКІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА I-III СТУПЕНІВ
 90622, с. Росішка, 198 ЄДРОПУ26325403 e-mail: rosishkashkola@meta.ua
 23 вересня 2020 № 02-11/30

ДОВІДКА

**про впровадження дисертаційного дослідження Федоруца М. В.
 за темою «Соціально-педагогічні умови формування соціальної
 компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»
 здобувача Тернопільського національного педагогічного
 університету імені Володимира Гнатюка**

Росішківська загальноосвітня школа I-III ступенів Рахівської районної ради Закарпатської області використовує у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації щодо формування соціальної компетентності старшокласників, що обґрунтовані Федоруцом Миколою Васильовичем. Зокрема розуміння розкритої у дисертаційному дослідженні сутності соціальної компетентності старшокласників є важливим для реалізації соціально-педагогічних умов.

Впровадження запропонованої моделі реалізації соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: сучасних форм, методів та прийомів сприяли підвищенню результативності цього процесу в учнів експериментальних груп. Позитивні зміни відбулися на всіх рівнях соціальної компетентності школярів.

Вважаємо, що дослідження Федоруца М.В. є достатньо теоретично та експериментально обґрунтованим і в сукупності дає можливість покращити формування соціальної компетентності старшокласників. Дані результати доцільно впровадити в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Директор школи

В.В. Микулець

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ КОМУНАЛЬНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
НАУКОВО-ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ ТА МОНІТОРИНГУ**

м. Тернопіль, бульвар Т.Г.Шевченка, 1, тел. 40 09 84, center.imco@gmail.com

**ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ № 2
засідання науково-методичної ради
Тернопільського комунального методичного центру
науково-освітніх інновацій та моніторингу**

11.10.2020

Голова: Литвинюк Г.І.

Секретар: Федун Г.П.

Присутні: 13 ос.

Відсутні: немає

Запрошені: Несмашна Г.Є, психолог ТКМЦНОІМ

Порядок денний:

7. Упровадження дисертаційного дослідження Федоруца М.В. «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» в роботу відділу неперервної післядипломної педагогічної освіти Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу (ТКМЦНОІМ)

Литвинюк Г.І., директор ТКМЦНОІМ

7. СЛУХАЛИ:

Литвинюк Г.І., директора ТКМЦНОІМ, яка розповіла про впровадження дисертаційного дослідження Федоруца М.В. «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» в роботу відділу неперервної післядипломної педагогічної освіти Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу під час реалізації освітньої програми «Загально професійні освітні технології та інструменти діяльності педагогічних працівників» на курсах підвищення кваліфікації у ТКМЦНОІМ.

ВИСТУПИЛИ:

Свінних Г.Г., консультант ТКМЦНОІМ, яка сказала, що на основі дисертаційного дослідження автором були розроблені та успішно апробовані

освітню, науково-пошукову роботу сприяло поглибленню знань слухачів про засоби неформальної освіти, а саме: інноваційні підходи до роботи з обдарованими учнями, сучасні стратегії краєзнавчої діяльності у системі шкільної та позашкільної освіти, стимулювання професійного росту вчителів як в урочній, так і позаурочній роботі.

УХВАЛИЛИ:

7.1. Затвердити довідку про упровадження дисертаційного дослідження Федоруца М.В. «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» в роботу Тернопільського комунального методичного центру науково-освітніх інновацій та моніторингу.

7.2. Рекомендувати педагогам закладів освіти впроваджувати досвід роботи Федоруца М.В. у практику роботи закладів освіти.

Голова науково-методичної ради

Г.І.Литвинюк

Секретар

Г.П.Федун

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**
 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
 тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
 MINISTRY OF EDUCATION AND
 SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
 NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
 2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
 tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від "12" 10 2020 р. № 964-нд/03 На № _____ від "____" _____ 20 ____ р.

ДОВІДКА

про упровадження результатів дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Довідкою засвідчуємо факт упровадження результатів дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» у процес професійної підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньою програмою «Менеджмент соціокультурної діяльності» (спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності») галузь знань 02 «Культура і мистецтво»); освітньою програмою «Логопедія. Спеціальна психологія (за галузь знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальність 016 «Спеціальна освіта») та здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за освітньою програмою «Соціальна педагогіка» (галузь знань 01 Освіта / педагогіка, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки) у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка упродовж 2018-2020 р.р.

Результати дослідницької роботи М. В. Федоруца використовувалися викладами кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної діяльності у процесі викладання таких початкових дисциплін: «Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціальні інновації», «Методика організації соціокультурної діяльності», «Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін». «Методологія і організація педагогічних досліджень», «Організація соціокультурної діяльності з дітьми і молоддю», «Соціалізація особистості» та інших.

Використання напрацьованих дисертації М. В. Федоруца сприяють формуванню у студентів розуміння суті, функцій і резервних можливостей неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників.

Дисертація М. В. Федоруца отримала позитивну оцінку викладачів кафедри.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича обговорювались та схвалені на засіданні кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (протокол № 2 від 2 жовтня 2020 року).

**Завідувач кафедри соціальної роботи,
 спеціальної освіти та менеджменту
 соціокультурної діяльності**

проф. В. А. Поліщук

Перший проректор

проф. Г. В. Терещук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, Закарпатська область, 88000
 тел: (0312) 61-33-21, 42-99-89 факс: (0312) 61-33-96
 e-mail: official@uzhnu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02070832

01.10.2020 № 2858/01-14 На № _____ Від _____

ДОВІДКА

Про упровадження результатів дисертаційного дослідження **Федоруца Миколи Васильовича** на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти». представленого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Даною довідкою засвідчуємо факт упровадження результатів дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» в освітній процес кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Ужгородського національного університету у процесі професійної підготовки магістрів за освітньою програмою «Педагогіка вищої школи» протягом 2018-2020 р.р.

Розроблена автором методика, яка базується на обґрунтованих соціально-педагогічних умовах та структурно-функціональній моделі формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, використовувалася викладачами кафедри у процесі викладання навчальних дисциплін «Філософія освіти», «Системний та інтеграційний підходи в освіті», «Теорія і практика вищої освіти», «Моделювання професійної підготовки та діяльності викладача», «Теорія і практика науково-педагогічних досліджень», «Психологія і педагогіка у професійній освіті», а також під час підготовки магістерських робіт.

Викладачі констатують підвищення показників готовності майбутніх педагогів до вирішення питань формування соціальної компетентності школярів засобами неформальної освіти. Одержані результати дозволяють зробити висновки, що розроблена автором модель та методика формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти заслуговують на використання у закладах вищої освіти у процесі підготовки педагогів, психологів, соціальних педагогів до формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Ректор УжНУ

[Signature]

проф. Смоланка В.І.

Завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

[Signature]

проф. Козубовська І.В.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

29.10.2020 № 2204

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Федоруца Миколи Васильовича
на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної
компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Упродовж 2018-2020 рр. у освітній процес Мукачівського державного університету впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» для майбутніх педагогів, які навчаються за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Початкова освіта і соціальна педагогіка», «Початкова освіта і психологічний супровід освітньої діяльності» та «Початкова освіта».

Матеріали дисертації використовувалися при підготовці наукових доповідей на конференціях, у повідомленнях на науково-методичних семінарах з проблем соціалізації учнів загальноосвітньої школи та формування соціальної компетентності майбутніх педагогів, що проводилися на кафедрі теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету. Викладачами кафедри використовувалися матеріали щодо соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності під час читання курсів «Соціальна педагогіка», «Теорія та методика виховання», «Методика гурткової і клубної роботи», «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями», а також у процесі проведення практично-семінарських занять, підготовки наукових повідомлень, рефератів із апробованої тематики.

Розроблена автором методика, яка базується на обґрунтованих соціально-педагогічних умовах та структурно-функціональній моделі формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти,

упроваджувалася викладачами кафедри теорії та методики початкової освіти також у процесі розробки програми педагогічної практики «Практика в літніх оздоровчих таборах» та навчальної дисципліни «Соціально-педагогічна робота в територіальних громадах».

Викладачі констатують суттєве підвищення показників готовності майбутніх соціальних педагогів до вирішення питань соціалізації і формування соціальної компетентності школярів засобами неформальної освіти. Одержані результати дозволяють зробити висновки, що розроблена автором модель та методика формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти заслуговують на використання у закладах вищої освіти з метою підготовки майбутніх педагогів, психологів, соціальних педагогів до формування соціальної компетентності школярів засобами неформальної освіти.

Результати дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету (протокол № 3 від 15 вересня 2020 р.).

**Перший проректор
Мукачівського державного університету,
д-р екон. наук, проф.**

В.В. Гоблик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

28.09.20 № 47

На № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

дисертаційного дослідження **Федоруца Миколи Васильовича** на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»,
 представлено на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Даною довідкою засвідчуємо факт упровадження результатів дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича на тему: «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» в освітній процес Хмельницького національного університету.

Матеріали дисертаційного дослідження Федоруца Миколи Васильовича, щодо формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти впроваджувалася викладачами кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки у процесі підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) освітніх рівнів зі спеціальностей 231 «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка» з додатковою спеціальністю «Практична психологія» протягом 2015-2020р.р., а саме, у процесі викладання таких навчальних дисциплін як: «Соціальна педагогіка», «Методика роботи з дитячими і молодіжними організаціями», «Технологія соціально-педагогічної діяльності»; «Соціалізація особистості»; «Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля».

Викладачі, задіяні у апробації результатів дослідження констатували суттєве підвищення показників умотивованості майбутніх фахівців до осмислення проблеми необхідності використання потенціалу неформальної освіти для формування соціальної компетентності старшокласників. Одержані результати дозволяють зробити узагальнення, що розроблена автором модель та методика формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти заслуговують на упровадження у закладах вищої освіти з метою підготовки соціальних педагогів, практичних психологів, соціальних працівників до формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження М.В. Федоруца були обговорені та схвалені на засіданні кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки (протокол №2 від 16 вересня 2020 року).

Проректор з наукової роботи,
 доктор технічних наук, доцент

О.М. Синюк

Завідувач кафедри соціальної роботи і
 соціальної педагогіки, доктор педагогічних наук,
 професор

Л.І. Романовська

Додаток Б-1

Клуб обдарованих школярів

Мета клубу:

- удосконалення освітнього процесу з урахуванням особистих якостей, природних задатків учнів;
- підвищення рівня академічної обдарованості;
- створення основи для формування майбутніх лідерів учнівського парламенту;
- формування навичок самоосвіти, комунікативних та організаторських самовираження;
- подолання психологічних бар'єрів для виявлення творчих здібностей.

Завдання клубу:

- розвивати пізнавальну потребу, дослідницьку активність, здатність до аналізу та прогнозу;
- формувати уміння планувати, аналізувати ситуацію, адекватно оцінювати результати, опрацьовувати інформацію;
- поглиблювати знання з основ наук;
- сприяти розвитку логічного мислення;
- впроваджувати у виховний процес новаторські ідеї із розвитку лідерських та організаторських якостей; формувати навички та уміння з ораторського мистецтва, поглиблювати знання з культури мовлення.

Емблема клубу

План роботи Клубу обдарованих школярів на 20__ – 20__ н.р.

№	З М І С Т Р О Б О Т И	ТЕРМІН ВИКОНАННЯ	ВІДПОВІДАЛЬНІ
ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА НАУКОВО–МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЧИТЕЛІВ			
1.	Організація семінарів, семінарів–практикумів, круглих столів, майстер–класів для вчителів щодо інноваційних методів роботи з обдарованими дітьми.	Постійно	Заступник ДНВР Голови МО
2.	Забезпечення підвищення фахового рівня вчителів шляхом їхнього залучення до участі в міжнародних програмах, конференціях, семінарах, тренінгах різного	Постійно	Заступник ДНВР Голови МО

	рівня щодо роботи з обдарованими дітьми.		
3	Організація та проведення семінарів, консультацій, круглих столів, лекторіїв та інших форм методичної роботи для дітей та батьків із проблем розвитку здібностей та задатків дітей у школі.	Постійно	Заступник ДНВР
4	Створення та поповнення інформаційного банку даних про вчителів, які результативно працюють з обдарованими дітьми, та вивчення їхнього позитивного досвіду.	Постійно	Заступник ДНВР Голови МО
5	Забезпечення навчального закладу навчально–методичними матеріалами для роботи з обдарованими школярами.	Постійно	Заступник ДНВР., Бібліотекарі:
6.	Створення електронного БАНКУ ДАНИХ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ та «ПОРТФОЛІО» обдарованих дітей на шкільному сайті	Постійно	Вчителі інформатики Керівник клубу: Класні керівники 1–11 кл.
7.	Популяризація здобутків обдарованих школярів через ЗМІ	Постійно	Керівник клубу:
ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ І СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЇХ РОЗВИТКУ			
1	Психолого–педагогічна діагностика індивідуальних здібностей учнів. Залучення батьків до діагностики.	Вересень– листопад поточного року	Практичний психолог
2.	Визначення пізнавальних інтересів і нахилів учнів через анкетування	Вересень – жовтень	Практичний психолог Кл. керівники
2	Систематичне поповнення шкільного (електронного) та міського банку даних «Клуб Обдарованих школярів»	Протягом року	Керівник клубу: Класні керівники 1–11 кл.
3	Здійснення психолого–педагогічного супроводу та соціального патронажу обдарованих дітей.	Постійно	Практичний психолог Соціальний педагог
4	Аналіз можливостей школи з метою розвитку здібностей обдарованих школярів	Протягом року	Дирекція
5	Розширення мережі шкільних гуртків, секцій, творчих об'єднань та запровадження сучасних форм, методик і засобів пошуку, виявлення навчання та підтримки обдарованих школярів.	Протягом року	Заступник директора з виховної роботи
6.	Упровадження різноманітних інноваційних, інтерактивних конкурсів.	Протягом року	Керівник клубу
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ			
1	Розробка плану заходів щодо роботи з обдарованими школярами	I засідання представників КОШ	Керівник клубу: Творча група по роботі з обдарованими школярами, члени клубу
2	Складання графіків консультацій та плани індивідуальної роботи з обдарованими школярами.	Жовтень	Голови МО, вчителі предметники
3.	Організація та проведення учнівських наукових конференцій		Керівник клубу: Творча група по

			роботі з обдарованими школярами
4.	Організація традиційних інтерактивних конкурсів: «Що? Де? Коли?», «Інтелектуальна лотерея», «Бізнес гра», «Кращий ерудит», «50 Слів», «Кращий знавець столиць світу», «Найрозумніший», «Інтелект–шоу».	Протягом року	Керівник клубу: Творча група по роботі з обдарованими школярами, члени клубу
5.	Проведення інтелектуального марафону із метою спостереження за динамікою інтелектуального розвитку учнів.		Керівник клубу: Куратори:
6.	Проведення тренінгу для вчителів «Секрети успіху»	Осіньна педрада	Керівник клубу: Куратори:
7.	Засідання круглого столу.	Осінні канікули	Творча група по роботі з обдарованими школярами
8.	Створення рекомендацій для батьків із питань розвитку в дітей творчих здібностей.		Практичний психолог Кл. керівники
9.	Створення рекомендацій для учнів із питань їхнього творчого та інтелектуального розвитку.		Практичний психолог
РОЗШИРЕННЯ І ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАННЯ ПРЕДМЕТА, ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОСТІЙНОГО ІНТЕРЕСУ ДО ПЕВНОЇ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ ЧЕРЕЗ:			
ПРЕДМЕТНІ ОЛІМПІАДИ			
1.	а) участь у малих шкільних олімпіадах (2–4 кл.)		Заступник ДНВР Вчителі предметники
	б) шкільні предметні олімпіади з базових дисциплін (5–11 кл.)		
	в) участь у II турі всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін (6–11 кл.)		
	г) участь у міських шкільних конкурсах		Керівники гуртків, секцій, студій
	д) заняття у гуртках, секціях, студіях, клубах		
2.	Проведення підготовчої роботи щодо участі учнів нашої школи в МАН участь у семінарах, конференціях МАН.		Заступник ДНВР Голови МО
АЛЬТЕРНАТИВНІ ОЛІМПІАДИ			
3.	Тернопользнавча «Надія Тернополя» ім. М.Николина альтернативна олімпіада	За окремим планом ЛЯНОД	Керівник клубу: Заступник ДНВР
	Природничо–математична альтернативна олімпіада		
	Економічна альтернативна олімпіада		
	Євроолімпіада з іноземної мови		
	Психологічна альтернативна олімпіада		
	З основ християнської етики альтернативна олімпіада		
ІНТЕРАКТИВНІ КОНКУРСИ			
4.	всеукраїнська гра–конкурс з англійської		Керівник клубу:

	мови «Гринвіч»		Керівники інтерактивних конкурсів
	всеукраїнська гра–конкурс з математики «Кенгуру»		
	всеукраїнська гра–конкурс з фізики «Левеня»		
	всеукраїнська гра–конкурс з інформатики «Бобер»		
	всеукраїнська гра–конкурс з укр.. мови «Соняшник»		
	всеукраїнська гра–конкурс з біології «Геліантус»		
	всеукраїнська гра–конкурс з природознавства «Колосок»		
	всеукраїнська гра–конкурс «Знавці української мови ім.. П. Яцика»		Заступник директора з виховної роботи кл. керівники
	міський конкурс «Моя Земля – Земля моїх батьків»		
	міський конкурс «Фестиваль театральних колективів»		
	міський конкурс духовної пісні, стрілецької, повстанської пісні «Свята Покрова»		Керівники гуртків, секцій, студій
	міський конкурс з образотворчого мистецтва «Свята Покрова»		Керівники гуртків, секцій, студій
	міський конкурс «Нащадки козацької слави»		Заступник директора з виховної роботи
	міський конкурс «Сокіл» і «Джура»		
	міський конкурс «Олімпійське лелечення»		
	міський чемпіонат з аеробіки		
	міський конкурс радіоконструювання		Керівники гуртків, секцій, студій
СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І НАХИЛІВ УЧНІВ			
1.	ДОДАТКОВІ ЗАНЯТТЯ В ЗАКЛАДІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ		
	▪ Школа фінансової грамотності та підприємництва		Заступник директора з виховної роботи
	▪ Школа «Лідер»		
	▪ Школа оратора «Мистецтво говорити»		
	▪ факультативи та курси за вибором		Учителі предметники
	▪ індивідуальні консультації		
	▪ підготовчі курси на базі школи, організовані ВНЗ.		
2.	МЕРЕЖА ГУРТКІВ, СТУДІЙ, СЕКЦІЙ НА БАЗІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ		
3.	ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ		
	Здійснення моніторингових досліджень інтересів і запитів учнів із метою вдосконалення мережі гуртків, клубів (на базі навчальних закладів і позашкільних навчальних закладах)	Щороку	Керівник клубу: Класні керівники 1–11 кл.
	Організація зустрічі представників Учнівського парламенту з директором (адміністрацією), з метою усунення	Кожного місяця	Керівник клубу: Директор Адміністрація школи

	можливих проблем, або ініціативних пропозицій з боку школярів.		
СПІВПРАЦЯ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ			
1.	Здійснення координації діяльності педагогів та учнів навчального закладу в їхній співпраці з громадськими організаціями у сфері розвитку та підтримки обдарованих дітей.	Постійно	Заступник директора з виховної роботи
2.	Співпраця з міською (ЛЯНОД) – науково–дослідницька лабораторія якості навчання та обдарованої дитини	Постійно	Керівник клубу:
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО			
1.	Сприяння участі обдарованої молоді в міжнародних проектах, програмах, науково–практичних конференціях, олімпіадах, змаганнях і конкурсах.	Постійно	Директор Заступник ДНВП
2.	Сприяння співробітництву з міжнародними освітніми установами, фондами організаціями тощо.	Постійно	Директор Н Заступник ДНВП
3.	Обмін делегаціями обдарованої учнівської молоді, творчих колективів школи з іншими областями країни та закордонними партнерами.	Щороку	Директор Заступник директора з виховної роботи
ДЕМОНСТРАЦІЯ ОСОБИСТИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ			
Акція «Прорив року», Відзначення переможців і призерів олімпіад, творчих конкурсів (за наказом; на сайті школи; нагородження призами й грамотами.)			
1.	Узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів, які працюють з обдарованими дітьми <i>(презентації, майстер–класів, доповіді)</i>		Творча група по роботі з обдарованими школярами
2.	Проведення круглого столу		
3.	Визначення перспектив і проблем для подальшої роботи в наступному році.		
СТИМУЛЮВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ.			
1.	Упровадження у практику заохочування обдарованих учнів за особливі досягнення на різноманітних конкурсах, в галузі науки, освіти, мистецтва і спорту.	Постійно	Дирекція школи
2.	Відзначення педагогічних працівників, які мають призерів олімпіад, конкурсів–захистів НДР МАН, турнірів, спортивних змагань, конкурсів учнівської творчості, тощо		

Додаток В-1

Авторські програми гуртків

Гурток «Палітра»

Творчість – це одна з можливостей

зберегти себе як особистість Рубен Гальєго

Автор програми, керівник гуртка – Кізілова Галина Олександрівна, учитель образотворчого мистецтва, заслужений учитель України, вчитель методист

Мета програми – у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної художньої діяльності виховувати в учнів ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати художню свідомість і компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Основні завдання програми:

– надання знань про закони образотворчого мистецтва: основи композиції, кольорознавство, засоби виразності, чинники, що впливають на створення художнього образу;

– формування уявлень про види, жанри образотворчого та інших візуальних мистецтв, особливості художньо–образної мови; почуття патріотизму, любові до рідного краю, гуманного ставлення до навколишнього середовища; навичок аналізу художніх творів;

– розширення художньо–естетичного досвіду,

– опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, ознайомлення з творами світової та української художньої культури;

– збагачення емоційно–почуттєвої сфери;

– розвиток художніх сенсорних здібностей;

– виховання естетичного ставлення до дійсності, емоційно–ціннісного ставлення до мистецтва, світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій.

Інноваційність: знайомство із знайомими тернопільськими художниками, участь у художніх пленерах, проведення майстер–класів професійних художників, співпраця з художньо–мистецькою групою «Удін і КО», екскурсії в художні галереї та мистецькі навчальні заклади.

Гурток «Ерудит»

Інтелект завжди в моді...

Автор програми, керівник гуртка – Федоруц Микола Васильвич, заступник директора школи з виховної роботи, учитель географії.

Метою програми є:

• розвиток у дітей творчих здібностей, розкриття інтелектуального потенціалу та виявлення нових талантів;

• розвиток логічного мислення і кмітливості у дітей, тобто уміння мислити самостійно;

- навчання комунікативних навичок;
- прищеплення любові до роботи з книгою та іншими джерелами інформації.

Основні завдання програми полягають у формуванні компетентностей:

- виявлення та розвиток інтелектуальних здібностей особистості, ефективна реалізація її інтелектуального потенціалу, стимулювання зацікавленості вихованців до подальшої самоосвіти та самовдосконалення, підвищення престижу інтелектуального розвитку серед дітей та молоді;

- оволодіння основами аналітичного і логічного мислення, комунікативними, організаторськими здібностями, допомога в пошуку професійної орієнтації;

- формування необхідних умінь і навичок соціальної взаємодії, засвоєння продуктивних прийомів навчальної та самоосвітньої діяльності.

Інноваційність:

– широкий спектр форм роботи: «Що? Де? Коли?», «Кращий ерудит», «Брейн-ринг», «Факт чи Вигадка», «Інтелектуальна мішень» «Хрестики-Нулики 5 в ряд» «Бізнес гра» «50 Слів»;

– використання сучасних інформаційних інтерактивних ресурсів кахут. Падлет, кізоа, хмара слів.....,

– співпраця з ЛЯНОД і КОШ,

– участь у міських та регіональних КРОКС, УНІКУМ.

Додаток В-2

Програма інтелектуального гуртка «Ерудит»

Рецензенти: Николин М.М., кандидат педагогічних наук, методист ТКМЦ НОІМ, координатор науково-дослідницької лабораторії якості навчання та обдарованої дитини; Нюня Т.Л., методист ТКМЦ НОІМ; Беднарчук С.Н., заступник директора з ВР ТЗОШ №10, співавтор серії «Українських інтелектуальних ігор».

Пояснювальна записка

В Україні з'явилися нові тенденції щодо розвитку освіти на сучасному етапі. Держава потребує творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадян. Сучасні діти зростають у час, коли життя людей зазнає стрімких змін, руйнуються звичні стереотипи, моральні принципи зазнають тиску та негативного впливу. Поліпшення умов розвитку дітей має розглядатись як передумова сприятливого соціально-економічного й демографічного майбутнього, як проблема національного значення, що потребує першочергового вирішення.

Очевидно, що процвітання суспільства буде прямо залежати від розвитку духовних, особистісних ресурсів людини, від ефективності створення творчого простору для розвитку всіх здібностей дітей, їх особистісних можливостей.

В останній час особливий пріоритет отримали інтелектуальні ігри. На відміну від олімпіад, наукових конференцій чи факультативів, ігри дозволяють перетворити серйозну інтелектуальну діяльність на яскраве видовище,

захоплююче змагання, свято. Інтелектуальні ігри розвивають розумові здібності, логічне мислення, спостережливість, сприяють розширенню світогляду, тренують пам'ять. У процесі їх виконання формуються такі якості, як кмітливість, винахідливість, ерудованість, стійкість характеру, дух суперництва, яскрава емоційність, що приносить дитині радість і насолоду.

Перевагою інтелектуальних ігор є те, що в їх основі лежать не предметні знання, що формуються шкільною програмою, а кмітливість, тобто те, що визначає здатність людини застосовувати свої знання та вміння в конкретних ситуаціях.

Участь у різного виду змаганнях дозволить учням розширити свій кругозір, застосувати власні знання, ерудицію та логічне мислення, проявити вміння приймати рішення в нестандартній ситуації в умовах обмеженого часу. Тому основним завданням інтелектуального гуртка є розвиток творчої особистості, що вирізняється насамперед високим інтелектом, і є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання та навчання.

Навчальна програма розрахована на учнів 5–11 класів.

При розробці навчальної програми за основу були використані програми «Юний ерудит» (автор Пашенко Л.І.), рекомендована Міністерством освіти і науки України (Лист №1/11–3839 від 12.07.2005 р.), навчальна програма з позашкільної освіти соціально–реабілітаційного напрямку «Інтелектуальні ігри» (укладачі Боровик Г.О., Негреба О.М.), Сумського Палацу дітей та юнацтва, навчальна програма з позашкільної освіти соціально–реабілітаційного напрямку «Юний ерудит» (упорядник Рибалка І. В.), навчальна програма гуртка інтелектуальних ігор для учнів 5–11 класів (автори: Беднарчук С.Н., Якимчук В.З., Беднарчук Т.Ф.)

Програма передбачає 3 роки навчання:

- 1–й рік – початковий рівень – 72 год. на рік, 2 год. на тиждень;
- 2–й рік – основний рівень – 108 год. на рік, 3 год. на тиждень.
- 3–й рік – вищий рівень – 108 год. на рік, 3 год. на тиждень.

Вікова категорія вихованців 11–17 років;

Програма кожного рівня навчання являє собою єдність трьох взаємопов'язаних блоків, кожен з яких наповнений своїм змістом – теоретичним матеріалом і практичними творчими завданнями.

Метою програми є:

- розвиток у дітей творчих здібностей, розкриття інтелектуального потенціалу та виявлення нових талантів;
- формування у вихованців інтелектуально – творчої культури, зрілої громадянської і лідерської позиції, навичок творчої діяльності і продуктивного спілкування;
- розвиток логічного мислення і кмітливості у дітей, тобто уміння мислити самостійно;
- формування та розвиток у них життєво–важливих компетентностей;
- розвиток творчої особистості; підвищення Інтелектуального рівня і розширення у них інтелектуальних навичок загалом, розвиток ерудиції, логіки, фантазії;
- створення мотивації до постійного самовдосконалення та самоосвіти;

- навчання комунікативних навичок;
- навчання зібраності, вміння приймати рішення в критичних ситуаціях;
- прищеплення любові до роботи з книгою та іншими джерелами інформації.

Основні завдання програми полягають у формуванні компетентностей:

- пізнавальної – виявлення та розвиток інтелектуальних здібностей особистості, ефективна реалізація її інтелектуального потенціалу, стимулювання зацікавленості вихованців до подальшої самоосвіти та самовдосконалення, підвищення престижу інтелектуального розвитку серед дітей та молоді;

- практичної – оволодіння основами аналітичного та логічного мислення, комунікативними, організаторськими здібностями, допомога в пошуку професійної орієнтації;

- творчої – заохочення вихованців до культурних цінностей; формування культури мовлення та поведінки, художньо–естетичних смаків, пропаганда культу знань;

- соціальної – формування необхідних умінь і навичок соціальної взаємодії, засвоєння продуктивних прийомів учбової та самоосвітньої діяльності, конструктивної взаємодії в ігровій діяльності, навички самоконтролю, саморегуляції та самоуправління.

Основні види діяльності – групові та колективні.

Методи навчальної діяльності – словесні, наочні, практичні.

Засоби навчання: прості (візуальні, словесні) та складні (мультимедійні).

Навчально-тематичний план

Початковий рівень – 1-й рік навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		Всього	Теорія	Практика
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП (2 год.)				
1.1.	Вступне заняття. Знайомство.	1	1	
1.2.	Правила поведінки та техніки безпеки на заняттях	1	1	
ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП (42 год.)				
2.1.	Інтелектуальний розвиток людини.	2	2	
2.2.	Країна міркувань та ерудиції.	4	1	3
2.3.	Тренувальні вправи на пошук потрібної інформації в додатковій літературі. Як працювати з книгою. Інші джерела інформації.	4	1	3
2.4.	Інтелектуальне й емоційно–вольове самовиховання.	2	1	1
2.5.	Розвиток розумових здібностей. Логічні ігри та завдання.	10	1	9
2.6.	Класифікація інтелектуальних ігор.	2	2	
2.7.	Запитання основа інтелектуальної гри.	6	1	5
2.8.	Алгоритм пошуку відповіді.	6		6
2.9.	Джерела інформації.	2		2
КОНКУРСНИЙ ЕТАП (26 год.)				
3.1.	Ознайомлення з положеннями інтелектуально–розвиваючих ігор.	2	2	

3.2.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?»	6		6
3.3.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит»	6		6
3.4.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн-ринг»	6		6
3.5.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка»	6		6
3.6.	Участь у тематичних квестах. «Взаємні квести», «Web-квести»	4		4
ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП (2 год.)				
4.1.	Підсумкове заняття . Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року.	1	1	
4.2.	Відзначення найкращих та найактивніших. Рекомендований список літератури на літо.	1	1	

1.ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП

1.1. Вступне заняття (1 год.)

Теоретична частина. Знайомство з членами групи, їх нахилами, інтересами, уподобаннями. Ознайомлення з планом і порядком проведення занять.

1.2. Ознайомлення із правилами поведінки та техніки безпеки на заняттях. (1 год.)

2. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Інтелектуальний розвиток людини (2 год.)

Теоретична частина. Інтелект. Поняття. Види. Методи розвитку. Тренінги. Гра – один з дієвих методів розвитку інтелекту. Учні повинні знати: сучасні теорії розвитку інтелекту. Учні повинні вміти: використовувати отримані знання в організації свого інтелектуального розвитку. Методичні рекомендації: дуже важливо на цьому етапі сформувати інтерес учня до інтелектуальних ігор, мотивацію до самовдосконалення.

2.2. Країна міркувань та ерудиції (4 год.)

Теоретична частина. Що допомагає людям мислити? Вчимося мислити логічно, творчо, нестандартно. Знайомство з інтелектуальними іграми: «Що? Де? Коли?», *Практична частина.* Тренінг «Інтелектуальне асорті» з використанням елементів ігор «Що? Де? Коли?», «Факт чи Вигадка».

2.3. Тренувальні вправи на пошук потрібної інформації в додатковій літературі. Як працювати з книгою. Інші джерела інформації. (4 год.)

Теоретична частина. Основні принципи роботи з книгою; базовий набір книжок, необхідних для інтелектуальних ігор. Вдумливе вивчення загальної сюжетної лінії твору. Вміння звертати увагу на дрібниці.

Практична частина. Гра–вікторина «Літературне асорті». Відпрацювання питань за творами класиків. Специфічні прийоми складання питань. Гра на запитання, знайдених в Інтернеті.

2.4. Інтелектуальне й емоційно–вольове самовиховання (2 год.)

Теоретична частина. Творче мислення й уява. Поняття інтелекту та ерудиції. Природа інтелектуальних здібностей людини. Розвиток уваги. Формування логічного мислення. Що означає бути «комунікабельним»?

Практична частина. Заняття з елементами тренінгу на розвиток уваги, логічного мислення, уяви. Ігри на розвиток уваги, пам'яті, перевірку інтелекту.

2.5. Розвиток розумових здібностей. Логічні ігри та завдання. (10 год.)

Теоретична частина. Ігри для розумового навчання. Комунікативно–лінгвістичні ігри. Психотехнічні ігри. Пам'ять та її розвиток. Аспекти спілкування. Розвиток мислення та логіки. Поняття про рольові ігри.

Практична частина. Вправи для розвитку розумових здібностей. Вправи «Інтелектуальна розминка», «Що спільного?».

2.6. Класифікація інтелектуальних ігор (2 год.)

Теоретична частина. Гра. Поняття. Завдання: навчальні, розвиваючі. Значення. Основні типи інтелектуальних ігор. Вікторини: тестові («Факт чи Вигадка», «Що? Де? Коли?»), сюжетні. Стратегії: рольові, економічні, бойові. Учні повинні знати: класифікацію інтелектуальних ігор. Учні повинні вміти: характеризувати ту чи іншу гру. Методичні рекомендації: показати переваги і недоліки кожного типу інтелектуальних ігор.

2.7. Запитання – основа інтелектуальної гри (6 год.)

Теоретична частина. Вимоги до запитань: цікава інформація, логічний ланцюжок, лаконічність, чітке джерело інформації. Як працювати над запитаннями. Запитання на конкретні знання як виключення. Особливості запитань «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг» «Кращий ерудит» та інші інтелектуальні ігри.

Практична частина Створення пакетів власних запитань. Тренінги, інтелектуальні розминки. Участь в багатоетапних чемпіонатах міста з ігор «Що? Де? Коли?», «Кращий ерудит», «Брейн –ринг».

2.8. Алгоритм пошуку відповіді (6 год.)

Теоретична частина. Поняття терміну «алгоритм». Як побудувати логічний ланцюжок? Ключове слово в запитанні. Вміння мислити нестандартно.

Практична частина. Побудова логічних ланцюжків. Тренінги. Пошуки ключового слова в запитанні. Тренінги. Шаради, загадки. «Інтелект–блідж», «Віриш–не віриш».

Участь в багатоетапних чемпіонатах міста з ігор «Що? Де? Коли?», «Брейн–ринг», «Кращий ерудит», «Факт чи Вигадка».

2.9. Джерела інформації (2 год.)

Теоретична частина. Поняття про інформацію в сучасному світі. Засоби масової інформації. Книги. Як з ними працювати. Бібліотеки. Каталоги. Довідники. Словники. Як шукати інформацію. Інтернет. Можливості, переваги і недоліки. Навчальні програми. Основні сайти. Практика. Учні повинні знати: можливості джерел інформації для самоактуалізації і самовдосконалення. Учні повинні вміти: користуватися сучасними джерелами інформації.

Методичні рекомендації: даний розділ вимагає значного матеріально-технічного забезпечення і визначеної комп'ютерної грамотності керівника гуртка.

3. КОНКУРСНИЙ ЕТАП

3.1. Ознайомлення з положеннями інтелектуально-розвиваючих ігор. (2 год.)

3.2. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?» (6 год.).

3.3. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит» (6 год.).

3.4. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн-ринг» (6 год.).

3.5. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка» (6 год.).

3.6. Участь у тематичних квестах. «Взаємні квести», «Web-квести» (4 год.).

4. ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Підсумкове заняття. Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року (2 год.).

4.2. Відзначення найкращих та найактивніших. Рекомендований список літератури на літо (2 год.).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- поняття: «мислення», «логіка», «інтелект» та «ерудиція»;
- правила класичних інтелектуальних ігор – «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Кращий ерудит» та «Факт чи Вигадка»;
- основні терміни та поняття, що використовуються в інтелектуальних іграх.

Вихованці мають вміти та застосовувати:

- мислити логічно, розв'язувати прості логічні задачі;
- розрізняти види інтелектуальних ігор;
- вчитися працювати в команді;
- давати відповіді на запитання – «одноходовки».

У вихованців мають бути сформовані компетентності:

- творча компетентність – заохочення вихованців до культурних цінностей; формування культури мовлення та поведінки, художньо-естетичних смаків, пропаганда культури знань;
- соціальна компетентність – формування необхідних умінь і навичок соціальної взаємодії, засвоєння продуктивних прийомів учбової та самоосвітньої діяльності, конструктивної взаємодії в ігровій діяльності, навички самоконтролю, саморегуляції та самоуправління.

Основний рівень – 2-й рік навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		Всього	Теорія	Практика
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП (2 год.)				
1.1.	Вступне заняття.	1	1	
1.2.	Правила поведінки та техніки безпеки на заняттях	1	1	

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП (42 год.)				
2.1.	Ерудиція ключ до успіху.	6	1	3
2.2.	Специфічні засоби складання запитання.	8	1	7
2.3.	Принципи гри в команді.	8	1	7
2.4.	Розподіл ролей у команді.	4	1	3
2.5.	Відпрацювання гри в команді.	8	1	7
2.6.	Джерела інформації.	4	4	
КОНКУРСНИЙ ЕТАП (62 год.)				
3.1.	Ознайомлення з положеннями інтелектуально–розвиваючих ігор.	2	2	
3.2.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?»	10		10
3.3.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит»	10		10
3.4.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн–ринг»	10		10
3.5.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка»	10		10
3.6.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Інтелектуальна мішень»	10		10
3.7.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Хрестики–Нулики 5 в ряд»	10		10
3.8.	Участь у тематичних квестах. «Взаємні квести», «Web–квести»	4		4
ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП (2 год.)				
4.1.	Підсумкове заняття. Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року.	1		1
4.2.	Відзначення найкращих та найактивніших. Рекомендований список літератури на літо .	1		1

1. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП

1.1 . Вступне заняття (1 год.)

Теоретична частина. Знайомство з членами групи, їх нахилами, інтересами, уподобаннями. Ознайомлення з планом і порядком проведення занять.

1.2. Ознайомлення із правилами поведінки та техніки безпеки на заняттях. (1 год.)

2. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Ерудиція – ключ до успіху (6 год.)

Теоретична частина. Необхідність поповнення знань. Джерела поповнення та поглиблення знань: енциклопедична та художня література, друковані та електронні ЗМІ, особисті спостереження, міжособистісне спілкування.

Практична частина. Робота з довідниками, словниками та енциклопедіями. Робота з художньою літературою. Робота з інформацією, яка не має матеріального носія. Вікторини за основним джерелом запитань.

2.2. Специфічні засоби складання запитань (8 год.)

Теоретична частина. Сислове та стилістичне оформлення запитання. Прийоми шифрування інформації. Вміння мислити нестандартно, бачити незвичайне в звичайному.

Практична частина. Інтелектуальна розминка. Розстановка акцентів та ключових слів у запитаннях. Створення форми запитання на запропоновану інформацію.

2.3. Принципи гри в команді (8 год.)

Теоретична частина. Психологічна сумісність. Концептуальне бачення гри. Безперервність обговорення, вміння слухати партнера за ігровим столом, вміння вибрати відповідь.

Практична частина. Психологічне тестування. Моделювання команд. Моделювання вибору основного складу. Проведення ігор «Своя гра», «Що? Де? Коли?»

2.4. Розподіл ролей у команді (4 год.)

Теоретична частина. Спеціалізація гравців за сферами знань. Основні ігрові ампула та їх функції: капітан – генератор думок; енциклопедист видає інформацію; критик піддає сумніву всі висловлені версії і та ін.

Практична частина. «Даугавпілс», «Реалії» – відпрацювання обов'язків у команді.

2.5. Відпрацювання гри в команді (8 год.)

Теоретична частина. Формування команд. Відпрацювання взаємодій у команді. Психологічний настрій на гру. Логічні та психологічні тренінги.

Практична частина. Ігри на розвиток логічного мислення. «Мафія». «Інтелект–бридж». Підготовка запитань до ігор.

2.6. Джерела інформації (4 год.)

Теоретична частина. Поняття про інформацію в сучасному світі. Засоби масової інформації. Книги. Як з ними працювати. Бібліотеки. Каталоги. Довідники. Словники. Як шукати інформацію. Інтернет. Можливості, переваги і недоліки. Навчальні програми. Основні сайти. Практика. Учні повинні знати: можливості джерел інформації для самоактуалізації і самовдосконалення. Учні повинні вміти: користуватися сучасними джерелами інформації.

Методичні рекомендації: даний розділ вимагає значного матеріально-технічного забезпечення і визначеної комп'ютерної грамотності керівника гуртка.

3. КОНКУРСНИЙ ЕТАП

3.1. Ознайомлення з положеннями інтелектуально–розвиваючих ігор.

3.2. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?» (10 год.).

3.3. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит» (10 год.).

3.4. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн–ринг» (10 год.).

3.5. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка» (10 год.).

3.6. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Інтелектуальна мішень» (10 год.).

3.7. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Хрестики–Нулики 5 в ряд» (10 год.).

3.8. Участь у тематичних квестах. «Взаємні квести», «Web–квести» (4 год.).

4. ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Підсумкове заняття. Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року. (1 год.).

4.2. Відзначення найкращих та найактивніших. Рекомендований список літератури на літо. (1 год.).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- основні різновиди класичних та нетрадиційних інтелектуальних ігор;
- алгоритм пошуку правильної відповіді на запитання;
- базовий набір книжок для гравця інтелектуальних ігор;
- структуру та елементи стратегії гри «Що? Де? Коли?», «Брейн–рингу», «Інтелектуальна мішень» та «Хрестики–Нулики 5 в ряд».

Вихованці мають вміти і застосовувати:

- володіти навичками командної гри;
- будувати логічний ланцюжок на базі ключового слова в запитанні;
- ефективно працювати з літературними джерелами;
- володіти основними комунікаційними навичками;

У вихованців мають бути сформовані компетентності:

- творча компетентність – заохочення вихованців до культурних цінностей; формування культури мовлення та поведінки, художньо–естетичних смаків, пропаганда культури знань;

- соціальна компетентність – формування необхідних умінь і навичок соціальної взаємодії, засвоєння продуктивних прийомів учбової та самоосвітньої діяльності, конструктивної взаємодії в ігровій діяльності, навички самоконтролю, саморегуляції та самоуправління.

Вищий рівень – 3–й рік навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		Всього	Теорія	Практика
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП (2 год.)				
1.1.	Вступне заняття.	1	1	
1.2.	Правила поведінки та техніки безпеки на заняттях	1	1	
ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП (48 год.)				
2.1.	Відбір гравців та формування команд.	4	1	3
2.2.	Мозковий штурм та інтелектуальні ігри.	6	2	4
2.3.	Види інформаційних ігор.	6	2	4
2.4.	Питання для ігор та інформаційний бланк.	6	1	5
2.5.	Стажерська практика.	6	1	5
2.6.	Організація інтелектуальних ігор.	4	1	3
2.7.	Стратегія та тактика гри.	4	1	3

2.8.	Підготовка команди до турніру.	4	1	3
2.9.	Етика гри.	4	1	3
КОНКУРСНИЙ ЕТАП (56 год.)				
3.1.	Ознайомлення з положеннями інтелектуально-розвиваючих ігор.	2	2	
3.2.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?»	6		6
3.3.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит»	6		6
3.4.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн-ринг»	6		6
3.5.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка»	6		6
3.6.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Інтелектуальна мішень»	6		6
3.7.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Хрестики-Нулики 5 в ряд»	6		6
3.8.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Бізнес гра»	6		6
3.9.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «50 Слів»	6		6
3.10.	Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри Постановка шоу-ігор	6	6	6
3.11.	Організація та проведення тематичних квестів. «Взаємні квести», «Web-квести»	4		4
ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП (2 год.)				
4.1.	Підсумкове заняття . Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року.	1	1	
4.2.	Відзначення найкращих та найактивніших.Рекомендований список літератури на літо .	1	1	

1. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП

1.1. Вступне заняття (1 год.)

Теоретична частина. Знайомство з членами групи, їх нахилами, інтересами, уподобаннями. Ознайомлення з планом і порядком проведення занять.

1.2. Ознайомлення із правилами поведінки та техніки безпеки на заняттях. (1 год.)

2. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Відбір гравців та формування команд (4 год.)

Теоретична частина. Основні принципи відбору гравців та формування команд. Стандартний відбірковий тур за методикою В.Ворошилова та схема його проведення. Індивідуальна гра на відбірковому турі (питання на швидкість мислення, індивідуальну логіку та елементарні знання). Командна гра на відбірковому турі. Гра «парами» та «трійками».

Соціометричний метод створення команди шляхом опитування претендентів за принципом «хто з ким бажає грати». Відхилення від традиційної схеми побудови команди.

Переваги та недоліки обох методик. Конфлікти в командах та цивілізовані методи їх вирішення.

Практична частина. Індивідуальне бліц-тестування з наступною стихійною організацією команд («команди за бажанням»). Будівництво команди тренером з групи претендентів в залежності від функціонально-рольового навантаження.

2.2. Мозковий штурм та інтелектуальні ігри (6 год.)

Теоретична частина. Мозковий штурм при застосуванні до гри «Що? Де? Коли?». Хвилина на обговорення питання. Мікроетапи роботи команди. Індукція, критика, синтез, вибір версії. Можливі схеми ігрового епізоду. Стратегія гри в залежності від правил турніру або шоу-гри. Взаємовідносини з ведучим.

Мозковий штурм при застосуванні до гри «Брейн-ринг». Відсутність нижньої часової межі. Гра «на кнопці». Зміна ролей в команді в зв'язку з прискоренням темпу гри. Перерозподіл рольового навантаження в «брейновській» команді. Гравці першої та другої ліній – «ерудити» та «мисливці». Роль капітана та «кнопочника». Психологічна стійкість команди. Протистояння з ведучим.

Мозковий штурм при застосуванні до гри «Своя гра». Простір для стратегії. Попереднє опрацювання стратегічних схем. Гравці, що ризикують та «версійні» гравці. Координуюча гра капітана.

Практична частина. Участь в багаторічних чемпіонатах міста з ігор: «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Інтелектуальна мішень». Аналіз ігор.

2.3. Види інформаційних ігор (6 год.)

Теоретична частина. Класи інформаційно-пізнавальних ігор. Видовищні та не режисовані ігри. Масові та камерні (салонні) ігри. Інтелектуальні ігри спортивного типу.

Фестивалі та турніри з інтелектуальних ігор. Різні схеми проведення турнірів. Системи підрахунку балів та рейтингу. Різні форми суддівства. Правила турнірів спортивного типу. Питання та апеляції. Коректність та захищеність питання. Підготовка команди до турніру. Поняття про рівень турніру: елітні та «дворові» турніри. Турнірна стратегія команди.

Практична частина. Перегляд матеріалів та участь у міжнародних синхронних турнірах.

2.4. Питання для ігор та інформаційний банк (6 год.)

Теоретична частина. Пошук інформації для питання. Побудова питання. Види питань в залежності від виду, рівня та класу гри. «Кнопкові» питання, оптимальні питання, двох- та багатходові питання. Поняття про дуаль (питання з

двома можливими правильними відповідями) та інші помилки при складанні питання. Поняття про збалансований пакет.

Практична частина. Робота з літературою, оформлення питання та посилань на першоджерела. Перевірка та захист питань. Відбір питань для гри в залежності від конкретної аудиторії. Підготовка пакетів питань для багатоетапних чемпіонатів школи з ігор «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг» та «Інтелектуальна мішень» для команд вихованців 5–9 класів.

2.5. Стажерська практика (6 год.)

Теоретична частина. Робота з командами та гравцями першого року навчання. Індивідуальна гра, спаринг, групові ігри. Режими тренувальних занять, зміна ігрового навантаження з іншими формами роботи. Робота ведучого та рефері (члена суддівської бригади).

Практична частина. Часткове проведення масових ігор та тренувальних занять для команд вихованців 5–9 класів в якості ведучих та членів суддівської бригади.

2.6. Організація інтелектуальних ігор (4 год.)

Теоретична частина. Організація інформаційно-пізнавальних ігор і розважальних заходів. Підготовка команд (учасників), питань та елементів оформлення приміщення. Побудова сценарних схем.

Практична частина. Постановка гри та робота з асистентами. Ведення гри. Взаємодія з адміністрацією школи або позашкільного закладу.

2.7. Стратегія та тактика гри (4 год.)

Теоретична частина. Тактичні схеми та їх зміна в залежності від правил гри. «М'яка» гра та пресинг. Вплив на супротивника. Врахування фактору ведучого та його використання. Створення сприятливого відношення до команди під час гри.

Практична частина. Розіграш стандартних ігрових ситуацій. Перегляд архівних відеоматеріалів

2.8. Підготовка команди до турніру (4 год.)

Теоретична частина. Вибір команди для участі в турнірі (фестивалі). Контрольний моніторинг в команді та в клубі. Психологічний настрой команди. Тренувальний режим. Взаємодія команди та тренера під час підготовки та участі в турнірі. Корекція гри під час турніру. Заміни в команді в процесі підготовки та під час участі в турнірі.

Практична частина. Контрольні ігри та аналіз обговорення кожного питання. Розбір ігор та питань турніру. Оцінка участі команди в турнірі.

2.9. Етика гри (4 год.)

Теоретична частина. Кодекс честі знавця. Єдині етичні вимоги для всіх учасників гри. Відношення до супротивника. Гра на межі фолу. Епатажний стиль гри. Підказки, апеляції, можливі спірні ситуації в грі та шляхи їх вирішення.

Практична частина. Перегляд архівних відеоматеріалів. Створення ігрових конфліктних ситуацій. «Розбір польотів».

3. КОНКУРСНИЙ ЕТАП

3.1. Ознайомлення з положеннями інтелектуально-розвиваючих ігор (2 год.).

3.2. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Що? Де? Коли?» (6 год.).

3.3. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Кращий ерудит» (6 год.).

3.4. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Брейн–ринг» (6 год.).

3.5. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Факт чи Вигадка» (6 год.).

3.6. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Інтелектуальна мішень» (6 год.).

3.7. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Хрестики–Нулики 5 в ряд» (6 год.).

3.8. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «Бізнес гра» (6 год.).

3.9. Ознайомлення гуртківців з Положенням про проведення інтелектуальної гри «50 Слів» (6 год.).

3.10. Ознайомлення учнів з Положенням про проведення інтелектуальної гри.

Постановка шоу–ігор (6 год.).

3.11. Організація та проведення тематичних квестів. «Взаємні квести», «Web–квести» (4 год.).

4. ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Підсумкове заняття. Аналіз роботи гуртківців упродовж навчального року (1 год.).

4.2. Відзначення найкращих та найактивніших. Рекомендований список літератури на літо (1 год.).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- історію інтелектуального руху;
- що таке логіка, які бувають логічні системи; – стратегію гри «Що? Де? Коли?» та «Брейн–рингу»;
- типізацію питань «Що? Де? Коли?» та «Брейн–рингу»;
- структуру обговорення питань «Що? Де? Коли?», «Брейн–рингу», «Інтелектуальна мішень» та «Хрестики–Нулики 5 в ряд», «Бізнес гра», «50 Слів»;
- позаігрові інтелектуальні прийоми та методики;
- принципи розподілу ролей у команді;
- завдання кожної з ролей у команді;
- стратегію гри «Бізнес гри» та гри «Хрестики–Нулики 5 в ряд»;
- засади створення команди знавців;
- особливості інтелектуальних розвивальних ігор.

Вихованці мають вміти і застосовувати:

- застосовувати на практиці отримані знання із стратегії гри «Що? Де? Коли?» та «Брейн–рингу»;
- розподіляти питання «Що? Де? Коли?» та «Брейн–рингу» за типами;
- застосовувати на практиці отримані знання зі стратегії «Що? Де? Коли?», «Брейн–рингу», та «Бізнес гри»;

- мислити логічно, асоціативно та образно;
- застосовувати елементи «мозкового штурму» в командних іграх.

У вихованців мають бути сформовані компетентності:

- творча компетентність – заохочення вихованців до культурних цінностей; формування культури мовлення та поведінки, художньо–естетичних смаків, пропаганда культу знань;

- соціальна компетентність – формування необхідних умінь і навичок соціальної взаємодії, засвоєння продуктивних прийомів учбової та самоосвітньої діяльності, конструктивної взаємодії в ігровій діяльності, навички самоконтролю, саморегуляції та самоуправління.

Список використаних джерел

1. Беднарчук С., Герасимчук С., Якимчук В. Кращий ерудит : інтелектуальна гра для учнів 7–11 класів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 224 с.
2. Глушко Є., Цилінський В., Беднарчук С., Якимчук В. Інтелектуальна мішень. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 96 с.
3. Кизименко В.О. Інтелектуальні ігри. Методика організації та проведення чемпіонату з інтелектуальних ігор. Кіровоград, 2004. 58 с.
4. Кизименко В.О. Теорія і практика інтелектуальних ігор. Кіровоград : Поліграф сервіс, 2009. 168с.
5. Клуб інтелектуальних ігор : тактика та стратегія. Частина перша. Кіровоград, 2004. 101с.
6. Клуб інтелектуальних ігор : тактика та стратегія. Частина друга. Кіровоград, 2006. 98 с.
7. Кузьминський О.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка. Київ : Бізнес–прес. 2004. 445 с.
8. Кузьминський О.І.Омеленко В.Л. Педагогіка родинного виховання : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 324 с.
9. «Що? Де? Коли?» Вікторина для найрозумніших / уклад. Лістатенко Н.В. Харків : Книжковий клуб, 2006.320 с.
10. Навчальна програма з позашкільної освіти Сумського Палацу дітей та юнацтва соціально–реабілітаційного напрямку «Інтелектуальні ігри» / уклад. Боровик Г.О., Негреба О.М. Суми, 2013. 46 с.
11. Петрович Н.М., Петрович ВТ. Литературные викторины. Москва : РИПОЛ КЛАССИК, 2000. 352 с.
12. Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Соціально–реабілітаційний напрям / уклад. Л.М. Павлова. Суми : Антей, 2005. 112 с.

План роботи шкільного євроклубу «Дружба»

№ з/п	Назва заходу	Термін виконання	Відповідальні
1.	Організаційне засідання. Планування роботи. Вибори президента клубу.	вересень	Федоруц М. В. Постернак Г.М.
2.	Обговорення поїздки шкільної делегації у м. Хожув у рамках міжнародного проекту «Україна і Польща – добросусідство» (поїздка з 09.10. 2019 – 13.10.2019р.)	жовтень	Президент клубу Даниленко Лука
3.	Участь в тижні іноземних мов (проекти, години спілкування, інтелектуальні ігри) Підготовка та проведення годин спілкування по класах (учні, вчителі) «Європа – наш спільний дім» Підготовка та проведення диспуту «Україна–Європа: панорама століть, історичний аспект»	листопад	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу, Федоруц Микола Васильович
4.	Підготовка до проведення заходу «Традиції святкування Нового Року та Різдва у країнах Європи»	грудень	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу
5.	Підготовка до проведення «Віденського балу» та зустрічі делегації з міста Хожув	лютий	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу, Федоруц Микола Васильович
6.	Зустріч польської делегації вчителів. Проведення шкільного Віденського балу	березень	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу, Федоруц Микола Васильович
8.	Поїздка членів євро клубу до Карпат :»Говерла збирає друзів»	квітень	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу, Федоруц Микола Васильович Пронкевич Мар'яна Романівна
9.	Святкування Дня Європи (за окремим планом)	травень	Президент клубу Даниленко Лука, члени клубу, Федоруц Микола Васильович

План роботи морально-правового клубу «Твій погляд»

№ з/п	Назва заходу	Термін виконання	Відповідальні	Примітка
1.	Організаційне засідання. Обговорення та затвердження плану роботи. Вибори голови клубу.	Вересень	Федоруц М. В. Петкова О. С.	
2.	Обговорення та затвердження плану проведення декади правових знань.	Листопад	Човніцький Василь, Вчителі парвознавства	
3.	Підсумки роботи за 1 – й семестр. Засідання круглого столу «Я знаю свої права, а чи виконую свої обов'язки?»	Січень	Човніцький Василь, Петкова О. С.	
4.	Участь у проведенні місячника правових знань.	Квітень	Човніцький Василь, Члени клубу	
5.	Підсумок роботи за рік.	травень	Члени клубу	

План роботи інтелектуального клубу «Гра»

№ з/п	Назва гри	Задіяні команди	Час проведення	Відповідальні
1.	«Що? Де? Коли?»	5 –А, 5 –Б, 5 –В	вересень	Федоруц М. В. Магула К.
2.	«Що? Де? Коли?»	6 –А, 6 –Б, 6 –В	жовтень	Федоруц М. В. Магула К.
3.	«Що? Де? Коли?»	7 –А, 7 –Б, 7 –В	листопад	Федоруц М. В. Магула К.
4.	«Що? Де? Коли?»	8 –А, 8 –Б, 8 –В, 8 –Г	грудень	Федоруц М. В. Магула К.
5.	«Що? Де? Коли?»	9 –А, 9 –Б, 9 –В	січень	Федоруц М. В. Магула К.
6.	«Що? Де? Коли?»	10–А, 10–Б, 10 –В	лютий	Федоруц М. В. Магула К.
7.	«Хрестики – нулики п'ять в ряд»	5 –А, 5 –Б, 5 –В	листопад	Федоруц М. В. Магула К., Залян Т.
8.	«Хрестики – нулики п'ять в ряд»	6 –А, 6 –Б, 6 –В	грудень	Федоруц М. В. Магула К., Залян Т.
9.	«Хрестики – нулики п'ять в ряд»	7 –А, 7 –Б, 7 –В	січень	Федоруц М. В. Магула К., Залян Т.
10.	«Хрестики – нулики	8 –А, 8 –Б, 8 –В, 8 –Г	лютий	Федоруц М. В.

	п'ять в ряд»			Магула К., Залян Т.
11.	«Хрестики – нулики п'ять в ряд»	9 –А, 9 –Б, 9 –В, 9 –Г	березень	Федоруц М. В. Магула К., Залян Т.
12.	«Хрестики – нулики п'ять в ряд»	10–А, 10–Б, 10 –В	квітень	Федоруц М. В. Магула К., Залян Т.

Додаток В-6

Квест «Україна – ЄС: крок назустріч»

Тема: Вивчай Європу – змінюй Україну.

Мета: покращити знання учнівської молоді про Європейську історію, економіку, культуру, та сприяти формуванню усвідомлення власної ролі й значення у житті держави, причетності до європейського співтовариства; уміння працювати в команді, долати перешкоди, прагнути перемоги у даному квесті.

Тривалість: 1,5–2 год.

Ведучий: Добрий день, дорогі друзі!

Моя любов до Вітчизни не примушує мене заплющувати очі на досягнення іноземців. Навпаки, чим більше я люблю Вітчизну, тим більше намагаюсь збагатити мою країну скарбами, здобутими не з її надр. Так сказав Вольтер. Щоб рухатись уперед, потрібно не лише любити Батьківщину, а й знати та поважати своїх сусідів. Ми живемо в унісон з Європою, мислимо по–європейськи, у нас спільні ідеали.

Ми раді вітати всіх присутніх знавців європейської історії, економіки та культури.

Як вам відомо, стартом нашої гри є складне цікаве запитання, а фінішем – правильна відповідь. Необхідно зуміти швидко зреагувати, адже час прийняття рішення обмежений.

СТАРТ (умови)

Зупинка 1 «ЦИФРОВА»

Розгадай цифри, пов'язані з ЄС.

9 травня 1950 р. (день народження ЄС)

27 (кількість країн ЄС)

12 (кількість зірочок на прапорі ЄС)

9 (гімн ЄС – 9-та симфонія Бетховена «Ода радості»)

13 (кількість країн, в яких грошова одиниця – євро)

Зупинка 2 «МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ»

Емблема	Назва	Штаб-квартира
	ЄС	
	ООН	Центральна установа перебуває у Нью-Йорку, окремі заклади – Відні, Женеві, Найробі.
	ЮНЕСКО	Париж
	РЄ	Страсбург (Франція)

	СНД	Мінськ (Білорусь)
	НАТО Організація північноатлантичного договору	Брюссель (Бельгія)
	СОТ. Світова організація торгівлі	Женева (Швейцарія)
	МАГАТЕ	Відень
	ВООЗ	Женева (Швейцарія)

Зупинка 3 «ПІРАМІДА»

За дві хвилини складіть піраміду європейських столиць, щоб кожна наступна була на одну букву довша від попередньої (враховуються лише назви записані підряд)

Зупинка 4 «ВПІЗНАЙ МЕНЕ»

Вспівставте країну та її характеристики (табл.. стор.23–24 10 країн).

Тут зародилася географія, граматика. Творив великий геометр Евклід. Країна розташована півострові а також на островах Родос і Крит. _____ (Греція)	Жінки всіх країн її парфуми обожнюють. Законодавицею мод її вважають. Бургундія, Британь, Нормадія, Шампань. Що це за казкова країна, чи відома вона вам? _____ (Франція)	Її володіння Ютландія, Гренландія. Її продукти сир, масло і бекон. По формі правління – монархія. Але і монархам писаний тут закон. _____ (Данія)
Володарка морів давно минувших днів її мову всі вивчають і королевою називають. _____ (Велика Британія)	Сеньйорити і сеньйори обожнюють помідори. Всі від Етни до Верони уплітають макарони. _____ (Італія)	Її преславний М. Коперник, він довів обертання Землі, став членом НАТО і ЄС. Країна продовжує свій прогрес. _____ (Польща)

Зупинка 5 «У директора»

Тематичні запитання по країнах ЄС:

ПОЛІТИКА

1. Якій країні належать Канарські острови? (Іспанія).
2. Яка країна має найменшу квоту представництва у Європарламенті? (Люксембург б.)
3. Яка країна має найбільшу квоту представництва у Європарламенті? (Німеччина # 99.)
4. Яка країна зараз є президентом в ЄС? (Іспанія.)
5. Хто призначає членів Рахункової палати? (Рада ЄС.)
6. Хто очолює Європарламент? (Президент.)
7. Хто є главою держави у Швеції? (Король.)
8. Хто є главою держави у Нідерландах? (Королева.)
9. Хто є главою держави у Люксембурзі? (Великий герцог.)
10. Хто є главою держави у Данії? (Королева.)

11. Хто є главою держави у Великій Британії? (Королева.)
12. Хто є главою держави у Бельгії? (Королева.)
13. Хто є главою держави в Іспанії? (Король.)
14. Яка країна є асоційованим членом ЄС з 1963 р., але досі не стала повноправним членом? (Туреччина.)
15. Скільки триває президентство країни у Європейському Союзі? (Півроку.)
16. Скільки осіб входять до складу Європейської Комісії? (20)
17. Скільки депутатів у Європарламенті? (626)
18. Скільки країн–членів у Європейському Союзі після його розширення у 2004 р.? (22)
19. Президент України, який підписав Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС? (Леонід Кравчук)
20. На який термін призначаються судді Європейського суду?
21. (6 років.)
22. На який термін обираються депутати до Європарламенту? (5 років.)
23. Коли відбулася «перша хвиля» розширення ЄС? (2004 р.)
24. Ким призначається Омбудсмен? (Європарламентом.)
25. Зі скількох членів складається Рада ЄС? (15)
26. У якій країні ЄС існує парламентська монархія? (Іспанія.)
27. До кого можуть звернутися громадяни ЄС зі скаргами на дії установ чи організацій Союзу? (Європейський Омбудсмен.)
28. Де розташовано Європейський суд аудиторів? (Люксембург.)
29. Де було підписано угоду про запровадження безвізового режиму? (В м. Шенген.)

ЕКОНОМІКА

- 1.. Яка валюта є прототипом євро? (Екю.)
2. Яка країна посідає I місце в світі по видобутку бурого вугілля? (Німеччина.)
3. Яка країна є першим європейським виробником та експортером сільськогосподарської продукції? (Франція.)
4. Яка країна ЄС посідає I місце за щільністю населення? (Данія.)
5. Яка загальна чисельність населення країн – членів ЄС? (370 млн.)
6. Перше масове виробництво автомобілів розпочалось наприкінці XIX ст. у... (Франції.)
7. Обробка алмазів та торгівля діамантами зосереджені у ... (Бельгії.)
8. Німецька фірма, яка випускає «народний автомобіль». (Фольксваген.)
9. Моторолер вперше було виготовлено в ... (Італії.)
10. Європейська країна, яка є одним із провідних експортерів цементу. (Іспанія.)
11. Італійський автомобільний концерн, якому, зокрема, належать марки «Ферарі» та «Альфа–Ромео». (ФІАТ.)
12. Де розташований Європейський центральний банк? (Франкфурт, Німеччина.)
13. Провідною галуззю сільського господарства Австрії є... (Тваринництво.)

14. Яка з країн ЄС посідає 2 місце в світі по випуску літаків? (Велика Британія.)
15. Каррарський мармур видобувають в ... (Італії.)
16. Основним енергетичним ресурсом Ірландії є ... (Торф.)
17. Голландська фірма, провідний виробник електроніки та електротехніки. (Філіпс.)
18. Символікою банкнот євро є... (Вікна, ворота, мости.)

ІСТОРІЯ

1. Яка країна ЄС у 1955 р. прийняла закон про постійний нейтралітет? (Австрія.)
2. Яка скандинавська країна подавала заявку на членство в ЄС, але відмовилась від своїх намірів? (Норвегія.)
3. Чому День Європи відзначається 9 травня? (В цей день було проголошено Декларацію Шумана.)
4. У якому році було запроваджено єкю? (1979)
5. Коли розпочав свою діяльність Європейський Центральний банк? (1998)
6. Коли набули чинності Римські договори? (1958)
7. Коли набув чинності Амстердамський договір? (1999)
8. Коли відзначається День Європи? (9 травня)
9. Коли відбулось перше засідання Європейської ради, або Європейського самміту? (1974)
10. Коли відбулось возз'єднання Німеччини? (1990)
11. Коли відбулись останні вибори до Європарламенту? (1999)
12. Коли Велика Британія вступила до ЄС? (1973)
13. Коли було схвалено сучасний прапор Європи? (1986)
14. Коли було споруджено Берлінський мур? (1961)
15. Коли було підписано договір у Ніцці? (2001)
16. Коли було запроваджено єдиний європейський паспорт? (1985)
17. Канцлер, при якому відбулось возз'єднання Німеччини. (Коль.)
18. Згідно з яким договором створено Європейський парламент? (Римський договір.)
19. Договір про Європейський Союз також називається... (Маастрихтський.)

КУЛЬТУРА

1. Яке найвідоміше свято ірландців? (День Св. Патрика.)
2. Яке європейське місто називають «північною Венецією»? (Амстердам.)
3. Яку країну називають «зеленим островом»? (Ірландію.)
4. Яка країна ЄС вважається батьківщиною Кирила і Мефодія? (Греція.)
5. Як називають свою країну мешканці Греції? (Еллада.)
6. Як називають мешканців Фландрії? (**Фламандці.**)
8. Як називається відомий фінський народний епос? (**Калевала.**)
9. Що означає французький вислів «захищати свій біфштекс»? (**Боротися за свої права.**)
10. Шведський вчений, основоположник систематики тварин і рослин. (**Карл Лінней.**)
11. Шведський вчений, винахідник шкали для термометрів. (**Андерс Цельсій.**)

12. Французький режисер, автор фільму «П'ятий елемент». **(Люк Бессон.)**
13. Французький композитор, автор опери «Кармен». **(Ж. Бізе.)**
14. Фінське місто, побратим м. Києва. **(Тампере.)**
15. Португалець, який вперше відкрив морський шлях до Індії. **(Васко да Гама.)**
16. Оперний театр «Ла Скала» розташовано у ... **(Мілані.)**
17. Національна церква Данії. **(Лютеранська.)**
18. Найдавніший університет Європи було засновано у ... **(Неаполі.)**
19. Місто, де була написана «Марсельєза». **(Страсбург.)**
20. Країна, де відбувались події трагедії Шекспіра «Гамлет». **(Данія.)**
21. Іспанський художник, представник сюрреалізму. **(С. Далі.)**
22. Автор музики Гімну Європи. **(Бетховен.)**
23. Австрійський композитор, автор оперети «Летюча миша». **(Й. Штраус.)**
24. Яка найбільш типова страва данського столу? **(Бутерброд.)**
25. Висота Ейфелевої вежі становить... **(300 м.)**
26. Голландський художник, автор картини «Соняшники». **(Вінсент ван Гог.)**
27. Де розташований Парламент Нідерландів? **(У м. Гаага.)**
28. Володінням якої країни ЄС є Гренландія? **(Данії.)**
29. Де побудовано Палац Європи? **(У м. Страсбург, Франція.)**
30. Де розташовано географічний центр Європи? **(В селі Ділове Рахівський р–н Закарпатська область, Україна.)**
31. До складу якої країни ЄС входить понад тисячу островів? **(Греції.)**
32. Кому належить острів Корсика? **(Франції.)**

ІСТОРІЯ

1. Назвіть офіційні мови ЄС. **(Датська, голландська, англійська, фінська, французька, німецька, грецька, італійська, португальська, іспанська, шведська.)**
2. Яка з країн–кандидатів є найбільшою за територією та населенням? **(Туреччина.)**
4. Британський політик ХХ століття, активний опонент євроінтеграції. **(Маргарет Тетчер.)**
5. Хто ліквідував Священну Римську імперію? **(Наполеон Бонапарт.)**
6. Рішення у ЄП приймаються абсолютною більшістю. Скільки має бути голосів для прийняття рішення Європейським Парламентом? **(314)**
7. Які країни мають найбільшу вагу голосів у Європейській раді? **(Німеччина, Італія, Великобританія, Франція по 29.)**
8. Скільки жінок входить до складу Єврокомісії? **(5)**
9. Скільки постійних комітетів діє у Європарламенті? **(17)**
10. За яким договором було створено Європарламент? **(Римським.)**
11. Чому на прапорі ЄС завжди 12 зірок? **(Символ завершеності та досконалості.)**

Зупинка 6 «ЗНАЙ НАШИХ»

Визначте прапор відповідно до країни
Підведення підсумків.

Сценарій свята «День Гідності та Свободи»

Заставка на екрані

Вокальна студія (2–гі кл.), пісня «Українці ми маленькі»

Марічка: Шукаючи Європу, ми знайшли Україну. Головний символ Революції Гідності – прапор України. Єдиний духовний помічник – національний гімн.

Мар'яна: Революція відбулася не лише в політичному житті країни. Вона відбулась у нас самих, у нашій свідомості. Адже, Україна – це територія гідності і свободи.

Саша: Такими нас зробила не одна, а дві революції – наш Майдан 2004 року, який був Святом Свободи, і Революція 2013 року, Революція Гідності.

Відео, в якому йдеться про революцію 2004 і 2013 років.

Саша: Це був надзвичайно важкий іспит для України, коли українці продемонстрували свою європейськість, гідність, своє прагнення до свободи.

Марічка: Указом Президента України від 13 листопада 2014 року, з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного та майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ століття, а також віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004 року та у листопаді 2013 року–лютому 2014 року постали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів України та її європейського вибору, установити в Україні День Гідності та Свободи, який відзначати щорічно 21 листопада.

заставка на екрані

Мар'яна: З піснею «Над Землею тумани» ансамбль 9–х класів

(пісня Ансамбль 9–х класів) «Над Землею тумани»

(ансамбль залишається на сцені)

Мар'яна: Після Майдану і до цих пір на території нашої держави немає спокою, розпочалися і продовжуються військові дії на Сході України, в ході яких було втрачено вже кілька тисяч життів солдат та мирних жителів.

Саша: Тим, хто в боротьбі за волю і кращу долю України не дожив до сьогоднішнього дня, спить у незнаних і безіменних могилах – присвячується!

Саша: Пісня «Зродились ми Великої години».

(пісня Ансамбль 9–х класів) «Зродились ми Великої години»

Марічка: Ми – українці – свідомий і відповідальний народ, здатний відстоювати свій вибір. Ми подали історичний приклад того, як солідарність, братерство і взаємоповага між сотнями тисяч людей згуртує їх довкола спільної мети. Український народ відчув потребу в єднанні, повірив у своє майбутнє і довів, що у нації, яка вийшла на Майдан і заявила, що спроможна на захист своєї свободи, є велике серце і високий дух.

Мар'яна: Революція Гідності кардинально змінила напрямок розвитку держави та суспільства, згуртувала свідомих, зрілих громадян – справжніх патріотів Батьківщини. Але шанс на зміни дістався нам дорогою ціною – ціною людських втрат.

Саша: Українська земля... Земля щедро полита кров'ю її синів. З нашої історії ми бачимо споконвічне прагнення українства до волі та незалежності рідної землі, неньки – України. Україна! Країна смутку і печалі, краси і радості, різних звичаїв та обрядів, гучної української пісні, чарівної природи. Це країна добрих, щирих, привітних, веселих і гостинних людей, які ніколи не поневолювали інші народи, а лише вміло захищалися від ворога.

Саша: Вашій увазі вірш від учениці 3–Г класу, **Кость Каріни**, авторське виконання

«Батьківщина», «Захисникам України»

Марічка: Вічною раною на серці кожного українця буде пам'ять про героїв Небесної Сотні та воїнів АТО, кожен з яких віддав за свої переконання найвищу ціну власне життя. Тому прошу вшанувати хвилиною мовчання всіх, хто загинув, захищаючи незалежність і свободу України.

Мар'яна: Вашій увазі вірш «Все пам'ятаємо» від учениці 9–Б класу Ковальчук Христини.

Вірш «Все пам'ятаємо»

Марічка: Без усякого сумніву, мине зовсім небагато часу і про захисників нашої держави писатимуть книги, зніматимуть кінофільми, на прикладах беззавітного служіння рідній Батьківщині, беззаперечного виконання священного обов'язку – стати на захист кордонів держави, коли в цьому є гостра потреба, – виховуватиметься не одне покоління українців.

Мар'яна: Бо вони – справжні герої, які у нерівному двобої протиставили свій патріотизм, відповідальність, безмежну любов до країни, яку ототожнюють зі своїм рідним краєм, найдорожчими людьми. І саме за це їм наша людська вдячність і низький уклін.

Саша: Вашій увазі вірш «Як же ти?» від учня 9–В класу Ділая Сергія.

Вірш «Як же ти?»

Саша: Подвиги захисників Вітчизни – це взірєць реального, дієвого патріотизму для кожної чесної людини і свідомого громадянина, наочне свідчення єдності всіх поколінь нашого народу.

Саша: А зараз на сцені, гордість нашої школи, учениця 9–А класу Катерина Магула з віршем «Мені не треба», авторське виконання

Вірш «Мені не треба»

Марічка: І до цих пір на території нашої держави немає спокою, після Майдану розпочалися військові дії на Сході України, в ході яких було втрачено вже кілька тисяч життів, солдат та мирних жителів.

Саша: Героям Майдану і воїнам–захисникам України, які загинули за світле майбутнє України, оголошується хвилина мовчання.

Звучить «Пливе кача», або (метроном)

Мар'яна: На сцені вокальне Тріо з піснею «**В чистім полі**»

Пісня «В чистім полі»

Саша: Гідними нащадками Української армії є сьогоднішня молодь, яка вже має право називатися захисниками Вітчизни. Кожен у свій спосіб проявляє свою позицію і волю. Для учнів 5–В класу Україна є перлиною.

Флешмоб «Перлина Україна»

Мар'яна: Хлопцям хочеться бути такими ж кмітливими, сміливими і завзятими, як колись козаки. Та й дівчата теж полюбляють хлопців–лицарів, хоробрих, сильних, винахідливих. Одним із способів привернути увагу дівчини – це затанцювати бойовий гопак. Отож, на сцені учень 2–В класу Левицький Данило.

(Бойовий гопак)

Марічка: Вашій увазі вірш «_____» від учня 3–А класу _____.

Мар'яна: Люблю тебе, Вітчизно, мила Україно,
Бо щастя жити ти мені дала,
Для мене ти одна і рідна, і єдина,
Я все зроблю, щоб ти завжди цвіла.

Саша: Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина,
Бо ти єдина, Україно, бо ти на всіх у нас одна.

Марічка: Одна від Заходу й до Сходу, володарка земель і вод –
Ніхто не ділить хай народу, бо не поділиться народ.
Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина,
Бо ти єдина, Україно, бо ти на світі в нас одна.

Саша: Слово має директор школи Наталя Іванівна Левенець
Виступ гостей

Петров Данило учень 4–В класу Пісня «Мій рідний край»

Саша: Усе хороше, як і все погане, колись закінчується, так і наше свято добігає кінця.

Мар'яна: Але ніколи не згасне в наших серцях пам'ять про тих, хто віддав своє життя за наше майбутнє, нашу свободу, нашу незалежність. Незгасне гордість за тих, хто зараз її захищає.

Марічка: Дорогі наші захисники! Ви втілюєте мужність, силу та героїзм захисників рідної землі в нелегкі для України часи. Ви приклад для наслідування. Ви наша гордість і честь! Дякуємо, що Ви є!

Додаток В-8

Сценарій Новорічного балу-маскараду

(Звучить класична музика, всі учасники балу чекають у коридорі)

На середину виходить розпорядник балу

Розпорядник: Шановні пані та панове! Бал–маскарад у Тернопільській загальноосвітній школі №4 оголошується відкритим. Запрошуємо всіх до зали.

(Пари заходять під класичну музику, розміщуються по залу)

Розпорядник: Зустрічайте ведучих нашого свята.

Танець ведучих

М.В.: Шановні пані та панове...

І.І.: Ladies and gentlemen.

М.В.: А тепер ми усі разом під ваші бурхливі оплески розпочинаємо...

Разом: БАЛ–МАСКАРАД.

І.І.: Ми раді вітати Вас у цій святковій залі.

М.В.: Сьогодні ми усі поринемо у атмосферу позитиву та магію танцю.

І.І.: Сьогодні ми запрошуємо Вас у подорож по країні танцю. Ви отримаєте можливість відчутти атмосферу балу XVII ст.. у Європі. Побуваєте на батьківщині запальних та романтичних танців.

М.В.: Сьогодні ми усі разом спробуємо нагадати, що ж насправді означає термін «Бал», як потрібно себе вести і, найголовніше, чому у минулому кожна дівчина мріяла побувати на балу, а чоловіки вважали приємним обов'язком супроводжувати своїх дам. А також ми всі разом оберемо короля та королеву сьогоденського бал-маскараду. На нас усіх чекає ще багато сюрпризів.

Розпорядник: Пані та панове, а зараз довгоочікуваний I тур вальсу. Джентльмени запрошують дам.

I ТУР ВАЛЬСУ

М.В.: На нашому балу присутні професіонали у галузі танцю. Зустрічайте із композицією «Думка на два серця» Ірина Пяничук, її партнер Олександр Бородай.

Танець Іри та Саші

І.І.: Наша танцювальна подорож продовжується і ми переносимось у Домініканську республіку, країну у якій зародився незвичайний танець «Бачата» Він з'явився на початку 60-х років XX століття в Домініканській республіці.

М.В.: Зараз ви спробуєте вивчити рухи цього танцю, а допоможуть вам у цьому.....

(Майстер-клас «Бачата»)

М.В.: На кожному балу є особлива категорія учасників – дебютанти.

І.І.: Саме так називають людей, які вперше у своєму житті беруть участь у балах, але перед цим старанно готуються.

М.В.: На паркеті танцювальний колектив 10-Б, та 9-В класів, хореограф Ірина Пяничук.

Танцювальний колектив 10-Б, та 9-В класів

І.І.: Відень. Місто, яке з повним правом називають батьківщиною вальсу. З цим містом пов'язана одна з найяскравіших сторінок біографії танцю. Адже саме тут, у Відні, народились легкі і прекрасні мелодії вальсу, що заповнили весь світ.

М.В.: І ще один виступ від професіоналів – вальс виконують наша колишня учениця, хореограф Клубу Денс-Лайф Лена Шокола і партнер –

І.І.: Танець – це рух, а рух – це життя! Пропоную усім майстер-клас одного із видів бального танцю – Європейський.

М.В.: Зараз ви спробуєте вивчити рухи цього танцю, а допоможуть вам у цьому.....

Пропоную обрати пару переможницю, яка найкраще та найшвидше за всіх вивчила елементи танцю та продемонструвала їх на публіку. Кращу пару оберуть, тренери, що проводять майстер-клас.

(Майстер-клас «танець Європейський»)

М.В.: А зараз розглянемо різні ситуації які з вами можуть трапитися ...

І.І.: Ви прийшли на вечір з дівчиною (дружиною). Кому буде належати перший танець?

М.В.: (Тому, з ким прийшли).

І.І.: Чи може дама перервати танець, якщо партнер веде себе непристойно? (Може, партнер повинен відвести її на місце).

М.В.: Під час танцю ви зіткнулись з другою парою. Хто повинен попросити вибачення? (Мужчина, навіть якщо ви нна його партнерша).

І.І.: Мужчина цілий вечір танцює з однією дамою. Чи можете ви запросити його на «білий» танець? (Можете, але краще утриматися).

М.В.: Під час танцю ви побачили свого знайомого. Як ви з ним привітаєтеся? (Слід привітатися під час танцю кивком голови, не заводячи розмови, а підійти вже після танцю).

І.І.: Як повинна вчинити дама, коли її запрошують до танцю одночасно двоє мужчин? (Вона повинна м'яко відмовити обом, навіть тоді, коли вона не проти потанцювати з одним з них).

М.В.: Ви запросили даму на танець, але музика несподівано закінчилася. Ваші дії. (Ви повинні неодмінно запросити її на наступний танець. Якщо дама відмовляється, то провести її на місце).

І.І.: Як повинен вести себе мужчина, коли дама відмовляється від запрошення на танець? (Настоявати і обов'язково з'ясувати причину відмови).

М.В.: Як повинні вести себе чоловіки щодо танцю з господинею дому, де відбувається вечірка? (Кожен чоловік зобов'язаний мінімум один раз запросити господиню до танцю).

І.І.: Чи можна змінювати партнера, партнерку під час танцю? (Це допускається лише в своїй дружній компанії, люди мало – або незнайомі вас не зрозуміють, і так робити некрасиво, хіба коли саме цього вимагає танець – народні танці).

М.В.: А танцювальний марафон продовжать дебютанти, наші наймолодші танцюристи. Танцювальний колектив учнів 3–4 класів, керівник Ірина Пяничук.

І.І.: Чи можемо уявити новорічний бал–маскарад без конкурсів? Звісно ні.
(Ведуча зачитує умови конкурсу)

М.В.: Вічно юний танець – вальс. Вальси... Їх співають, танцюють, грають... Вже понад III століття він користується великою популярністю і не старіє! Щось є в цьому танці таке незвичне, захоплююче, що підкоряє людей різних епох...

І.І.: Це так романтично: чудова музика, яка просто бере тебе у полон, рухи танцю... від якого голова йде обертом...

М.В.: Магією танцю нас зачарують наші одинадцяті класники. Зустрічайте..., хореограф Ірина Пяничук

Розпорядник: Увага! Пані та панове, оголошується II тур вальсу. Джентльмени запрошують дам.

II ТУР ВАЛЬСУ

М.В.: Я нагадую, що протягом сьогоднішнього свята ми з вами голосуємо за Короля та Королеву балу, а також обираємо кращу пару свята.

І.І.: Бал–маскарад набирає обертів... ми наближаємося до різноманітних сюрпризів... але... ще трохи інтриги.... Не все одразу...

М.В.: Як новорічне свято може відбуватися без конкурсів. Запрошуємо.... (далі умови конкурсу)...

(Конкурс)

М.В.: Бал – це не тільки вальс, а й багато інших танців. Це не тільки демонстрація свого танцювального хисту, а й можливість вивчити щось нове. Для проведення майстер–класу я запрошую Ганну Миронівну Бакалець.....

(Майстер–клас «Народні танці»)

І.І.: Ми запрошуємо на танцювальний майданчик ученицю 9–А класу, Магулу Катерину....., та її партнера із композицією...(Латина).

(Магула Катя – Латина)

І.І.: А зараз увага! Для тих, хто пройшов до кінця нашу подорож по країнах, що подарували світові такі запальні танці, команда учителів підготувала танцювальний сюрприз. Зустрічайте...керівник Ганна Бакалець.

ТАНЕЦЬ УЧИТЕЛІВ

І.І.: Нагадуємо, що обране нами журі обирає кращу танцювальну пару, а ви, шановні учасники бал–маскараду обираєте Короля і Королеву.

М.В.: Ну що ж, як це не сумно, але наше свято завершується! Нарешті ми чуємо імена тих, хто переміг у нашому сьогоднішньому голосуванні. Яка ж пара буде визнана найкращою і хто виборе титул Короля та Королеви балу.

(Новорічний сюрприз)

Дефіле снігової королеви

Разом із вазою у якій номерки від лотереї.

М.В.: Ми уже занервували, куди поділися номерки від лотерей. Адже призи є, а хто їх виграв... ми б не дізналися.

І.І.: Добре, що ти їх принесла... одразу і почнемо розіграш лотереї.

Снігова Королева: Е, ні... я не настільки доброю стала як вам здається... у мене є умова...

М.В.: яка?

Снігова Королева: затанцювати із.....

Розпорядник: Королівський тур вальсу, III – й.

І.І.: Шановні учасники балу! Сьогодні у вас була можливість не просто насолодитись чудовою музикою, показати своє вміння танцювати та ще й взяти участь у розіграші лотереї.

М.В.: Шановні пані та панове, вівторка і до сьогодні, навіть при вході до святкової зали, ви мали змогу придбати лотерейний білет.

Снігова Королева: отож, подивіться на білет та ще раз згадайте цифру написану на ньому.

Розпорядник: У цій вазі є цифра кожного учасника лотереї, але хто в нас найвдаліший ми побачимо прямо зараз.

(РОЗІГРАШ ЛОТЕРЕЇ)

М.В.: А зараз просимо усіх вписати у своїх вхідних квитках, імена Короля та Королеви сьогоднішнього свята.

І.І.: Ну що ж, як це не сумно, але наше свято завершується! Нарешті ми чуємо імена тих, хто переміг у нашому сьогоднішньому голосуванні. Яка ж пара буде визнана найкращою? Хто виборе титул Короля та Королеви балу?

М.В.: А поки йде підрахунок голосів, вам дарують своє мистецтво Магула Катерина....., та її партнер..... із композицією...(Стандарт).

(Магула Катя – Стандарт)

І.І.: А зараз ми оголосимо результати.

М.В.: До слова запрошуємо директора школи Наталю Іванівну Левенець
(Слово директора)

НАГОРОДЖЕННЯ:

Свідоцтво учасника балу:

– отримують дебютанти (керівники і діти).

Грамоти:

- Краща танцювальна пара балу –

- Кращий танцюрист балу –

- Краща танцюристка балу –

- Кроль балу –

- Королева балу –

- Відкриття балу –

М.В.: Наше свято закінчилось і на прощання запрошуємо всіх на вальс!

Розпорядник: Пані та панове! Прощальний вальс! Танцюють всі!!!

(Фотографування біля тематичного банера)

Додаток В-9

Сценарій Інтелект-шоу «Що? Де? Коли?»

Правила гри *(ведучий оголошує всім командам після представлення).*

Команда, яка бере участь у змаганнях, складається з шести чоловік.

Усі команди одночасно змагаються між собою.

Пропоновані запитання стосуються усіх галузей науки, але потребують не стільки власне глибоких знань, як вміння уважно слухати, вловлювати найважливішу інформацію, логічно мислити, чітко і правильно висловлювати свою думку, прислухатись до міркувань партнерів по команді.

Ведучий читає запитання лише один раз, після чого команди мають 1 хвилину на обдумування відповіді. Після завершення часу йде зворотній відлік від 10 до 1, за цей час команди повинні написати відповідь на запитання на своїй картці і здати її журі. Записувати відповіді потрібно чітко, розбірливо, дотримуючись тих вимог, які зазначені в самому запитанні. Коли картки команд здані, ведучий оголошує правильну відповідь, а журі перевіряє відповіді команд. За кожну правильну відповідь команда отримує одне очко. Після того, як команди відіграли усі запитання журі підсумовує набрані кожною командою бали і визначає переможця. Перемагає та команда, яка дала найбільше правильних відповідей на 24 запитання і набрала найбільше балів.

I Тур

Запитання 1. В радянському кінофелетоні відвідувач запитує офіціантку, чому замовлені раки без клешень. Вона відповідає, що коли раки б'ються, вони відривають у слабших клешні. На що клієнт іронічно зауважує: «Тоді можна мені...?» Завершіть його фразу одним словом.

Відповідь: Переможців.

Залік: Найсильніших.

Запитання 2. Автори гри «Життя – це пошук» пропонують вгадати персонажів по запитах, які вони могли б зробити у пошуковій системі Google.

Якому персонажу приписують запити: «влаштуватись моряком», «їстівні рослини», «викрійки хутряної одежі», «новини за 28 років».

Відповідь: Робінзон Крузо

Залік: за прізвищем без невірних уточнень зміст запитів відображає особливості життя на безлюдному острові

Запитання 3. Багато спортсменів та акторів пишуть книжки про фітнес і культуризм. Одна голлівудська зірка написала книгу, яка покликана допомогти вам зміцнити своє тіло. Її назва складається з двох слів, що мають однакові перші чотири літери, причому друге слово є прізвищем автора. Відтворіть назву книги.

Відповідь: «Сталевий Сталоне»

Залік: точна відповідь

Запитання 4. Паризький «Ріц» – це перший готель у світі, кожний номер якого був обладнаний НЕЮ. ВОНА втілює стан розслабленості та спокою. Натомість, для відомого діяча античності ВОНА стала стимулятором неабиякої активності. Назвіть цього діяча.

Відповідь: Архімед

Залік: точна відповідь

ВОНА – ванна; ванна підказала Архімеду рішення задачі про об'єм тіла, він вибіг голим на вулицю з криком «Еврика!»

Запитання 5. Джо–Джим, герой одного з творів Хайнлайна, був ватажком мутантів на космічному кораблі. Вочевидь, він краще за інших керував їх боротьбою проти людей. І це не дивно, адже до Джо–Джима дуже підходить відома приказка. Напишіть цю приказку.

Відповідь: Одна голова добре, а дві краще

Залік: синонімічні слова – краще/ліпше

Джо–Джим – двоголовий мутант, одну голову звали Джо, а іншу – Джим

Запитання 6. У новій інтерпретації добре відомої нам історії, старша особа спочатку плутає ЦЕ ІМ'Я з назвою кишкових паличкоподібних бактерій, а потім – з назвою італійського сиру. А як ЦЕ ІМ'Я зазвичай перекладають українською?

Відповідь: Попелюшка.

Коментар: Сіндерелла – Сальмонела – Моцарелла. Старша особа – фея.

Запитання 7. Цей синдром призводить до зловживань пластичною хірургією та косметичними засобами. Особливо він розповсюджений серед співаків і кінозірок: можна подумати, що таким чином вони намагаються якнайдовше виділятися своєю зовнішністю серед сірої маси. Ім'ям якого літературного героя цей синдром названий?

Відповідь: Доріан Грей

Залік: Доріан

Коментар: Синдром отримав назву від імені головного персонажа роману Оскара Уайльда «Портрет Доріана Грея»; сірий – англ. gray [грей] – є підказкою

Запитання 8. У середні віки між феодалами часто виникали суперечки та плелися інтриги. Часто траплялися випадки, коли один феодал намагався отруїти іншого під час вечері. Для запобігання цьому виникла застільна традиція. Опишіть цю традицію?

Відповідь: Чокатися бокалами.

Залік: По слову «чокатися».

Коментар: Чокаючись бокалами так, щоб вино перехлюпувалося з одного в другий, феодали показували один одному довіру: напій не отруєний.

Запитання 9. У повісті Бориса Крігера «Втомлені кленовим сиропом» розповідається про те, як відпочиваючі влітку в Квебеку туристи зіштовхувалися із серйозною проблемою – їх собаки часто наштовхувалися на дикобразів, після чого тварин доводилося возити до ветеринара для видалення з тіла голок. Один із туристів, якому довелося викласти за подібну процедуру кругленьку суму, запитав у ветеринара: «Чим же ж ви займаєтеся взимку, коли у ваших краях немає відпочиваючих?». Відтворіть відповідь ветеринара, яка складалася з двох слів.

Відповідь: Розвожу дикобразів.

Залік: Кормлю дикобразів, вирощую дикобразів.

Запитання 10. Найбільшу колекцію книг про ЦЕ італійське місто зібрав Давид Мальков. Якщо скласти 5570 екземплярів цієї колекція в стопку, то вони сягнуть висоти 54 метри 50 сантиметрів, що відповідає висоті...Чого?

Відповідь: Пізанської вежі.

Запитання 11. Засновник косметичної компанії California Perfume [каліфорнія перфюм] Девід Макконнел був палким шанувальником творчості Шекспіра. Яку назву отримала його компанія починаючи з 1939 року?

Відповідь: Avon

Залік: Ейвон; Avon Products Inc.

Коментар: власник компанії змінив один топонім у назві на інший. Стратфорд–на–Ейвоні – рідне місто Шекспіра.

Запитання 12. Їх вигадав король Фрідріх для своїх бездарних генералів, щоб вони допомогли їм збагнути військову науку. Одному з НИХ була присвячена відома казка. А з чого ВОНИ були виготовлені?

Відповідь: З олова.

Коментар: Олов'яні солдатики.

II Тур

Запитання 1. Туристам в цій країні часто пропонують різноманітні сувеніри з написом «Тут кенгуру немає». Не помиліться і назвіть цю країну.

Відповідь: Австрія

Коментар: Туристи часто плутали Австрію з Австралією, тому фраза стала дуже розповсюдженою при спілкуванні австрійців з туристами

Запитання 2. Прослухайте жартівливий анонс мультфільму: «Він був звичайним ІКСОМ, лежав на печі і їв сметану. Але армія добралася і до нього.» Ми не просимо вас називати слово, яке ми замінили на ІКС – назвіть мультфільм.

Відповідь: «Кіт в чоботях».

Запитання 3. Недоброзичливці Демосфена стверджували, що він за ПЕРШЕ на народних зборах отримав ДРУГЕ від македонця Гарпала. ПЕРШЕ та ДРУГЕ часто ототожнюють. Назвіть ПЕРШЕ і ДРУГЕ в правильному порядку.

Відповідь: Мовчання, золото.

Запитання 4. На одній карикатурі граф Дракула спантеличено розмірковує, з якого дива його давньому знайомому Ван–Хелсінгу заманулося подарувати йому нову ультрамодну труну. Дайте точну відповідь, чим же насправді є ця труна.

Відповідь: солярієм

Коментар: сонячний ультрафіолет є смертельним для вампірів.

Запитання 5. У комп'ютерній грі «Майнкрафт» ВІН є одним із найефективніших сторожів та охоронців. Натомість в одному дитячому жарті ВІН сам став жертвою пограбування, вчиненого зайцем, озброєним феном. Назвіть ЙОГО.

Відповідь: сніговик.

Коментар: кому ще можна погрожувати феном, і що може вимагати заєць?

«Морквина або життя» – такий от непростий вибір.

Запитання 6. Згідно з анекдотом, колись князь Ігор попросив свою дружину почистити 100 пудів цибулі. Під якою назвою з двох слів у історію ввійшла подія?

Відповідь: Плач Ярославни

Запитання 7. Щоб витягнути ІХ, мексиканці заливають пошкоджену ділянку шкіри гарячим воском. Назвіть ІХ двома словами, які починаються на одну і ту ж літеру.

Відповідь: Колючки кактусів.

Коментар: Коли віск застигає, разом із ним легко видалити і колючки.

Запитання 8. З чим письменниця Вікторія Фінлі порівняла старовинну карету, покриту червонувато–оранжевим лаком?

Відповідь: З гарбузом.

Коментар: Фінлі згадався гарбуз з казки про Попелюшку. .

Запитання 9. 9 грудня 2008 року їй виповнилось 40 років. Її батьком вважають інженера Біллі Інгліша. Перша вона мала дерев'яний корпус та лише одну кнопку на ньому. Зараз вони є оптичні, лазерні, безпроводні. Нещодавно з'явилася мільярдна вона. Стаття в газеті «Україна молода» присвячена їй носила назву «Пропуск, яка змінила світ». Відтворіть пропущене слово.

Відповідь: мишка

Запитання 10. У Японії винайшли принтер, що друкує спеціальним чорнилом. Це чорнило згодом можна стерти і використовувати той же аркуш багаторазово. Якого кольору кришка цього принтера?

Відповідь: Зеленого.

Коментар: Це спеціальний екологічний принтер, який дозволяє економити папір і тим самим робить внесок у боротьбу з вирубкою лісів. Зелений колір традиційно асоціюється з лісами і охороною природи.

Запитання 11. Влітку 2011 року трапилась пожежа у одному із готелів Києва. Назва матеріалу про це у випуску новин майже не відрізняється від назви твору середини 20–го століття. Назвіть автора цього твору.

Відповідь: Олександр (Петрович) Довженко

Коментар: сценарій і кіноповість «Україна в огні»; горів готель «Україна»

Запитання 12. В епізоді роману Івліна Во в небагатій школі проходять спортивні змагання. Замість якої рослини в цьому епізоді один з персонажів пропонує використовувати петрушку?

Відповідь: Лавр.

Коментар: Замість дорогих лаврових вінків переможців передбачається нагороджувати вінками з петрушки. **А ми вітаємо переможців цього турніру!**

Запасні запитання:

Запитання 1. Уінстон Черчіль, жартома чи всерйоз, говорив, що у найбільшій небезпеці під час другої світової війни він був тоді, коли у 1941 році на величезній швидкості проїхався по крутій дорозі вздовж берега Гудзону над прірвою. Назвіть водія авто.

Відповідь: Франклін Делано Рузвельт

Запитання 2. Президента київського «Динамо» Ігоря Суркіса жартома назвали Карлом Брюлловим після того, як він у 2009 році ... Зробив що?

Відповідь: Викупив Шевченка.

Залік: За ключовими словами «купив» і «Шевченко».

Коментар: Свого часу Карл Брюллов допоміг викупити кріпака Тараса Шевченка, а Суркіс викупив Андрія Шевченка у лондонського «Челсі».

Запитання 3. В XVII столітті німецький учений Юліус Шиллер намагався провести повну реформу астрономічних назв. Згідно його записів, сузір'я Стріла мало бути перейменоване у Цвях, сузір'я Малий Пес – у Ягня. Напишіть, як мали перейменувати сузір'я Північна Корона?

Відповідь: Терновий вінок.

Запитання 4. На сучасній карикатурі вовк хоче за допомогою цих істот зруйнувати будиночок трьох поросят. Назвіть цих істот двома словами українською або англійською.

Відповідь: Angry Birds.

Залік: Злі птахи, сердиті птахи та інші синонімічні відповіді.

У комп'ютерній грі «Angry Birds» гравець стріляє птахами з рогатки, і птиці руйнують конструкції, усередині яких знаходяться свині.

Запитання 5. У фантастичному романі Сергія Лук'яненка «Остання варта» описується історія створення големів європейськими магами. Големи – оживлені людиноподібні істоти – виготовлялися з глини, металу або дерева. Іменем якого літературного персонажа називали дерев'яних големів сучасники головного героя твору?

Відповідь: Буратіно.

Додаток В-10

Випуск шкільного інформаційного радіовісника 07.11.17 р.

Ведуча: Усім доброго ранку!!!

Ведучий: Вітаємо усіх із традиційним радіовісником... Сьогодні поговоримо про:

- 9 листопада, День української писемності та мови
- 9 листопада Міжнародний день боротьби проти фашизму, расизму та антисемітизму
- 10 листопада, п'ятниця Всесвітній день науки
- 10 листопада Всесвітній день молоді

Ведуча: День української писемності та мови

Нетлінним скарбом століть називають національну мову – скарбом, що передається від покоління до покоління, об'єднуючи минуле й прийдешнє. «Незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує на хвилях

народної пісні, переливається в душу нації, творить чуттєву нерозривність українського серця й української землі», – стверджує Дмитро Павличко. Бережімо ж нашу мову, огортаймо своєю повагою, плекаймо вірністю та любов'ю! Сьогодні це свято важливе, як ніколи, адже «рідна мова – мати єдності, захисниця громадянства і берегиня держави».

Ведучий: Це свято було встановлено Указом президента України від 6-го листопада 1997-го і відзначається щороку на честь українського літописця Нестора – послідовника творців слов'янської писемності Кирила та Мефодія. Дослідники вважають, що саме з преподобного Нестора-літописця і починається писемна українська мова.

Ведуча: 9 листопада Міжнародний день боротьби проти фашизму, расизму та антисемітизму

9 листопада – Міжнародний день боротьби проти фашизму, расизму і антисемітизму. В ніч з 9 на 10 листопада 1938 року почався масовий єврейський погром у Німеччині, що отримав назву «Кришталевої Ночі», або «Ночі розбитих вітрин». «Кришталева ніч» або «ніч розбитих вітрин» в 1938 році поклала початок Холокосту – масовому насильству стосовно єврейського народу, яке призвело до загибелі близько 6 000 000 євреїв.

Ведучий: Тому, розповідаючи про злочини нацизму, ми попереджаємо сьогоденню молодь про те, яким може стати майбутнє, якщо ми вчасно не скажемо «Ніколи знову!» у відповідь тим, хто пропонує обмежити права однієї групи людей тільки тому, що вони не такі, як ми.

Ведуча: 10 листопада, п'ятниця Всесвітній день науки

Скільки кісток в вашому тілі? Чи знаєте ви, що в тілі дорослої людини присутній 206 кісток, а у новонароджених їх 300. Людське око блимає в середньому 4200000 разів на рік. Найдовші живі клітини в організмі є клітини головного мозку – вони можуть жити з вами все життя. Найважчий людський мозок з коли-небудь зареєстрованих важив 2,3 кг. Найнебезпечніша тварина в світі є звичайна муха. Космічний телескоп Хаббл важить 10,896 кг, 13,1 м в довжину, і вартістю \$ 2,1 млрд., а космос містить близько 50 мільярдів галактик.

Ведучий: Більшості своїх досягнень людина зобов'язана закладеної в неї Господом Богом здібності до спостереження, аналізу і розумінню явищ, що відбуваються навколо нього у просторі та часі. Систематизуючи отримані знання, людство помітило, що ці знання можна не тільки зберігати, передовати з покоління до покоління, але й доповнювати, розвивати і уніфікувати. Так з'явилася наука.

Ведуча: У цей День ми приєднується до цієї ініціативи і бажає всім нам тільки світлих почуттів до науки і наукового середовища! Всі ми пам'ятаємо про те, що знання це світло, а незнання нехай залишаються в минулому! Нехай у цей день Ви дізнаєтеся щось нове. Пізнаєте, нехай невелику, але істину, а вона, як відомо звільнить Вас від чогось абсолютно непотрібного і зайвого, що заважає не тільки Вам, але безперечно, і оточуючим Вас людям. З Днем науки Вас!

Ведучий: 10 листопада Всесвітній день молоді

Всесвітній день молоді відзначається щорічно 10 листопада, тому що саме в цей день на Всесвітньої конференції молоді у Лондоні, що проходила 29 жовтня – 10 листопада 1945 року, була заснована Всесвітня федерація демократичної

молоді (ВФДМ). Міжнародне об'єднання молодіжних організацій – це центр міжнародного демократичного молодіжного руху, який об'єднує молодь незалежно від політичних і релігійних поглядів, расової та національної приналежності. ВФДМ веде боротьбу за мир, права молоді, незалежність народів, інтернаціональне згуртування прогресивної молоді проти колоніалізму, неокolonіалізму, фашизму та расизму.

Дякуємо усім за увагу і до нових зустрічей у радіоефірі.

Радіовікторина 1. Вітаю усіх на уже традиційній радіо вікторині назва якого «Про все на світі». Отож, основні правила проведення уроку.

У кожному класі з 5–11 класів присутні представники Учнівського парламенту, які будуть вам допомагати коли у вас виникнуть труднощі. Для кожного класу підготовлена пустограка, де вписаний ваш клас, учитель, що присутній на уроці і звісно старшокласник, який буде заповнювати цю пустограку.

Формат проведення гри «Конкур 50 слів» у нас сьогодні буде 20 запитань, на які треба дати відповідь одним словом.

Я буду зачитувати запитання і даю 15 секунд для роздумів, далі весь клас каже правильну відповідь (на думку класу відповідь)

Радіовікторина 2. Вітаю усіх на уже традиційній радіо вікторині назва якої «Що ти знаєш про Шевченка?». Отож, основні правила проведення вікторини

У кожному класі з 5–10 присутні представники Учнівського парламенту, які будуть вам допомагати коли у вас виникнуть труднощі. Для кожного класу підготовлена пустографка, де вписаний ваш клас, учитель, що присутній на уроці і звісно старшокласник, який буде заповнювати цю пустографку.

Формат проведення гри «Конкур 50 слів» у нас сьогодні буде 15 запитань, на які треба дати відповідь одним, або кількома словами.

Я буду зачитувати запитання і даю 15 секунд для роздумів, далі весь клас каже правильну (на думку класу відповідь) і представник парламенту вписує її у рядок, що відповідає номеру запитання.

Прохання, учителям присутнім на уроці, не підказувати, а учням не користуватися будь-якими електронними засобами. Це заборонено. Якщо представник парламенту це побачить, навпроти номеру запитання, де повинна стояти відповідь, ставить почерк.

Бажаю вам гарної пізнавальної гри і нехай переможе найсильніший клас. Результати гри, ми повідомимо по радіо пізніше.

Запитання

1. Назвіть село у якому народився Т.Г.Шевченко?
2. Назвіть псевдонім яким підписував деякі свої твори Т.Г.Шевченко?
3. Яким твором відкривався перший «Кобзар» датований 1840 р.?
4. Які балади написані Т. Шевченком у ранній період творчості? Назвіть мінімум три.
5. Хто був літературною донькою Т.Г.Шевченка, продовжувачем його справи?
6. Які драматичні твори Т.Г.Шевченка дійшли до нас?

7. У яких поемах Т.Г.Шевченко звертається до образу жінки–матері? Назвіть мінімум 3 образи жінки
8. Хто були першими лауреатами літературної Шевченківської премії?
9. Чиї це слова: «Тарас буде абияким чоловіком: з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо»
10. У кого вперше навчився грамоти Т.Г.Шевченко?
11. Яким твором відкривається сучасний «Кобзар»?
12. Що писав Т.Г.Шевченко з 12 червня 1857 року по 13 липня 1858 року?
13. Кому присвячено поему «Катерина» і чому?
14. Чиї це слова: «Він був сином мужика, а став велетнем у царстві людської культури»?
15. Назвіть дату виходу першого «Кобзаря»
- Відповіді**
1. Де народився Т.Г.Шевченко?
Відповідь: *с.Моринці Звенигородського повіту Київської губернії*
2. Яким псевдонімом підписував деякі свої твори Т.Г.Шевченко?
Відповідь: *К.Дармограй*
3. Яким твором відкривався перший «Кобзар» 1840 р.?
Відповідь: *«Думи мої, думи...»*
4. Які балади написані Т.Г.Шевченком у ранній період творчості?
Відповідь: *«Причинна», «Тополя», «Утоплена», «Лілея».*
5. Хто був літературною донькою Т.Г.Шевченка, продовжувачем його справи?
Відповідь: *Марко Вовчок*
6. Які драматичні твори Т.Г.Шевченка дійшли до нас?
Відповідь: *«Назар Стодоля», «Никита Гайдай».*
7. У яких поемах Т.Г.Шевченко звертається до образу жінки–матері? Назвіть мінімум 3 образи жінки
Відповідь: *«Утоплена», «Катерина», «Наймичка», «Неофіти», «Марія»*
8. Хто був першими лауреатами літературної Шевченківської премії і коли?
Відповідь: *О.Гончар, П.Тичина, П.Майборода, 9 березня 1962 р.*
9. Чиї це слова: «Тарас буде абияким чоловіком: з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо»
Відповідь: *Батька поета*
10. У кого вперше навчився грамоти Т.Г.Шевченко?
Відповідь: *У 1822 р. у дяка Павла Рубана.*
11. Яким твором відкривається сучасний «Кобзар»?
Відповідь: *Балада «Причинна».*
12. Що писав Т.Г.Шевченко з 12 червня 1857 року по 13 липня 1858 року?
Відповідь: *«Щоденник».*
13. Кому присвячено поему «Катерина» і чому?
Відповідь: *В.А. Жуковському, бо саме завдяки портрету, на якому він був зображений Т.Г.Шевченка викупили з кріпацтва.*
14. Чиї це слова: «Він був сином мужика, а став велетнем у царстві людської культури»?
Відповідь: *(І.Я.Франка).*

15. Назвіть дату виходу першого «Кобзаря»

Відповідь: (1840).

Додаток В-11

Сценарій Інтелект-шоу

Шановні ерудити та знавці!

Безліч слів сказано про необхідність навчання, самоосвіти та саморозвитку, проте для кожного з присутніх у цьому залі це не прості слова, а фундамент свідомості. Мудрий Соломон у безсмертній Біблії закликав: «Доклади серця свого до навчання і вуха свої до розумних слів». Бачимо у залі поважних гостей з управління освіти, шановних вчителів нашої школи, успішних та впевнених учнів старших класів, незабутніх та коханих випускників попередніх років та мудрих і терплячих батьків. Особливі вітання і слова вдячності та захоплення нашої досвідченій команді 7 – 9 класів, що потішили нас срібними нагородами на міських змаганнях «Що? Де? Коли?». Але головною ознакою усіх присутніх є високий інтелект, розум та ерудиція. Досягати успіхів у цій сфері є особливо приємно, тому бажаємо усім вам сьогодні відчути себе справжніми господарями на нашому святі!

Дозвольте нагадати усім присутнім правила сьогоднішньої гри. Відбудеться три тури по 12 запитань кожний. Кожна команда отримає 36 карточок для запису правильних відповідей на кожне запитання. На кожній карточці необхідно зазначити номер туру та запитання. Нумерація запитань є послідовною, по 12 на кожен тур. На обговорення відводиться 1 хвилина, протягом останніх 10 секунд необхідно встигнути записати варіант відповіді на карточці та передати її нашим «ластівкам», що збирають відповіді та передають їх суддям. Після кожного туру ви зможете побачити результати на екрані. Успіхів кожному гравцеві окремо та командам в цілому і нехай переможе найсильніший!

ЗАПИТАННЯ

Питання 1. Рекламний плакат Інтернет–провайдера ZEOS сповіщає про додатковий безкоштовний час, що надається абонентові за умови купівлі картки поповнення. Ілюструє це екскаватор, який насипає... За хвилину дайте відповідь: що і куди?

Відповідь: пісок до пісочного годинника.

Джерело: Особисті спостереження автора.

Питання 2. У якості яскравого прикладу недбалого перекладу з української мови на російську наводять повідомлення на одному з сайтів про аварію за участю автомобіля «Жаль». В якій країні був випущений цей автомобіль?

Відповідь: в Чехії.

Коментар: Так автори повідомлення переклали з української назву «Шкода».

Питання 3. Відомий математик Алан Тьюрінг наклав на себе руки за допомогою ЦЬОГО, просякненого ціанідом. Злі язики твердили, що Тьюрінг обрав такий спосіб смерті, щоб віддати данину своїй улюбленій казковій героїні. Є гіпотеза, що логотип, який зображує ЦЕ, створений саме на згадку про смерть Тьюрінга. Назвіть компанію, яка використовувала цей логотип до 1999 року.

Відповідь: Apple (Еплл)

Коментар: Старий логотип Еплл – накусане яблуко, розфарбоване в кольори веселки.

Питання 4. Хтось в її імені почує щось крижане, а хтось почує золоте. І не важливо, на якій мові. Адже її мову *танцю* розуміли практично в будь-якій точці земної кулі. Як вона сама стверджувала, протягом вагітності її мати не вживала нічого крім устриць та шампанського. Напишіть ім'я цієї жінки.

Відповідь: Айседора

Залік: Айседора Дункан

Коментар: айс – крига, ор – золото. Розуміли – мову танцю.

Питання 5. У питанні словом ІКС замінені два слова.

Яна Клочкова, Андрій Шевченко, Олег Блохін, Сергій Бубка – всі вони були колись ІКСАМИ. Якщо в другому слові ІКСА замінити одну літеру, отримаємо «звання», яким журналісти охрестили Євгена Черняка, власника торгової марки «Хортиця». Напишіть це «звання».

Відповідь: Майстер спирту

Коментар: Блохін, Бубка, Клочкова та Шевченко були свого часу майстрами спорту. Зараз – як мінімум, заслужені.

Питання 6. Шведський письменник і драматург Август Стріндберг казав про цього не шведського письменника: «Ми в Швеції говоримо просто (пропуск). Без ініціалів. Він належить нам і нашим батькам, він – наше дитинство і наша зрілість. Так само як і наша старість». Про якого ж письменника так відгукнувся Стріндберг?

Відповідь: про Андерсена (Ганса–Крістіана Андерсена).

Коментар: прізвище «Андерсен» настільки поширене у Швеції, що без ініціалів важко зрозуміти, про кого саме йде мова. Звісно, за винятком героя питання.

Питання 7. На думку письменника Свірського, подих «відлиги» став помітний 1954 року на другому з'їзді радянських письменників. Так, у фойє палацу, де відбувався з'їзд, висів дружній шарж на Корнія Чуковського, якого за сталінських часів переслідувала офіційна критика. Шарж був підписаний неологізмом, що починався літерами Н, А, Ш. Відтворіть підпис повністю.

Відповідь: «нашдодир».

Питання–бліц 8: три питання – кожне на 20 секунд обговорення. Відповіді здаються на одній картці після закінчення хвилини. Ігрове очко нараховується за вірні відповіді на всі три питання.

12–1. Розповідають, що великого Пеле якось запитали, яка ймовірність появи другого ЙОГО. Відповідь була: «Абсолютно виключено! Мої тато і мама згорнули виробництво!». Назвіть ЙОГО якомога коротше.

12–2. На фотографії братів Херера молодий Пеле сам варить собі ЦЕ. Назвіть ЦЕ.

12–3. Пеле говорив, що ЦЕ – «боягузливий шлях до голу». Тим не менш, саме ЦЕ пов'язано для Пеле з числом 1000. Назвіть ЦЕ.

Відповідь: 1. Пеле. 2. Кава. 3. Пенальті.

Коментар: 1. Журналісти регулярно намагаються «відкрити» другого Пеле. 2. Згодом, як відомо, Пеле дав своє ім'я сорту кави. 3. Саме з пенальті Пеле забив свій 1000-й офіційно зареєстрований гол.

Питання 9. Студенти Стенфордського університету створили мапу так званої «Республіки листів» – так називалось листування вчених епохи Просвітництва. Таким чином, було показано, що 18-му столітті. Уже існував аналог чого? Відповідь складається з двох слів.

Відповідь: Соціальна мережа

У 18-му столітті багато видатних вчених та культурних діячів входили до так званої «Республіки листів» – своєрідного аналога сучасних соціальних мереж.

Запитання 10. За аналогією до фрази Дарта Вейдера з «Зоряних Війн», жартівники приписують Білу Гейтсу фразу: «люк, я твій батько». Назвіть літеру, яку ми пропустили в цій фразі.

Відповідь: Г

Глюк – я твій батько. Сподіваємося, що в цьому пакеті глюків не буде.

Запитання 11. Їх китайську назву «куайцзи» дослівно можна перекласти як «спритний предмет». Зазвичай, вони випускаються суцільними, як доказ того, що ними ніхто не користувався. Назвіть їх трьома словами.

Відповідь:

Палички для їжі

Запитання 12. Якщо вірити народній етимології, то цей український населений пункт здавна був зручним місцем для проведення успішних переговорів між сусідніми народами та племенами, за що й отримав свою назву. Назвіть цей населений пункт.

Відповідь: Миргород

Танцювальна пауза:

Поки компетентне журі опрацьовує результати I туру, учень 6–А класу Комлев Артем зі своєю чарівною партнеркою танцюють для вас

II тур

Запитання 1. Коли герої книги В.Набокова під назвою «Король, дама, валет» намагаються вигадати хитрий спосіб вбивства, автор зауважує, що вони приречені на плагіат, якого вдалось уникнути лише ЙОМУ. Назвіть ЙОГО.

Відповідь: Каїн

Запитання 2. Під час німецької окупації місцеві жителі навмисне пошкодили ліфт, і Адольф Гітлер, який перебував у місті, не зміг ЗРОБИТИ ТЕ, чим можуть похвалитися близько 250 мільйонів людей. А ось екстремалу АлЕну РобЕру в 1996 році вдалося ЗРОБИТИ ЦЕ за 23 години 15 хвилин із західного боку. Із західного боку чого?

Відповідь: Ейфелевої вежі

ЗРОБИТИ ЦЕ – піднятися на Ейфелеву вежу. Людина–павук Ален Робер піднявся на Ейфелеву вежу лише за допомогою своїх рук та ніг із зовнішнього боку конструкції.

Запитання 3. Під час зйомок фільму «Привид опери» Еммі Россум через НЬОГО була змушена їсти морозиво. ЙОГО часів суворої пуританської Іспанії XVI століття порівнюють з «іспанським чобітком». Назвіть ЙОГО.

Відповідь: корсет.

Корсет не давав можливості ковтати іншу їжу. Іспанський корсет XVI століття був настільки високим, жорстким і завдавав такі муки, що нагадував швидше «іспанський чобіток».

Питання 4. Описуючи одного зі своїх персонажів, Михайло Булгаков порівнює ЦЕ із кришталевим метеликом. Персонаж іншого твору тих часів, колишній співробітник однієї державної установи, вважав це негігієнічним, вирішивши від ЦЬОГО позбутися. Назвіть ЦЕ словом французького походження.

Відповідь: пенсне.

Залік: точна відповідь.

Коментар: «На носі у нього сиділо, як кришталевий метелик, пенсне». Іполит Матвійович Вороб'янінов з «Дванадцяти стільців» одного разу вирішив, що носити пенсне не гігієнічно, після чого він купив звичайні окуляри, проте за наполяганням дружини (ще, звісно, живої) повернув собі пенсне, а окуляри віддав двірникові. Пенсне – франц. «*pinse–nez*».

Питання 5. Перед вами герб Радомишля (нині Житомирщина) зразка 1796 року. Згідно з припущенням краєзнавця Похилевича, одна дуже відома історична подія начебто мала місце саме на Житомирщині, а не у тому населеному пункті, про який нам розказували ще за шкільні часи на уроках історії. Назвіть цей населений пункт.

Відповідь: Іскоростень.

Залік: Коростень.

Коментар: В нижній частині герба на синьому фоні зображено три голуби з палаючими смолоскипами, що перекликаються із сюжетом взятого з історії Іскоростеня, відомого покаранням деревлян княгинєю Ольгою. Згідно з припущенням, розправа княгині Ольги була не над Коростенем, а над Коростишевом (Житомирщина), можливо, в ньому знаходилась столиця деревлян.

Питання 6. В Інтернет–магазині «Wackyplanet» [вЕкі плЕнет] продаються досить нестандартні сувеніри. Так, у цьому магазині можна придбати незвичайну філіжанку з зображенням мапи світу, що починає змінюватися, якщо до філіжанки налити гарячої води. Назвіть двома словами процес, до якого, мабуть, хотіли привернути увагу дизайнери цього сувеніру.

Відповідь: глобальне потепління.

Залік: точна відповідь.

Коментар: Коли наливаєш гарячу воду, суша на зображенні починає зникати.

Питання 7. ЦЕ поширений спосіб інтелектуального відпочинку. Один з персонажів сучасного мультсеріалу називає ЦЕ «готелем алфавіту». Назвіть ЦЕ.

Відповідь: кросворд.

Залік: точна відповідь.

Коментар: «Готель алфавіту, тому що в кожній букві є своя кімната».

Питання 8. Прослухайте, будь-ласка, вірш Володимира Самійленка:

У мене є одно кохання,

Котре не зраджу я вовік;

Росло воно не день, не рік,

А із мною виростало

І квіткою рясною стало...

Не одцвіте моє кохання,

А буде в серці до сконання.

Шановні знавці, назвіть об'єкт кохання поета.

Відповідь: Україна.

Залік: Україна.

Коментар: Цей вірш – акровірш.

Питання 9. Дослідник Роберт Розенблюм припустив, що на створення цього твору мистецтва автора могла надихнути побачена їм на паризькій Всесвітній виставці 1889 року Перуанська мумія. Цікаво, що в той час, коли ВІН створював цей свій твір, ЙОГО сестру, яка страждала маніакально-депресивним психозом, помістили в психіатричну лікарню. Назвіть ЙОГО.

Відповідь: [Едвард] Мунк.

Залік: за прізвищем без невірної додаткової інформації.

Коментар: Мова йде про знамениту картину «Крик».

Питання 10. Валентин Груден назвав ЦЕ еміграцією в деградацію. А, на думку Столипіна, ЦЕ було однією з головних причин, через які російським селянам-переселенцям не слід було давати грошові кредити, обмежуючись речовою допомогою. Назвіть ЦЕ одним словом.

Відповідь: пияцтво.

Залік: за змістом.

Питання 11. Двадцять років тому шведка Ейя-Рітта Берлінер-Мауер заявила, що її, як вона стверджувала «чоловіка» повністю скалічили. За словами ведучого однієї телепередачі, після «смерті» цього «чоловіка» тріщини пішли по всій Європі. Назвіть цього так би мовити «чоловіка» двома словами.

Відповідь: Берлінський мур.

Залік: Берлінська стіна; Berliner Mauer; Antifaschistischer Schutzwall.

Коментар: Шведка, що страждала об'єктофілією, в 1979 році вийшла заміж за Берлінський мур (заміж – бо в німецькій мові об'єкт чоловічого роду), взявши собі прізвище Берлінер-Мауер. Як відомо, мур було знесено в 1989 році, й та шведка вважає це роком смерті її «чоловіка».

Питання 12. Прослухайте фрагмент опису античних часів: «Червоний ІКС коштує дорожче, особливо якщо він прозорий. Кращий ІКС сяє як вогонь, але не горить. Інші види цінуються за чистоту їх кольору». Кінець цитати. ІКС – це найбільше підприємство Півдня України, що працює з 1973 року. Назвіть одним словом основну продукцію цього підприємства.

Відповідь: пиво.

Залік: точна відповідь.

Коментар: ІКС – янтар. Так само називається й однойменний пивоварний завод у Миколаєві. Для любителів апеляцій – спеціально для Вас було перевірено у декількох словниках, що слово «янтар» використовується в українській мові на рівних із «бурштином». ;—)

Музична пауза: Поки компетентне журі опрацьовує результати II туру, вашій увазі учниця 7–В класу Дворецька Юлія та учениця 9–В класу Телекова Вікторія

III тур

Питання 1. Герой сучасного роману каже, що в любовних справах не варто пропонувати порад, найкраще – вчасно запропонувати ЙОГО. ВІН фігурував й у відомій історії XVII століття. Назвіть ЙОГО одним словом.

Відповідь: носовичок.

Залік: точна відповідь.

Коментар: У п'єсі Шекспіра «Отелло» (1604) сварка відбулася саме через носовичок.

Питання 2. Перша ВОНА з'явилася у Великобританії в 1866 році. За однією з версій, її поява пов'язана з випадком, коли п'яний матрос впав у скипидар. Однак в іншій версії згадується людина, що розлила на скатертину спирт. Назвіть її одним або двома словами.

Відповідь: хімчистка.

Залік: хімічна чистка.

Коментар: Це була перша хімчистка подібного нам виду. Одяг матроса, що впав в скипидар, став чистим. А латки на скатертині стали чистішими, після того, як на неї було пролито спирт.

Питання 3. Розказують, що цей Нобелівський лауреат з літератури докладав значних зусиль, щоб бути запрошеним на звані обіди президентів, магнатів і диктаторів усього світу. І саме за це ВІН отримав прізвисько з трьох слів, де перші два слова – ЙОГО справжнє повне ім'я, а от третє слово являє собою термін, що з'явився вперше в діловому вжитку на самому початку XX століття. Відтворіть, будь-ласка, прізвисько цілком.

Відповідь: Габріель Гарсія Маркетинг.

Залік: точна відповідь.

Коментар: ВІН – Габріель Гарсія Маркес. Нобелівський лауреат 1982 року.

Питання 4. Артемій Лебедєв, відвідавши Париж, порівняв її з брендспойтом, що знаходиться в пожежній шафі. Назвіть її.

Відповідь: [картина] «Мона Ліза».

Залік: [картина] «Джоконда».

Коментар: Картина Леонардо да Вінчі знаходиться в спеціальному захисному «саркофазі», який зовні таки нагадує пожежну шафу.

Питання 5. Якщо вірити одній енциклопедії, економіка цього невеликого населеного пункту в Московській області в основному представлена веденням натурального господарства, полюванням, риболовлею, збором ягід і грибів, а у деякі дні тут розвинений туризм. Крім того там діють поштове відділення, невеликий ринок і пункт прокату. Як називається цей населений пункт?

Відповідь: Простоквашино.

Залік: точна відповідь.

Коментар: Те саме село з відомого дитячого мультфільму.

Питання 6. На картині англійського художника Джона Еверетта Мілле дівчата збирають ІХ, збираючись, мабуть, влаштувати вогнище. У книзі, де в одній із глав змальовано події на Уолл-стріт восени 1929 року, з НИМИ порівнюються біржові трейдери. Назвіть ІХ двома словами.

Відповідь: осінні листя.

Залік: падаючі листя; сухе листя.

Коментар: Мова йде про початок Великої депресії в США – «... нещасні трейдери сипалися з вікон біржі, як осінні листя».

Питання 7.

Результати нещодавніх розкопок у Черкаській області свідчать, що ВОНИ перебували в Україні вже наприкінці III – на початку IV сторіччя нашої ери. Сучасних «ІХ» в Україні можна побачити, наприклад, на фестивалі «Діти Ночі», який проходить у Києві. Назвіть ІХ одним словом.

Відповідь: готи.

Залік: точна відповідь.

Коментар: В першому випадку – представники племені, у другому – представники субкультури.

Питання 8. Середньовічні французькі можновладці, зокрема, королі, зазвичай не мали постійних резиденцій і переїжджали зі своїм поштом з одного замку до іншого, возячи із собою ледь не все потрібне для облаштування на новому місці. Походження якого слова с цим пов'язане?

Відповідь: меблі

Коментар: слово «меблі» походить від французького *meuble*, а те, у свою чергу – від латинського *mobile* – «пересувати». Тодішні замки являли собою голі стіни.

Питання 9. Вікіпедія стверджує, що оскільки сам він важив приблизно вісім кілограмів, втекти, не кинувши його, було практично неможливо. Назвіть його.

Відповідь: (спартанський) щит.

Залік: гоплон

Коментар: вираз «зі щитом, або на щиті», що означав повернення воїна переможцем, або мертвим, походить від того, що відсутність щита розцінювалася як свідчення втечі з поля бою.

Питання 10. Письменник Джуліан Барнс розповідає про конкурс краси для сімейних пар, який проводився серед тварин. Незважаючи на часом «хамське» ставлення журі, багато тварин взяли участь. А що отримували переможці конкурсу?

Відповідь: місце у Ковчезі

Залік: за ключовим слово «ковчег».

Коментар: сім'я Ноя, у тому числі і його син Хам, проводили відбір тварин для ковчегу.

Форми організації простору самодіяльності та допомоги»**Додаток Г-1****Програма «Школа лідера»**

Актуальність. Кожна освітня система спрямована на реалізацію завдань суспільства з виховання його громадян. Нинішня школа є моделлю демократичного суспільства. Це вимагає специфічних методів здійснення навчально–виховної роботи. Важливість упровадження педагогічних інновацій в освітньому просторі України обумовлюється тими можливостями, які вигідно відрізняють їх від традиційних підходів до навчання. По–перше, це можливість встановлення рівноправних партнерських стосунків між педагогом і учнем, організація продуктивної співпраці між тими, хто вчить і хто вчиться; по–друге, навчання базується на потребах дітей та їхніх психологічних характеристиках; по–третє, відбувається орієнтація навчання на результат і набуття учнями найважливіших компетенцій; по–четверте, можливість практичної реалізації особистісно орієнтованого підходу до організації педагогічного процесу.

Серед інноваційних технологій навчання, що запроваджуються останнім часом, визначне місце посідає технологія тренінгу, яка допомагає учневі краще усвідомити свій внутрішній світ, зробити своє життя успішним, керувати власними бажаннями та діями. Тому однією з форм навчання старшокласників – лідерів учнівського самоврядування закладів загальної середньої освіти є тренінгові заняття **«Школи лідера»**, яка спрямовує свої зусилля саме на розвиток і вдосконалення найкращих комунікативно–організаторських здібностей учнів, які є офіційними і неофіційними лідерами учнівського колективу. Така форма роботи дозволяє відстежувати актуальні проблеми, які є в учасників Школи, сприяє усвідомленню ними своїх індивідуально–типологічних особливостей, а також їх ефективному використанню в учнівському колективі.

Формування успішних лідерів передбачає перенесення здобутих знань і навичок з тренінгових занять у середовище ровесників під час повсякденного спілкування та взаємодії один з одним, що забезпечує більшу результативність виховної роботи. Навчання через практику, навчання через участь – важливі інструменти для становлення особистості підлітків, здатного до саморозвитку й конструктивної взаємодії з однолітками. Тренінгові заняття – це завжди імпровізація, яка поєднує в собі діалог і гру, процес знаходження істини. Це забезпечує вихід учнів на нові обрії розвитку через особисте прийняття й переживання лідерського досвіду, засвоєння знань з проблеми лідерства через особисті почуття. У ситуаціях тренінгу спостерігається «пробудження» рефлексивної поведінки, яка є компонентом культури спілкування лідера.

Дискусії, творчі завдання, міні–лекції спонукають до смислового занурення особистості в досвід людства, в актуалізовані пласти її особистого життєвого досвіду, стимулюючи самоактивність і продуктивні зміни в психологічній організації внутрішнього світу, розширюючи сферу саморозвитку рефлексивними засобами духовного самовдосконалення.

Актуальність програми визначається:

- сучасними тенденціями розвитку суспільства (глобалізація, демократизація, інформатизація);
- сучасними тенденціями розвитку системи освіти (відкритість, безперервність, технологічність);
- зростаючою роллю морального виховання та формування етичної культури і духовності у молоді та її лідерів;
- необхідністю запровадження інноваційних підходів до підвищення ефективності навчання.

Принципи реалізації програми:

- гуманність і демократичність;
- науковість і системність;
- діяльність;
- особистісно орієнтований підхід;
- здоров'язбереження;
- підтримання зв'язку з життям;

Головна мета: вдосконалення лідерських здібностей учасників Школи: формування організаторського мислення, рефлексії, здатності об'єктивно оцінювати себе і роботу інших, розвиток уміння та навичок організації оптимального спілкування, конструктивної взаємодії, формування етичної культури в лідерів учнівського самоврядування.

Завдання програми

Систематизувати знання щодо:

- ключових компонентів етичної культури: моральна свідомість, моральні відносини, моральна діяльність;
- понять «лідер» і «лідерство»;
- культури спілкування;
- ціннісних орієнтацій ефективного лідера;
- поняття про моральний вибір особистості;
- прийомів самовиховання;
- способів командної взаємодії та технік морального впливу.

Сформуувати вміння (навички):

- визначити свої ціннісні орієнтації;
- використовувати моральні вимоги до спілкування;
- правильно виявляти власні емоції;
- застосовувати прийоми вольової саморегуляції;
- використовувати прийоми самопізнання та самовдосконалення;
- використовувати техніку поведінки у конфліктних ситуаціях і за життєвої кризи;
- застосовувати технології морального впливу на інших.

Розвинути установки до:

- самопізнання;
- самовдосконалення;
- оволодіння навичками людинознавчої компетентності;
- етично грамотного прийняття рішень.

Очікувані навчальні результати

Знання:

- ключових компонентів етичної культури: моральна свідомість, моральні відносини, моральна діяльність;
- понять «лідер» і «лідерство»;
- культури спілкування;
- ціннісних орієнтацій ефективного лідера;
- поняття про моральний вибір особистості;
- прийомів самовиховання;
- способів командної взаємодії та технік морального впливу.

Вміння:

- визначати свої ціннісні орієнтації;
- використовувати моральні вимоги до спілкування;
- правильно виявляти власні емоції;
- застосовувати прийоми вольової саморегуляції;
- використовувати прийоми самопізнання та самовдосконалення;
- використовувати техніку поведінки у конфліктних ситуаціях і за життєвої кризи;
- застосовувати технології морального впливу на інших.

Установки до:

- самопізнання;
- самовдосконалення;
- оволодіння навичками людинознавчої компетентності;
- етично грамотного прийняття рішень.

Навчальна стратегія

Реалізація завдань для досягнення результатів програми здійснюється в очному форматі шляхом:

- участі у роботі «Школи лідера» на тренінгових заняттях (заняття проводяться 1 раз на місяць протягом 1,5–2 години);
- розгляду навчального матеріалу на годинах спілкування;
- самостійного вивчення навчального матеріалу на основі комплексу завдань;
- виконання практичних завдань, спрямованих на набуття умінь та на практиці застосовувати набуті знання;
- участі у роботі органів учнівського самоврядування з метою розвитку навичок, установок і рис лідера;
- проведення поточного самотестування після вивчення тем програми, а також підсумкового контрольного анкетування до програми;
- написання та захисту індивідуальної творчої роботи у вигляді проекту лідера учнівського самоврядування щодо самовдосконалення власної особистості.

Склад групи: лідери учнівської ради дитячої організації «ЕКО» КЗ «Рубіжанська обласна загальноосвітня санаторна школа–інтернат I–III ступенів» (10–15 осіб).

Методичні прийоми, що використовуються на заняттях: інформаційне повідомлення, експрес–діагностика, мозковий штурм, тренінгові вправи, рольова гра, бесіда, обговорення, міні–завдання, театралізована гра тощо.

Форми контролю

Навчальні результати учнів у межах програми оцінюються на основі:

- виконання практичних завдань (32 бали);
- участі в обговореннях (18 балів);
- підсумкового очного контролю у вигляді тестової анкети (25 балів).

Максимальна кількість балів за вивчення програми – 100.

Прохідний бал – 51.

Критерії оцінювання поточних практичних завдань

Критерії	Максимальний бал	Пояснення
Коректність	2	Відповідність отриманим знанням, предметна спрямованість
Індивідуальність	2	Наявність особистої позиції
Творчий підхід	3	Оригінальність, нестандартність рішення
Практична спрямованість	2	Практичне значення для діяльності
Всього	9	

Форми проведення: тренінгові заняття з використанням міні–лекцій, інформаційних повідомлень, вивчення літератури, бесід, дискусій, презентацій, інтерактивних вправ та ігор.

Очікувані результати: активізація та удосконалення індивідуального досвіду кожного учасника, розвиток творчої і соціальної ініціативи молоді, високий рівень соціально–комунікативних здібностей учнів, засвоєння методів організаторської роботи, прийомів ефективного спілкування та взаємодії.

В основі організації тренінгових занять – самоорганізація особистості. Учасники «Школи лідера» самі розробляють і затверджують правила спілкування, взаємодії, ведення тренінгу, пошуків компромісу, визначення мети – «це я можу, а цього я повинен навчитися». Учні допомагають один одному вдосконалювати організаторські навички, вміння слухати співрозмовника, поважати його думку, відмовляючись від своєї, якщо вона виявляється хибною.

Мистецтво пошуків компромісу – мотив, який пронизує всю програму тренінгу. Толерантність стала метою й засобом навчання. Обговорення теми здійснюється до цілковитого з'ясування всіх її аспектів. Роль педагога–організатора – тренера – допомогти учням взяти якомога активнішу роль та бути впевненим у правильному розумінні ключових ідей концепції лідерства.

Тренінг – це конструктивний механізм, який сприяє розгортанню процесу емоційно збагаченого розмірковування, допомагає позитивним моральним самозмінам учнів. Предметом такого розмірковування є образ «Я» лідера в контексті певних суспільних вимог, норм чи життєвих ситуацій.

Тренінг цілком знімає ефект «придушення дитини дорослим». Тренінг сприяє стабілізації внутрішнього світу дитини, розширює значущий простір учня, спонукає до творчої взаємодії. У процесі реалізації тренінгової програми створюються найкращі умови для задоволення потреб вихованців у спілкуванні,

самовияві, в пізнанні світу, себе в ньому та загалом сенсу життя. Тренінг – це не просто висока активність. Вона трансформується в бажання вихованців висловлюватися, захоплюватися результатом своєї та групової діяльності, переживати від результату своєї праці та співпраці. Це результат сприймання себе як особистості, що є результатом формування позитивної «Я – концепції» в кожної дитини. Вихованці проявляються своїми новими, невідомими гранями, а педагог–організатор пізнає актуальну та найближчу зону їхнього розвитку, оцінює динаміку зростання учнів як особистостей, бачить новий виток перспективного розвитку, тобто переводить вихованців на вищий рівень розвитку – розвиток свідомого ставлення до свого «Я», індивідуальних цінностей та цінностей суспільства.

Структура тренінгового заняття

I. Вступ

- Представлення тренера, команди.
- Коротка інформація про програму, у рамках якої проводяться тренінгові заняття.

- Оголошення теми тренінгу.

Учасників програми (членів учнівської ради) знайомлять з особливостями методики проведення заняття (що таке тренінгові форма навчання та які її особливості). Дається план–графік роботи: час проведення, перерви тощо.

Прийняття правил – випробуваний та ефективний метод досягнення в групі атмосфери довіри та співпраці. Правила можуть ухвалюватися на початку кожного заняття. Основний перелік необхідних для тренінгу правил пропонує тренер, а присутні можуть доповнити його своїми. Правила варто записати на великому аркуші паперу та прикріпити на видному місці. Вони мають знаходитися там до кінця заняття, щоб можна було в разі потреби посилатися на необхідне правило.

Правила

1. Цінувати час (говорити по черзі, коротко і нечасто, за темою заняття).
2. говорити тільки від свого імені.
3. Бути позитивними до себе та інших (Бути +).
4. Правило додавання (Я + Ти + Ми).
5. Правило поваги до своєї та протилежної статі (+ +)
6. Правило добровільної активності.
7. Правило конфіденційності.
8. Правило правої руки.

Привітання

Уточнення самопочуття кожного. Це створює атмосферу «тут і зараз». Розкриваючи свій емоційний стан, учасники розповідають, чого вони очікують від заняття та про зміни, які сталися внаслідок попереднього заняття.

II. Основна частина

У ній вправи пасивного характеру чергуються з рухливими іграми. І перші, і другі обов'язково завершуються обговоренням і самозвітом учасників стосовно своїх відчуттів і думок (рефлексією). Інколи основна частина може складатися з двох частин, розділених перервою. У такому разі два заняття можна об'єднувати.

III. Вправи для емоційної розминки

Спрямовані на створення внутрішньої свободи учасників групи і взяті здебільшого з дитячих ігор. Репертуар їх чималий.

IV. Підбиття підсумків заняття

Висловлювання учасниками по черзі своїх відчуттів і вражень щодо проведеної роботи, побажання тренерові та групі.

V. Прощання

Своєрідна ритуальна дія, яка може мати різні форми проведення.

Закінчення заняття

Правильно закінчити заняття так само важливо, як і правильно його розпочати. Завершується тренінг спеціальними заключними вправами, після яких має відбутися оцінка–аналіз заняття. Оцінку можна проводити у формі анкет, опитувальних листів або просто висловів присутніх. Мета будь-якої оцінки тренінгу – перевірити якість навчання та визначити, наскільки воно було ефективним. Оцінка–аналіз тренінгу також дозволяє коригувати проведення занять, дає імпульс до нових ідей, допомагає зрозуміти, наскільки було досягнуто поставлену мету. Отримана інформація дає змогу з'ясувати, що із засвоєного присутніми на тренінгу призведе до змін в їхній практичній діяльності. Часто учасники тренінгу знають відповіді на всі запитання, але не спроможні отримати з цього знання користь, перебуваючи у звичайній робочій обстановці. Тому серед запитань оцінки–аналізу обов'язково повинна порушуватися проблема змін у подальшій практичній діяльності учасників тренінгової програми.

Запитання мають бути відкритими і надавати людині повну свободу відповіді. Бажано лишати достатньо місця на відповіді. Підписувати анкети не обов'язково. Анонімність опитування сприяє чесним відповідям.

Тренер допомагає учасникам брати найактивнішу участь і бути певними щодо правильного розуміння ключових концепцій та ідей. Тренер має також бути готовим адаптувати програму відповідно до потреб і міркувань, які виникатимуть під час тренінгу:

- сприяє забезпеченню підходящої атмосфери для обміну досвідом у групі, вільного визначення проблем, розкритого обміркування шляхів їхнього вирішення;
- допомагає учасникам занять аналізувати мотивацію навчання;
- застосовує різноманітні навчальні прийоми з тим, щоб надати заняттям розмаїтості та підлаштувати під різні навчальні можливості учасників;
- установлює позитивну атмосферу в групі та сам стає учасником освітнього процесу;
- ототожнює себе з групою, нічого не нав'язує і не вимагає.

Перший рік навчання

№ з/п	Назва заняття з елементами тренінгу	Термін	Зміст тренінгу
1.	Знайомство. Стратегія лідерства	<i>вересень</i>	Гра 1. «Вибір лідерів» Гра 2. «Аукціон» Гра 3. «Створення команд» Гра 4. «Створення команди» Гра 5. «Велика плутанина» Гра 6. «Конкурс капітанів»

			Гра 7. «Вислови почуття»
2.	Хто він, лідер?	<i>жовтень</i>	Гра 1. «Гучний рахунок!» Мозковий штурм «Асоціації» Вправа 3. «Лідер – це...» Вправа 4. «Творчі міні-завдання»
3.	Риси лідера	<i>листопад</i>	Міні-сесія «Ролі лідера» Мозковий штурм «Риси лідера» Вправа 1. «Психологічний та поведінковий портрет лідера» Вправа 2. «Особистісні риси» Вправа 3. «Який я лідер?»
4.	Продуктивне спілкування – основа лідерства	<i>грудень</i>	Гра 1. «Емоції і ситуації» Вправа 2. «Ярлики» Вправа 3. «6 чи 9» Мозковий штурм «Толерантність це...» Вправа 4. «Згода, незгода, оцінка»
5.	Лідерство – це дія	<i>січень</i>	Вправа 1. «Характеристика» Вправа 2. «Лідери діють» Вправа 3. «Світ ідей» Вправа 4. «Підбиття підсумків»
6.	Шлях до «я» – ідеалу»	<i>лютий</i>	Гра 1. «Ітерв`ю» Гра 2. «Модель ідеального класу» Гра 3. «Горщик з серцями» Гра 4. «Свічка бажань»
7.	Творчі здібності лідера	<i>березень</i>	Гра 1. «Уяви куб» Гра 2. «СГІМБРУКВА» Гра 3. «Продавець взуття»
8.	Лідер і команда	<i>квітень</i>	Гра 1. «Ящик з яблуками» Гра 2. «Групова машина» Гра 3. «Пекельні башти»
9.	Кодекс лідера	<i>травень</i>	Гра 1. «Гра Роджера» Гра 2. «Кодекс» Гра 3. «Підсумок» Вправа 4. «Побажання. Сувенір»

Тренінг 1

ЗНАЙОМСТВО. СТРАТЕГІЇ ЛІДЕРСТВА

Мета: створення теплої атмосфери, довірливих стосунків; під час тренінгу познайомити ближче учасників один з одним.

Матеріал: листи ватману, кольорові маркери, фломастери, олівці, стікери, бейджики, ножиці, дошка, кольорова крейда, листи формату А – 4, ручки, значки.

ХІД ТРЕНІНГУ

Вступне слово педагога–організатора (тренера).

Попереду в нас тренінг, попереду в нас робота, серйозна і водночас цікава. А сьогодні вам потрібно познайомитися одне з одним, зі мною як тренером і створити особливу атмосферу взаємоповаги, взаємодовіри, взаєморозуміння.

1. Гра «Вибір лідерів»

Тренер: Усі станьте в спільне коло (*потрібно об'єднати групу учнів у команди, для цього потрібно 2 учасники, котрі виконуватимуть роль лідера*). Підведіться ті, у кого є справжній друг (*зазвичай підводиться половина групи, надалі робота йде з ними*). Зробіть крок уперед ті, хто може назвати своїм другом

книжку, інші, хто не зробив крок уперед, займають свої місця у загальному колі (*запитання ставлять тим, хто зробив крок уперед*). Зробіть крок уперед ті, хто вважає своїм другом маму, тата, бабусю чи дідуся, інші (*хто не зробив кроку вперед, займають свої місця в загальному колі*). Зробіть крок уперед ті, хто вважає себе справжнім другом (*зазвичай після цієї гри залишаються декілька учасників, з якими тренер проводить наступну гру*).

2. Гра «Аукціон»

Тренер: Тим, хто пройшов наш «природній відбір», я пропоную зіграти в «Аукціон». По черзі кожен із вас називатиме рису, яку, на вашу думку, повинен мати справжній друг (*аукціон розраховано на вибування учасників, залежно від того, яка кількість команд потрібна тренеру для гри*).

3. Гра «Створення команд»

Тренер: У мене троє лідерів, однак лідера без команди не існує, тому вам зараз треба буде набрати собі команди, але «веселим» способом. Лідери, оберніться – довкола вас дуже багато цікавих людей, знайдіть цікаву для вас людину і приведіть її в свою майбутню команду (*треба влаштувати місто для кожної майбутньої команди*). Дуже добре, а тепер ті, кого привели, повертайтеся спиною до людини, яка обрала вас, і швидко обирайте цікаву вам людину, але протилежної статі (*так відбувається набір у команди*). Дякую, тепер третій шукає четвертого – схожого на себе. Четвертий – п'ятого, на себе не схожого, і так далі (*коли залишається дуже мало учасників треба дати команду: «А тепер усі, хто залишився, швидко розбігайтеся по тих командах, які подобаються вам»*).

Так, у нас з'явилися три команди. Оплески і поздоровлення (*кожна команда займає своє місце і утворює коло*).

4. Гра «Створення команди»

Тренер: Можливо, ви вважаєте, що у вас уже є команда? Ні, у вас є тільки купка людей. Команда у вас буде тоді, коли ви станете згуртованим колективом, а для цього вам потрібно за 10 хв виконати 4 умови.

Умова 1. Оформити для кожного бейджик, на якому буде охайно написано ім'я учасника. Це може бути ваше справжнє ім'я, а може бути тренінгове.

Умова 2. Обрати капітана команди.

Умова 3. Придумати назву команді.

Умова 4. Придумати девіз, під яким ви сьогодні працюватимете (*час для роботи – 10 хв*). (*На дошці або фліп-чарті тренер записує назви команд і виставляє бали за участь у наступних іграх*).

5. Гра «Велика плутанина»

Тренер: Зараз по черзі кожна команда буде гравцями. Отже команда гравців стає у центр кола, взявшись за руки. Інші команди суперників її оточують, але спочатку стоять до неї спиною – обличчям зовні, щоб не підглядати. За сигналом гравці починають заплутуватися, підлізаючи одне одному під руки або переступаючи через них, але руки не розриваються. Час на плутанину – 1хв. Оцінюють час, за який команда суперників розплутає команду гравців. Після цього грають наступні команди.

6. Гра «Конкурс капітанів»

Тренер: Яка команда вважає себе найсильнішою? Команда № ... – чудово, ви граєте першою. Прошу вийти вашого капітана. Отже, ви потрапили в

неформальні обставини з одним з гравців протилежної команди. І якщо зможете сказати чудові слова про цю людину, засипати її компліментами, то принесете найбільшу кількість балів своїй команді.

Завдання. Запросіть у центр кола людину протилежної статі (*дівчина–капітан запрошує хлопця, хлопець–капітан – дівчину*), і дивлячись на цю людину, скажіть їй добрі, теплі, красиві слова, компліменти. Вам треба протриматися 2 хв. Пауза, більша за 5 с, стає кінцем вашого виступу. Готові? Починаймо (*продовження «захопленої промови» контролюють за допомогою секундоміра. Після цього грають друга і третя команди, кожна не більше 2–х хв.*)

Тренер: Перед підсумком буде ще одна заключна гра.

7. Гра «Вислови почуття»

Тренер: Тренінг викликав у вас, як ми всі бачили, дуже багато різних почуттів. А почуття не треба тримати у собі, тому я пропоную вам їх висловити. Отже, останнє завдання нашим командам: висловити почуття собі, іншим командам, тренінгу чи ведучому. Час на підготовку – 5 хв.

(Все закінчується великим святом, і про підсумки і визначення переможців ніхто вже не згадує. Отже, мети тренінгу досягнуто, атмосфера тепла і довіру створено).

Тренер: Тренінг завершено, дякую вам усім за активну участь, але дуже важливо отримати й зворотний зв'язок, тому прошу кожного заповнити бланки і здати їх, після цього сісти в спільне коло (*бланки зворотного зв'язку заповнюють після кожного тренінгу*).

Прочу сісти в загальне коло. Ми сьогодні грали, знайомилися, проживали свою частину життя в теплій, добрій атмосфері. Запам'ятайте ваші почуття, людей, які вам сьогодні дарували свою увагу, і приходьте наступного разу з бажанням дарувати добро та тепло іншим. До побачення!

Тренінг 2.

ХТО ВІН, ЛІДЕР?

Мета: ознайомити учасників з поняттям «лідер»; стимулювати діяльність учасників у пошуках свого розуміння лідерства; допомогти зрозуміти, що лідерська позиція багато в чому залежить від знань, умінь, особистих рис.

Матеріал: листи ватману, фломастери, маркери, листи формату А – 4.

ХІД ТРЕНІНГУ

Вступне слово педагога–організатора (тренера).

Яким ви бачите лідера як особистість? Чого саме від лідера як від особистості ви очікуєте? Кого можна назвати лідером? Які якості лідера ви хотіли б здобути та чи можливо це? На це та багато інших запитань вам допоможуть знайти відповідь заняття на тренінгу «Стратегії лідерства».

Педагог–організатор – це тренер. Працювати ви будете кожен самостійно, тренер та група – тільки допомагатимуть. Кожен із вас отримає стільки, скільки зможе взяти сам.

Тренінгові заняття мають свої правила та закони:

1. У кожного повинен бути бейджик з його ім'ям.
2. Не запізнюватися – це принципово.
3. На заняттях зазвичай ми сидимо гарним рівним колом.

4. Упродовж заняття виявляємо активність, відкритість, пам'ятаємо про конфіденційність та правило «тут і зараз».

5. Правило «стоп», якщо учасник не хоче говорити, він має на це право.

1. Вправа «Гучний рахунок!»

Тренер: Почнімо заняття з гри–розминки. Сьогодні в розминці у нас «Гучний рахунок!» Увага – гра! Кожен має назвати свій порядковий номер не тихіше, а набагато гучніше, ніж його попередник. Когось із групи обирають контролером (у кого музичний слух). Так, контролер, стоячи у центрі кола витягнутою рукою демонструє рівень гучності. У разі зниження гучності зупиняє рахунок і починає його спочатку: з того, хто став казати тихіше. Так доти, доки не закінчиться коло.

2. Вправа «Асоціації»

Тренер: Зараз упродовж кількох хвилин подумайте і скажіть, які асоціації у вас виникають зі словом (поняттям) «лідер» (*вправа відбувається у формі мозкового штурму, прийнятні всі ідеї*).

3. Вправа «Лідер – це...»

Тренер: Зараз ми об'єднаємося у мікрогрупи по 5 учасників. Завдання для кожної групи: спробуйте дати визначення поняттю «лідер» не наукове, а власне, але зрозуміле не тільки вам, а й учасникам.

Отже, «лідер – це...»

(тренер може підготувати міні–лекцію, в якій розкриє питання «лідерства» та «лідера». Існує близько 130 визначень поняття «лідер». У найпоширенішому тлумаченні лідер – це людина, яка бере на себе функції управління, організації й посідає провідне місце у групі. Саме лідер впливає на групу більше, ніж хто інший.

У словнику практичного психолога поняття «лідер» визначено, як член групи, за яким усі інші члени групи визнають право ухвалювати відповідне рішення в значущих для групи ситуаціях – рішення, які стосуються інтересів та визначають напрям і характер діяльності всієї групи.

Термін «лідерство» охоплює взаємини домінування та підлеглості, впливу й дотримання в системі міжособистісних стосунків в групі, процес управління й організації поведінки людей, який здійснює лідер. З–поміж існуючих нині концепцій лідерства найпоширенішими вважають такі: теорія лідерських ролей, теорія рис лідерства, харизматична концепція лідерства, інтерактивна теорія лідерства, ситуаційна теорія лідерства, синтетична теорія).

Слово кожній мікрогрупі, поняття записуйте на аркушах паперу, прикріплюйте до дошки.

(після виступу команд свою інформацію може запропонувати тренер або у будь–якому разі зробити висновок).

4. Вправа «Творчі міні–завдання»

Тренер: Зараз ми об'єднаємось у три мікрогрупи «Вересень. Жовтень. Листопад».

Завдання для групи 1: створити малюнок–символ «Лідер».

Завдання для групи 2: придумати метафору – яскравий образ «Лідер».

Завдання для групи 3: створити скульптурну композицію «Лідер».

(через 15–20 хв тренер пропонує продемонструвати виконане творче завдання).

Прошу всіх сісти у спільне коло. Я хочу, щоб кожен із вас висловив своє ставлення до сьогоднішньої зустрічі: що нового ви сьогодні дізналися, чого навчилися, кому з учасників хотіли б подякувати.

(зворотний зв'язок можна отримати під час роботи по колу. Беруть участь, за можливості, всі, але існує правило «стоп»: якщо учасник не хоче говорити, він має на це право. Після спільного кола тренер пропонує учасникам заповнити бланки зворотного зв'язку).

Я дякую усім за сьогоднішню зустріч та тепле ставлення до всіх учасників. До побачення!

Тренінг 3

РИСИ ЛІДЕРА

Мета: ознайомити учасників з рисами, притаманними лідеру; сприяти розвитку навичок самоаналізу, дати можливість оцінити свої лідерські риси.

Матеріал: листи паперу формату А – 4, листи ватману, маркери, фішки трьох кольорів, ручки.

ХІД ТРЕНІНГУ

Вступне слово педагога–організатора (тренера).

Сьогодні ми поговоримо про риси, притаманні лідеру. Добре, коли в групі є визнаний лідер! Якщо в групі лідера немає – вона розсипається, як купа піщинок. Кожна піщинка – мініатюрна скеля, але без енергії поєднання її легко розмете вітер. В групі з'являється лідер – і вона стає великою єдністю. Кожен знає, що йому робити, куди йти. У групі панує порядок і енергія скерованих в одному напрямку піщинок. Стати лідером має прагнути кожен, тільки потрібно знати своє місце, свою справу й відповідальність. Лідер – це той, хто обслуговує інтереси групи.

Під час роботи в групі потрібно, як мінімум, три такі ролі:

- **Діловий лідер** (організатор).
- **Емоційний лідер** – він поєднує в собі дві основи: тепла *(всіх зігріє, створить відчуття ладу, комфорту, затишку)*; й «мотиватора» *(зацікавить, викличе бажання йти вперед)*.
- **Працівник** – той, хто, власне, й виконує основну роботу. А роботи завжди багато!

Насправді, ролей значно більше, тому що кожна ситуація потребує своїх ролей і своїх лідерів. А тепер завдання для груп: подумайте й по черзі, починаючи справа від мене, назвіть рису, на ваш погляд, необхідну, важливу для лідера *(опитування здійснюється за принципом «мозкового штурму», приймають усі думки, ідеї учасників)*.

1. Гра «Психологічний та поведінковий портрет лідера»

Тренер: А зараз ми працюватимемо в малих групах. За годинниковою стрілкою зліва від мене вам необхідно розрахуватися на 1–4. В одній групі працюють перші номери, в іншій – другі і так далі.

Вам необхідно в протилежній групі визначити одну людину, яку ви вважаєте лідером. Треба скласти психологічний (риса, вміння) й поведінковий

(ситуація, в якій він був лідером) портрет лідера. Група 1 шукає лідера в групі 2, група 2 – в групі 3 і так далі. Час для виконання завдання – 10 хв (коли збіжить час, групі один пропонують зачитати психологічний портрет, який вона склала. Після цього група 2 повинна впізнати «свого героя», але під цей портрет підпадає багато людей, тому доводиться зачитувати й ситуацію. Так роблять усі групи).

Оскільки під портрет, запропонований групами, підходить кожен учасник нашого тренінгу, можна зробити висновок, що необхідні риси є в кожного, лише розвинені вони по-різному.

2. Гра «Особистісні риси»

Тренер: Пропоную вам попрацювати в інших малих групах. Уся група об'єднується у чотири команди за принципом «Весна. Літо. Осінь. Зима». Завдання для всіх однакове: обговорити і скласти перелік особистісних рис лідера. Час для роботи – 10 хв (коли відведений час закінчиться, представники груп зачитують свої списки, після чого складають список як «груповий портрет лідерських рис»).

3. Гра «Який я лідер?»

Тренер: А тепер кожен працює самостійно під час сьогоднішньої зустрічі ми намагалися визначити головні риси лідера. Ми записали їх і зробили висновок, що ці риси має кожен. А тепер кожен для себе зможе визначитися, наскільки вони розвинені саме в нього (учасники беруть аркуші та ручки, займають місця й оцінюють наявність у себе тих рис, які група визначила як риси лідера, в складеному групою «портреті лідера»). Ви записуєте кожну рису та поряд із нею ставите той бал, на який, на вашу думку, у вас розвинена та чи інша риса.

«0» балів – узагалі відсутня.

«10» балів – максимальна кількість балів.

(далі можна обговорити отримані результати в мікрогрупі, а можна обговорити з групою, запропонувати учасникам відповісти на запитання:

1. Яка риса у вас отримала найменшу кількість балів?

2. Що ви будете з цим робити?

- Затишу як є, оскільки це мене влаштовує.

- Складу програму з розвитку цієї риси.

3. Чи влаштовує вас «профіль» особистісних рис, притаманних лідеру?).

Зараз я пропоную кожному заповнити бланки зворотного зв'язку. Після завершення роботи прошу подякувати тому, з ким сьогодні було комфортно працювати, від кого ви отримали допомогу.

Тренінг 4

ПРОДУКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ – ОСНОВА ЛІДЕРСТВА

Мета: познайомити учасників з правилами спілкування, поняттям «толерантність»; виховувати доброзичливість, чуйність, любов до людей, бажання постійно спілкуватися з людьми.

Матеріал: листи паперу, ватману, фломастери, корони, смужки паперу.

ХІД ТРЕНІНГУ

Вступне слово педагога–організатора (тренера).

Наше життя дуже цікаве, швидкоплинне, наповнене несподіванками, але існують у житті дуже важливі речі, які люди цінують перш за все, тому що купити ці речі не можна ні за які гроші.

Одного разу один іудейський мудрець звернувся до Господа з проханням показати йому Рай та Ад. Господь погодився і повів мудреця у велику кімнату, посередині якої стояв великий казан з їжею, а біля нього ходили та плакали голодні та нещасні люди. Вони страждали від того, що не могли поїсти, хоча в руках тримали ложки. Та ручки цих ложок були довші, ніж самі руки.

«Так це ж справжній Ад!» – сказав мудрець.

Тоді Господь повів мудреця в іншу кімнату, яка була точнісінькою копією першої. Посеред кімнати стояв такий же великий казан з їжею, а люди, які були в кімнаті, тримали точно такі ж ложки. Та люди всі були щасливими та веселими.

«Так це ж Рай!» – вигукнув мудрець.

– *Що відрізняло людей в одній кімнаті, від тих, що були в іншій?*

– *Що зробили щасливі люди і що повинні були зробити нещасні?*

– *Що допомогло людям в раю стати щасливими?*

Так, правильно, тільки спілкування.

1. Гра–розминка «Емоції та ситуації»

Учасники стають у коло.

Тренер: Зараз кожен з вас назве одну емоцію і запам'ятає те, що він сказав. Я починаю: «Спокій».

(коли всі назвали по одній емоції, тренер продовжує).

А тепер кожний називає будь–яку ситуацію і кидає м'яч іншому учаснику, запрошуючи продовжити речення і назвати свою емоцію. Наприклад: «Коли я перебуваю вдома, я дуже спокійний» *(гра закінчена, коли м'яч побуває у кожного учасника тренінгу).*

2. Вправа «Ярлики»

«Посміхнись мені», «Будь похмурим», «Корчи мені гримаси», «Жалій мене».

Тренер об'єднує учасників у групи по 5 осіб. Кожному надіває на голову «корон» таким чином, щоб той не бачив, що на ній написано. Після цього кожна група отримує завдання і п'ять хвилин на виконання. Скласти розрізану картинку, але під час роботи треба звертатися один до одного так, як написано на «короні». Після виконання роботи, по черзі відповідають на питання:

– *Чи сподобалося вам, коли до вас так звертаються?*

– *Чим в реальному житті можуть бути корони?*

– *Як впливають ярлики на спілкування?*

– *Чи легко зняти ярлик, якщо вам його вже повісили? Як це зробити?*

3. Вправа «6 чи 9»

Тренер: Уявіть діалог двох людей, який звучить так:

А: – Це шість.

Б: – Це дев'ять.

А: – Та ні, це шість.

Б: – Та хіба це шість, це ж дев'ять.

А: – Це справжня дев'ятка.

Б: – Ти щось плутаєш, це ж дев'ятка.

А: – Ти з глузду з'їхав? Чи тобі повилазило?

Б: – Ні, це тобі треба лікуватися!

Тренер: Небажання зрозуміти одне одного, впевненість, що ваша думка найправильніша – самий короткий шлях до непорозумінню, а найчастіше ґрунт для виникнення конфлікту. Тому, коли ви прагнете продуктивного спілкування, необхідно поважати точку зору партнера, його особистість, незалежно від його статусу, національності, індивідуальних особливостей. Таке спілкування називають толерантним.

Поняття «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» вперше почали використовувати у XVIII ст. Ще в своєму трактаті відомий французький письменник та філософ Вольтер писав: «Безумством являється убеждение, что все люди должны думать одинаково об определенной вещи». Поняття толерантності не однакове в різних культурах так, як залежить від історичного досвіду народу. Англійці розуміють толерантність як готовність та здатність без протесту приймати іншу особистість, у французів – це свобода для іншого, його думки, поведінка, політичні та релігійні переконання. У китайців бути толерантним означає – великодушно та щиро відноситися до інших. У арабів толерантність – це вміння прощати, терпіти, співпереживати, а на персидським – це здібність до примирення.

У наш час толерантність розуміють, як повагу, відказ від домінування, тиску, прийняття інших такими, якими вони є.

Ділення людей на толерантних та нетолерантних умовно. Кожна людина протягом всього життя здійснює різні вчинки. Але здібність вести себе толерантно може стати особистою рисою характеру, забезпечити успіх у спілкуванні. Толерантні люди більше знають про свої недоліки та переваги. Вони критично ставляться до себе та не дозволяють собі винити в усіх проблемах інших, не перекладають свою вину на інших, не розділяють світ – на чорне та біле, постійно готові до спілкування для того, щоб зрозуміти думку іншого.

Почуття гумору та здібність посміятися над своїми слабкими сторонами – особиста риса толерантної людини. Тобто, толерантна людина знає та правильно оцінює себе. Його позитивне відношення до себе співіснує з позитивним та відношенням до інших.

4. Вправа «Слово – толерантність»

На дошці вертикально записано слово *толерантність*. Учасники називають риси характеру людини, яка асоціюється з поняттям толерантності та починається з літери вертикального рядку.

5. Вправа «Згода, незгода, оцінка»

Учасники об'єднуються у три групи. Кожна група отримує лист паперу та карточку із завданням.

1. Складіть перелік слів та висловів, за допомогою яких ви висловлюєте згоду.

2. Складіть перелік слів та висловів, за допомогою яких ви не погоджуєтесь будь з чим.

3. Складіть перелік слів та висловів, за допомогою яких ви висловлюєте оцінку діям та вчинкам іншого.

Через 5 хв кожна група по черзі демонструє свій результат. Потім тренер пропонує підкреслити на листках ті вислови, які можна використовувати під час толерантного спілкування.

6. Підведення підсумків

Тренер пропонує висловити свою особисту думку з поводу заняття, доповнюючи незакінчене речення: *«Мені було..., тому що...»*

Тренінг 5

ЛІДЕРСТВО – ЦЕ ДІЯ

Мета: сприяти розширенню знань учнів про лідерство, заохочувати виявляти ініціативу у вирішенні проблем життя громади.

Матеріал: плакат 1. «Керівництво – це процес переконання й прикладу, завдяки яким лідер спонукає інших діяти відповідно до своєї мети чи до мети всієї групи. Джон У. Гарднер», плакат 2. «Хороший лідер – це ...».

ХІД ТРЕНІНГУ

Тренер: Подивіться на плакат на стіні. Так видатний американський письменник визначає лідерство. Але це визначення погане, бо воно розпливчате і не дає інформації, яким же насправді повинен бути лідер. Я беру дві червоні смужки паперу і заклеюю ними це визначення – ось так «X». А тепер подивіться на плакат 2 «Хороший лідер – це...». Сьогодні ви будете працювати над своїм реалістичним визначенням – що таке добре керівництво і як можна використати це визначення в житті.

1. Вправа «Характеристика лідерства»

Тренер: Зараз ми об'єднаємося у три групи за допомогою розрізних карток. Для того, щоб знати хто буде працювати в вашій групі, треба зібрати малюнок з розрізних частинок, і обов'язково вибрати керівника команди (*після того, як завдання буде виконано, треба запропонувати сісти групами*).

Кожна команда отримує лист ватману, маркери та одну велику смужку паперу. Перше завдання групи – намалювати портрет, який представляє хорошого лідера, звертаючи особливу увагу на хороші лідерські якості. Наприклад: лідер має бути хорошим слухачем, отож у нього мають бути великі вуха. Лідеру необхідно робити багато роботи одразу, тож йому треба мати 10 рук (*можна намалювати приклади на плакаті тренера, щоб групи краще зрозуміли завдання*). На великій білій смужці паперу команди повинні написати якомога більше прикладів хороших лідерських якостей. Наприклад: розумний, освічений, хороший слухач, вирішує проблеми, хороший спікер тощо (*коли учасники закінчать свої презентації, необхідно зазначити, що переліки характеристик, які вони подали, дуже різноманітні, а лідерам і необхідно мати багато різних якостей. Кожен у цій кімнаті може мати ці характеристики. Лідером може бути кожен!*).

2. Вправа «Лідери діють»

Тренер: Запрошую всіх вийти у центр кімнати і стати в одну лінію. Зараз я кожному наклею скотчем на спину смужки паперу з прізвищами відомих лідерів. Вони можуть бути прикладом доброго або поганого лідерства (наприклад: Індіра Ганді, Ленін, Роксолана, Сталін, Грушевський, Черчіль, Горбачов, Кучма, Макаренко, Ющенко, Гітлер, Маргарет Тетчер, Чорновіл, Мати Тереза, Король

Артур, Принцеса Діана, Біл Клінтон тощо). Вам треба дізнатися, якого відомого лідера ви представляєте, ставлячи один одному запитання (окрім «Яке мое ім'я?»). Наприклад: «Я чоловік чи жінка?»; «Яка моя професія?»; «Я живий чи мертвий?»; «Я політик?»; «Я спортсмен?»

(коли учасники правильно вгадають імена лідерів, написаних у них на спинах, вони повертаються у свої групи).

Тренер: А зараз кожна група отримає лист білого паперу. Вам треба обговорити, чому люди, імена яких були написані на ваших спинах, стали відомими лідерами. Зверніть увагу не скільки на особисті якості відомих людей, скільки на те, що саме ці люди зробили, щоб змінити світ *(протягом 3-х хв групи представляють свої ідеї всій аудиторії і наклеюють на плакат «Хороший лідер – це...» смужки паперу, де написані ці їхні ідеї).*

З усього сказаного можна зробити висновок, що, якими б різними ці лідери, не були, головне, що їх об'єднує, – це те, що всі вони діяли, тобто щось робили. Немає значення, чи робили вони щось жахливе чи щось прекрасне, всі вони щось робили, щоб змінити світ навколо себе. Це чинник, який робить лідерів відомими.

3. Вправа «Світ ідей»

Тренер: Кожний учасник тренінгу отримує білий аркуш паперу та по 4 кольорові маркери *(маркерами можна ділитися)*. Вам треба намалювати малюнок за такими інструкціями:

1. Візьміть свій улюблений колір і намалюйте коло у центрі аркуша.
2. Візьміть іще один маркер вашого улюбленого кольору й намалюйте трикутник у верхньому правому куточку.
3. Намалюйте квадрат будь-якого кольору будь-де.
4. Намалюйте ще більший квадрат на іншому боці аркуша.
5. Намалюйте коло в будь-якому квадраті.
6. Намалюйте трикутник будь-де, де є місце.
7. Напишіть ваші ініціали на аркуші.

Тренер: Зараз я пропоную кожному заповнити бланки зворотного зв'язку. Після завершення роботи прошу подякувати тому, з ким сьогодні було комфортно працювати, від кого ви отримали допомогу.

Тренінг 6

ШЛЯХ ДО «Я» – ІДЕАЛУ

Мета: допомогти учасникам усвідомити поняття «дружба», формувати вміння розрізняти добро і зло, навчитися виправляти свої помилки, сприяти прагненню учасників до «я» – ідеалу, як лідера.

Матеріал: кольорові паперові серця, горщик, свічка, кольорові олівці, папір, ватман.

ХІД ТРЕНІНГУ

Вступне слово педагога–організатора (тренера).

Одного разу я була свідком такої розмови:

- До чого ви готуєте вашого сина? – запитали у жінки.
- Бути людиною, – відповіла та.

- Невже ви не знаєте, – відказали їй на це, – що людей, власне, нема в світі і це одне відхилення, зовсім не потрібне нашому суспільству. Нам потрібні лікарі, солдати, механіки, моряки, юристи, а не люди.

Правда це чи ні? А дійсно, чи потрібні зараз «люди»? Чи потрібно розвивати в нас самих такі якості як співчуття, повага, вміння розуміти інших? Чи допоможе нам це почуватися щасливими в сьогодні? Чи не дорікатимуть нам за це? Зараз ми розбудовуємо нову державу. Відроджуємо культуру наших дідів і прадідів. Яка ж людина потрібна сьогодні? *(учасники за бажанням висловлюють свою думку з цього приводу).*

1. Вправа «Інтерв'ю»

Тренер: Зараз я візьму інтерв'ю в кожного учасника тренінгу:

- Улюблена книга?
- Улюблений колір?
- Вислів, який допомагає в скрутну хвилину?
- Чого ти найбільше боїшся?
- Що найбільше цінуєш у людях?
- Які риси характеру тобі допомагають бути лідером?
- Чи подобається тобі бути лідером?

2. Вправа «Модель ідеальної команди»

Тренер: Я пропоную вам об'єднатися в чотири команди за принципом мушкетерів і спробувати намалювати модель ідеальної команди. Після завершення роботи вам необхідно вибрати спікера команди, який і буде захищати проект ідеальної команди *(під час роботи тренер спостерігає за тим, як обираються лідери в мікро групах, хто намагається бути ініціатором, генератором ідей і хто виконавцем).*

3. Вправа «Горщик з серцями»

Тренер: На столі лежать вирізані з паперу кольорові серця. Підійдіть, будь ласка, і візьміть будь-яку кількість сердечок. А тепер я пропоную вам таке запитання: «Чим би я міг поділитися з членами своєї команди?». Відповідаючи на запитання ви опускаєте в горщик сердечко.

4. Вправа «Свічка бажань»

Тренер: Запалюючи свічку, сподіваюсь на те, що її вогник ви пронесите через усе життя, як спогад про тренінгові заняття, які допомогли вам в житті стати справжніми лідерами. Я передаю свічу по колу, а ви її повинні передати іншому учаснику разом із побажаннями.

Тренінг 7

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ЛІДЕРА

Мета: спонукати учасників до використання прийомів творчого мислення, дати можливість переконатися на практиці в наявності різноманітних стилів розв'язання проблем; продемонструвати відсутність «єдиного правильного способу» розв'язання проблеми; переконати в наявності унікального потенціалу в кожній людині.

Матеріал: картки із задачами, бланки зворотного зв'язку, фломастери, папір.

ХІД ТРЕНІНГУ

1. Гра «Уяви куб»

Тренер: Як завжди розпочнемо з розминки, яка допоможе активізувати ваше творче мислення. Пропоную вам сісти в зручну позу. Заспокойтеся і я починаю гру «Уяви куб». На всі запитання, які я буду ставити ви відповідаєте про себе. Тільки після сьомого пункту вам буде дозволено говорити.

Пункт 1.

- Уявіть собі куб..., що завгодно, що має форму куба...
- Тепер розділіть куб на дві частини...
- Тепер розділіть на дві частини обидві частини вашого куба...
- Тепер позбудьтеся їх і подивіться, що у вас залишилось?

Пункт 2.

- Який ви використовували куб – реальний, абстрактний?
- На що він був схожий, який на доти, на смак?
- Якого він був кольору?
- Якого він був розміру?
- Де він був?

Пункт 3.

Повторюються інструкції пункту 1.

Пункт 4.

- Ви розділили його чи він розділювався сам?
- Вам хтось допомагав?
- Чи користувалися ви інструментами?
- Чи чули ви що-небудь?
- Чи були ваші руки липкими або брудними?
- Чи було розділено частини на однакові?
- Чи були кубами утворені нові частини?

Пункт 5.

Повторюється інструкції пункту 1.

Пункт 6.

- Як ви позбулися кубів?
- Як вони зникли – просто як у мультфільмі? Ви їх викинули? Відали? Чи ще щось?

Пункт 7.

А тепер я пропоную вам розповісти, як відбувалися зміни в «кубі», який необхідно було уявити.

Тренер: Ви пропонували велику кількість найрізноманітніших способів уявлення куба. Різні точки зору допомагають учасникам розвивати в собі багатогранність поглядів на проблему та її розв'язання, а не шукати єдиної правильної відповіді.

2. Гра «СГІМБРУКВА»

Тренер: Серед особистісних рис лідера ви запропонували творчий підхід до розв'язання проблеми. З цією рисою ми сьогодні й попрацюємо. Творче, нестандартне, евристичне мислення, здатність мислити по-новому – все це розберемо на прикладі. У мене записані літери: «СГІМБРУКВА». Увага завдання: закреслити 7 літер таким чином, щоб літери, які залишились, утворили без

перестановки нове, добре відоме слово. Варіанти від аудиторії можуть бути: «мука», «буква» (*можливий іще один варіант: викреслити літери, що містяться в словосполученні «сім букв». Отримаємо добре відоме слово «гра». На цьому прикладі легко засвоїти поняття творчого, нестандартного підходу до вирішення завдання, проблеми, ситуації).*

Тренер: А зараз я пропоную вам об'єднатися у дві команди. Команди будуть працювати над вирішенням найзаплутаніших, але цікавих завдань. Наприкінці обговорення ми матимемо не одне, а два чи більше рішень. Ви готові? Починаймо!

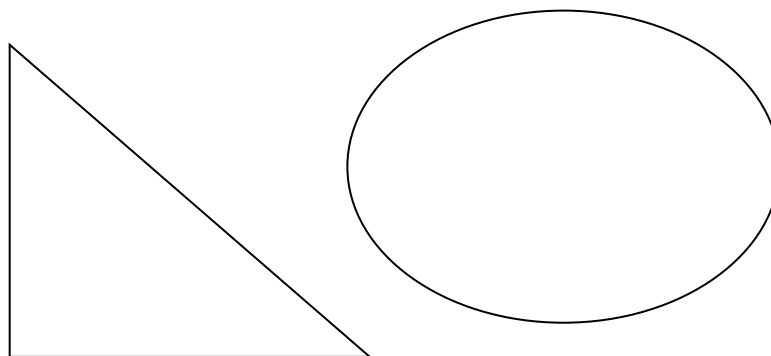
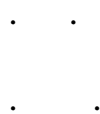
Завдання 1. Зустрілися дві людини, друзі дитинства. Між ними відбулася наступна розмова.

- Скільки років ми не бачились, а в моєму житті нічого не змінилось!
- А в мене вже донька!
- Як же її звати?
- Як і маму.
- Скільки ж років Оленці?

Запитання: як співрозмовник дізнався імя дівчинки? (співрозмовники друзі дитинства – чоловік та жінка).

Завдання 2.

Як закреслити, не відриваючи олівця, чотири крапки трьома лініями і повернутись у вихідну крапку

Варіанти відповіді:

Висновок: під час розв'язання задач основна умова – намагатися вийти за межі стереотипного мислення.

3. Гра «Продавець взуття»

Тренер: Розповім вам таку історію, будьте уважні. Покупець іде в магазин взуття й купує пару черевиків, які за знижкою коштували 12 грн. Він розраховується за покупку банкнотою 20 грн. Рано–вранці у продавця немає здачі, тому він просить покупця почекати й крокує до сусідніх дверей, до квітникарки, котра розмінює банкноту. Потім він повертається і віддає 8 грн. здачі, покупець залишає магазин з покупкою.

З часом засмучена квітникарка з'являється в магазині взуття. Вона помітила, що 20–гривнева банкнота – фальшива, й зателефонувала до поліції, яка скоро до неї приїде. Продавець взуття дуже засмучений цим інцидентом, і тому виймає з каси 20–гривневу банкноту й віддає квітникарці.

Запитання: яку суму грошей остаточно втратив продавець взуття? (мова не йде про номінальну вартість черевиків). Прошу приступити до обговорення.

Правильна відповідь: 8 грн. здачі, що квітникарка віддала покупцеві, становить втрату продавця. *(Люди по-різному знаходять відповіді, але ця задача дійсно дуже легка, а ведучому цікаво спостерігати за поведінкою й реакцією учасників, які в цьому завданні намагаються знайти пастку).*

Тренер: «Творче мислення – це просто розуміння того, що немає нічого хорошого в тому, щоб робити речі так, як їх завжди роблять». Роджер фон Ейх, консультант з розвитку творчих здібностей керівників.

Творчі здібності – це серцевина інтелекту. Намагатися дати визначення творчості – все одно, що намагатися втримати пальцями краплю ртуті. Щойно вам здається, що ви впіймали її, як вона розсипається на багато дрібних крапель і вони розлітаються в різні боки.

Творчий потенціал людини, її успіху в обраній сфері діяльності набагато залежить від її ставлення до життя. якщо хочете стати творчою особистістю, не шкодуйте часу на розвиток інтуїції, інтелекту й творчих здібностей.

Тренінг 8

ЛІДЕР І КОМАНДА

Мета: спонукати учасників до прийняття способів побудови команди й чинників, що сприяють її побудові.

Матеріал: ватман 3–4 шт, бланки зворотного зв'язку, кольорові олівці, фломастери за кількістю учасників.

ХІД ТРЕНІНГУ

Тренер: «Не буває лідера без команди, як і не може існувати команда без лідера».

1. Гра «Ящик з яблуками»

Тренер: Прошу зайняти місця зручні для всіх вас, щоб було комфортно і затишно кожному учаснику тренінгу. Уявіть собі, що ваша група – це ящик, наповнений яблуками. Ви – одне з яблук. У якому місці ящика ви перебуваєте – на дні чи зверху? А можливо, в самому центрі? Хто перебуває поруч з вами? Як скупчено лежать яблука в ящику? Як ви почуваетесь? *(після паузи тренер пропонує учасникам висловитися. Питання для обговорення:*

- Як ви почувалися під час вправи?
- Коли ви почувалися комфортно, коли ні?
- Що вам хотілося зробити під час виконання вправи?)

Пояснювальна записка для тренера з даної інтерактивної гри – було помічено, що учасники групи (психологічної) мають три основні потреби – в приналежності, здійсненні впливу й прийнятті. Головною є потреба в приналежності. Якщо до четвертої зустрічі учасник не задовольнив дану потребу, його шанси мати користь від участі в групі невеликі. Гра «Ящик з яблуками» для тренера є діагностичною, дає інформацію про те, кому необхідно, щоб його помічали, звертали увагу.

2. Гра «Групова машина»

Тренер: Зараз вам треба буде працювати в групах, прошу об'єднатися по 5 учасників. Оголошую початок гри «Групова машина».

(Ця гра також діагностична – на вміння працювати в команді. Тренер уважно спостерігає за участю кожного, оскільки під час роботи простежується

реалізація потреби у впливі. Для цієї гри потрібен великий аркуш паперу – на кожену мікро групу, кольорові олівці, фломастери – за кількістю учасників, бувають участь усі).

Тренер: Зараз ви намалюєте будь-який механізм (автомобіль, мртрцикл, пральну машину тощо), в якому кожен із вас – окремий елемент або складова механізму. Нехай хтось почне малювати, інші підключатимуться до процесу тоді, коли побачать для себе місце. Не треба турбуватися про правдоподібність. Ця машина може бути фантастичною. Всі її складові мають бути пов'язані між собою. І так, малюнки вже готові, переходимо до обговорення.

Тренер: А зараз прошу відповісти на питання:

- Чи сподобалася вам гра?
- Що було складним?
- Що дало задоволення?
- Чи отримали ви задоволення від гри у своїй ролі?

3. Гра «Пекельні башти»

Тренер: А тепер остання гра нашої зустрічі. Вся група має об'єднатися у дві однакові за кількістю учасників частини. Умови:

1. Кожна команда отримує велику кількість деталей конструктора «Лего». Ви сьогодні будуватимете башту.

2. Кожному учаснику буде видано картку, на якій написано дані, що стосуються якоїсь однієї частини будівлі (тренер попереджає, що цією інформацією ділитися не можна).

3. Гра відбувається за умови цілковитого мовчання, час обмежено.

Інструкції для гравців, прописані на картках. Головна умова – їхня протилежність. Наприклад:

1. Башта складається з 20 блоків.
2. Башта має висоту в 10 рівнів.
3. Башта має бути побудована тільки з білої, червоної цегли.
4. Башта має бути побудована тільки з синьої й жовтої цегли.
5. Шостий рівень повинен відрізнитися за кольором від інших.
6. Башту маєте будувати тільки ви. Якщо за цеглу візьмуться інші – зупиніть їх, наполягайте, що будуватимете башту самостійно.
7. По закінченні дії корисно обговорити ситуацію – питання про чинники, які сприяють і які перешкоджають побудові єдиної команди.

Стратегії поведінки в групі можуть бути такі:

1. Перемагає гравець, якому доручено бути єдиним будівельником. При цьому, якщо «призначений» лідер придивляється до невербальних протестів і виконує, як може, умови інших, команда закінчує роботу першою, і всіх задовольняє їхня башта.

2. Самозваного будівельника. Зазнає поразки від могутньої опозиції. Така поведінка (безкомпромісна) призводить до конфліктів. Команда програє.

3. Це комбінація першої і другої стратегій. За достатнього часу башта, зрештою, виросте, але команда, що так поводить, зазвичай програє суперникам, кі обирають стратегію 1.

Тренер: Під час обміну думками можна зробити висновок, що в командній роботі має бути лідер, той, хто роботу організовує, але при цьому його завдання –

врахувати думку всієї команди, намагатися задовольнити потреби максимальної кількості учасників групи. Пам'ятайте – «Лідер – це той, хто обслуговує інтереси групи».

Тренінг 9

КОДЕКС ЛІДЕРА

Мета: підбити підсумок вивченого, націлити учасників на розвиток навичок лідерства, яке може стати стилем життя успішної людини.

Матеріал: кольорова крейда, ватман, папір, фломастери, олівці, жетони.

ХІД ТРЕНІНГУ

Тренер: Сьогодні у нас заключна зустріч, підбиття підсумків, тому будьте готові до неочікуваних подій, добрих провокацій та інших фінольних варіантів. Я оголошую першу гру сьогоднішньої зустрічі.

1. «Гра Роджера»

Необхідно чітко дотримуватися порядку дій у грі.

Порядок дій

1. Оголосити, що гра присвячено перемогам та поразкам.
2. Оголосити двох учасників капітанами команд. Виберіть учасників, яких раніше виокремили за їхню схильність до суперництва та їхній темперамент.
3. Запропонуйте капітанам набрати собі однакові за кількістю учасників команди.
4. Коли команди буде сформовано, вручіть капітанам крейду різного кольору.
5. Оголосіть усім, що гра – це різновид «хрестиків та нуликів». У версії Роджена члени команди по черзі ставлять на дошці, де вже накреслене поле, 36 (6 на 6) клітинок, або «0» або «X». Завжди буде 18 ходів.
6. Завдання кожної команди – заповнити якомога більше горизонтальних або вертикальних рядів «X» або «0». Повторюйте це скільки завгодно разів, але мету гри назвіть лише раз.
7. Повідомте, що за кожний закінчений ряд, команда–переможниця отримає по 20 ігрових жетонів (олівців, цукерок тощо).
8. Мета для всієї групи – набрати найбільшу кількість призів при закінченні рядів. Запропонуйте капітанам дати інструктаж своїй команді, дайте кілька хвилин на обговорення стратегії.
9. Вишикуйте обидві команди перед дошкою в колону. За сигналом ведучого водночас починають гру капітани. Кожен член команди, що приступила до гри, має у своєму розпорядженні 15 с на те, щоб підійти до дошки, поставити «X» або «0», передати крейду товаришу і стати в кінець колони – так кожна команда по черзі робить позначки на дошці, поки не буде вичерпано всі ходи.
10. Якщо хтось рухається повільно, тренер починає відраховувати 15 с.

(Під час підсумків можна продемонструвати те, що кожна команда могла закінчити по 3 ряди, якби щонайменше хтось один навмисно не заважав би робити це, а відбувався процес співробітництва одного з іншим. Мета гри була така: всій групі набрати максимальну кількість призів, а не окремій команді).

2. «Кодекс лідера»

(Наступна гра виникла на запит групи, що працювала за тренінгом «Стратегії лідерста». Аргументовано це було так: «Бути лідером – добре, а бути добрим лідером – краще». Добрий лідер – це той, хто живе із собою та іншими в мирі, для нього люди – це значущі й гідні особистості, для яких лідер працює й без кого він не існує». Тому і з'явилася ідея скласти Кодекс лідера. Написання кодексу може бути у формі мозкової атаки або в процесі роботи мікро груп).

Тренер: Зараз пропоную вам творче завдання: кожна група має подати орієнтовний «Кодекс лідера». Перший кодекс з'явився у Римі. Це була книга з навощаних дощечок або папірусних аркушів. Нині – це систематизований єдиний законодавчий акт, що регулює будь-яку галузь суспільних відносин.

Орієнтовний кодекс:

1. Захист слабких.
2. Боротьба тільки за те, у що віриш.
3. Чесність перед собою.
4. Піклування про інших, як про себе.
5. Не роби замаху на свободу інших.
6. Спинись, якщо помітив свою помилку. Вибачся, якщо ти не правий.
7. Доводь до кінця почату справу.
8. Прислухайся до думки інших.
9. Домагайся мети, не переступаючи через інших.
10. Не стій на місці, розвивайся!

3. «Підсумок»

Тренер: Прошу об'єднатися у дві групи. За кілька хвилин вам необхідно буде вказати на зміни, які ви спостерігали та фіксували відносно вашої участі, та знайти ігри, вправи, які були цікавими для більшості вашої мікрогрупи.

(На це завдання дати 10 хвилин, після чого надати слово представникам – спікерам кожної групи, щоб озвучити аналіз, здійснений мікро групою в процесі занять).

Заключне слово тренера, або краще замінити його метафорою

Раз на рік, в один час, у маленьке містечко приїздив садівник з величезним лантухом насіння. Мешканці містечка приходили на центральну площу, щоб взяти для себе з лантуха уславленого садівника. Люди брали стільки, скільки хотіли. Хтось брав насіння, приносив додому – і... забував про його існування. Хтось приносив насіння додому, висівав його, чекаючи паростків. Потім висаджував паростки в кращий ґрунт, доглядав їх і паростки давали свої плоди: чи то кращі квіти, чи кращі овочі або фрукти. У ваших руках також є насіння: це ті знання, які ви отримали. А як із цими знаннями поводитися – залежить тільки від вас.

Додаток В-2

Сценарій агітбригади «Діти проти СНІДу»

Вас вітає агітбригада «Нова сила»!

Я – Роман, мені подобається спорт.

Я – Олена, мені подобається вишивати.

Я – Іван, розгадаю будь–який кросворд.

Я – Вікторія, мені подобається читати.

Я – Євген, компютер мій друг

Я – Юля, мені подобається відпочивати.

Я – Анатолій, мені подобається співати.

Всі: А всі разом нам подобається життя!

Наш девіз: життя своє ти бережи, і СНІДу завжди «Ні!» кажи!

Ми – діти ХХІ століття.

Нам підкорюються високі технології.

Ми вміємо повертати ріки назад.

Ми можемо жити із штучними серцями.

Досліджувати космічні простори та відвідувати інші планети.

Нам легко побачитися з людиною за 1000 кілометрів.

Не виходячи з дому, ми можемо отримувати будь–яку інформацію, підкоривши Інтернет.

Але не завжди нам підкоряється власне життя.

Чому? Чому так відбувається?

(Звучить трагічна музика, виходять люди в чорному)

1 уч. Ми люди в чорному. Ми ті, хто спостерігає і досліджує усе незрозуміле і часто страшне для нашого розуміння на планеті Земля.

2 уч. Ні, ми не досліджуємо прибульців з інших планет, не шукаємо їх серед людей, бо серед нас є ті, які можливо страшніші за прибульців.

3 уч. Так, це ті, які протягом існування людства не раз забирали життя мільйонів. Причому робили це так швидко, що інколи вимирали цілі села, а інколи країни.

1 уч. Так, це ті, з ким людство ще по справжньому не навчилось боротись, навіть досягнувши успіхів у розвитку науки, техніки та медицини.

2 уч. Хто ці страшні незнайомці, які живуть на планеті значно довше людини? Чи зможемо ми в кінці кінців отримати перемогу над ними?

3 уч. Це віруси. Це організми яких і живими назвати дуже важко, бо жити і розвиватись вони можуть лише у живих клітинах інших організмів. Із багатьма з них людина навчилась боротись.

1 уч. Але серед них є один наймолодший, найпідступніший, який у 100% випадків приводить до смерті зараженого. Це ВІЛ.

2 уч. Чому ми вирішили розказати про ВІЛ? Бо зараз ця інфекція є проблемою №1 у світі.

СНІД – це біда не однієї людини,

Не однієї нації,

не однієї країни.

Снід представляє загрозу для всіх.

Сьогодні у вирії подій, що відбуваються у світі, людина забуває про проблему СНІДу, сподіваючись, що вона її не торкнеться.

Але з кожним роком все більше і більше людей стає ВІЛ інфікованими, в тому числі і дітей.

Сотні тисяч нікому не відомих, а завтра це може бути будь хто з нас.

СНІД забирає життя незалежно від раси, віри, національності, статі, багатства.

СНІД і далі забирає життя молодих, талановитих.

Діти...Помирають маленькі діти!

Чому вони повинні піти з життя раніше, ніж їм належало?

А що ви знаєте про СНІД? Як він поширюється?

Ви повинні знати, що немає загрози спілкування з ВІЛ-інфікованими.

Якщо вже так сталося, що хтось із ваших друзів чи знайомих ВІЛ-інфікований, це зовсім не заважає нам і далі спілкуватися та дружити.

Адже ми можемо спокійно вчитися і розважатися, сидіти за однією партою чи плавати в одному басейні.

Ми можемо вільно спілкуватися, працювати і відпочивати.

Адже ВІЛ не передається ні через потискання рук, ні через обійми та поцілунки, ні через їжу та напої, ні під час купання в річці та басейні.

Вірус може передаватися при незахищених статевих контактах.

Також вірус може перейти від матері до дитини під час пологів та годування, але лікарі кажуть, що таке буває рідко.

А ще ВІЛ передається через кров.

Скажи, ти коли-небудь проколював собі вуха?

Звичайно тобі робили уколи, або , може, ти зробив собі пірсинг?

Або може у тебе є тату?

Ти хоч раз відвідував стоматолога?

Якщо ти хоч раз відповів «так» – пройди тест на ВІЛ і переконайся, що ти здоровий.

Ведучий

Найголовніше для людини — життя, а в житті – здоров'я. Воно як свічка – поки горить – тепло і затишно. Вигорить свічка – зникне життя.

Читець запалює свічку на столі

Пам'ятайте слова Ліни Костенко:

Учениця. Не знаю я, що буде після нас,

В які природа убереться шати.

Єдиний, хто не втомлюється, – час,

А ми живі, нам треба поспішати.

Зробити щось, лишити по собі,

А ми, нічого, пройдемо, як тіні,

Щоб тільки неба очі голубі

Цю землю завжди бачили в цвітінні,

Щоб ці ліси не вимерли, як тур,

Щоб ці слова не вичахли, як руди.

Життя іде, і все без коректур.

І як напишеш, так уже і буде.

1. Більшість із вас скажуть: «Ну скільки можна говорити про одне й теж?!»

2. Тим паче, що нас це не стосується!

3. Адже, ми ведемо нормальний, здоровий спосіб життя; не п'ємо, не куримо, не вживаємо наркотиків

4. Ми – нормальні люди

5. Нехай десь помирають мільйони. Сотнею більше, сотнею менше – великої

різниці немає.

6. Тим більше, що зараз в Україні є проблеми страшніші за СНІД!

Всі: Але вдумайтесь!

(учениця зачитує статистику)

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я сьогодні у світі ВІЛ/СНІДом уражено 34 млн осіб, з яких приблизно третина не має доступу до антиретровірусного лікування. Понад 30 млн уже померли від СНІДу. Щоденно від захворювань, обумовлених СНІДом, помирає близько 5 тис. осіб. На кожну людину, яка розпочинає курс антиретровірусного лікування, припадає 5 нових інфікувань ВІЛ.

Загальна оціночна кількість інфікованих людей в Україні перевищує 375 000 осіб. З 2001 року щорічна кількість вперше зареєстрованих випадків ВІЛ-інфекції в країні зросла більш ніж в три рази.

За даними Українського центру профілактики та боротьби зі СНІДом, станом на 1.01.2018 року в Україні зареєстровано 202 787 випадків ВІЛ-інфекції, в тому числі 170 038 дорослих і 32 749 – дітей, народжених від ВІЛ-інфікованих матерів. Захворіли на СНІД 46 300 осіб (в т. ч. дорослих – 45171; дітей – 1129), 24 626 осіб померли від СНІДу (24 316 – дорослих; 310 – дітей).

І кількість смертей буде рости, якщо ми не зупинимо цю катастрофу.

лінгвіст особл америк фільмів комедійного жанру Ведучий (показує).

Ця червона стрічка – міжнародний символ боротьби зі СНІДом – поєднала людей багатьох країн. Маємо надію, що вчені знайдуть ліки проти хвороби і проти вірусу.

1. Кожну хвилину ми робимо свій вибір.

Ми турбуємось за себе та за своїх близьких.

А обачливість – це основа нашої поведінки!

2. Об'єднаймося за руки, друзі,

Нам є заради чого об'єднати свої зусилля.

3. Заради життя на Землі.

Заради майбутніх поколінь!

4. Збережемо код свого життя!

Тому що здоров'я – це найбільша цінність!

5. І хай ваше життя сяє всіма кольорами яскравої райдуги!

Разом: Бережіть себе для тих, кого ви любите!

Додаток Г-3

Учнівський проєкт-радіограма «Чомусики»

Авторський склад: Федоруц М. В., заступник директора школи з виховної роботи, Ляврін І.І., педагог-організатор, Регіщук В.І., учитель музичного мистецтва, вчитель вищої категорії, Кізілова Г. О., учитель образотворчого мистецтва, заслужений учитель України, вчитель методист.

Пояснювальна записка

Суть соціального замовлення суспільства XXI століття полягає у вихованні компетентної особистості, яка не тільки володіє певною сумою знань, умінь і навичок, а й здатна співпрацювати в колективі та включитись у суспільно значиму діяльність. Формування ініціативної особистості, здатної приймати нестандартні рішення, неможливе без широкого залучення учнів та вчителів до колективної творчої співпраці. А створення шкільного проекту–радіопрограми «Чомусики» – це і є те рішення, в якому мікрофон радіостудії стане провідником розвитку інтелекту особистості, зможе дати відповіді на запитання учнів. Також шкільний проект являє собою співпрацю учнів різних вікових категорій, вчителів та батьків.

Опис проекту. За ініціативою шкільного парламенту на нашому радіо стартує новий проект–радіопрограма «Чомусики». Наш проект являє собою співпрацю учнів початкової школи, учнівського парламенту, вчителів та батьків. І зможе дати відповіді на запитання допитливих дітлахів. Найцікавіше у нашій програмі – це постійна зміна ведучих. Ними стають школярі, які запропонували найцікавіші запитання для наступного радіоефіру. На основі запитань учнів і цікавих фактів формуються конкурси на Інтелектуальну зупинку Дитячого об'єднання «Веселкова Країна». Також ці факти висвітлюються на тематичному стенді та на сайті школи у рубриці «Веселкова Країна».

Мета проекту.

➤ Сприяння тісній співпраці вчителів, учнів та батьків у формуванні основних етичних норм і понять як умови правильного сприйняття, аналізу та оцінки подій навколишнього життя шляхом розкриття творчого потенціалу учнів.

➤ Підвищення результативності навчально–виховного процесу, організації на її базі різних форм освітньої діяльності учнів і розвитку їх особистісних якостей.

Завдання проекту.

1. Розкрити творчий потенціал учнів, вчителів, батьків.
2. Організувати практичну суспільно–значиму колективну діяльність.
3. Залучити дітей у різні форми творчої діяльності з випуску радіопрограм;
4. Прищепити учням інтерес до таких професій як журналіст, кореспондент.
5. Сприяти підвищенню ініціативи у вчителів та учнів.
6. Посилити взаємодію учнів, вчителів, батьків.
7. Створити інформаційну базу для учнів, вчителів, батьків.
8. Підвищити інформаційну культуру учасників проекту

Додаток 1

Основні напрямки діяльності

Інформаційний. Шкільний проект–радіопрограма «Чомусики» – найбільш оперативна і багатогранна форма висвітлення фактів та явищ, які найбільше цікавлять школярів початкової школи.

Освітній. Шкільний проект радіопрограма «Чомусики» використовується для подання пізнавальної інформації для учнів початкових класів, дає можливість спробувати себе у ролі радіоведучих; сприяє активній співпраці учнів, вчителів та батьків. Спонукає до пізнання, самовираження та креативного мислення.

Виховний. Організація позакласної виховної роботи з учнями на базі шкільної радіостудії дозволяє з користю зайняти їх вільний час. Виховує в учнів чесність та правдивість, наполегливість і силу волі, культуру думки і поведінки, відповідальність за доручену справу. Також даний проект дає можливість навчитися працювати у колективі, вміти поважати думку інших.

Можливості подальшого розвитку.

Колективна робота над шкільний проект–радіопрограми «Чомусики» стимулює учнів до творчості, розвиває організаторські якості, аналітичне мислення, залучає до участі в громадському житті школи. У школярів, які беруть участь у функціонуванні шкільного проекту, підвищується інтерес до шкільного життя, навчання, покращуються взаємини у колективі, виявляється відповідальність до своїх обов'язків, розвиваються вміння працювати у команді. Учнівський парламент оновлюється, до роботи в радіостудії залучаються нові учні.

Практична значущість.

Шкільний проект–радіопрограма «Чомусики» володіє такими перевагами:

- створення шкільного проекту дозволить забезпечити більш ефективне використання сучасних технічних засобів навчання в освітньому процесі;
- підвищується оперативність подачі звукової інформації;
- перед учнями відкриваються широкі можливості в позакласній діяльності;
- забезпечує заняття дітей в редакціях радіо, в гуртках звукооператорів, дикторів, кореспондентів.

Участь школярів у системі шкільної радіомовлення розвиває такі важливі особистісні якості, як комунікабельність, загальну ерудицію, рівень культури, виразність мови, дисципліну і відповідальність за доручену справу, вміння працювати в команді, дозволяє максимально проявити учнями свої можливості в обраній області діяльності і позначається на професійному самовизначенні.

Очікувані результати

- покращення навчально–виховного процесу в цілому;
- підвищення рівня комунікативних та ораторських компетентностей;
- ширше залучення обдарованих дітей до процесу самореалізації;
- тісна взаємодія та співпраця між учнями, учнівським парламентом, батьками та вчителями.

Додаток 2

Етапи роботи над проектом

Стадії роботи над проектом	Термін	Зміст	Механізм реалізації	Очікувані результати
ОРГАНІЗАЦІЙНО–ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП				
I.	Вересень 2017	Стратегія проекту: ○ визначення мети, завдань, етапів реалізації проекту; ○ залучення учнів, вчителів та батьків до	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Співбесіди. ▪ Обговорення з учасниками проекту 	Створення групи загальношкільного проекту

		проектної діяльності;		
II.	Жовтень 2017	Планування: <ul style="list-style-type: none"> ○ конкурс на кращу назву шкільного проекту–радіопрограми (анкетування); ○ виявлення шляхом конкурсу найбільш популярної рубрики; ○ розподіл задач, обов'язків між учасниками проекту; ○ ознайомлення із комп'ютерною програмою «RadioPro» 	<ul style="list-style-type: none"> ● співбесіди ● анкетування ● мозковий штурм ● Факультативний курс вчителів початкової школи 	Створення логотипу та джінглів відповідно до назви та рубрики радіостудії
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЕТАП				
III.	Протягом навчального року	Реалізація проекту: <ul style="list-style-type: none"> ○ Ознайомлення з особливостями роботи журналіста, дикторської справи ○ Підготовка інформації для радіоефіру ○ Щотижневе інформування про найцікавіші факти для учнів 1–4 класів. ○ Щоденна зарядка для учнів початкових класів. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Гурток «Журналістика у школі» ○ Майстер–клас «Мистецтво говорити» ○ Залучення активів класів, систематичний збір інформації потрібної тематики. ○ Щорічне свято підведення підсумків роботи за рік та єднання шкільної громадськості та батьків навколо шкільного радіо. 	Засвоєння нових знань, умінь і навичок
IV.	Лютий 2018р.	Презентація діяльності: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Визначення критеріїв ефективності. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Анкетування щодо виявлення якості та професійності роботи шкільного радіо в рамках проекту. 	Позитивні відгуки
УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ ЕТАП				
V.		Оцінка результатів і процесу в цілому: <ul style="list-style-type: none"> ● підвищення інформаційної культури ● розвиток творчих здібностей особистості на основі пізнавальної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Засідання редколегії; щочетверга вихід в ефір радіопрограми «Чомусики» 	Обговорення оцінки діяльності

Сценарій проведення учнівської конференції

1. Фанфари

Головуючий: Шановні учні, учителі, вітаю Вас з відкриттям шкільної учнівської конференції! На шкільній учнівській конференції присутні:

- представники учнівського парламенту;
- педагоги–консультанти.
- представники учнівських колективів з 8 по 11 клас, у складі 4 учні, 2 з них делеговані у склад учнівського парламенту, інші 2 аргументують (представляють) їх кандидатури.

Запрошені: класні керівники, директор школи, заступники директора, педагог – організатор.

Оберемо лічильну комісію _____

Всього присутніх на шкільній учнівській конференції _____ осіб.

Головуючий: Хто за те, щоб роботу шкільної учнівської конференції розпочати, прошу голосувати!

Хто за ?

Проти ?

Утрималися ?

Отже, засідання шкільної учнівської конференції пропонується розпочати!

2. Звучить Державний гімн України

Головуючий: Необхідно обрати секретаріат. У кого які будуть пропозиції?

Слово має _____.

Є пропозиція обрати секретаріат в кількості 1 особи.

1. _____.

Хто за? Проти? Утримався? Дякую!

Секретарю, прошу зайняти своє місце.

Головуючий:

Любі друзі, для ритмічної і злагодженої роботи нам обов'язково потрібно затвердити порядок денний.

Пропонується такий порядок денний:

1. Звіт голови учнівського парламенту за останні 2 роки.
2. Ухвалити та затвердити делегованих представників з кожного класу, по 2 учні з 8 по 11 кл.
3. Затвердження кандидатів на посаду Голови учнівського самоврядування школи.
4. Ухвалити та затвердити на посаду голів комісій.
5. Ухвалити та затвердити склад комісій.
6. Ухвалити та затвердити список педагогів – консультантів шкільного учнівського парламенту.
7. Обговорити та взяти на контроль дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів, а саме представників учнівського парламенту школи, як взірця учнівської молоді.

Головуючий:

Хто за такий порядок денний? Прошу голосувати!

Хто за?

Проти?

Утримався?

Більшою кількістю голосів порядок денний затверджено.

Головуючий:

Надаємо слово глові Учнівського парламенту учню 11 класу Маракіну Максиму.

Головуючий:

Хто за те, щоб роботу Учнівського парламенту за минулий рік, вважати задовільною, прошу голосувати

Хто за? Проти? Утримався?

Отож, роботу УП, вважаємо задовільною.

Головуючий:

Я запрошую на сцену делегованих учнів 8–11 кл. прошу коротко учнів, які прийшли вас підтримати дати характеристику і аргументувати чому саме ці учні...

Презентація учнів 8–11 кл.

А зараз, прошу голосувати за прийняття даних учнів до складу Учнівського парламенту.

Хто за?

Проти?

Утримався?

Отож, рішення одноголосне.

Головуючий: Шановні учасники зібрання !

Необхідно обрати Голову учнівського парламенту школи.

У кого, які будуть пропозиції!

Слово має _____.

Є пропозиція обрати : (шляхом «таємного», або ж «відкритого» голосування).

Кандидати:

1. _____.

2. _____.

3. _____.

4. _____.

5. _____.

Привітаймо наших кандидатів і побажаймо їм сили, здоров'я, натхнення і лідерської мудрості!

Головуючий: затвердження кандидатів на посаду Голови учнівського парламенту школи закінчено. Прошу усіх проголосувати.

Хто за? Проти? Утримався?

Я усіх вітаю! Більшою кількістю голосів (одноголосно) кандидатури на посаду Голови учнівського парламенту школи затверджено!

Головуючий: переходимо до другого питання порядку денного: обговорення та затвердження голів таких комісій:

1. Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку.

2. Комісія з питань змістовного дозвілля.

3. Комісія з питань туризму і спорту.

4. Комісія з питань інформування.

– У кого які будуть пропозиції?

Слово має _____

Є пропозиція обрати голів комісій:

1. _____ .

2. _____ .

3. _____ .

4. _____ .

Хто за? Проти? Утримався? Дякую!

Головуючий: Переходимо до наступного питання порядку денного: ухвалення та затвердження складу таких комісій:

Слово має _____ .

Є пропозиція до складу комісій внести представників парламенту.

Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку

Комісія з питань змістовного дозвілля

Комісія з питань туризму і спорту

Інформаційна комісія

Головуючий: хто має пропозиції, або хоче внести зміни до пропонованого списку, просимо до слова!

Головуючий: Виношу на голосування. Прошу проголосувати за даний склад комісій повним списком.

Хто за? Проти? Утримався? Прийнято!

Головуючий: Переходимо до наступного питання порядку денного: ухвалення та затвердження списку педагогів – консультантів учнівського самоврядування.

Слово має _____ .

Є пропозиція до списку педагогів – консультантів учнівського парламенту внести працівників школи....

1. Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку. (ЗДНВР – Кулянда О.С.)

2. Комісія з питань змістовного дозвілля. (Вч. музики – Регіщук В. І.)

3. Комісія з питань туризму і спорту. (Кер. тур. гуртка – Рилова Г.В., та вч. фіз.. культури – Періг А. З.)

4. Інформаційна комісія. (вч. образотворчого мис-ва – Кізілова Г. О.)

Головуючий: хто має свої пропозиції, або хоче внести зміни до пропонованого списку, просимо до слова!

Головуючий: Виношу на голосування. Прошу проголосувати за учителів – консультантів учнівського парламенту повним списком.

Хто за? Проти? Утримався? Прийнято!

Головуючий: переходимо до п'ятого питання порядку денного: обговорення та ухвалу, щодо дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів, а саме представників учнівського парламенту школи, як взірця учнів.

До слова запрошується:

1. Директор школи Н. І. Левенець

2. Голова комісії з питань навчання, дисципліни і порядку _____.

Виступ

Головуючий: обговорення та затвердження питання, щодо дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів, а саме представників учнівського парламенту школи, як візрця учнівської молоді, закінчено. Прошу усіх проголосувати.

Хто за? Проти? Утримався?

Я усіх вітаю! Більшою кількістю голосів (одноголосно) питання, щодо дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів затверджено!

Головуючий. Порядок денний нашого зібрання вичерпано. У кого які будуть доповнення, пропозиції?

Головуючий: Шановні учасники конференції! Нам необхідно прийняти рішення учнівської конференції. Для зачитання тексту проекту рішення шкільної учнівської конференції запрошую _____.

Виступ.

Проект рішення учнівської конференції

Додаток 1

Головуючий. У кого є доповнення до проекту рішення чи зміни, просимо до слова? Проект рішення ми повинні затвердити. Ставлю на голосування.

Хто за? Проти? Утримався? Прийнято!

Головуючий. Я ще раз хочу подякувати всім, хто виступав, хто вже активно включився в роботу. Також ви матимете можливість презентувати і захистити свої ідеї, програми, проекти, досвід своєї роботи. Усі ваші напрацювання ляжуть в основу діяльності комісій. А усім учасникам шкільної учнівської конференції бажаю творчого натхнення, наполегливості, нових знань та вражень. Нехай цей рік буде для вас насиченими, корисними, цікавими!

Успіхів усім та плідної роботи!

Головуючий. Шкільну учнівську конференцію оголошую закритою!

1. Звучить Державний гімн України

Додаток 2

Проект рішення учнівської конференції

1. Затверджено список учні делегованих від класних колективів 8–11 кл., по 2 учні у склад Учнівського парламенту.

2. Більшою кількістю голосів (одноголосно) кандидатури на посаду Голови учнівського парламенту школи затверджено! _____.

3. Затверджено голів таких комісій:

Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку.

Комісія з питань змістовного дозвілля.

Комісія з питань туризму і спорту.

Інформаційна комісія.

4. Затверджено список педагогів – консультантів учнівського парламенту.

1. Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку. (ЗДНВР – Кулянду О.С.)

2. Комісія з питань змістовного дозвілля. (Вч. музики – Регіщука В. І.)

3. Комісія з питань туризму і спорту. (Кер. тур. гуртка – Рилову Г.В., та вч. фіз.. культури – Пєрога А. З.)

4. Інформаційна комісія. (вч. образотворчого мис-ва – Кізілову Г. О.)

5. Затверджено склад таких комісій:

Комісія з питань навчання, дисципліни і порядку

Комісія з питань змістовного дозвілля

Комісія з питань туризму і спорту

Інформаційна комісія

1. Затверджено питання, щодо дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів, а саме представників учнівського парламенту школи, як взірця учнівської молоді.

Учнівська конференція

Порядок денний конференції:

1. Звіт голови учнівського парламенту за останні 2 роки.

2. Ухвалити та затвердити делегованих представників з кожного класу, по 2 учні з 8 по 11 кл.

8. Затвердження кандидатів на посаду Голови учнівського самоврядування школи.

9. Ухвалити та затвердити на посаду голів комісій.

10. Ухвалити та затвердити склад комісій.

11. Ухвалити та затвердити список педагогів – консультантів шкільного учнівського парламенту.

12. Обговорити та взяти на контроль дотримання положення про шкільну форму і зовнішній вигляд учнів, а саме представників учнівського парламенту школи, як взірця учнівської молоді.

НОВИЙ СКЛАД УЧНІВСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ

Голова Учнівського парламенту

ІВАНОВ ОЛЕКСАНДР, учень 10–Б класу

Заступник голови Учнівського парламенту

ЛЕВЕНЕЦЬ ІРИНА, учениця 10–Б класу

Секретар Учнівського парламенту

ПАНЬКІВ ВІКТОРІЯ, учениця 11 класу

Голова комісії з питань навчання дисципліни і порядку

Тарасюк Віталій, учень 10–Б класу

склад комісії

Голова комісії з питань змістовного дозвілля

Маракін Максим, учень 11 класу

склад комісії

Голова комісії з питань інформування

Якубенко Катерина, учениця 11 класу

склад комісії

Голова комісії з питань туризму і спорту

Явна Анастасія, учениця 10–Б класу

склад комісії

Учні, що представляють нашу школу в міському парламенті «НАСНАГА»

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТКА КОМІСІЇ З ПИТАНЬ ІНФОРМУВАННЯ

план роботи комісії з питань ІНФОРМУВАННЯ на І семестр	
ВЕРЕСЕНЬ	Відмітка про виконання
1. Вибори секретаря. Розподіл доручень.	
2. Затвердження плану на І семестр	
3. Складання графіку та тематики засідань	
4. Оформлення тематичного стенду, подання і-ції на сайт школи	
5. Організація щотижневого радіовісника	
6. Участь у місячнику «Увага! Діти на дорозі».	
7. Екологічна година « Думай глобально дій локально »	
8. Участь у проведенні посвяти у громадяни Веселкової країни	
9. Оголошення конкурсу «Кращий клас року–20__» та «Кращий учень року–20__»	
10. Інформування про виконану роботу на шкільному радіо	
ЖОВТЕНЬ	
11. Організація святкової програми до Дня вчителя	
12. Організація щотижневого радіовісника	
13. Організація благодійної акції до Міжнародного дня людей похилого віку	
14. Допомога у підготовці міських змагань «Козацькі забави»	
15. Висвітлення заходів в рамках конкурсу патріотичної пісні, прози та поезії	
Листопад	
1. Залучення до організації заходів присвячених Дню української писемності та мови	
2. Висвітлення участі учнів та вчителів школи на концерті до Днів польської культури в Тернополі	
3. Проведення конкурсу на «Краще інтерв'ю» присвячене Дню працівників радіо 16.11.	
4. Всесвітній день дітей 20.11.	
5. Всесвітній день телебачення 21.11	
6. День пам'яті жертв Голодомору і політичних репресій	
7. Підготовка до квесту з учнями 10–11 кл. та перегляд фільму	
Грудень	
1. Міжнародний день порозуміння з ВІЛ інфікованими «Всесвітній День боротьби зі СНІДом» 01.12	
2. Анкета «Зимові канікули. Що ти пропонуєш?»	
3. Підготовка до Новорічно–різдвяної зупинки «Майстерня Діда Мороза»	
4. Планування роботи на II семестр.	

Додаток Г-5

План роботи учнівського парламенту на І семестр 20__ – 20__ н.р.

№	ЗМІСТ РОБОТИ	ТЕРМІНИ	ВІДПОВІДАЛЬНИЙ	ПРИМІТКИ
СЕРПЕНЬ				
1.	Підготовка до урочистої лінійки «Першого дзвоника»		Творча група учителів та учнів	

БЕРЕСЕНЬ				
2.	Свято « ПЕРШОГО ДЗВОНІКА »	1 вересня	Дирекція, творча група учителів та учнів	
3.	Перегляд кінофільму «Життя і творчість українсько–польського поета Ю. Словацького» з нагоди 208 річниці від дня народження 04.09.2017р.	04.09	ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І. Представники УП	
4.	Олімпійський урок у парку ім. Т. Шевченка	12.09	Вчителі фіз..виховання, Представники УП	
5.	Звітно–виборча Учнівська конференція (Звіт голови УП, вибори нового складу УП, вибори голови Учнівського парламенту, голів комісій та педагогів– консультантів)	13.09	ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І. Голова УП Маракін Максим	
6.	Організація І засідання Учнівського парламенту у 2017–2018 н. р. Планування та організація роботи парламенту школи на новий навчальний рік Організація роботи комісій та шкільних клубів	18.09 Впродовж тижня	ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І. Голова УП Іванов Олександр, Заступник голови УП Левенець Ірина, секретар УП Паньків Вікторія голови комісій: Тарасюк Віталій, Маракін Максим, Якубенко Катерина, Явна Анастасія.	
7.	Місячник «Увага! Діти на дорозі!» Учням 5–11 кл. - 18.09.2017 провести єдиний урок безпеки дорожнього руху; - в щоденниках учнів оформити пам'ятки з безпеки дорожнього руху та попередження усіх видів дитячого травматизму; - до 22.09.2017 провести години спілкування: <i>«Щоб не трапилось біди, правил дорожніх дотримуйся завжди»</i> Учням 1–4 кл. Участь у проведенні тижня «ЧЖЗ» у ДО «Веселкова країна» <i>за окремим планом</i>	18.09– 22.09	Педагог–організатор Ляврін І.І. Заступник голови УП Голови комісій Комісія з питань змістовного дозвілля, туризму і спорту, з питань інформування.	
8.	Презентація роботи учнівського парламенту «Наснага»	19.09	ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор	

			Ляврін І.І. Представники від школи: Паньків В., Якубенко К., Носаль Ю., Ділай С.	
9.	Організація та проведення засідань старостату класів, організація діяльності класних колективів	1-й вівторок місяця	Голова Учнівського парламенту та старостат 5–11 кл.	
10.	Залучення учнів до художньо–естетичної діяльності	Впродовж I семестру	Педагог–організатор Ляврін І.І. Голова комісії з питань змістовного дозвілля Маракін Максим	
11.	Екологічна година «Думай глобально дій локально»	Впродовж I семестру	Педагог–організатор Ляврін І.І. Голова комісії з питань інформування	
12.	Участь у проведенні Посвяти у громадяни Веселкової країни	22.09	Дирекція школи Педагог–організатор Ляврін І.І. Голова комісії з питань змістовного дозвілля Маракін Максим	
13.	Затвердження плану роботи Учнівського парламенту, комісій та шкільних клубів.	25.09	ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І. Голова УП Іванов Олександр, Заступник голови УП Левенець Ірина, секретар УП Паньків Вікторія голови комісій: Тарасюк Віталій, Маракін Максим, Якубенко Катерина, Явна Анастасія. Педагоги– консультанти	
14.	Бесіда з учнями, схильними до правопорушень 5–8 кл.		ЗДЗВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І. Голова УП Іванов Олександр, Комісія з питань навчання, дисципліни та порядку	
15.	Участь у міських змаганнях з техніки пішохідного туризму (9–11 кл.)	28.09	Голова комісії з питань туризму і спорту	

16.	ОГОЛОШЕННЯ Конкурс на «Кращий клас року–2018» та «Кращий учень року–2018» Організація і контроль внутрішньо шкільного змагання між класами.	вересень, протягом року	ЗДзВР, голова комісії з питань навчання, дисципліни та порядку, з питань інформування	
17.	Організація чергування по класах, в школі	протягом року	Педагог–організатор, комісія з питань навчання, дисципліни та порядку, кл. керівники 8–11 кл.	
18.	Інформування про виконану роботу УП на шкільному радіо та сайті школи	Протягом місяця	Комісія з питань інформування	
19.	Організація проведення святкової програми до Дня вчителя		ЗДзВР Комісія з питань змістовного дозвілля	
ЖОВТЕНЬ				
20.	Робочі збори з організації самоврядування.	2 рази на місяць	Педагог–організатор, голова парламенту	
21.	Організація благодійної акції до Міжнародного дня людей похилого віку. Міжнародний день музики.	01.10	ЗДзВР Федоруц М.В., педагог–організатор Ляврін І.І.	
22.	Допомога у підготовці зустрічі делегатії ліцеїстів м.Хожув (Польща)	03. 10	Голова УП Іванов Олександр, Комісія з питань змістовного дозвілля	
23.	Організація і проведення шкільного конкурсу патріотичної пісні, прози та поезії.	11.10		
24.	Рейд – перевірка «Твій зовнішній вигляд»	Впродовж місяця	Комісія з питань навчання, дисципліни та порядку	
25.	Проведення конкурсу на «Кращий щоденник» 5–7 класів			
26.	Робота з учнями, які систематично запізнюються та прогулюють уроки			
27.	Бесіда з учнями, схильними до правопорушень 5–8 кл.			
28.	Проведення конкурсу класних куточків.	Впродовж місяця	Педагог–організатор Ляврін І.І.	
29.	Розробка, організація, проведення заходів, спрямованих на покращення дисципліни в школі	протягом року	голова комісії з навчання, дисципліни та порядку	
30.	Участь у міських змаганнях з спортивного орієнтування «Золота осінь»	За окремим планом УО	Комісія з питань туризму і спорту	
31.	Участь у міських змаганнях «Козацькі забави» (7 кл.) та воєнізованої естафети (10–11 кл.)	14.10		

32.	Організація благодійної акції до Міжнародного дня людей похилого віку	01.10	Комісія з питань інформування	
33.	Висвітлення заходів в рамках конкурсу патріотичної пісні, прози та поезії	По завершенні конкурсу		
ЛИСТОПАД				
34.	Залучення до організації заходів присвячених Дню української писемності та мови	03–10.11	Комісія з питань змістовного дозвілля	
35.	Висвітлення участі учнів та вчителів школи на концерті до Днів польської культури в Тернополі	09.11		
36.	Підготовка до квесту з учнями 10–11 кл. та перегляд фільму	Впродовж місяця	Комісія з питань навчання та дисципліни	
37.	Провести рейд по перевірці відвідування учнями школи			
38.	Проведення бесід на ознайомлення учнів з своїми правами «Конвенція про права дитини»			
39.	Рейд–перевірка «Моя оцінка. Яка вона?» (ведення щоденників			
40.	Рейд «Шкільна форма – це модно». Модний показ			
41.	Робота з учнями, які систематично запізнюються та прогулюють уроки			
42.	Допомога в підготовці до міських змагань учнів 4–х кл. «Перші кроки»	05.11	Комісія з питань туризму і спорту	
43.	Участь у міських змаганнях з настільного тенісу серед юнаків			
44.	Участь у міських змаганнях з настільного тенісу серед дівчат			
45.	Проведення конкурсу на «Кращеінтерв'ю» присвячене Дню працівників радіо 16.11.		Комісія з питань інформування	
46.	Всесвітній день дітей 20.11			
47.	Всесвітній день телебачення 21.11			
48.	День пам'яті жертв Голодомору і політичних репресій			
ГРУДЕНЬ				
49.	Міжнародний день порозуміння з ВІЛ інфікованими «Всесвітній День боротьби з СНІДом» 01.12		Комісія з питань змістовного дозвілля та комісія з питань інформування	
50.	Анкета «Зимові канцули. Що ти пропонуєш?»			
51.	Підготовка до Новорічно–			

	різдвяної зупинки «Майстерня Діда Мороза»			
52.	Моніторингове дослідження відвідування уроків учнями школи		Комісія з питань навчання та дисципліни	
53.	Конкурс на кращу підготовку класних і спальних кімнат до зимового періоду «Збережемо тепло»			
54.	Робота з учнями, які систематично запізнюються та прогулюють уроки			
55.	Висвітлення на сайті школи і по шкільному радіо про переможців спортивно–туристичних змагань впродовж семестру.		Комісія з питань туризму і спорту	
56.	Підбиття підсумків роботи за I семестр;		Дирекція, Педагоги– консультанти, Голова Учнівського парламенту, голови комісій	
57.	Планування роботи на II семестр.			

Додаток Г-6

Статут учнівського парламенту

I. Загальні положення

1.1. Учнівський парламент є добровільним представницьким органом, що об'єднує своїх членів на основі спільних організаційних, освітніх, культурних, соціальних, творчих інтересів з метою реалізації потреб та запитів учнів.

1.2. Учнівський парламент створюється та функціонує згідно зі Статутом школи та власним Статутом.

1.3. У своїй діяльності Учнівський парламент керується нормативно–правовими актами: Конституцією України, Всезагальною декларацією прав людини, Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про освіту», «Про громадські організації», «Про дитячі та молодіжні громадські організації», даним Статутом.

1.4. Учнівський парламент може мати свою символіку, засоби масової інформації.

II. Мета заснування та напрямки діяльності

2.1. Створення чіткої організаційної структури для налагодження демократичних стосунків між учнями та вчителями школи.

2.2. Активізація безпосередньої участі учнів у формуванні та реалізації цілісної учнівської політики в школі.

2.3. Створення умов для розкриття творчого потенціалу учнів, сприяння їх інтелектуальному, культурному, духовному, фізичному розвитку.

2.4. Захист і реалізація прав та свобод учнівської молоді.

2.5. Виявлення та підтримка лідерів молодіжного руху.

2.6. Інша діяльність, що не суперечить Конституції України, Законам України та нормам і правилам, встановленим у школі.

ІІІ. Повноваження, права та обов'язки

3.1. Учнівський парламент організовується із учнів 8 – 11 класів школи.

3.2. Члени Учнівського парламенту обираються (за умови їх згоди) в школі шляхом відкритого голосування.

3.3. Від класу до Учнівського парламенту обираються 2 особи.

3.4. Учнівський парламент обирається терміном на 2 роки. Вибори нового складу парламенту проводяться за 1 місяць до закінчення терміну.

ІV. Обов'язки членів Учнівського парламенту

4.1. Голова учнівського парламенту:

- стежить за виконанням Статуту та законів навчального закладу;
- координує і контролює роботу органу дитячого самоврядування навчального закладу;
- координує роботу членів парламенту;
- захищає та відстоює інтереси свого колективу;
- реалізує свою передвиборчу програму;
- веде пленарні засідання і підписує їх протоколи;
- сприяє членам парламентських комісій у вирішенні проблемних питань, надає їм необхідну інформацію для діяльності;
- звітує про роботу парламенту перед своїми виборцями на загальних зборах;
- представляє свій парламент у державних та недержавних структурах, органах місцевого самоврядування під час зустрічей з посадовими особами різних рівнів, а також зі школярами та іншими громадянами.

4.2. Заступник голови учнівського парламенту: організовує систему роботи усіх комісій, що працюють кожна у своєму напрямку й відповідають за реалізацію конкретних проектів;

- за відсутності голови виконує його обов'язки;
- відповідає за реалізацію усіх затверджених на засіданнях програм та проектів, за своєчасне виконання плану роботи органу самоврядування;
- проводить засідання організаційного комітету;
- розподіляє доручення між членами своєї команди, надає практичну і консультативну допомогу в питаннях виконання доручень;
- відповідає за систематичне висвітлення життя та діяльності колективу у внутрішньому і зовнішньому середовищі.
- займається питанням організації учнівського самоврядування із учнями 5–7 класів, координує роботи голів учнівських комітетів класів.

4.3. Секретар:

- веде протоколи засідань;
- готує необхідні матеріали та проекти документів для розгляду на нараді чи засіданні;
- реєструє та систематизує всю вхідну і вихідну інформацію;
- інформує членів активу про засідання і наради.

4.4. Голова парламентської комісії:

- готує і проводить засідання комісії;

- ознайомлює членів своєї комісії з наявними законами, інформаційними матеріалами та іншою документацією, необхідною для діяльності комісії;
- організовує розгляд, обговорення та підготовку конкретних документів, проектів, програм;

4.5. Член учнівського парламенту

- бере активну участь у діяльності Учнівського парламенту, виконує всі вимоги Статуту, інших норм та правил, передбачених законодавством України;
- піклується про авторитет Учнівського парламенту;
- діє згідно з рішенням Учнівського парламенту;
- співпрацює з педагогом – організатором та заступником директора з виховної роботи.

4.6. Член Учнівського парламенту має право:

- обирати та бути обраним до всіх організаційних структур Учнівського парламенту;
- звертатись до Учнівського парламенту та дирекції школи за допомогою та захистом своїх прав та свобод, прав та свобод інших учнів;
- особисто брати участь у сесіях та засіданнях постійних комісій для обговорення питань про діяльність Учнівського парламенту, дискутувати, критикувати, вносити пропозиції, відстоювати свою точку зору;
- звертатися до Учнівського парламенту за характеристикою;
- у будь-який час скласти повноваження члена Учнівського парламенту.

4.7. Складання повноважень члена Учнівського парламенту відбувається:

- за власним бажанням;
- за умови припинення навчання в школі;
- у разі систематичної неявки без поважних причин на засідання комісій та засідання учнівського парламенту, невиконання затверджених обов'язків. Член учнівського парламенту може бути виключений рішенням більшості голосів на засіданні учнівського парламенту.
- Якщо член Учнівського парламенту склав свої повноваження, то на його місце може бути обраний новий член Учнівського парламенту.

4.8. Дирекція школи не втручається в діяльність Учнівського парламенту, доки він діє згідно зі Статутом школи.

V. Структура Учнівського парламенту

5.1. До складу Учнівського парламенту входять учні, яких шляхом голосування вибирають у класах.

5.2. Очолює Учнівський парламент голова, який обирається членами шкільного парламенту зі складу Учнівського парламенту. Голова призначає заступника, якого більшістю голосів затверджують члени Учнівського парламенту школи.

5.3. Учнівський парламент збирається на засідання згідно з затвердженим графіком.

5.4. За напрямками роботи члени Учнівського парламенту об'єднуються в постійні комісії:

- з питань навчання, дисципліни і порядку;
- з питань культури і організації змістовного дозвілля;

- з питань інформування;
- туристично–спортивна та формування здорового способу життя;

5.5. Учнівський парламент може створювати тимчасові комісії для вирішення нагальних непередбачуваних питань.

5.6. Постійна комісія з питань навчання дисципліни та порядку:

- допомагає у проведенні заходів, спрямованих на підвищення якості знань учнів та дисципліни;
- надає допомогу учням при вирішенні освітніх питань;
- організовує рейди з перевірки санітарного стану класів, зовнішнього вигляду учнів, рейдів по виявленню учнів, що запізнюються та прогулюють уроки, рейди по боротьбі з курінням.

5.7. Постійна комісія з питань культури та організації змістовного дозвілля:

- вивчає побажання учнів щодо організації культурного змістовного дозвілля;
- керує проведенням культурно–масових заходів, міжшкільних вечорів, свят, розподіляє між школярами доручення щодо підготовки цих заходів;
- організовує культпоходи та екскурсії, лекції та кінолекторії з урахуванням заявок класних та шкільних колективів, веде облік виконаної роботи;
- несе відповідальність за підготовку художньої частини і програми дозвілля, спланованого заходу;
- встановлює зв'язки з кінотеатрами, клубами, музеями, будинками культури,

– проводить двічі на рік акцію «Живи, книго!»

5.8. Комісія з питань інформування:

- інформує учнів школи про роботу учнівського парламенту;
- веде літопис Учнівського парламенту;
- співпрацює з пресою з питань висвітлення роботи Учнівського самоврядування школи;
- надає допомогу учням у популяризації їх ідей, творів, наукових праць через друковані видання, шкільну радіостудію, та шкільну газету.

5.9. Туристично–спортивна комісія з питань формування здорового способу життя:

- організовує заходи, спрямовані на утвердження здорового способу життя, формування навичок здоров'язбереження;
- проводить заходи до Всесвітнього Дня порозуміння з ВІЛ – інфікованими, Всесвітнього Дня боротьби з тютюнопалінням;
- власним прикладом демонструє моделі адекватної поведінки, сприяє налагодженню діяльності волонтерських загонів в рамках роботи за методом «Рівний – рівному».

5.10. За кожною комісією закріплюється педагог–консультант, який:

- координує роботу;
- є присутнім на кожному засіданні комісії;
- надає консультативну та методичну підтримку;
- розвиває лідерські якості та дає взірець їх застосування.

VI. Періодичність засідань

6.1. Засідання комісій проводиться 1 раз на місяць.

6.2. Засідання шкільного парламенту проводиться 1 раз на місяць.

VII. Правоздатність ухвал

7.1. Статут Учнівського парламенту приймається та затверджується на звітно–виборчій учнівській конференції та погоджується директором школи.

7.2. Поправки до Статуту дійсні у разі схвалення їх більшістю чинних представників Учнівського парламенту школи.

7.3. Рішення Учнівського парламенту приймаються більшістю голосів на засіданні Учнівського парламенту.

Додаток Г-7

Учнівська прес–конференція «Молодь проти насильства»

Мета конференції: поглибити, зміцнити та розширити діапазон знань учнів про «насилля», «булінг» про цінності людського життя; ознайомити учнів із основними датами періоду «16 днів проти насилля», видами насилля, формувати позитивне ставлення до самостійного набуття школярами знань; розвивати творчі здібності учнівської молоді, їх активність; створити передумови для їх самовиховання, самовдосконалення та самовизначення; сформувані уявлення про досвід і знання зовнішнього світу; виховувати любов до самого себе та ближнього.

Хід заходу

Ментор: Шановні учасники конференції! Ми зібралися тут, щоб дізнатися щось нове, поділитися важливою і потрібною інформацією, актуальною у наш час.

Кожна людина має право жити вільно, у безпеці, відчуваючи тепло і любов!

*Мій улюблений світ –
Без насильства,
Без жорстокості, болі і зла.
Де народом заспівана пісня
Містить тільки хороші слова.
Мій улюблений світ – без насильства.
Де немає страждання й війни.
Де розквітла калина барвиста,
Й голосів не почувеш сумних.
Мій улюблений світ– це не казка,
А реальне щасливе життя.
Бо звільнивши наш світ від насильства.
Можна сміло іти в майбуття.
І коли на теренах країни
Без страждань заживе кожне місто.
Скажуть люди всієї країни:
Україна – це світ без насильства.*

*Автор: Ірина Супрун
(оголошує тему конференції)*

Ментор: Отож, тема прес-конференції «16 ДНІВ ПРОТИ НАСИЛЬСТВА».

Важливі дати цього періоду:

25 листопада – Міжнародний день боротьби з насильством щодо жінок.

1 грудня – Всесвітній день боротьби зі СНІДом.

2 грудня – Міжнародний день боротьби з рабством.

3 грудня – Міжнародний день людей з обмеженими фізичними можливостями.

5 грудня – Міжнародний день волонтера.

6 грудня – Вшанування пам'яті студенток, розстріляних у Монреалі.

9 грудня – Міжнародний день боротьби з корупцією.

10 грудня – Міжнародний день прав людини.

Ментор: оголошує гостей.

Наші гості:

- **КРИЖАНІВСЬКА МАР'ЯНА** – Представник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту;

- **МАРІЯ ПАВЛЮК** – Координатор системи ООН в Україні;

- **ОЛЕКСАНДРА ГОДОВИЧ** – Представник юридичного департаменту Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна»;

- **ХОРКАВА КАТЕРИНА ІВАНІВНА** – Головний спеціаліст відділу соціально-правового захисту дітей служби у справах неповнолітніх та дітей Тернопільської міської ради

- **ЧАЙКОВСЬКИЙ ВАДИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ** – Головний спеціаліст відділу соціально-правового захисту дітей служби у справах неповнолітніх та дітей Тернопільської міської ради

- **ІВАНОВ ОЛЕКСАНДР** – Голова Учнівського парламенту Тернопільської ЗОШ I–III ступенів №4, ведучий прес-конференції.

- **БОДНАР МАР'ЯНА** магістр інституту педагогіки і психології (кафедра соціальної роботи (педагогіки)) Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;

Ментор: оголошує представників засобів масової інформації.

Представники ЗМІ

- Ірина Левенець – кореспондент газети – «У кожен дім»

- Олена Ощипок – кореспондент телеканалу ІНТБ

- Катерина Якубенко – голова комісії з питань інформування нашої школи.

Вступне слово заступника директора з виховної роботи

Ментор: План роботи прес-конференції

1. Насильство над жінками – глобальний феномен, про який забувають, не говорять чи відмовляються визнавати.

2. Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини.

3. Насилля над дітьми

Ментор: Прояви насильства супроводжують людство з давніх давен. Упродовж тисячоліть одна людина кривдить іншу, чинить насильство щодо неї.

У світі постійно відбуваються війни, напади на людей, дискримінація, приниження. Ми вже звикли сприймати насильство, як щось неминуче. Але ж прояви насильства порушують права людини, принципи вільного та справедливого існування. І коли насильство чиниться поруч з нами, чи у нас в домі, в школі, на вулиці, ми можемо зупинити його.

Іноді ми не усвідомлюємо, що втягнуті в коло насильства, бо можемо не знати, що певні насильницькі акти щодо нас порушують наші права, честь та гідність, не знаємо своїх прав, як захистити себе.

Що ж таке насильство?

Насильство – це застосування силових методів, або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір. Тобто, будь-яке застосування сили щодо беззахисних.

Ментор: пропоную розглянути питання 2–ге

НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ – ГЛОБАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН, ПРО ЯКИЙ ЗАБУВАЮТЬ, НЕ ГОВОРЯТЬ ЧИ ВІДМОВЛЯЮТЬСЯ ВИЗНАВАТИ.

▪ **Координатор системи ООН в Україні;**

Проблема подолання насильства над жінками постійно перебуває в полі зору світової громадськості: було ухвалено Декларацію Організації Об'єднаних Націй про викорінення насильства щодо жінок, Конвенцію ООН про боротьбу з міжнародною організованою злочинністю та Протокол до неї про запобігання, припинення та покарання торгівлі людьми (зокрема торгівлі жінками й дітьми), Пекінську декларацію і Платформу дій, прийняту в ході 4-ї Всесвітньої конференції з питань жінок, Резолюцію про нові заходи й ініціативи, спрямовані на втілення в життя Декларації й Пекінської платформи дій, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН в рамках 23-го надзвичайного засідання.

○ **Кореспондент газети** – «У кожен дім»:

Наскільки поширене насильство над жінками у світі? Звертаюся до Вас....

▪ **представник юридичного департаменту Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна»;**

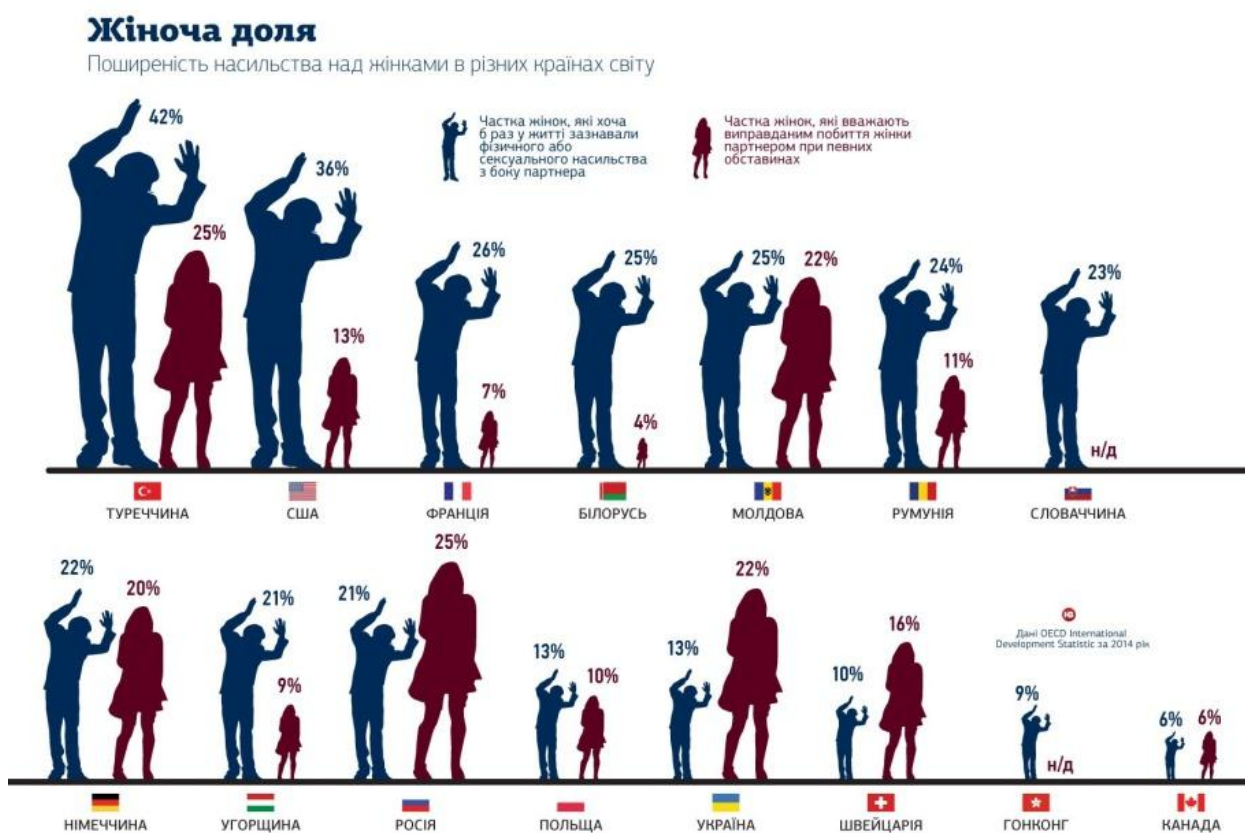
Щорічно 600 жінок гинуть в Україні від домашнього насильства і лише 10% з 1 млн українок, які зазнають його, вирішуються про це говорити.

Журнал Новий час підготував інфографіку про поширеність насильства над жінками у світі та про матеріальні втрати, яких у підсумку зазнають його жертви в Україні.

Частка жінок, які, за даними журналу НОВИЙ ЧАС за 2014 рік, хоча б раз у житті зазнали фізичного або сексуального насильства з боку партнера:

- Туреччина – 42%;
- США – 36%;
- Франція – 26%;
- Білорусь – 35%;
- Молдова – 25%;
- Румунія – 24%;
- Словаччина – 23%;
- Німеччина – 22%;
- Угорщина – 21%;
- Росія – 21%;

- Польща – 13%;
- Україна – 13%;
- Швейцарія – 10%;
- Гонконг – 9%;
- Канада – 6%.

ВІДЕО «Помаранчевий світ без насильства над жінками»

посилання на Інтернет джерела

<https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=vemDnU1zT6M>

Ментор: так непомітно ми дійшли до другого питання.

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї Є ОДНІЄЮ З НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНИХ ФОРМ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.

Ментор: слово має:

▪ **Представник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту;**

За визначенням Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який Верховна Рада України ухвалила 2001 року, **насильство в сім'ї** – це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю». Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є її чоловік, дівчинка–підліток, що страждає від сексуальних переслідувань свого вітчима, хлопчик, якого лупцює мати–алкоголічка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти.

ВІДЕО «Про насилля в сім'ї»*посилання на Інтернет джерела*<https://www.youtube.com/watch?v=fbXmfCdZXd8&t=27s>○ **кореспондент телеканалу ІНТБ****Чи можете навести приклад у відсотковому співвідношенні?**

- 44 % українців стикались у своєму житті з насильством в сім'ї;

- 30% респондентів зазнавали насилля в сім'ї до 18 років;

- 20% після досягнення повноліття.

○ **Кореспондент газети – «У кожен дім»:****Щоб ви могли поради, тим, хто став жертвою або свідком домашнього насильства?**

1. Передусім варто пам'ятати народну мудрість: «Хто сам себе береже, того й лихо оминає». Не треба заплющувати очі на реальні факти і вмовляти себе не звертати уваги на насильство. Якщо ви зіткнулися з першими (ще «легкими») проявами насильства, подумайте про власну безпеку та безпеку своїх дітей – уявіть найгірший розвиток подій і подумайте про ваші дії в таких неприємних ситуаціях.

2. Тримайте під рукою номери телефонів поліції та соціальних служб. Варто, щоб ці номери також знали ваші діти. Якщо виникне потреба, не вагаючись телефонуйте до районного відділу поліції або на номер «102» і вимагайте термінового втручання. По приїзді працівників поліції детально опишіть їм усе, що сталося, покажіть ваші тілесні ушкодження, а також домашні речі, які побив чи поламав кривдник.

3. Якщо вам завдано тілесних ушкоджень, обов'язково зверніться до медичних закладів. Ви не лише пройдете лікування, а й отримаєте медичні висновки, які є вагомим доказом у суді.

За даними соціологічних досліджень, серед розлучених жінок кожен три з чотирьох опитаних потерпали від домашнього насильства. Офіційна статистика свідчить, що більше ніж 81 тисяча осіб перебувають на обліку за вчинення насильства в сім'ї.

Ментор: пропоную переглянути відео.**ВІДЕО «Проти насильства в сім'ї мультианімація»***посилання на Інтернет джерела*https://www.youtube.com/watch?v=ZFGja3c_n8o

Ментор: Жорстоке поводження з дітьми і зневага їхніми інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини, нерідко й загроза її життю чи є причиною смерті.

За даними статистики в Україні: 60% у групі від 2 до 14 років зазнають щонайменше одного з видів насильства. Слід відзначити що до 1 % дітей застосовувались жорстокі методи фізичного покарання. 11% респондентів вважають, що до дітей слід застосовувати фізичні методи покарання, на практиці ж 30% дітей зазнавали фізичних покарань, що свідчить про очевидну суперечливу реальність між поглядами та реальними діями. До хлопчиків методи покарання застосовують частіше – 60%, ніж до дівчаток – 40%.

А тепер поговоримо, що являє собою насильство, яким воно буває? Можна відокремити такі види насильства як: фізичне, психологічне, економічне, та сексуальне насильство. А зараз коротко про кожен із видів:

Ментор: наші учні досліджували види насилля і готові поділитися інформацією з нами.

І 1-й вид який ми розглянемо **ФІЗИЧНЕ НАСИЛЛЯ** – під фізичним насиллям, розуміють нанесення дитині фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що можуть негативно вплинути на стан здоров'я та її розвиток в цілому. Іноді фізичне насилля може призвести і до летальних випадків. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, ударів, ляпасів, доторканні гарячими предметами, або рідинами, а також у вигляді укусів.

Наступний вид насильства який ми розглянемо є **ПСИХОЛОГІЧНИЙ** – постійна чи періодична словесна образа дитини погрози з боку її батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження їх людської гідності, звинувачення її в тому в чому вона невинна, демонстрування нелюбові ворожості до дитини.

Ще одним видом насильства є **СЕКСУАЛЬНЕ** – сексуальне насилля чи спокушання **заключається** у використанні дитини залежно від статі дорослою людиною для задоволення сексуальних потреб, або отримання вигоди.

Як ми вже знаємо до основних видів насилля належить **ЕКОНОМІЧНЕ** – економічне насилля – це навмисні дії одного члена сім'ї, щодо іншого. Спрямовані на те, щоб позбавити постраждалого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів на які він має законне право.

Ментор: Усіх цих видів насилля дитина може зазнавати у сім'ї, на вулиці та в школі. Але у шкільному середовищі – НАСИЛЛЯ прийнято називати **БУЛІНГОМ**, який у свою чергу має свої специфічні ознаки.

Доповідає голова комісії з питань навчання дисципліни і порядку УП – Тарасюк Віталій, що досліджував дане питання.

Що ж таке **БУЛІНГ** – це агресивна поведінка, що зазвичай повторюється, вона має за мету завдати шкоду, викликати страх, або тривогу, або ж створити негативне середовище у школі для іншої особи. Булінг виникає в ситуації у якій виникає реальний чи уявний дисбаланс сил. Булінг може виявлятися у багатьох формах. Він може бути **фізичним** – завдання ударів, штовхання, пошкодження, або крадіжка власності; **соціальним** – виключення дитини із групи, чи розповсюдження пліток, а також обзивання, глузування та написання образливих записок. І Кібер булінг – розповсюдження чуток та образливих коментарів. або меймі у мережі Інтернет, або у вигляді СМС, або ММС.

Хочу вам продемонструвати на екран дані з опитувань U-Report. У різних країнах ці дані увійшли у глобальний звіт про булінг для генеральної Асамблеї ООН. **Чи є така проблема в Україні?**

Увага на екран. Є і ви можете спостерігати результат – 89 % – так, 11% – ні. Брали участь 2117 респондентів. Дата опитування 14 квітня 2016 року.

Чи траплялися з вами випадки булінгу? Через які ознаки?

Кому ви розповіли про випадки знущання дітей?

Чому відбувається таке явище як булінг?

Які випадки булінгу найбільше поширені в Україні?

Катерина Якубенко – голова комісії з питань інформування нашої школи.

- Які наслідки очікують тих хто став жертвою насилля?

Ментор: Можна виділити 2 аспекти наслідків: **шкода для дитини і для суспільства.**

Діти які пережили будь-який вид насильства мають різноманітні труднощі – порушення зв'язків з дорослими, відсутні навички спілкування з однолітками, зниження рівня ерудиції, початок життя у кримінальному середовищі, ведення не здорового способу життя.

Катерина Якубенко – голова комісії з питань інформування нашої школи.

Які ж суспільні втрати насилля над дітьми?

Втрати людських життів внаслідок вбивств, або самогубств, відтворення жорстокості у суспільстві.

Катерина Якубенко – голова комісії з питань інформування нашої школи.

Куди можна звернутися якщо дитина зазнала одного з видів насилля?

- сусіди, або дорослий, якому довіряєш;
- класний керівник, або адміністрація школи;
- поліція;
- органи опіки та піклування;
- служба у справах неповнолітніх та дітей;
- центр соціальних служб для сімей дітей та молоді;
- та інші установи, громадські організації

Коло ідей «Як зупинити насильство»

Завдання учасникам: обговорити це питання і запропонувати один варіант.

- Уникай ситуацій, які можуть призвести до насильства.
- Говори спокійно і впевнено.
- Дай агресору можливість зупинитися.
- Відійди в сторону. Це не ознака слабкості!
- Не прагни помсти ворогам. Вмій просити пробачення.
- Попроси допомоги» Це не ознака слабкості чи боягузтва!

ПАМ'ЯТАЙ!

• Ти маєш право відмовитися робити те, до чого тебе примушують силою або образливими, злими словами.

- Ми подібні але всі різні.
- Твоя власність належить тільки тобі.
- Ти маєш право на допомогу.

СЛОВО ГОСТЕЙ

Організатори конференції презентують усім присутнім, особисто розроблені пам'ятки.

Інформаційні матеріали для підготовки вчителів до формування соціальної компетентності старшокласників в процесі неформальної освіти

Додаток Д-1

ПРОГРАМА КУРСУ

«Інноваційні підходи до роботи з обдарованими школярами у системі шкільної та позашкільної освіти»

Пояснювальна записка

Актуальність курсу. Талановиті люди є найбільш цінним ресурсом суспільного розвитку, вони здатні забезпечити соціальне, культурне та духовне перевтілення нашої країни. Створення умов для навчання та розвитку обдарованих дітей – це формування основ для розвитку науки, культури та соціального життя України в майбутньому. Тому робота з обдарованою молоддю, яка виходить на перший план в системі шкільної та позашкільної освіти, спрямована на підвищення статусу обдарованості у суспільстві.

Метою курсу є поглибити знання про форми та методи роботи з обдарованими школярами, формувати уміння і навички використовувати інноваційні технології у розвитку обдарованості, вдосконалювати професіоналізм і компетентність педагогічних працівників в організації роботи з обдарованими школярами.

Основними завданнями вивчення курсу є:

- формувати уміння створювати систему цілеспрямованого виявлення, підтримки, розвитку, навчання та виховання обдарованих дітей;
- дослідити психолого–педагогічні умови навчання та розвитку обдарованих учнів.
- вдосконалити уміння застосовувати нові освітні технології навчання і виховання обдарованих дітей.

Слухачі курсу повинні **знати**:

- теоретичні основи проблеми обдарованості у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці;
- специфіку роботи з обдарованими дітьми в умовах реалізації Державних освітніх стандартів.

Слухачі курсу повинні **вміти**:

- організовувати роботу з обдарованими дітьми, створювати банк даних обдарованих учнів;
- раціонально використовувати інноваційні технології, зокрема On–line сервіси для формування розвитку обдарованості в умовах шкільної та позашкільної освіти;
- здійснювати керівництво науковими дослідженнями обдарованих дітей.

Навчально–тематичний план і програма спецкурсу

Зміст курсу	Розподіл годин					
	всього	лекц.	сем.	прак.	трен.	дист.
Поняття обдарованості у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.	1	1				
Організація роботи з обдарованими дітьми в умовах реалізації Державних освітніх стандартів.	2			1	1	
Інноваційні технології формування та розвитку обдарованості в умовах шкільної та позашкільної освіти.	3			2	1	
Емоційний інтелект і обдарованість	1					1
Наукові дослідження як форма роботи з обдарованими дітьми.	1	1				
Всього:	8	2	–	3	2	1

Тема 1. Поняття обдарованості у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці. Наукові та методичні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до розуміння обдарованості. Дослідження проблеми обдарованості в історичному та віковому аспектах. Феномен «обдарованість» у сучасному освітньому просторі.

Тема 2. Організація роботи з обдарованими дітьми в умовах реалізації Державних освітніх стандартів. Проблема обдарованості в Державних освітніх стандартах. Нормативно–правова база організації роботи з обдарованими дітьми. Шляхи адаптації індивідуальних освітніх програм для роботи з обдарованою молоддю. Готовність сучасного учителя до роботи з обдарованими школярами, психолого–педагогічний супровід обдарованих дітей. Створенням банку даних обдарованих школярів.

Тема 3. Інноваційні технології формування та розвитку обдарованості в умовах шкільної та позашкільної освіти. Інноваційні моделі підтримки процесів розвитку особистості дитини. Особливості використання інноваційних технологій в умовах шкільної та позашкільної освіти обдарованих дітей. Проектна діяльність. Кейс–технології. ІКТ–технології. On–line сервіси. Творчі майстерні.

Тема 4. Емоційний інтелект і обдарованість. Емоційний інтелект в контексті сучасних наукових досліджень. Емоційний інтелект як передумова гармонійного розвитку особистості. Основні категоріальні характеристики емоційного інтелекту обдарованої дитини.

Тема 5. Наукові дослідження як форма роботи з обдарованими дітьми.

Технологія організації та здійснення наукового дослідження з обдарованою молоддю. Стимулювання інтересу до науки, наукової творчості. Оволодіння інструментарієм наукових досліджень. Наукові дослідження учнівської молоді Малої академії наук.

Теми для самостійної роботи слухачів.

1. Способи вирішення проблем організації роботи з обдарованими дітьми.
2. Особистість педагога в організації роботи з обдарованими дітьми.
3. Емоційний інтелект і обдарованість.

Форми практичних робіт – майстер–клас, тренінг, воркшоп.

Форми підсумкового контролю успішності навчання – тестування з використанням мережевого сервісу Kahoot, інтернет–публікації, ментальна карта.

Засоби діагностики успішності навчання – усне опитування, співбесіда, виконання індивідуальних завдань.

Додаток Д-2

ПРОГРАМА КУРСУ «Краєзнавство у сучасній школі: формування соціальної і громадянської компетентностей»

Пояснювальна записка

Актуальність курсу. На сучасному етапі розвитку українського суспільства невід'ємною складовою освітнього простору є краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування любові до рідного краю, національної свідомості, патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико–культурного надбання. Краєзнавча освіта відкриває навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства й особистості, задовольняє потреби у самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню соціальної та громадянської компетентностей.

Метою курсу є формування знань про краєзнавство як засіб формування соціальної та громадянської компетентностей, поглиблення умінь і навичок організації учнівської краєзнавчої роботи у сучасній школі.

Основними завданнями вивчення курсу є:

- сформувати, закріпити і розширити теоретичні знання про краєзнавчу роботи у сучасній школі: зміст, функції, форми та напрями;
- розглянути нормативно–правову базу з даної проблеми;
- дослідити роль краєзнавства у формуванні соціальної та громадянської компетентностей особистості;
- ознайомити з положеннями та методикою організації всеукраїнських та регіональних рухів, експедицій, акцій, з діяльністю шкільного музею;
- розвивати уміння і навички використовувати інтерактивні методи краєзнавчої роботи у системі шкільної та позашкільної освіти.

Слухачі курсу повинні **знати**:

- зміст, функції, напрями, специфіку шкільного краєзнавства;
- нормативно–правову базу з питань краєзнавчої роботи;

Слухачі курсу повинні **вміти**:

- планувати й організовувати туристичне краєзнавство, роботу шкільного музею;
- вміти систематизовувати матеріали для участі у всеукраїнських рухах, експедиціях;
- формувати соціальну та громадянську компетентності;
- раціонально використовувати інтерактивні методи краєзнавчої роботи в системі шкільної та позашкільної освіти.

Навчально–тематичний план і програма спецкурсу

Зміст курсу	Розподіл годин					
	всього	лекц.	сем.	прак.	трен.	дист.
Краєзнавча робота в школі. Нормативно–правова база краєзнавчої освіти.	2	2				
Краєзнавство як засіб формування соціальної та громадянської компетентностей.	1	1				
Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як форми організації шкільного краєзнавства.	2		2			
Туристичне краєзнавство	2			2		
Використання інтерактивних методів краєзнавчої роботи у системі шкільної та позашкільної освіти	3			2	1	
Всього:	10	3	2	4	1	–

Тема 1. Краєзнавча робота в школі. Нормативно–правова база краєзнавчої освіти. Методичні аспекти краєзнавчої роботи у сучасній школі. Зміст, функції та напрями шкільного краєзнавства. Нормативно–правові акти, які регламентують краєзнавчу роботу.

Тема 2. Краєзнавство як засіб формування соціальної та громадянської компетентностей. Соціальна та громадянська компетентності, сутність та значення. Педагогічні умови формування соціальної та громадянської компетентностей засобами краєзнавства. Проблеми та перспективи формування соціальної та громадянської компетентностей.

Тема 3. Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як форми організації шкільного краєзнавства. Всеукраїнські та регіональні рухи учнівської молоді як засоби стимулювання дослідницької діяльності школярів. Характеристика основних напрямів роботи РУМу «Моя Земля – земля моїх батьків».

Тема 4. Туристичне краєзнавство. Взаємозв'язок краєзнавства і туризму. Туристичний потенціал регіонів України. Формування вміння підбору та організації туристичних маршрутів. Екотуризм. Маркетингові технології у туристсько–краєзнавчій галузі.

Тема 5. Використання інтерактивних методів краєзнавчої роботи у системі шкільної та позашкільної освіти. Сучасні форми та методи організації інтерактивної взаємодії учасників краєзнавчої роботи. On–line сервіси: педагогічні можливості у розвитку освітнього краєзнавства. Віртуальні екскурсії. Шкільний музей в структурі шкільного краєзнавства.

Теми для самостійної роботи слухачів

1. Маркетингові технології у туристсько–краєзнавчій галузі.
2. Віртуальні екскурсії.

Форми практичних робіт – майстер–клас, тренінг, воркшоп.

Форми підсумкового контролю успішності навчання – тестування з використанням мережевого сервісу Kahoot, інтернет–публікації, ментальна карта.

Засоби діагностики успішності навчання – усне опитування, співбесіда, виконання індивідуальних завдань, створення інтерактивних презентацій.

Додаток Д-3

Інформація для педагогів

Проект «Роль шкільної радіостудії у формування соціальної компетентності школярів»

Авторський склад: Федоруц М. В., заступник директора школи з виховної роботи, Регіщук В.І., учитель музичного мистецтва, вчитель вищої категорії, Кізілова Г. О., учитель образотворчого мистецтва, заслужений учитель України, вчитель методист.

ЗМІСТ

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

2. ОПИС ПРОЕКТУ

Мета проекту

Завдання проекту

Етапи роботи над проектом

Основні напрямки діяльності

Можливості подальшого розвитку

Моніторинг результатів проекту

Практична значимість

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

4. ДОДАТКИ

Пояснювальна записка

Кожна справа – творча, а інакше – навіщо вона? О. Боженко

Суть соціального замовлення суспільства ХХІ століття полягає у вихованні компетентної особистості, яка не тільки володіє певною сумою знань, умінь і навичок, а й здатна включитись у суспільно значиму діяльність. Саме формування соціальної компетентності учнів у проекті «Шкільна радіостудія «Smile.fm» є одним із найважливіших завдань ініціаторів створення даного проекту.

Формування ініціативної особистості, здатної приймати нестандартні рішення, неможливе без широкого залучення учнів до колективної творчої діяльності. А створення шкільного радіо – це і є те рішення, в якому мікрофон радіостудії стане провідником розвитку інтелекту особистості та ланкою її єднання з реальним світом. Також шкільна радіостудія допоможе знайти шляхи формування соціальних компетентностей і стати важелем впливу на свідомість молодої людини.

Опис проекту

У кожній школі, безсумнівно, повинні бути засоби масової інформації. Однією з ефективних форм освітньої діяльності учнів у школі є створення шкільної радіостудії. Робота зі створення шкільних радіопрограм допомагає виявити активних, талановитих та обдарованих дітей. Участь у роботі шкільної

радіостудії впливає на розвиток особистості дитини, її якостей, умінь і навичок, згуртовує учнів різного віку. Шкільне радіо тісно пов'язане з внутрішнім життям школи. Воно взаємодіє із усім колективом школи, із кожним класом, а іноді і з окремим учнем. І в цьому його безперечна перевага.

Мета проекту:

– Сприяння тісній співпраці вчителів, учнів та батьків у формуванні основних етичних норм і понять як умови правильного сприйняття, аналізу та оцінки подій навколишнього життя шляхом розкриття творчого потенціалу учнів.

– Підвищення результативності навчально–виховного процесу, організації на її базі різних форм освітньої діяльності учнів і розвитку їх особистісних якостей.

Завдання проекту:

- Організувати практичну суспільно–значиму колективну діяльність.
- Створити творчий колектив дітей, що об'єднує школярів найрізноманітніших здібностей;
- Підвищити інформаційну культуру учасників проекту.
- Прищепити учням інтерес до таких професій як журналіст, кореспондент.
- Сприяти підвищенню ініціативи у вчителів та учнів.
- Розкрити творчий потенціал учнів, вчителів, батьків.
- Посилити соціальну взаємодію учнів, вчителів, батьків.
- Створити інформаційну базу для учнів, вчителів, батьків.
- Зміцнити шкільний колектив.
- Залучити дітей у різні форми творчої діяльності з випуску радіопрограм;
- Розширити інформаційно–пізнавальні можливості учнів.

Додаток 1

Основні напрямки діяльності

Інформаційний. Шкільне радіо – найоперативніша і багатогранна форма передачі інформації про події та факти з життя школи та міста .

Освітній. Шкільне радіо використовується в процесі викладання шкільних предметів – для централізованої подачі в шкільні кабінети необхідної навчальної звукової інформації. Під час проведення предметних тижнів та освітніх позакласних заходів маємо змогу оперативно скеровувати увагу слухачів у заданому напрямку. Наприклад: озвучення пунктів призначення у квестах або запитань у грі «Що? Де? Коли?»

Виховний. Організація позакласної виховної роботи з учнями на базі шкільної радіостудії дозволяє з користю зайняти їх вільний час, класним керівникам виховувати слухачів, вчитися подавати будь–яку інформацію зацікавлено, вносячи в повідомлення своє особисте ставлення.

Тематика та рубрики радіопередач є досить різноманітними. Серед форм роботи переважають діалоги, репортажі, інтерв'ю. Ми прагнемо говорити про серйозне просто і ненав'язливо, вміємо пожартувати і міцно зачепити сатиричним словом того, хто заслужив на це.

Можливості подальшого розвитку

Колективна робота над проектом шкільної радіостудії стимулює учнів до творчості, розвиває організаторські якості, аналітичне мислення, залучає до участі в громадському житті школи. У школярів, які беруть участь у функціонуванні шкільної радіостудії, підвищується інтерес до шкільного життя та навчання, покращуються стосунки у колективі, виховується відповідальність до своїх обов'язків. Учнівський парламент постійно оновлюється, і до роботи в радіостудії залучаються нові учні.

Моніторинг результатів проекту

Одним з напрямків діяльності учнівського самоврядування є робота комісії з питань інформування, яка об'єднує редакцію шкільної газети «СМСка» і редакцію шкільної радіостудії «Smile.fm».

Ми вважаємо, що діяльність юних кореспондентів може мати великий вплив на життя класних колективів. Важливу роль шкільних ЗМІ у своєму житті відзначають і самі школярі. Серед учнів 8–11 класів школи було проведено анкетування «Роль шкільних ЗМІ у вашому житті». Було опитано 300 учнів школи.

Респондентам було запропоновано відповісти на ряд питань.

На запитання «Що вам дають шкільні засоби масової інформації?» ми отримали такі відповіді:

- Інформацію про шкільні події – 85 %
- Відомості про різних конкурсах, святах та ін. – 25 %
- Результати шкільних та міських спортивних змагань – 27 %
- Думки різних людей з потрібних питань – 21 %
- Новинки в сучасній музиці – 47 %
- Інформацію про знаменні дати історії – 8 % та ін..

На запитання «Як ви ставитеся до шкільного радіомовлення?» респонденти відповіли :

- Подобається, слухаю постійно – 12 %
- Є цікаві передачі, слухаю іноді – 49 %
- Слухаю тільки музику – 23 %
- Не слухає – 16 %

На питання «Чи є необхідність створення шкільної радіостудії?»

100 % старшокласників відповіли позитивно. 34 % школярів з усіх опитаних готові брати участь у діяльності радіостудії .

Вважаємо, що даний проект актуальний для всіх учасників освітнього процесу в школі. Його реалізація дозволить створити базу для задоволення потреб школярів, забезпечують сприятливі умови для розвитку їх творчого потенціалу.

Головним показником якості роботи шкільної радіостудії є ставлення до неї з боку радіослухачів, відгуки батьків та вчителів. Для покращення роботи радіостудії проводяться постійні анкетування та опитування про симпатії та уподобання слухачів. Свою схвальну думку про роботу шкільної радіостудії висловили її гості Сергій Притула та Сергій Приходько, які мають великий досвід роботи на радіо, та надали свої пропозиції щодо її подальшої роботи.

Велике значення для розвитку шкільної радіостудії мала екскурсія у редакцію радіостудії «УХ Радіо» та спілкувалися з її головним редактором та

працівниками. Учні почули корисну інформацію про секрети цікавої подачі матеріалу, особливості роботи з молодіжною аудиторією, секрети роботи ді-джея.

Практична значимість

Шкільна радіостудія має такі переваги:

- створення шкільної радіостанції дозволить забезпечити більш ефективне використання сучасних технічних засобів навчання в освітньому процесі;
- підвищується оперативність подачі звукової інформації;
- перед учнями відкриваються широкі можливості в позакласній діяльності;
- заняття дітей в редакціях радіо, в гуртках звукооператорів, дикторів, кореспондентів.

Вважаємо, що радіостудія повинна стати творчим, інтелектуальним центром суспільного життя школи, ефективним засобом організації життєдіяльності шкільного співтовариства.

Участь школярів у системі шкільного радіомовлення розвиває такі важливі особистісні якості, як комунікабельність, загальну ерудицію, рівень культури, виразність мови, дисципліну і відповідальність за доручену справу, дозволяє учням максимально проявити свої можливості в обраній області діяльності і навіть позначається на професійному самовизначенні.

Очікувані результати

- покращення навчально–виховного процесу в цілому;
- підвищення рівня комунікативних та ораторських компетентностей;
- ширше залучення обдарованих дітей до процесу самореалізації;
- сформованість лідерських якостей та оволодіння навичками менеджменту.

Доповідь

Кожна справа – творча, а інакше – навіщо вона? О. Боженко

А чи хотіли б ви, спробувати свої сили на радіо?

- Почути, як звучить ваш голос;
- Усвідомити, що вас слухають сотні, або й тисячі слухачів;
- Повідомити речі, що є значущими і потрібними.

Учні нашої школи мають таку можливість!!!

Тому, що у нашій школі з жовтня 2013 року активно діє шкільна радіостудія.

Шкільна радіостудія – це результат великого прагнення, творчої співпраці адміністрації та ініціативних вчителів нашої школи.

Мета проекту:

- Сприяння тісній співпраці вчителів, учнів та батьків;
- Покращення навчально–виховного процесу;
- Виявлення та розвиток творчих здібностей наших учнів;
- І що найголовніше, створення школи нового типу: сучасної, цікавої, розвиваючої.

Ми прагнули:

- організувати практичну суспільно–значиму колективну діяльність;
- підвищити інформаційну культуру наших учнів;
- сприяти підвищенню ініціативи у вчителів та учнів;
- посилити соціальну взаємодію учнів, вчителів, батьків;

- залучити дітей у різні форми творчої діяльності з випуску радіопрограм;
- розширити інформаційно–пізнавальні можливості учнів;
- піднести роботу учнівського самоврядування на новий рівень.

Основні напрямки діяльності

Інформаційний. Шкільне радіо – найоперативніша і багатогранна форма передачі інформації про події та факти з життя школи та міста .

Освітній. Радіо використовується в процесі викладання шкільних предметів. Під час проведення предметних тижнів.

Виховний. Організація позакласної виховної роботи

Серед форм роботи переважають діалоги, репортажі, інтерв'ю. Ми прагнемо говорити про серйозне просто і ненав'язливо, вміємо пожартувати і міцно зачепити сатиричним словом того, хто заслужив на це.

На думку Уолта Стрітіфа, радіо – засіб масової інформації, слухаючи яке ще ніхто не зіпсував зору.

Важливим, як у будь–якому проекті є люди, які у ньому працюють. Вони вкладають свою фантазію ініціативність і працелюбство в його реалізацію.

Для наших учнів володіння інформаційними технологіями, стали буденністю і створення шкільного радіо означало осучаснення усього навчального процесу, його наближення до потреб та інтересів сучасної молоді. І хтозна, можливо серед наших теперішніх радіоведучих зростають майбутні зірки телебачення та радіо, тому профорієнтаційний компонент ми не знімаємо з важелів терезів.

Наші кореспонденти провели опитування серед тернополян. Вони ставили наступні запитання:

▪ Чи хотіли б ви, щоб у школі де навчається ваша дитина, було шкільне радіо?

▪ Чи розвиває, на вашу думку, робота на шкільному радіо лідерські та ораторські здібності?

Результати показали, що абсолютна більшість опитаних відповіли ствердно на поставлені запитання. Це ще раз засвідчило правильність обраного шляху.

Нам особливо цінна думка людей що мають вагомий досвід роботи на радіо і готові поділитися з нами своїми напрацюваннями та ідеями.

Вашій увазі думка людини, що має багаторічний досвід роботи на радіо, депутата міської ради Сергія Приходька

Побував у нас також відомий тернополянин, чудовий шоу–мен, і радіо–ведучий у минулому Сергій Притула. Поділився з нами досвідом, підказав в які дні тижня яку інформацію варто подавати. І сказав, що у нас класні ді–джинги.

Велике значення для розвитку шкільної радіостудії мала екскурсія у редакцію радіостудії «УХ Радіо» та спілкувалися з її головним редактором Бендас Зоряною, та та працівниками.

Учні почули корисну інформацію про секрети цікавої передачі матеріалу, особливості роботи з молодіжною аудиторією, секрети роботи ді–джея.

Працівники радіо зробили для наших учнів майстер–клас з роботи в прямому ефірі. Учениця Ірина Кочан, спробувала свої сили у рекламі косметичного засобу.

Отже, коли ж звучить наше радіо по днях тижня?

1. «Smile–time» – понеділок – Створення позитивної атмосфери та настрою. Позитивна музика та вступні новини тижня.

2. «Інформаційний вісник» – вівторок – Обов'язкове щотижневe інформування соціального, громадського та виховного спрямування.

3. «Моя психологія» – середа – Поради практичного психолога з різних аспектів шкільного життя. Лекторій з питань спілкування, взаємовідносин та конфліктології

4. «Інтелектуальне асорті» – четвер – Підбірка цікавої інформації різної тематики з елементами гри «Що? Де? Коли?» з використанням інтерактивних форм роботи.

5. «Post scriptum» – п'ятниця – Підведення підсумків роботи школи, участі у різноманітних конкурсах та позашкільних заходів.

Крім того, оголошення про репетицію ансамблю, збір учнівського парламенту, вітання з днем народження, релаксуючі музичні перерви, сигнали тривоги у день цивільного захисту, поточні оголошення, оголошення про загублені речі, і навіть підказки у квестах, що є дуже популярні у нашій школі.

Моніторинг результатів проекту

Одним з напрямків діяльності учнівського самоврядування є робота комісії з питань інформування.

Важливу роль шкільних ЗМІ у своєму житті відзначають і самі школярі. Серед учнів 8–11 класів школи було проведено анкетування «Роль шкільних ЗМІ у вашому житті». Було опитано 300 учнів школи.

- Респондентам було запропоновано відповісти на ряд питань.

▪ «Що вам дають шкільні засоби масової інформації?»

– Інформацію про шкільні події – 85 %

– Відомості про різних конкурсах, святах та ін.. – 25 %

– Результати шкільних та міських спортивних змагань – 27 %

– Думки різних людей з потрібних питань – 21 %

– Новинки в сучасній музиці – 47 %

– Інформацію про знаменні дати історії – 8 % та ін..

▪ «Як ви ставитеся до шкільного радіомовлення?»

– Подобається, слухаю постійно – 12 %

– Є цікаві передачі, слухаю іноді – 49 %

– Слухаю тільки музику – 23 %

– Не слухає – 16 %

▪ «Чи є необхідність створення шкільної радіостудії?»

– 100 % старшокласників відповіли позитивно. 34 % школярів з усіх опитаних готові брати участь у діяльності радіостудії

За результатами опитування, вважаємо, що даний проект актуальний для всіх учасників освітнього процесу в школі. Його реалізація дозволить створити базу для задоволення потреб школярів, створить умови для розвитку їх творчого потенціалу

Створення радіостудії у нашій школі було давньою мрією не лише керівництва, але учительського колективу та учнів. Наша співпраця, наші будні та свята тепер виходять на якісно новий рівень. Врешті–решт, бути почутим – хіба це не є природнім прагненням будь–якої людини. Дозвольте почути вас,

приходьте на радіостудію нашої школи зі своїми ідеями, пропозиціями та планами. Нехай наша шкільна радіохвиля стане для вас новим світлим промінчиком на життєвому небосхилі.

Додаток Д-4

План роботи з обдарованими школярами на навчальний рік (пошук талановитих дітей та їх розвиток)

№	ЗАХОДИ	ТЕРМІН ВИКОНАННЯ	ВІДПОВІДАЛЬНІ
I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП			
1.	Психолого–педагогічна діагностика індивідуальних здібностей учнів. Залучення батьків до діагностики.	Вересень– листопад поточного року	Практичний психолог С.І. Горбатюк, соціальний педагог Т.О. Лещишин
2	Систематичне поповнення шкільного та міського банку даних «Клуб Обдарованих школярів»	Протягом року	Керівник клубу Федоруц М.В, класні керівники
3	Визначення пізнавальних інтересів і нахилів учнів через анкетування	Вересень – жовтень	Практичний психолог Кл. керівники
4	Аналіз можливостей школи з метою розвитку здібностей обдарованих школярів	Протягом року	Адміністрація закладу освіти
	Розширення мережі шкільних гуртків, секцій, творчих об'єднань та запровадження сучасних форм, методик і засобів пошуку, виявлення навчання та підтримки обдарованих школярів.		Заступник директора з виховної роботи, керівник клубу М.В. Федоруц
II. КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ–ПРЕДМЕТНИКІВ, КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ, АДМІНІСТРАЦІЇ.			
	Складання графіків консультацій та плани індивідуальної роботи з обдарованими школярами.	Жовтень	Керівник клубу Федоруц М.В.
	Проведення тренінгу для вчителів «Секрети успіху»	Осіньна педрада	Керівник клубу: Федоруц М.В. Куратори: Кізілова Г. О. Регіщук В. І.
	Засідання круглого столу.	Осінні канікули	Творча група по роботі з обдарованими школярами
III. ПРАКТИЧНИЙ ЕТАП			
	Проведення інтелектуального марафону із метою спостереження за динамікою інтелектуального розвитку учнів.		Керівник клубу: Федоруц М.В. Куратори: Кізілова Г. О. Регіщук В. І.
	Створення рекомендацій для батьків із питань розвитку в дітей творчих здібностей.		Практичний психолог Класні керівники
	Створення рекомендацій для учнів із питань їхнього творчого та інтелектуального розвитку.		Практичний психолог

РОЗШИРЕННЯ Й ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАННЯ ПРЕДМЕТА, ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОСТІЙНОГО ІНТЕРЕСУ ДО ПЕВНОЇ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ ЧЕРЕЗ:		
а) участь у малих шкільних олімпіадах (2–4 кл.)		Вчителі 2-4 класів
б) шкільні предметні олімпіади (5–11 кл.)		Вителі предметники
в) участь у II турі всеукраїнських олімпіад з базових предметів (6–11 кл.)		
г) участь у міських шкільних конкурсах		М. В. Федоруц, Г. О. Кізілова, В. І. Регіщук О.С. Петкова, М.В. Пігович, В.І.Мастиляк, П.С.Самець, Ю.Я Леськів, Г.М. Постернак, Х.І. Гела, І.З. Кусень
д) заняття у гуртках, секціях		
Проведення підготовчої роботи щодо участі учнів нашої школи в МАН		
е) участь у семінарах, конференціях МАН.		
6. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І НАХИЛІВ УЧНІВ		
▪ індивідуальні консультації		
ДОДАТКОВІ ЗАНЯТТЯ		
▪ Школа фінансової грамотності та підприємництва		Керівник клубу: Федоруц М.В. Куратори: Кізілова Г. О., Регіщук В. І., Галас О.А.
▪ Школа «Лідер»		
▪ Школа оратора «Мистецтво говорити»		
▪ факультативи та курси за вибором		Вителі предметники
▪ підготовчі курси на базі школи, організовані ВНЗ.		Керівник клубу: Федоруц М.В.
7	ДЕМОНСТРАЦІЯ ОСОБИСТИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ:	
СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПОРТФОЛІО	Протягом року	Керівник клубу, класні керівники
АЛЬТЕРНАТИВНІ ОЛІМПІАДИ		
• Тернополезнавча альтернативна олімпіада		Керівник клубу, класні керівники, вчителі предметники
• Природничо–математична альтернативна олімпіада		
• Економічна альтернативна олімпіада		
• Євроолімпіада з іноземної мови		
• Психологічна альтернативна олімпіада		
• З основ християнської етики альтернативна олімпіада		
ІНТЕРАКТИВНІ КОНКУРСИ		
• всеукраїнська гра–конкурс з		Керівники інтерактивних

	англійської мови «Гринвіч»		конкурсів
	• всеукраїнська гра–конкурс з математики «Кенгуру»		
	• всеукраїнська гра–конкурс з фізики • «Левеня»		
	• всеукраїнська гра–конкурс з інформатики • «Бобер»		
	• всеукраїнська гра–конкурс з укр.. мови «Соняшник»		
	• всеукраїнська гра–конкурс з біології • «Геліантус»		
	• всеукраїнська гра–конкурс з природознавства «Колосок»		
	• всеукраїнська гра–конкурс «Знавці української мови ім.. П. Яцика»		Вчителі словесності
	• міський конкурс «Олімпійське лелеченя»		Вчителі фізичної культури
	• міський чемпіонат з аеробіки		
	• міський конкурс «Моя Земля – Земля моїх батьків»		Керівник клубу, класні кеівники
	• міський конкурс «Нашадки козацької слави»		Керівники військово-патріотичних гуртків
	• міський конкурс «Фестиваль театральних колективів»		Керівники театральної студії
IV. ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП			
Акція «Прорив року», Відзначення переможців і призерів олімпіад (за наказом; на сайті школи; нагородження призами й грамотами.)			
	Узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів, які працюють з обдарованими дітьми (<i>презентації, майстер–класів, доповіді</i>)		Творча група по роботі з обдарованими школярами
	Проведення круглого столу		
	Визначення перспектив і проблем для подальшої роботи в наступному році.		